T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

SOSYAL İNŞACILIK KURAMI ÇERÇEVESİNDE TÜRK VE BULGAR KİMLİĞİ: HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HAREKETİ

EMİNE ALPAY

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN BERKE DİLAN

EDİRNE, 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

Emine ALPAY tarafından hazırlanan "Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlükler Hareketi" Konulu **Doktora** Tez Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 22.-23 maddeleri uyarınca **11. 09. 2018 Salı** günü saat 14: 00'da yapılmış olup, tezin *Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Hasan B. DİZAKI	Başarılı	
Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU	Başarılı	
Doç. Dr. H. Burç AKA	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Müzeher YAMAÇ	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Aytül GÖLAK	Başarılı.	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10214150
Yazar Adı / Soyadı	EMİNE ALPAY
T.C.Kimlik No	51652309966
Telefon	5427747169
E-Posta	emined305@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlükler Hareketi
Tezin Tercümesi	Turkish and Bulgarian Identity within the Social Constructivist Framework: Movement for Rights and Freedoms
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2018
Sayfa	283
Tez Danışmanları	PROF. DR. HASAN BERKE DİLAN
Dizin Terimleri	Hak ve Özgürlükler Hareketi=Right and Freedoms Movament
Önerilen Dizin Terimleri	Sosyal İnşacılık = Social Constructivism, Türk ve Bulgar = Turkish and Bulgarian

01.10.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlükler Hareketi

Hazırlayan: Emine ALPAY

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde 'inşacı dönüş' yaşanmış; kimlik, kültür, normlar gibi düşünsel ve toplumsal öğeler uluslararası politikada canlanmıştır. Bu sebeple normatif unsurlar uluslararası ilişkiler çalışmalarında tekrar önem kazanmıştır. Sosyal inşacılığın uluslararası ilişkiler kuramında yakın zamanda merkezi bir konum edinmiş olmasında, bu yaklaşımın uluslararası ilişkilerin özellikle toplumsal niteliğine yaptığı vurgu ile uluslararası kuramda pozitivist yaklaşımlar ile post-pozitivist yaklaşımlar arasında bir 'orta yolu' temsil veya 'inşa' ettiği iddiası etkili olmuştur. Uluslararası İlişkileri ve dış politikayı sürekli değişim halindeki sosyal ilişkiler olarak tanımlayan sosyal inşacı yaklaşım, kimlik politikalarını ve inşa süreçlerini yakından analiz ederek değişen dünyayı açıklama iddiasındadır. Bu yüzden bu çalışmada Türk ve Bulgar kimliklerin oluşum süreçleri sosyal inşacı bakış açısı çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti çatısı altında bir arada yaşamış olan Türkler ve Bulgarlar Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra ulusal kimlik inşa etme çabasına girişmiştir. Türk kimliğinin ulusal inşa süreci Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci ile başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile içselleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan ise öncelikle kimliğini ulusal olarak inşa etmiş, daha sonra Soğuk Savaş ile birlikte sosyalist kimlik inşa çabasına girmiştir. Soğuk Savaş sonrasında yüzünü tekrar batıya dönen Bulgaristan Avrupa Birliği üyeliği ile Avrupalı kimlik çatısı altında birleşmiştir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimlik inşa süreci ise her iki ulusun inşa süreçlerinden karşılıklı olarak etkilenmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğunun kimliğinin inşa sürecinde Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) siyasal bir aktör olarak oynadığı rol sosyal inşacı bakış açısı ile incelenmiştir.

Tarihsel kırılmalar ve dönüşümlerin toplumların sosyal inşalarının önemli belirleyicilerinin olması gerektiği savından hareketle çalışma üç ana bölümden oluşmak üzere düzenlenmiştir. Birinci bölümde çalışmanın teorik altyapısını oluşturan sosyal inşacılık kuramı açıklanmış ve ikinci bölümde tarihsel süreç içerisinde Türk ve Bulgar kimliklerinin inşası analiz edilmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Soğuk Savaş sonrası inşa edilen yeni kimlikler Bulgaristan'da Türk kimliğinin inşasında etkili olduğu düşünülen HÖH'ün bu inşa sürecindeki önemi bakımından ele alınarak incelenmiştir.

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda Türk ve Bulgar kimliklerinin birbirlerini karşılıklı olarak öznelerarası temelde inşa ettikleri sonucuna varılmıştır. Bu inşa süreçlerinin ise uluslararası yapı, iç çevre ve dış çevre dinamiklerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda meydana geldiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda HÖH'ün Bulgaristan'daki Türk kimliğinin inşasında önemli bir rol oynadığı sonucu çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sosyal inşacılık, kimlik, Türk ve Bulgar, Hak ve Özgürlükler Hareketi

Name of Thesis: Turkish and Bulgarian Identity within the Social Constructivist Framework: Movement for Rights and Freedoms

Preparedby: Emine ALPAY

ABSTRACT

Upon the end of the Cold War by the 1990s, there has been a "constructivist turn" in International Relations; and ideational and social concepts like identity, culture, and norms have become vital in international politics. Therefore, normative elements have gained importance in International Relations again. Social constructivism's emphasis on the social characteristics of International Relations and the claim of representing or 'constructing' a 'middle ground' between positivist and post-positivist approaches in international theories have recently become influential on social constructivism's central role in International Relations theory. Social constructivist theory which defines International Relations and foreign politics as the social relations that change constantly has the claim of explaining the changing world by closely analysing identity politics and their construction processes. In this respect, the construction processes of Turkish and Bulgarian identities have been endeavoured to be explained in the scope of social constructivism.

The Turkish and the Bulgarian, having lived under the roof of the Ottoman Empire, have started to construct their national identities. The process of constructing Turkish national identity has begun with the modernisation process of the Ottoman Empire and internalised with the establishment of Turkish Republic. Bulgaria, having gained independence from the Ottoman Empire, has constructed its national identity first; then, by the Cold War, has started to try to construct socialist identity. Bulgaria heading towards the West after the Cold War unified under the umbrella of European identity with the membership of European Union. The process of identity construction of Turkish people living in Bulgaria has been affected by both nations' construction processes interchangeably. In this context, the role of the Movement for Rights and Freedom (MRF) as a political actor in the process of constructing Turkish people's identity living in Bulgaria after the Cold War has been studied within the view of social constructivism.

Considering the argument that historical breakdowns and transformations must be significant identifiers of the social construction of societies, the study is designed as three main chapters. In the first chapter, social constructivist theory which highlights the theoretical infrastructure of the study is explained; and in the second chapter, the construction of Turkish and Bulgarian identities is analysed within the historical process. In the third chapter as a final, the new identities constructed after the Cold War are analysed by taking the importance of MRF's effect on the construction of Turkish identity in Bulgaria into consideration.

It is inferred that Turkish and Bulgarian identities constructed each other in an intersubjective manner after the analysis carried out in the study. It is put forth that these construction processes resulted from the mutual interaction of international structure, internal and external environment. With reference to this, it is concluded that MRF has played an important role in the construction of Turkish identity in Bulgaria.

Keywords: social constructivism, identity, Turkish and Bulgarian, the Movement for Rights and Freedom

ÖN SÖZ

Türk ve Bulgar kimliklerinin inşalarının ele alındığı bu çalışmada, her iki kimliğin inşa süreci sosyal inşacı bakış açısı ile incelemeye tabi tutulmuş ve bu süreçte Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma Türk ve Bulgar kimliklerinin tanımlanmasında sosyal inşacılık kuramından faydalanılması ile farklı bir bakış açısı ortaya konması bakımından önemlidir.

Yazım süreci yaklaşık dört yıl süren çalışmanın hazırlanmasında karşılaşılan en büyük sorun zaman kısıtı olmuştur. Bir kız çocuğu annesi, eş ve üniversitede bir öğretim görevlisi olarak; aile ve ders saatleri dışında arta kalan tüm vakitler çalışmanın yazımına ayrılmıştır. Buna rağmen hayatın olağan akışı içerisinde olan eylemlerin yazım sürecini sekteye uğrattığı zamanlar olmuştur. Bu uzun ve zorlu süreçte çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN'a; değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle destek olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan sayın Jüri üyesi Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU'na, gülen yüzü ile her daim motivasyon kaynağı olan sayın jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Aytül ÇOLAK'a, ve tez savunma sınavında yaptıkları katkılardan ötürü Doç. Dr. H. Burç AKA' ya ve Dr. Öğr. Üyesi Müzehher YAMAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bulgaristan göçmeni bir annenin kızı olarak yaptığım bu çalışmamı öncelikle anneme ve ailenin tüm kadınlarına hediye ettiğimi ifade etmek istiyorum. Tüm hayatım boyunca desteğini her an arkamda hissettiğim annem Resmiye DOĞAN, babam Mümin DOĞAN ve kardeşim Esra DOĞAN DEMİRCİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Son teşekkürüm ise bana bu zorlu süreçte desteğini esirgemeyen sevgili eşim Özgür ALPAY ve çalışmam boyunca en büyük motivasyon kaynağım olan, tezimle birlikte büyüyen biricik kızım Defne ALPAY'a olacak. Tüm aileme şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

Özet…… i

Abstract……. iii

Ön söz……. v

İçindekiler…….. vi

Kısaltmalar…….. x

Giriş……. 1

Konunun Önemi…….. 3

Analitik Yapı……... 5

Araştırma Sorusu……. 6

Çalışmanın Sınırlandırılması……... 7

Yöntem…… 8

1. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK KURAM…… 9

1.1. Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık Kuramı…… 9

1.1.1. Sosyal İnşacılığın Teoriler Arasındaki Yeri…… 11

1.1.2. Uluslararası İlişkilerde İnşacı Dönüş……... 14

1.2. Sosyal İnşacılığın Temel Varsayımları ve Önermeleri…… 18

1.2.1. Yapan - Yapı İlişkisi…… 23

1.2.2. Kimlik Kavramı…… 27

1.2.2.1. Kimliği Oluşturan Unsurlar…….. 31

1.2.2.2. Kimlik ve Çıkar Kuramı……... 34

1.3. Sosyal İnşacılık Kuramında Farklı Bakış Açıları……. 37
1.3.1. Nicholas Onuf' un İnşacılığı…… 41
1.3.2. Alexander Wendt' in İnşacılığı: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi…… 45

2. BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK VE BULGAR KİMLİKLERİNİN İNŞASI…….. 49

2.1. Osmanlı Devleti'nde Kimlik…… 49
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği…….. 53
2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Bulgar Kimliği……... 56

2.2. Türk Kimliğinin Ulusal İnşa Süreci…….. 60
2.2.1. Çağdaş Türk Kimliğinin İnşasında Balkan Savaşları'nın Rolü…… 63
2.2.2. Cumhuriyet Kültür Devriminde Türk Kimliği……. 71

2.3. Bulgar Kimliğinin Ulusal İnşa Süreci…….. 78
2.3.1. Etnisite Temelinde Bulgar Kimliği İnşası: Uluslaşma Çabaları Yoluyla Yapısal Değişim…….. 80
2.3.1.1. Bağımsız Bulgar Kilisesinin Rolü…… 83
2.3.1.2. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Panslavizm'in Rolü…….. 87
2.3.2. Yirminci Yüzyılın Başlarında Bulgaristan'da Kimlik Krizi.... 92
2.3.2.1. Bulgar Ulusal Kimliği İnşasında Dış Dinamiklerin Etkisi: Büyük Güçler……. 93
2.3.2.2. Bulgar Ulusal Kimliği İnşasında İç Dinamiklerin Etkisi: Çiftçi Partisi…… 98

2.3.3. Bulgaristan'da Sosyalist Kimlik İnşası…….. 106

2.3.3.1. Sosyalist İdeoloji ve Kimlik…… 114

2.3.3.2. Sosyalist Dönemde Türk Kimliğinin İnşası…….123

3. **BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YENİ KİMLİKLERİN OLUŞUMU: HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HAREKETİ'NİN (HÖH) YERİ VE ÖNEMİ**…….137

3.1. Jivkov Dönemi, Türklerin Ötekileştirilmesi ve Soğuk Savaşın Sonu……. 138

3.1.1. Yeniden Doğuş Sürecine Götüren Uygulamalar…… 139

3.1.2. Yeniden Doğuş Süreci ve Türklerin Etnik ve Dini Değerlerinin Yok Edilmesi Çabaları……. 148

3.1.3. Türklerin Direnişi ve Siyasal Örgütlenme Çabaları: Türk Milli KurtuluşHareketi (TMKH)……. 156

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Belirsizlik Dönemi……... 162

3.2.1. Uluslararası Sistemin Dönüşümünün Kimliklere Yansıması……. 164

3.2.2. Bulgaristan'da Demokrasiye Geçiş Süreci…… 170

3.3. Bulgaristan'da Avrupa Kimliğine Dönüş Çabaları……. 181

3.3.1. Geçiş Döneminde Liberal Paradigmanın Hakimiyeti…… 183

3.3.2. Bulgaristan'da Avrupa Birliği (AB) Uyum Yasaları……. 185

3.3.3. Bulgaristan'da Kimliklerin AB Kriterleri Çerçevesinde İnşası…… 197

3.4. Bulgaristan'da AB İnşası Sürecinde HÖH ve Türk Kimliğinin Oluşumu……. 204

3.4.1. HÖH'ün İdeolojisi ve AB'ye Karşı Tutumu…….. 207

3.4.1.1. Bulgaristan Modeli…….. 215
3.4.1.2. AB'ye Üyelik ve İdeolojik Dönüşüm……. 219

3.4.2. HÖH ve Türk Kimliği…… 225

3.4.2.1. Bulgaristan Modeli ile Türk Kimliğinin Karşılıklı Etkileşimi……. 227
3.4.2.2. Azınlık Olarak Türk Kimliği…….. 231
3.4.2.3. Yurttaş Temelli Türk Kimliği…….. 239

SONUÇ…… 245

KAYNAKÇA …..…… 258

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ALDE	The Alliance of Liberals and Democrats for Europe
BAB	Batı Avrupa Birliği
BKP	Bulgar Komunist Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BSP	Bulgar Sosyalist Partisi
COMECON	Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)
DGB	Demokratik Güçler Birliği
ECU	European Currency Unit (Avrupa Para Birimi)
HÖH	Hak ve Özgürlükler Hareketi
IMF	Uluslar arası Para Fonu
İSUH	İkinci Simeon Ulusal Hareketi
LDB	Liberal Demokratik Birliği
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
SB	Sovyetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMKH	Türk Milli Kurtuluş Hareket

GİRİŞ

Sosyal İnşacılık çağdaş siyasal bilimlerin en önemli kuramlarından birisidir ve temel olarak uluslararası ilişkilerin sosyolojik bir bakış açısı ile değerlendirilmesi ve çözümlenmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Kuramda ulusal ve uluslararası davranışların ve çıkarların şekillenmesinde fikir, kültür ve kimlik gibi kavramlar vurgulanmaktadır. İnşacılık okulunun en etkili temsilcilerinden birisi başyapıtı "*Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi*"[1] olan Alexander Wendt'tir. Wendt kitabında psikolojinin üç temel kavramı olan kültür, kimlik ve çıkar kavramlarına yer vermiş ve bunların ulusal davranışların belirlenmesinde oynadığı rolü ele alınmıştır. Wendt eserinde amacını, "devletler sisteminin ontolojisini yazmak" olarak açıklamıştır. Çerçevesini çizdiği inşacı yaklaşım dolayısıyla Uluslararası İlişkiler literatüründe son yıllarda üzerinde en çok tartışma yürütülen isimlerden birisi haline gelmiştir. Temel olarak, disiplinde Waltz'un neorealizmine karşı bir atak olarak başlattığı çalışmaları, uluslararası ilişkiler için sosyal bir teori kurma girişimine ulaşmıştır.

Wendt'e göre inşacılık uluslararası sistemin yapısal teorisidir ve temel olarak üç iddiası vardır: 1. devletler uluslararası politik teorinin temel analiz birimleridir; 2. devlet sistemindeki anahtar yapı materyal olmaktan ziyade öznelerarasıdır; 3. devlet kimlikleri ve çıkarları insan doğası gereği ya da iç politika tarafından dışarıdan verili olmaktan ziyade sosyal yapılar tarafından inşa edilmektedir. Wendt kendisinin savunduğu kuramın yapılaşmacı ve sembolik etkileşimci sosyolojiye dayanan inşacılığın ılımlı bir çeşidi olduğunu söylemektedir. Buradaki amacının sosyal araştırmaya bilimsel bir yaklaşım getirmek olduğunu iddia etmektedir. Kimlik kavramını kuramının merkezine yerleştiren Wendt, yapıların etkileşim yolu ile

[1]Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, İstanbul.

aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını tekrardan tanımlamalarına yol açtığını söylemektedir. [2]

Kurumların çıkarları ve kimlikleri değiştirdiğini öne süren Wendt egemenlik kavramının da bir kurum olduğunu ileri sürmektedir. Bu kurum ise sadece öznelerarası anlayış ve beklentilerle var olmaktadır. Çünkü öteki olmadan egemenlik de olamaz. Böyle bir anlayış belirli türde bir devleti meydana getirmekle kalmaz, aynı zamanda kimliklerin ilişkisel olması sebebi ile belirli bir yapıda toplumu da meydana getirir. [3]

Bulgaristan Balkanlar'da en yoğun Türk nüfusun yaşadığı devlet ve ortak geçmişe sahip olan Türkler ve Bulgarların bir arada yaşadığı bir örnek olması sebebi ile Türklerin ve Bulgarların kimliklerinin inşa süreçlerinin incelenmesi bakımından önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan etmesinin aradından ulusal devlet kurma çabaları, ardından Soğuk Savaş dönemi ve komünist yönetim ve nihayetinde Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa Birliği üyeliği ile Bulgaristan Türkler ve Bulgarların karşılıklı etkileşimini dinamik olarak sürdürdüğü önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bulgaristan'da Soğuk Savaş'ın ardından çok partili siyasi hayata geçilmesi ile birlikte üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ülkedeki siyasi yelpazede yerini almış ve Büyük Halk Meclisi'nde temsil imkânı bulmuştur. Bu noktada HÖH karşılıklı ilişkilerin ve kimliklerin inşası bakımından incelemeye değer görülmüştür.

Bu çerçevede çalışmanın konusu Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisinde inşa edilmesi ve bu süreçte HÖH'ün Bulgaristan'da Türk kimliğinin inşasında oynadığı roldür. Çalışmanın kuramsal altyapısını Alexander Wendt tarafından şekillendirilen ve yazında Alexander Wendt'in inşacılığı olarak tanımlanan sosyal inşacılık kuramı oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada her iki kimliğin de tarihsel süreç içerisinde birbiri ardına yeniden inşalarla dönüşen kimlikleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada Türk ve Bulgar kimliğinin ulusal

[2]MajaZehfuss, *Constructivism in International Relations, ThePolitics of Reality,* Cambridge University, 2002, s. 38-41.
[3]Alexander Wendt, "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt: 10, Sayı: 39, Güz 2013, s. 24.

inşa süreçleri modernist milliyetçilik yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır. Bu yüzden inşacılık kuramları arasında kimlik kavramını merkeze koyarak sosyolojik gelenek üzerine dikkati çeken sosyal inşacılık bakış açısı temel alınmıştır.

Çalışma Türk ve Bulgar kimliklerinin inşasını özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ele aldığından, kuramsal çerçeve olarak Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler düzenini açıklamakta yetersiz kalan yeni gerçekçilik ve yeni liberal kurumsalcılık gibi kuramlar benimsememiştir. Bunun yerine Soğuk Savaş sonrasında önem kazanan ve uluslararası ilişkilere yeni bir anlayış getiren Sosyal İnşacılık kuramı tercih edilmiştir. Kimlik inşa süreçlerinde iç dinamiklerin etkisini vurgulayan sosyal inşacılık Bulgaristan'da Türk kimliğinin inşasında HÖH'ün oynadığı rolü açıklama noktasında da öne çıktığından, çalışmaya kuramsal bakımdan kaynaklık etmesi bakımından uygun görülmüştür.

Sosyal inşacılığın sunduğu kuramsal dayanaklar ışığında bu çalışmanın amacı "Türk ve Bulgar kimlikleri tarihsel süreç içerisinde inşa edilmiş midir? "Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa sürecinde temel kırılma noktaları nelerdir?", "Soğuk Savaş sonrası dönemde kimlikler yeniden nasıl inşa edilmiştir?", "Bulgaristan'da yeniden inşa edilen Türk kimliğinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin yeri ve önemi nedir?" sorularının yanıtlanmasıdır.

Konunun Önemi

Türkler ve Bulgarlar Osmanlı Devleti çatısı altında uzun yıllar birlikte yaşamışlardır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Bulgarlar etnik temelde kendi ulusal kimliklerini inşa ederken; Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurulması ile Türkiye'de çağdaş Türk kimliği inşası başlamıştır. Bu tarihsel süreç içerisinde Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinin ardından Balkan coğrafyasında yaşamaya devam eden Türkler de içinde bulundukları ülkenin koşullarında yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bulgaristan Osmanlı'nın çöküşünün ardından Balkanlar'da içinde en fazla Türk nüfusunu barındıran ülke olması

bakımından önemlidir. Bulgaristan Türkleri Balkan savaşlarını takiben çeşitli zamanlarda Türkiye'ye göç etmiş ve ülkedeki nüfus azalmıştır. Buna rağmen Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusu yaklaşık olarak toplam nüfusun %10'unu oluşturmaktadır. Burada yaşayan Türkler Bulgaristan'ın geçirdiği tarihsel süreçlerden doğrudan etkilenmiş ve zaman zaman asimilasyona varan tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin komşusu olan Bulgaristan'da yaşayan Türkler birçok bilimsel araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Fakat bu araştırmalar çoğunlukla konunun azınlık hakları veya yaşanan göçler bakımından ele alınması ile yapılmıştır.

Yazında Türk ve Bulgarlar ile ilgili inceleme yapıldığında kaynakların çok sınırlı olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili mevcut yazın ana olarak iki başlık altında gruplanabilir. Birinci grubu Bulgarlar ve Türkler konusunu Bulgaristan'da yaşayan Türklerin azınlık hakları sorunu ve etnik kökenleri bağlamında tarihsel varlıkları bakımından alan eserler oluşturmaktadır. Bunların başlıcaları, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*[4], *Bulgaristan'daki Türkler (1879 – 1989)*[5], *Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985)*[6] gibi eserlerdir. Çalışmanın konusu olan HÖH'ün ele alındığı en temel kaynak olan *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*[7] isimli eser de konuyu etnisite açısndan ele alması sebebi ile birinci grubun içinde yer almaktadır.

Mevcut yazında ikinci grup eserler ise Türkler ve Bulgarlar konusunu 'göç' olgusu bakımından ele alanlardır. Bu eserlerde göçler kronolojik olarak ele alınmakta ve Büyük Göç olarak adlandırılan 1989 Göçü ile son bulmaktadır. Bunların

[4] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005.
[5] Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1879 – 1989)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
[6] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985),* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
[7] Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi,* Der Yayınları, 1999.

başlıcaları *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*[8], *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*[9] gibi eserlerdir.

Her iki grup yazında Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve Bulgarlar sosyolojik bir bakış açısı ile değerlendirilmeye tabi tutulmamış ve tarihsel arka planın her iki ulusun kimlik inşa süreçleri üzerindeki etkisi yeterince analiz edilmemiştir. Ayrıca yapılan çalışmalar tarihsel olarak da 1989 göçü ile sınırlı kalmıştır.

Bu yüzden öncelikle çalışma Türkler ve Bulgarları Soğuk Savaş sonrası dönemde incelemesi bakımından bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca çalışmanın sosyal inşacılık kuramı çerçevesinde ele alınması ile Türk ve Bulgar kimliklerinin tanımlanmasında farklı bir bakış açısı ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Analitik Yapı

Çalışma üç ana bölümden oluşacaktır. İlk bölümde çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturan sosyal inşacılık kuramı incelenecektir. Öncelikle kuramın uluslararası ilişkiler disiplini ve kuramları içerisindeki yeri ve önemi ele alınacak; daha sonra sosyal inşacılığın temel varsayımları ve önermeleri incelenecektir. Bu incelemede teorinin temel kavramları olan yapan – yapı ilişkisi ve kimlik kuramı açıklanacaktır. Ardından sosyal inşacılık kuramında yer alan faklı bakış açıları analiz edilecek ve çalışmanın çerçevesini oluşturan Alexander Wendt'in İnşacılığı Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi başlığı altında ele alınacaktır.

İkinci bölüm Türk ve Bulgar Kimliklerinin inşasını tarihsel süreçte ele alacak olup konuya Osmanlı Dönemi'nde Türk ve Bulgar kimliklerinin analiz edilmesi ile başlanacaktır. Ardından Türk ve Bulgar Kimliklerinin inşa süreçleri tarihsel kırılma

---

[8] Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

[9] Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, *89 göçü : Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012.

noktaları göz önünde bulundurularak ayrı alt başlıklar halinde analiz edilecektir. Türk ulusal kimliğinin ulusal inşa sürecinde Balkan Savaşları'nın rolü ve Cumhuriyet kültür devrimi inşacı perspektiften değerlendirilecektir. Bulgar kimliğinin ulusal inşa süreci ise temel olarak üç başlık altında incelenecektir. Bunlar etnisite temelinde ulusal kimlik inşası, Yirminci Yüzyıl başlarında iç ve dış dinamiklerin etkisi ile yaşanan kimlik krizi ve son olarak sosyalist dönem dönemde inşa edilmek istenen sosyalist kimliktir.

Üçüncü bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'da yeni kimliklerin oluşumu incelenecektir. İncelemeye Türk kimliğinin inşasında önemli bir kırılma noktasını oluşturan Jivkov dönemi politikaları ile başlanacak ve ardından demokrasiye geçiş dönemi analiz edilecektir. Geçiş dönemini takiben başlayan Avrupalı kimlik inşa süreci Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyeliği kapsamında değerlendirilecek ve geçiş döneminde bir siyasal oluşum olarak üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), Türk kimliğinin oluşumunda etkili bir aktör olup olmadığı bağlamında analiz edilecektir.

Araştırma Sorusu

Türk ve Bulgar kimliklerinin inşasının incelendiği çalışmada şu sorular irdelenmiştir:

1. Türk ve Bulgar kimlikleri tarihsel süreç içerisinde inşa edilmiş midir?

2. Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa sürecinde temel kırılma noktaları nelerdir? Soğuk Savaş sonrası dönemde kimlikler yeniden nasıl inşa edilmiştir?

3. Bulgaristan'da yeniden inşa edilen Türk kimliğinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin yeri ve önemi nedir?

Çalışmanın ana varsayımı "Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisinde sosyal olarak inşa edildiği" şeklinde kurgulanmaktadır. Bu ana varsayımı destekleyen ikincil varsayımlar ise şu şekildedir:

1. Türk ve Bulgar kimlikleri öznelerarası etkileşim yoluyla birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmiştir.

2. Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa süreci tarihsel kırılma noktaları ile belirlenmiştir.

3. Bulgaristan'da Türk kimliğinin inşa sürecinde Hak ve Özgürlükler Hareketi önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmanın Sınırlandırılması

Çalışma Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa sürecini Osmanlı Devleti döneminden başlatarak, modern ulusalcılık akımlarının çıktığı döneme ve oradan günümüze kadar getirecektir. Bir başka ifade ile Türk ve Bulgar kimlikleri Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren incelemeye tabi tutularak günümüze kadar uzanan tarihsel süreç içerisinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikincil hipotezinin konusu olan HÖH'ten bir gurup 2016 yılında ayrılarak DOST Parti'yi (Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokratlar) kurmuşlardır. Üyelerinin çoğunluğunun yine Bulgaristan'daki Türklerin oluşturduğu DOST Parti'nin teşkilatlanma ve politika geliştirme süreci henüz çok yeni olduğundan Türklerin kimlik inşa süreci bakımından analizine çalışmada yer verilmeyecektir.

Ayrıca çalışma kuramsal açıdan inşacılık kuramının Alexander Wendt'in ortaya koyduğu sosyal inşacılık bakış açısı ile analiz edilmek üzere teorik olarak da sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Çalışmada Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü ayrıntılarıyla ele alınacak ve mevcut durum önceki olaylarla ve koşullarla değerlendirilerek kimlik inşa süreci karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada HÖH' ün resmi yayın organı olan *Hak ve Özgürlük* gazetesi, partinin olağan kongre kitapçıkları ve seçim broşürleri gibi birincil, konu ile ilgili kitap ve makaleler gibi ikincil ve resmî WEB sayfaları gibi resmi kaynaklardan faydalanılacaktır. Birincil ve ikincil kaynaklara ulaşabilmek için Bulgaristan'ın başkenti Sofya ziyaret edilerek HÖH Genel Merkezi'nden yayınlara ulaşılacak, aynı zamanda Sofya Ulusal Kütüphanesi ziyaret edilecektir. Ayrıca HÖH' ün politik görüşlerinin ve tüm siyasal faaliyetlerinin aktarıldığı resmi yayın organı olan *Hak ve Özgürlük* gazetesine ulaşmak için arşiv çalışması Ankara'da bulunan Milli Kütüphane'de yapılacaktır. Bu konuda tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak yayın içeriği, haftalık olarak yayınlanmış gazetenin yayına başladığı 1991 tarihinden, yayınına son verdiği 1998 tarihine kadar ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bu kaynaklar vasıtası ile ulaşılan verilerin değerlendirilmesi nitel analiz tekniği kullanılarak yapılacaktır. Burada doküman analizi tekniği kullanılarak içerik analiz edilecektir.

1. BÖLÜM:

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK KURAMI

Bu çalışma Türk ve Bulgar kimliklerinin inşasını ve Türk kimliğinin inşasında Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) oynadığı rolü Sosyal İnşacılık bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yüzden Birinci Bölümde çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturan Sosyal İnşacılık kuramı ele alınmaktadır.

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SOSYAL İNŞACILIK KURAMI

Uluslararası ilişkiler disiplininin kıyılarına ilk defa 1980'li yıllarda vuran İnşacılık, sosyal dünyanın dinamik, bağlantılı ve kültürel temelli durumunu açıklamaktadır. Bilimsel bilgiyi de kapsayan bilgiyi anlamak konusunda başlıca çıkarımları olan sosyal inşacılık yaklaşımı, sosyal bilimlerdeki sosyal gerçeklik anlayışını dönüştürme potansiyeline de sahip olmaktadır. Ayrıca doğa ve insanoğlunun sahip olduğu bilgi arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamakta ve bağlantılı ve kısmen belirsiz bir sosyal bilimler bakış açısı ortaya koymaktadır.[10]

Sosyal İnşacılık toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edilerek oluştuğunu ve buradan hareketle bir toplumsal gerçeklik olarak düşünebileceğimiz uluslararası ilişkilerin de bir 'sosyal inşa' olduğunu ileri süren bir yaklaşımdır. Dolayısı ile sosyal

[10] Emanuel Adler, "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", Handbook of International Relations, Second Edition, Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, SAGE Publications Ltd., Londra, 2013, s. 116-117

inşacılığa göre uluslararası dünya maddi unsurlardan ziyade düşünsel, normatif, sosyal ve kültürel unsurlar üzerine kuruludur. Uluslararası ilişkilerin en belirleyici unsurları ise uluslararası düzeyde kurumsallaşan egemen kurallar, normlar, kimlikler ve söylemlerdir. Bunlar aynı zamanda Sosyal İnşacı kuramın irdelediği en temel kavramları oluşturmaktadır. Böylelikle Sosyal İnşacılık gerçekliğin sosyal inşasına dikkati çeken bütüncül ve idealist bir bakış açısıdır. [11]

Yeni gerçekçilik ve yeni liberal kurumsalcılık gibi ABD'de popüler olan başlıca teorilerin Soğuk Savaş'ın sonundaki güncel gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığı düşüncesi yaygınlaştıkça, uluslararası İlişkiler disiplininde nispeten daha yeni sayılabilecek olan inşacılık yaklaşımları disiplinde etkin olmaya başlamıştır. Popüler olan teorilerin öngördüğü gibi devletlerarası ideolojik kamplaşmanın ve buna bağlı Soğuk Savaş'ın sonsuza kadar sürmesi beklenirken, Sovyetler Birliği'nin dağılması inşacılığa rasyonalizmi eleştirme fırsatını vermiş ve uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması örneğinde olduğu gibi uluslararası sistemin kuralları insanlar tarafından yapılıp sonra yine insanlar tarafından değiştirilmiştir. Böyle bir dönemde rasyonel görüşlerin eleştirisini yapan inşacılık kayda değer bir ilgi ile karşılanmıştır. Dolayısı ile inşacılık yaklaşımlarının uluslararası ilişkiler disiplininde giderek öneminin arttığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. [12]

Uluslararası ilişkiler kuramları arasında giderek etkili olmasına karşın tek bir inşacılık kuramından söz etmek pek de mümkün değildir. Örneğin Maja Zehfuss "Uluslararası inşacılığın kuramsal gelişimine katkısı bulunan üç kişiyi temel alarak, inşacılığın üç türü olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar: Onuf'un İnşacılığı, Wendt'in İnşacılığı ve Kratochwil'in İnşacılığı'dır. Onuf' ve Kratochwil'in inşacılığı 'kurallar' ve 'söz eylem kuramı' na yoğunlaşırken, Wendt 'kimlik' üzerinde şekillenen sosyolojik gelenek üzerinde durmaktadır. [13]. Emmanuel Adler ise inşacılığı;

---

[11] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 325

[12] Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler* – 1, Derleyen: Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 109.

[13] Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality,* Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 11.

Modernist Dilbiliimsel İnşacılık, Radikal İnşacılık, Eleştirel İnşacılık ve Faydacı Gerçekçi İnşacılık olmak üzere dört grupta toplamaktadır.[14]

Bu bağlamda inşacılık kuramının türlerine ilişkin bir fikir birliği de bulunmamakla birlikte, Checkel'e göre ABD'de öne çıkan geleneksel inşacılık kuramı, kuralları (norms) ve kimlikleri (identities) temel analiz birimi yaparak, uluslararası politikada yaşanan değişikliklerde kuralların ve kimliklerin rolünü incelemektedir. Geleneksel inşacı kuram, pozitivist epistemolojiyi benimseyerek post-pozitivizm ile pozitivizm arasında bir köprü kurmayı amaçlamaktadır.[15]

Sosyal İnşacılık bireysel aktörler düzleminde devletlerin kimlik ve çıkarlarını problem olarak ele alır. Bunu yaparken amacı kimlik ve çıkarların nasıl oluştuğunu göstermektir. Devletlerin kimlik ve çıkarlarının belirli ve değişmez olduğu yönünde yaygın görüşe sahip neorealistlerin aksine; inşacılar, bireysel aktörler düzleminde, kültür, ideoloji, istem ve temel karar alma süreçlerinin aktörlerin kimliklerini, görüş ve davranışlarını nasıl etkilediği sorusuyla ilgilenirler ve bu sorunsalı çözmeye çalışırlar.[16]

Sosyal İnçacılıkta uluslararararası sistemi anlamak üzere sıklıkla başvurulan temel kavramlardan biri de normlardır. Fakat 'norm' kavramı inşacılar arasında bazen kurallar (rules) bazen de ilkeler (principles) olarak kullanılmaktadır. Realistlerin kişisel çıkarlar temelinde normları reddetmesine rağmen, inşacılar sosyal yapılara ağırlık verirken, uluslararası güvenliğin sağlanmasında normların önemine vurgu yapmaktadırlar. Buradan hareketle, normların inşacı bakış açısıyla hem

---

[14] Emanuel Adler, "*Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", Handbook of International Relations,* Second Edition, Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, SAGE Publications Ltd., Londra, 2013, s. 116

[15] Jeffery T. Checkel, "Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay," Review of International Studies, British International Studies Association, Vol. 30, 2004, s. 230.

[16] John G. Ruggie, *Contructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, Routlage, London, 1998, s. 33.

uluslararası sistemin hem de bu sistemde etkin olan aktörlerin çıkarlarını tanımlarken temel bir bileşen olduğu söylenebilir. [17]

1.1.1. Sosyal İnşacılığın Teoriler Arasındaki Yeri

Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler disiplininin 1920' lerden günümüze kadar olan tarihi incelenecek olursa farklı yaklaşımlar arasındaki tartışmalar üç grupta toplanabilir: Birinci Büyük Tartışma (İdealizm ve Gerçekçilik), İkinci Büyük Tartışma (Gelenekselcilik – Davranışsalcılık) ve Üçüncü Büyük Tartışma (Rasyonolist – Düşünümsel). Bu bağlamda ilk büyük tartışma İdealizm ve Gerçekçilik (*realism*) arasında olmuştur. İkinci büyük tartışma ise metodolojik yaklaşımlarla ilgili olan Gelenekselciler ve Davranışsalcılar arasında olandır. İlerleyen yıllar ise yeni liberal ve yeni gerçekçi yaklaşımları tek bir çatı altında değerlendiren rasyonalizm ile düşünümsel (*reflektivist*) olarak adlandırılan teoriler arasındaki üçüncü büyük tartışmaya sahne olmuştur. Bu tartışma pozitivim ve pozitivizm sonrası (*post-pozitivism*) olarak da adlandırılmaktadır. [18]

1980'li yıllardan itibaren pozitivistler ve post-pozitivistler arasında yaşanmakta olan bu tartışma esas olarak hâkim Uluslararası İlişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda söz konusu metodolojik ön kabul reddedilmekte, post – pozitivist bir epistemolojinin uluslararası ilişkileri açıklamak konusunda pozitivizmden daha başarılı olacağı iddia edilmektedir. [19] Pozitivizm eleştirilerinin daha önceden var olmalarına karşın bu eleştiriler 1980'li yıllarla birlikte gittikçe artmış ve sosyal bilimlerde derin bir bölünme yaşanmıştır. Artık tartışmalar yöntem ekseninde değil

[17] Audie Klotz, Norms in International Relations, The Struggle Against Appartheid, Cornell University Press, 1999, s.15

[18] Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler* – 1, Derleyen: Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 109.

[19] Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 63-3, Ankara, 2007, s. 87.

yönteminde içinde yer aldığı farklı epistemolojik tercihler ekseninde tartışılmaya başlanmıştır. Pozitivist epistemolojiye bağlı ve rasyonalist çerçevedeki neorealizm ve neoliberalizm disiplin içindeki anayol kuramları olarak anılırken, hem pozitivist epistemolojiyi hem de rasyonelliği eleştiri konusu haline getiren post-pozitivist yaklaşımlar disiplin içerisindeki kuramsal ayrılığı belirginleştirmiştir.[20]

1990'lı yıllarla birlikte pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında ortak bir zemin bulunması doğrultusunda çeşitli çabalar söz konusu olmuştur. Rasyonel tercih yanlısı aşırı rasyonalistler ile aşırı uluslararası ilişkiler karşıtı dekonstrüktivistler arasında yaşanan kutuplaşmaya karşın, bu dönemde yeni kurumsalcılar ve inşacılar (konstrüktivistler) gibi rasyonalist ve reflektivist görüşlerin yakınlaştırılmasını amaçlayan çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır.[21] Bu gelişmeler içerisinde, pozitivistler ve post-pozitivistler arasında yaşanmakta olduğu ileri sürülen "üçüncü büyük tartışma" sıklıkla inşacı kuramın ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren disipline girmeye başlayan inşacı (konstrüktivist) [22] yaklaşımlar uluslararası ilişkileri değerlendirme konusunda yeni bir bakış açısını gündeme getirmiş ve günümüze kadar gelen tartışmalarda bir hayli etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Buradan hareketle, inşacılığın "üçüncü tartışma" içerisindeki bir "üçüncü yol" olduğu söylenebilir. Farklı türleri olmasına karşın, benimsemiş olduğu pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji nedeniyle inşacılık pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında yer alan üçüncü bir yol gibidir.[23] Bununla birlikte, metateorik açıdan inşacılığın yeri Keohane'nin terminolojisiyle konuşulacak olursa, bir köşesini rasyonalizmin diğer köşesini ise reflektivizmin oluşturduğu bir üçgenin taban çizgisidir. [24]

---

[20] Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi*", Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı:1, Afyon, 2008, s. 214.

[21] Ole Weaver, "The rise and Fall of the Inter-paradigm Debate", *International Theory: pozitivism and Beyond,* Derleyen: Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996, s: 168.

[22] Kavramın Türkçede yerleşmiş bir karşılığı bulunmamakla birlikte , "inşacılık", "kurmacılık", ve "oluşturmacılık" kavramları konstrüktivizm yerine kullanılmaktadır. Bkz. Bahadır Pehlivantürk, "Japonya Anayasası, Ordu ve Japonya'nın Normalleşmesi", *Stratejik Analiz*, Cilt 8, Sayı:86, 2007, s.78.

[23] Jörk Friedrichs, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, London, 2004, s: 105.

[24] Antje Wiener, "Constructivism: The limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development,* Sayı 6/3, 2003, s. 256.

Bu çalışmanın ele almayı amaçladığı sosyal inşacılık veya kısaca inşacılık yaklaşımı, kendisini rasyonel ve düşünümsel (reflektivist) teoriler arasında bir köprü veya 'orta yol' olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde nispeten daha yeni olan inşacılık yaklaşımı, Soğuk Savaş'ın sonunda ABD'deki başlıca teoriler olan yeni gerçekçilik ve yeni liberal kurumsalcılık güncel küresel dönüşümleri açıklamakta güçlük çekince etkinliğini artırmaya başlamıştır. Soğuk savaşın ve ideolojik gruplaşmanın sonsuza kadar süreceği öngörülürken, Sovyetler Birliği dağılmıştır. Uluslararası ilişkilerin rasyonel yaklaşımları bu sonu öngörememişlerdir. Bu ortamda, inşacılık rasyonalizmi eleştirme fırsatı bulmuş ve uluslararası ilişkiler alanına girmiştir. "İnşacılara göre, Soğuk Savaşın son bulması doğa bilimleri dünyasından farklı olarak, uluslararası ilişkiler dünyasının değişmez olmadığını ortaya koymuştur". Böylelikle uluslararası sistemin kuralları insanlar tarafından yapılıp sonra değiştirilmiştir.[25] Pek çok teorisyen, maddi olmayan sosyal ve fikirsel faktörlerin bu değişikliği açıklamada daha önemli olduğu konusunda görüş birliğine varmış gibi görünmektedir.

1.1.2. Uluslararası İlişkilerde İnşacı Dönüş

Uluslararası İlişkiler kuramında 1990'lı yıllar Checkel'in deyimiyle 'inşacı dönüşü' temsil etmektedir.[26] Bu dönüş Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte kimlik, kültür ve normlar gibi düşünsel ve toplumsal öğelerin uluslararası politikada canlanmasına ve bu unsurların uluslararası ilişkiler çalışmalarında tekrar önem kazanması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, sosyal inşacı yaklaşımların uluslararası ilişkiler kuramında yakın zamanda merkezi bir konum edinmiş olmasında, bu yaklaşımların uluslararası ilişkilerin özellikle toplumsal niteliğine yaptığı vurgu ile uluslararası kuramda pozitivist yaklaşımlar ile post-pozitivist yaklaşımlar arasında bir 'orta yolu' temsil veya 'inşa' ettiği iddiası etkili olmuştur.

---

[25] Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 6, Sayı:2, 2000, s. 155.

[26] J. T. Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics,* Sayı:50, 1998, s. 324.

Uluslararası ilişkiler disiplininde inşacı kuramsal yaklaşımlar yeni bir olgudur. Fakat bahsi geçen inşacı yaklaşımların uluslararası kuramda ilk dönemlerden beri var olduğunu söylemekte fayda vardır. En erken dönemde inşacı düşünceye Grotius, Kant, ve Hegel gibi klasik düşünürlerin uluslararası ilişkilere dair eserlerinde rastlanabilir. Disiplinin tarihsel gelişiminin ilk dönemine damgasını vuran 'İdealizm' için inşacı bakış açısının uluslararası kuramdaki ilk temsilcisi denilebilir.[27]

Daha sonraları realist paradigmanın egemen olduğu İkinci Dünya Savaşında ise, gelişen iletişim tekniklerinin ve ulaşım imkanlarının aktörler arası etkileşim süreçlerine etkisini araştıran ve buradan hareketle kolektif kimliklerin kurulmasını ve 'çoğulcu güvenlik toplumlarının' ortaya çıkmasını öngören Karl Deutsch sosyolojik bir bakış açısı geliştirmiştir. Bunun yanında, bugünkü inşacı yaklaşımların öncüsü olarak düşünülen İngiliz ekolü devletleri sosyal varlıklar olarak değerlendirmekte ve belli değerleri normları ve kurumları paylaştığını ileri sürmektedir. Böylelikle bu devletlerin 'uluslararası toplum' oluşturduğunu ortaya koymaktadır. [28]

Yakın zamanlarda Ernst Haas, Peter Haas ve Emmanuel Adler uluslararası işbirliği ve 'bilge cemaatleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, uluslararası alanda sağlanmış bilginin ülkelerarası işbirliğinin oluşmasında katkısının olduğunu ortaya koymuştur. Bu işbirliği 'bilişsel evrim' (cognitive evolution) süreçlerine vurgu yapılarak, devlet adamlarının öğrenme ve ikna edilme süreçlerinin incelenmesiyle açıklanmaktadır. Günümüzde inşacılar benzer şekilde uluslararası örgütlerin ve hareketlerin veya bürokrasilerin, ulusal karar alma mekanizmalarına etkilerini araştırmaktadırlar. Bunlara bağlı olarak yeni normların ve çıkarların öğrenilmesi süreçleri ve aktörlerin ikna edilmeleri ve sosyalleşmesi de inşacıların başlıca araştırma konularındandır. Böylelikle uluslararası işbirliğinin sosyolojik, kurumsal ve sosyo-psikolojik analizini yapmaktadırlar.[29]

---

[27] T. Dunne, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, Cilt 1 (3), 1995, s. 367.

[28] E. Adler, "Constructivism and International Relations", Handbook of International Relations, Derleyenler: Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, Sage, Londra, 2002, s. 99.

[29] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 9 (2), 2009, s. 775.

Görüldüğü gibi inşacı düşünce geleneğinin uluslararası kuramdaki en can alıcı vurgusu devletlerin sosyal bir varlık, uluslararası ilişkilerin ise sosyal bir alan olmasıdır. Bu yüzden sürekli olarak dikkat çekilen noktalar uluslararası kuralların, normların, kurumların, bilişsel faktörlerin ve düşünsel unsurların siyasi rolü olmuştur. Dolayısı ile mevcut inşacı kuramlar bu geleneğin günümüzdeki temsilcileridir.[30]

İnşacılık kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine 1989 yılında ilk olarak tanıtan kişi Nicholas Onuf olmuştur.[31] Onuf'a göre insanlar toplumu, toplum da insanları 'yapar'. Tabii ki bu durum süreklilik arzeden iki yönlü bir süreçtir. Bu iki unsuru, yani insanları ve toplumu birbirine bağlayan şey ise kurallardır. Hukuksal kuralların da içinde barındırıldığı bu sosyal kurallar bütünü, ilgili sürecin sürekli ve karşılıklı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Böylelikle insan çevresi ve doğa ile ilişki ve etkileşim halinde olan sosyal bir varlık olmaktadır. Bu süreç, sosyal bir *yapı* (structure) içerisinde ve bir takım *kurallara* (rules) bağlı olarak, *edenler* (agent) ve kurumlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. [32] Bir başka deyişle, bireyler toplumsal ilişkileri ile kendi kimliklerini yapılandırmakla birlikte, birbirlerine yaptıkları ve söyledikleriyle de dünyayı yapılandırmaktadırlar. Yani, bireyler toplumu yapılandırır, toplum da bireyleri yapılandırır. Bu da bu sürecin iki yönlü olduğunu göstermektedir. Bunların sonucu olarak davranış kuralları kurumların içinde gelişmektedir.

İnşacılık kavramını ilk kez kullanan Onuf, inşacı düşüncelerin ilham kaynağının Anthony Giddens'ın yapılandırma kuramı (structuration theory) olduğunu söylemektedir. [33] Yapılandırma kuramında, beşeri hayatın tek başına yapısal veya bireysel etkenlere bağlı kalınarak açıklanamayacağı, bireyin ve yapının toplumsal gelişmelerde karar vericiliğinin eşit düzeyde kavramlaştırılması gerektiği ve böylece sosyal değişimlerin sürekli yapılanma biçiminde kendini dışa vuran

[30] Mustafa Küçük, *a.g.m*., s. 776.
[31] Nicholas G. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Colombia University Press, New York, 1989.
[32] Nicholas Onuf , "Constructivism: A User's Manuel*", International Relations in a Constructed World,* Derleyen: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York: M.E. Sharpe, 1998, s. 59.
[33] Nicholas G. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations,* Colombia University Press, New York, 1989, s. 36-43.

süreçler olarak algılanabileceği ileri sürülmektedir.[34] Yapılandırma kuramında birey ile toplum arasındaki ilişki önemlidir. Bu 'yapının ikiliği' kavramıyla da ifade edilir. Aktörlerin ve yapının birbirlerine karşılıklı bağımlılığını ifade eden 'yapının ikiliği' kavramı, sosyal hayattaki sürekliliğin ve değişimin açıklanmasında önemli işlevler üstlenmektedir. [35] Yapı ve sosyal aktör, karşılıklı bir biçimde birbirilerini oluştururlar ve birbirlerinin aracıdırlar. Aktörlerin ve yapıların şekillenmesi birbirlerinden bağımsız olabilecek ikili olgular olmayıp, beşerî hayattaki ikiliği (duality) temsil ederler. [36]

Onuf, yapılandırma kavramının pozitivist sosyal bilimler ile modernite eleştirileri arasında bir orta yol bulma arayışı olduğunu ifade etmektedir. [37] İnşacılık üçüncü yol olarak içinde yaşadığımız dünyanın varlığını – ontolojiyi- öne çıkararak tartışmaya dahil olmuştur. Bahsedilen bu ontolojik tercihte, varlıklar ve onlar arasındaki ilişkilerin bir öncelik sırası yoktur. Bu açıklamaya uluslararası ilişkiler disiplini açısından bakıldığında, aktör ile yapı arasında hangisinin diğerini ürettiği veya belirlediği konusunda bir tercih yapılmasının zorunluğu olmaması söz konusudur. Bu yüzden inşacılığın sosyal bilimlerde 1980'li yıllardan itibaren ağırlık kazanan yapılandırmacılığın, uluslararası ilişkiler disiplinindeki izdüşümü olarak değerlendirilmesi olanaklıdır. [38]

Onuf uluslararası ilişkiler disiplininde ilk inşacı teoriyi "World of Our Making"[39] – Bizim yaptığımız Dünya- ile 1989 yılında sunmuş; bu yoğun ve iddialı kitap uluslararası ilişkiler araştırmacılarının bakış açılarını değiştirmeleri için iyi bir aday olmuştur. Bunun ardından 1992 yılında Wendt "Anarchy is What States Make of It"[40] – Anarşi Devletlerin ona Yüklediği Anlamdır - isimli makalesi ile inşacılığa

---

[34] Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984, s. 162.
[35] Anthony Giddens*, Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, University of California Press, Berkeley, 1979, s. 69.
[36] Anthony Giddens, a.g.e., 1984, s. 24.
[37] Nicholas Onuf, a.g.e., 1989, s. 36-43.
[38] Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 10, Sayı 1, Afyon 2008, s. 215.
[39] Nicholas G. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations,* Colombia University Press, New York, 1989.
[40] Alexander E. Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization,* Sayı: 46, 1992, s. 391-425.

olan ilgiyi arttırmıştır ve uluslararası ilişkiler disiplininde inşacı teorinin öneminin altını çizmiştir. Önemli inşacılardan sayılan Kratochwil ise John Ruggie ile birlikte yazdıkları makale[41] ile inşacılığın temel varsayımlarından olan "öznelerarasıcılılığın" (intersubjectivity) önemini ortaya koymuştur.

Sosyal İnşacılığın, uluslararası ilişkiler disiplininin 1980'li yıllarda egemen olan neorealist kuram tarafından ihmal edilmiş olan toplumsal ve tarihsel boyutu temel çıkış noktalarından biri olarak görmesi ve Soğuk Savaş sonrası kimlik, kültür, norm ve kurumlar gibi olguların uluslararası politikadaki rolünü inceleyen geniş bir alan bulması disiplinde merkezi bir konum edinmesine sebep olmuştur. Uluslararası yapıları, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını veri olarak alan, onları araştırma konusu yapan Sosyal İnşacılığın en önemli çalışma alanlarını dünya politikasının öznelerarası boyutu – kurallar, normlar, kurumlar-, sosyal yapıları, aktörlerin kimlik ve çıkarları oluşturmaktadır. Ancak, Sosyal İnşacılığı farklı kılan asıl nokta bu düşünsel unsurlara öncelikli ve özerk bir konum vermesi ve asıl olarak kurucu gücünü vurgulamasıdır. [42]

1.2. SOSYAL İNŞACILIĞIN TEMEL VARSAYIMLARI VE ÖNERMELERİ

İnşacılık uluslararası ilişkiler alanında ortaya koyduğu varsayımlarla birçok tartışmaya neden olmuştur. Geniş bir alanı kapsaması sebebiyle farklı inşacılar ve farklı sınıflandırmaları olmasına rağmen inşacılığın temelini oluşturan varsayımlardan bahsetmek mümkündür.

---

[41] Makale için bkz. Friedrich Kratochwil and John Gerard Ruggie, "International Organization: A State of The Art on the Art of the State", *International Organization* Sayı:40, 1986.

[42] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", Ege Akademik Bakış, Cilt: 9 (2), 2009, s. 777

Rasyonalizmin maddeciliğini ve bireyciliğini reddederek disipline girmiş olan inşacılık meta-teorik[43] bir yaklaşım olarak uluslararası ilişkiler disiplinine dahil olmuştur. Rasyonalist olan neo-realizmin ve neo-liberalizmin temel ilkelerini yeniden ele almak suretiyle uluslararası politikaya sosyolojik bir bakış açısı getiren inşacılık, materyal unsurların yanında değerleri ön plana çıkarmış, çıkarların tanımlanmasında kimliğin rolüne vurgu yapmış, yapı (structure) ve yapanın (agent) birbirini karşılıklı olarak oluşturduğunu öne sürmüştür.[44] Bir başka deyişle temelde güç gibi materyal unsurlarla ilgilenen rasyonalist teorilerin aksine inşacılar düşüncenin etkisini vurgulamaktadırlar.

Mustafa Küçük'e göre sosyal inşacı yaklaşımın temel olarak paylaştığı ortak paydalar *idealizm, kurucu teori, bütüncülük, kimlik ve çıkarın sosyal inşası ve sosyolojik açıklamalardır*. Sosyal dünyayı oluşturan maddi ve düşünsel unsurlardan hangisinin daha önemli olduğuna dair yapılan ontolojik tartışmada, sosyal inşacılık doğa ile maddi unsurların daha önemli olduğu görüşünü savunan maddecilerin aksine toplumsal gerçekliği doğa ile birlikte toplumsal bilinç yapısının oluşturduğunu söyleyen idealist görüşü benimsemiştir. Böylelikle, sosyal inşacılar sosyal dünya olarak uluslararası ilişkilerin, yapıların, aktörlerin, ortaya çıkmasında düşünsel unsurların maddi unsurlara karşı önceliğinin önemine dikkati çekmektedir. Fakat bu düşünsel unsurlar bireysel ve öznel değil, toplumsal düşünceler, kolektif kimlikler, ortak kurallar ve normlar gibi kurucu rol oynayan öğelerdir. Böylelikle inşacılara göre kurumsallaşmış ve toplumsal boyut kazanmış bu düşünsel unsurlar artık nesnel bir nitelik kazanır ve bunlar birey ve aktörleri etkileyen sosyal olgular ve yapılar olarak ortaya çıkarlar. Bir başka deyişle, maddeci ontolojik bakış açısını benimseyen rasyonalist yaklaşımlar sosyal açıklamalarında görünürdeki maddi güce vurgu

[43] Meta teori kavramı teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori olarak özetlenebilir. Bir başka deyişle bir teorinin mercek altına yatırdığı ve incelediği konuya nasıl anlam verdiğini inceler, bu yüzden analiz nesnesi ampirik bir olay değil, bir teorinin temelinde yatan varsayımlardır. Bu yüzden luslararası ilişkileri anlamak üzere geliştirilen büyün teorilerin temelinde meta teorik varsayımların yattığını söylemek yanlış olmaz. Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 37

[44] Richard Price, Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," European Journal of International Relations, SAGE Publications, Vol. 4, No. 3, 1998, s. 264.

yaparken, idealist görüşü benimseyen inşacılar ise bu maddi unsurların taşıdığı özenelerarası anlamı ve bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışırlar.[45]

Düşünsel unsurlar sosyal açıklamalarda rasyonalistler ve sosyal inşacılar tarafından önem ve rolleri bakımından birbirlerinden çok farklı olarak ele alınmaktadır. Açıklayıcı teori (explanatory theory)[46] geliştiren rasyonalistler daha çok 'neden' sorusuna öncelik verip düşünceleri sebep-sonuç ilişkisi içinde açıklamaya çalışmaktadırlar. Halbuki sosyal inşacılar 'nedir' veya 'nasıl mümkün oldu' sorularına öncelik vermekte ve düşüncelerin ortaya çıkarıcı (generative) veya kurucu (constituve) rollerini ön plana çıkararak 'kurucu teori' (constitutive theory)[47] geliştirirler.[48] İnşacılara göre rasyonalizm düşüncelerin ne maddi unsurlarını ne de kimlik ve çıkarların nasıl öncelikli tutulacağını açıklayamamaktadır. Bu açıklamayı ancak kurucu teoriler yapabilmektedir. Bu teorilerde maddi unsurları ilk başta öncelikli olarak anlamlandırmak onları sosyal dünyanın bir parçası yapar. Aynı zamanda aktörlerin kimlik ve çıkarlarını tanımlayarak sosyal ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlarlar. Dolayısı ile rasyonalisteler tarafından varsayılan bu anlamlandırma ve inşa süreçlerini ortaya koymak, kimlik ve çıkarların oluşumunu göstermek kurucu teorinin asıl amacıdır ve bu nokta sosyal inşacılığın Uluslararası İlişkiler Teorisine

[45] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", *Uluslararası İlişkiler Teorileri,* Derleyen Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 336.

[46] Teoriler içinde önemli bir tartışma konusu olan teorilerin bizim dışımızda var olan bir dünyayı mı açıkladıkları ya da bunu açıklamak isterken aslında bu dünyayı 'yarattıkları mı ' sorusu teorilerin türleri konusunda bilgi vermektedir. Pozitivist teori anlayışına göre teoriler kendileri dışındaki bir dünyayı açıklarlar ve buna *açıklayıcı teori* denmektedir. Robert Cox buna 'sorun çözücü teoriler adını da vermektedir. Bu tip pozitivist teoriler diğer teori anlayışlarının tarafsız olmadığını ve iddialarının tersine, belli bir ontoloji ve epistemoloji anlayışını benimsediklerini ileri sürerler. Steve Smith, "The Self Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", International Relations Theory Today, Polity, Cambridge, 1995, s. 26-27, Robert Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Millennium, Cilt 10, Sayı 2, 1981, s. 126.

[47] Bir diğer önemli teori türü ise oluşturucu ya da kurucu teori olarak isimlendirilen konstitutif teorilerdir. Bu teoriler kural norm ve fikirlerin toplumsal nesneleri nasıl oluşturduğunu inceler. Kurucu teorileri benimseyen teorisyenler için toplumsal dünya, sahip olduğumuz fikir ve teoriler aracılığı ile gerçeklik kazanır. Bir başka deyişle teori yaşadığımız dünyanın oluşumunda rolü olan bir pratiktir. Kurki ve Wight, " International Relations and Social Science", Derleyen, T. Dunne, M. Kurki, ve Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 29.

[48] Steve Smith, "The Self Images of a Discipline: A genealogy of International Relations Theory", International Relations Theory Today, Polity Press, Cambridge, 1995, s. 26-28

yaptığı en özgün katkı olarak düşünülebilir. Böylelikle kurucu teorinin sosyal inşacılığın bir 'katma değeri' olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[49]

Mustafa Küçük' e göre sosyal inşacılığın temel niteliklerinden biri de inşacılığın ontolojik bütüncülüğü benimsemiş olmasıdır. Ontolojik anlamda bütüncülük bir sistemi onu oluşturan birimlerden göreceli bağımsız bir mantığı veya kurucu bir özelliği olduğunu öngören bir anlayıştır. Bütüncül bir ontolojide yapılar kendilerini oluşturan birimlerin toplamı değildir. Birimlerin ötesinde kendilerine ait yapısal gerçeklikleri vardır. Bu yüzden, sosyal açıklamalar ontolojik açıdan yapıları oluşturan bireylerin veya aktörlerin kendilerine veya özelliklerine indirgenemez.[50]

Uluslararası İlişkiler teorisinde 1980'lerden beri tartışılagelen yapan-yapı tartışması inşacılığın ontolojik altyapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu tartışmayı uluslararası ilişkiler alanında başlatan Alexander Wendt' e göre yapanlar ve yapılar ontolojik açıdan farklı varoluşlardır. Fakat bunun aksine her ikisi de karşılıklı etkileşim halinde ortaya çıkmaktadırlar. Bir başka anlatımla, yapanların ve yapıların ortaya çıkması, belirli bir gerçeklik ve şekil kazanması onların etkileşim süreçlerine bağlıdır. [51] Bireyselci yaklaşımların karşısında yer alan inşacılık, yapının bütün toplumsal ilişkileri kapsadığı bütüncül ontolojide, yapının aktörlerin eylemlerini ve davranışlarını kısıtlamak üzere sınırlı olmadığını ortaya koyar. İnşacılara göre uluslararası yapı aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını yapılandırır.

İnşacı yaklaşımları disiplinin hakim teorilerinden ayıran en önemli noktalarından biri de kimlik ve çıkar kavramlarını ele alış biçimleridir. İnşacılığın sosyalliğe yaptığı vurgu, kimlik ve çıkar ilişkisini incelerken de etkili olmaktadır. Neorealizm ve neoliberalizim gibi yaklaşımlar aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını dış kaynaklı teorik veriler olarak değerlendirmektedir. [52] Wendt bu teorilerin yapanların kimlik ve çıkarlarını dış kaynaklı veriler olarak kabul etmelerinin ve sadece yapanların davranışlarının yarattığı sonuçlarla ilgilenmelerinin hatalı

---

[49] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics,* Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 144.

[50] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", a.g.m., s. 341-342

[51] Alexander Wendt, "The Agent -Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, No.3, 1987, s. 342.

[52] John G. Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge", International Organization, 52/4, 1988, s. 855.

olduğunu düşünmektedir. Wendt' e göre bu haliyle rasyonalizm hem süreç hem de kurumlar için tamamıyla davranışsal bir kuramsallaştırma önermektedir. O halde davranışlar değişebilir ama kimlik ve çıkarlar değişmez. Oysa ki uluslararası politikanın sosyal oluşumunu analiz etmek, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını ve onların materyal ilişkilerini şekillendiren sosyal yapıları da analiz etmeyi gerektirmektedir. Dolayısı ile buradaki temel varsayım çıkarların kimliklere dayalı olduğudur. [53]

Rasyonel çevrenin değişmez olarak öngördüğü kimlik ve çıkarları, inşacılar aktörlerin çevresinden etkilenerek oluştuğunu ileri sürerler. Bu bağlamda aktörler sosyal çevrelerinden bağımsız değildirler. Dolayısı ile içinde bulunduğumuz tarih, kültür, siyasi ve sosyal çevre, inançlar, fikirler, söylemler ve sinyaller gibi birçok unsurdan oluşan sosyal dünya kimliğimizi tanımlamaktadır. Böylelikle insanlar karşılıklı etkileşimde bulunarak içinde bulundukları sosyal dünyayı inşa ederler. Bu da normatif veya düşünsel yapıların sosyal çevreden bağımsız olmadığı sonucunu doğurmaktadır, çünkü normatif yapı, kurallar, inançlar ve normlar gibi kolektif düşüncelerden meydana gelmektedir. Kolektif düşünceler ise kurumlar ve kimliklerden oluşan yapıyı oluşturmaktadır. İnşacılık yaklaşımı tartışılırken sıkça karşılaşılan 'öznelerarası' (intersubjectivity) kavramı ise insanlar arasında var olan düşünsel paylaşımı ifade etmektedir. Özetle söylemek gerekirse, inşacılık kolektif düşünceye önem vermesi sebebiyle yalnızca bireysel düşüncelere vurgu yapan yaklaşımlardan ayrılır. [54]

Yukarıda da bahsedildiği gibi farklı inşacılık yaklaşımları olmasına rağmen, inşacılığın temel varsayımlarından bahsetmek mümkündür. Buradan hareketle bu temel varsayımların en can alıcı noktalarının yapan-yapı ilişkisi ve kimlik ve çıkarlar kavramları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

---

[53] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, 20/1, 1995, s. 71-81.

[54] Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika,* Derleyen. Tayyar Arı, MKM Yayınları, Bursa, 2012, s. 120.

1.2.1. Yapan – Yapı İlişkisi

Uluslararası ilişkiler disiplininde inşacılık yaklaşımı tartışmalarının en dikkat çekici olanı ontolojik, epistemolojik ve teorik meselelerin karışımından oluşan yapan-yapı (agent-structure) tartışmasıdır. Bu tartışma uluslararası gerçekliğin doğası üzerine odaklanmaktadır. Bir başka deyişle, uluslararası ilişkilerde neyin var olduğu, bunun açıklaması ve bu açıklamanın aktörler, yapılar yada her ikisi etrafında dönmesi gerektiği konuları yapan-yapı probleminin özünü oluşturmaktadır. Yapan-yapı arasında bir seçim yapmayı önlemek ve her ikisinin ilişkilerinin doğasını incelemek üzere Wendt, Giddens'ın sosyal yapılanma[55] ve Bhaskar'ın eleştirel gerçekçi teorisini[56] uluslararası ilişkiler disiplinine ihraç etmiştir.[57] Wendt sosyal yapıların, ontolojik olarak yapanların (agents) kendi anladıkları ve uygulamaları tarafından inşa edildiği ve bunlara dayalı olmasından dolayı bu yapanların nedensel güçlerinin ve çıkarlarının, kendi sıraları geldiklerinde, yapılar tarafından inşa edildiğini ve bundan dolayı açıklanabileceklerini ileri sürmektedir.[58]

Neo-realist yaklaşımın öncülerinden Kenneth Waltz' a göre uluslararası yapı, anarşi ve askeri gücün uluslararası dağılımı ile ilişkilidir ve bu yapının devletlerin davranışlarını kısıtlayabileceği öngörülmüştür. Yani yapının tanımı materyalisttir. Yapan ya da aktör olarak sadece devlet varsayılmıştır. Buradan hareketle Waltz' un

---

[55] Giddens'ın "Yapılandırma" (Structuration) kuramı için bakınız: Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration,* University of California Press, Berkeley, 1984.

[56] Eleştirel Gerçekçilik Uluslararası İlişkiler kuramının gittikçe önemi artan bir bilim felsefesidir. Bilimsel gerçekliğin toplum bilimlerine uygulanmış şekline Eleştirel Gerçekçilik (*critical realism*) denmektedir. Bilimsel Gerçekçilik 1970'li yıllarda Roy Bhaskar tarafından geliştirilmiş olan bilim felsefesidir. Eleştirel gerçekçilik uluslararası ilişkileri farklı ontolojik derinliği olan bir toplumsal ilişkiler bütününün parçası olarak görmekte, uluslararası yapıları toplumsal ilişkiler açısından tanımlamakta, yapı ile yapıyı oluşturan birimler arasındaki ilişkiyi dönüşümsel bir toplumsal eylem modeli etrafında geliştirerek hem iradeciliğin hem de yeni-gerçekçi yapısalcılığın tek yanlı determinizmine alternatif bir yaklaşımın ilkelerini sunmaktadır. Uluslararası İlişkiler dalında Alexander Wendt gibi kuramcılar tarafından farklı şekillerde geliştirilmeye çalışılmaktadır. Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında PostPozitivizm Sonrası Aşama", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 24 (Kış 2010), s. 3-32.

[57] Emanuel Adler, "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", *Handbook of International Relations,* Second Edition, Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, SAGE Publications Ltd., Londra, 2013, s. 128-130.

[58] Alexander Wendt, "The Agent Structure Problem in International Relations Theory", International Organization, 41 (3), 1987, s. 335-370.

yaklaşımının ontolojik olarak indirgemeci olduğu söylenebilir. Waltz yapının aktörlerin kimliklerini ve dolayısıyla çıkarlarını inşa edebileceğini öngörememiştir. Halbuki inşacılar yapıyı normlar, kurallar ve inançlar ile birlikte tanımlamaktadır. Başka bir deyişle yapı materyal elementleri barındırmasının yanı sıra normatif elementleri de içermektedir. Aktörler bu normatif yapıyı inşa ederler ve değiştirebilme gücüne sahiptirler. Başlıca rasyonel uluslararası ilişkiler teorilerine göre anarşi, çıkar ve kimlik gibi kavramlar değişmez unsurlar iken inşacılığa göre bu kavramlar sosyal ilişkiler ve paylaşılan anlamlar vasıtasıyla sosyal olarak yapılandırıldığı için zamanla dönüşüp değişebilirler. Bu yüzden anarşinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmezler.[59]

Fulya Ereker inşacı yaklaşımın daha önceki yaklaşımlar tarafından birincil sorun olarak ele alınmamış olan yapan-yapı konusundaki ontolojik varsayımlar üzerine kurulu olduğunu ileri sürmekte ve inşacı yaklaşımın yapan-yapı sorununu ele alış biçimini göz önünde bulundurarak bu ilişkiyi yapan ve yapının ontolojik eşitliği olarak tanımlamaktadır. İnşacı yaklaşımın bu özelliğinin uluslararası ilişkiler ve dış politikaya olan bakış açısının da doğrudan yapan-yapı konusundaki kabulleri tarafından şekillendiğini ifade etmektedir.[60] Ereker yapan-yapının birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmesi varsayımının yapan-yapı tartışmasının ontolojik düzlemde temelini hazırladığını belirtmektedir. İnşacı yaklaşım yapanı birincil konuma getiren bireyci ve yapıyı öncelikli konuma getiren bütüncü ontolojilerin aksine ontolojik bir eşitlik üzerine kurulmuştur. Kökeni Anthony Giddens'ın yapılanma teorisine dayanan bu varsayım, uluslararası ilişkilerin bireyci ya da bütüncü temelde ayrı ayrı açıklanması zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve önermelerin tek bir etmenle açıklanmasının önüne geçmiştir.[61]

Hem yapının hem de yapanın birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini savunan inşacı yaklaşıma göre paylaşılan bilgi ve karşılıklı sübjektif anlayışlar yapanları şekillendirir ve motive eder. Ayrıca yapanlar tarafından sosyalleşme

---

[59] Nilüfer Karacasulu, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler* – 1, Derleyen: Tayyar Arı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 121-122.

[60] Fulya Ereker, Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikası Analizi, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 37.

[61] Fulya Ereker, Dış Politika ve Kimlik . ..., a.g.e., s. 38.

sonucunda inşa edilen kurallar, ilkeler, davranış normları ve paylaşılan inançlar, devletlere, bireylere ve diğer yapanlara neyin değerli neyin meşru olduğunu söyler. Başka bir deyişle, sosyal yapılar, yapanlara dış politika önceliklerini ve stratejilerini belirtmektedir. [62]

İnşacılıkta yapı kavramı konusunda tam bir uzlaşıya varıldığını söylemek güçtür. Yapının gerçek mi, yoksa sadece kafalarda mı var olduğuna dair tartışmalar kavrama ilişkin ontolojik bir karışıklığa yol açmaktadır. Örneğin Gould, yapıyı sadece akıllarda var olan bir olgu olarak açıklamaktadır. Gould'un bakış açısına göre yapılar var olurlar, çünkü yapanlar yapı olarak değerlendirdikleri bir takım örüntüler görürler.[63] Bir başka deyişle, yapılar yapanların onların var olduklarını düşünmelerinden dolayı vardırlar. Yani, yapı aslında gözlemcinin gördüğü şeydir. Gould'un aksine Wendt, sosyal yapıları bireylerin dışsal gerçekler olarak karşıladıkları sosyal olgular olarak tanımlamaktadır. Wendt' e göre yapı kendi içinde etkinlikte bulunan yapanları etkilemektedir.[64] Bu yüzden yapan-yapı ilişkisi Wendt'in çözümlemesinde temel noktayı oluşturmaktadır.

Wendt' e göre yapan-yapı sorununun kökenleri herkes tarafından kabul edilmiş iki gerçekte bulunmaktadır:

"1. İnsanlar ve kurumları, eylemleri içinde yaşadıkları toplumu dönüştürmeye veya yeniden üretmeye yardımcı olan maksatlı aktörlerdir ve 2. Toplum bu maksatlı aktörlerin arasındaki etkileşimi yapılandıran sosyal ilişkilerden oluşmaktadır."[65]

Bu iki gerçek birlikte ele alınacak olursa yapanların ve sosyal yapıların teorik olarak birbirlerine bağımlı oldukları veya ancak karşılıklı olarak düşünüldüğünde anlaşılabilir bir hal aldıkları sonucuna ulaşıla bilinir.

Bireycilik yerine bütüncül ontolojiyi benimseyerek yapısalcı bir yaklaşım geliştiren inşacılık, yapanların ve yapıların sosyolojik olarak farklı entiteler

---

[62] Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi: Ders Notları*, Nobel Yayıncılık, 2012, s. 73.
[63] Harry D. Gould, "What is at Stake in the Agent-Structure Debate?", *International Relations in a Constructed World,* Derleyen: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M. E. Sharpe, New York, 1998, s. 83.
[64] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", a.g.m., s. 75.
[65] Alexander Wendt, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009, s. 7.

olduğunu, fakat her ikisinin de karşılıklı etkileşim sonunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bir başka ifade ile yapanların ve yapıların kurulması ve belli bir gerçeklik kazanması etkileşim süreçlerine bağlıdır. Bununla beraber, bütüncül ontolojinin kendisini oluşturan parçalardan bağımsız bir yapısının olması sosyal yapılara yapanları inşa etme ve dönüştürme yeteneği kazandırır. Bir başka deyişle inşacılık değişimi açıklayabilen bir yapısalcılık anlayışı benimsemiştir. [66] Yapılanma kuramında yapan-yapı arasındaki ilişki karşılıklı olup birbirinden ayrı düşünülmediğinden yapanlar ve yapıların karşılıklı olarak birbirlerinin ortaya çıkmalarına yardımcı oldukları söylenebilir.

Sonuç olarak Wendt'in de belirttiği gibi sosyal sistemlerin yapısı katı bir şekilde maddi unsurlar içermektedir. İnşacılık bu bakımdan realist düşünce yapısıyla hemfikirdir. Sosyal sistemleri oluşturan aktörler besin zinciri örneğinde olduğu gibi, kendilerinden daha aşağıda yer alan kuzenlerinden çok da farklı olmayan, biyolojik temelli yetenekleri, ihtiyaçları ve eğilimleri olan hayvanlar gibidir. Bu hayvanlar belirli şeyleri yapabilmeleri için çeşitli araçlara, yeteneklere sahiptir ki bunlar maddi nesneler olarak isimlendirilebilirler. Buradan hareketle, uluslararası yapının düşünsel yönüne vurgu yapılırken bunların maddi temelin sonucu olarak meydana geldiğini kaydetmek gerekmektedir. Fakat yapısal bir teorileştirme için maddi şartlar tek başına çok da fazla şeyi açıklayamamaktadır. Wendt, sosyal sistemin bilginin dağılımı ile yapılandırıldığını söylerken, çıkarların da büyük oranda düşünceler tarafından oluşturulduklarını öne sürmektedir. Özetle söylemek gerekirse, maddi ve düşünsel yapı arasında bir ayrım yapmak analitik nedenlerle anlamlı görünebilir fakat sosyal sistem hem maddi hem de düşünsel unsurlardan oluşan tek bir yapıya sahiptir.[67]

[66] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", a.g.m., s. 782.
[67] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, İstanbul, s. 238-240.

1.2.2. Kimlik Kavramı

Sosyal Bilimlerin farklı dallarında sıklıkla tartışılan kimlik kavramı inşacılığın temel analiz birimlerinden birisidir. İnşacı yaklaşımı disiplinin hakim teorilerinden ayıran en önemli noktalardan birisi de kimlik ve çıkar kavramlarını ele alış biçimidir. İnşacılığın sosyalliğe yaptığı vurgu kimlik ve çıkar kavramları ile çok yakından ilişkilidir ve aynı oranda geçerlidir.

Kimlik kavramı 1980'li yıllardan beri Uluslararası İlişkiler kuramları içinde yoğunlukla tartışılagelen bir kavramdır. Keyman'ın söylediği gibi kimlik, *uluslararası ilişkilerin dünyayı anlamaya yönelik kullandığı yöntemin ve açıklama tarzının kültürel temelini oluşturan merkezi bir olgudur.* [68] Kimlik konusunda kesin tanımlama yapmak ne kadar güç olsa da kimliğin insanları hem tanımlayan hem de onlara yön veren, duyması, değerlendirmesi ve sonucunda nasıl davranması gerektiğini tanımlayan zihinsel bir aktivite olduğu söylenebilir.[69]

Zeynep Dağı kimliğin benlik duygusunu dışa veren ve bu beliğin dış dünya ile ilişkisini kuran bir mekanizma olduğunu söylemektedir. Ayrıca kimliğin birey merkezli kabulünün yanı sıra toplumsal ya da kolektif kimlik olarak da tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Birey kendini nasıl tanımlayabiliyorsa, toplumsal kimlik de aynen onun gibi ampirik bir gerçekliği ifade etmektedir. Bireyin kendini tanımlarken kendisini diğer insanlardan ayrıştırması nasıl o bireyin kimliğini oluşturuyorsa, aynı ayrım ulus bakımından düşünüldüğünde değişik grupların 'kendi' ve 'öteki' ayrımı kolektif kimlikleri de oluşturmaktadır. Dağı, kimliğin oluşum sürecini hem kapsayıcı hem de dışlayıcı bir süreç olarak tanımlamaktadır. Yani 'biz' düşüncesi bize benzeyen ve ait olan şeyleri bir araya getirirken aynı zamanda bize

[68] Fuat E. Keyman, "Kimlik ve Demokrasi", *Devlet ve Ötesi*, Derleyen: Atila Eralp, İletişim, İstanbul, 2005, s.218.
[69] G. Chafetz, M. Spirtas, B. Frankel, "Introduction: Tracing the Insfluemce of Identity on Foreign Policy", Security Studies, Cilt.8, Sayı: 2/3, 1999, s. viii.

benzemeyenlerin hem var olması anlamına gelmekte hem de dışarlanmasını gerektirmektedir. [70]

Kimlik kavramı sosyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi alanların çalışmalarının en hassas konularından biri olarak dikkati çekmektedir. Claude Levi Strauss, Ernest Gellner, Samuel Huntington, Pierre Bourdieu, Maurice Godeliner, Michael Walzer, Benedict Anderson kimlik üzerine çalışmalarda bulunmuş sosyal bilimcilerin ilk akla gelenlerindendir. Sosyal bilimlerde birçok konuda olduğu gibi 'kimlik' konusunda da kesin tanımlamalara ulaşmak oldukça güçtür. Levi Strauss' bir söyleşisinde 'kimlik' ile ilgili görüşünü şöyle ifade etmektedir:

> "Ben bu kimlik denilen şeyin ne olduğunu bir türlü anlayamadım. Kendi kimliğimi de tam çıkaramıyorum. Benliğim dört yol ağzı gibi ortada ve açık bir yer. Bir yerlerden bazı akımlar gelip geçiyor. Ben kendi bilincimi sorguladığım zaman değişimlere seyirci kalıyorum". [71]

Bu bağlamda kişilerin kimliğini oluşturan öğeler arasında öncelik sıralaması olsa bile asıl olarak kimliğin değişmez olmadığı, zamana göre başkalaştığı ve sonuç olarak davranışları derinlemesine farklılaştırdığı söylenebilir. [72]

Kimlik asıl olarak bireyin kendisini ne olarak tanımladığı ve kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu sorularına verdiği cevaptır. Bu soruları kendisine soran bireyin nihai hedefi bir şeye ya da bir gruba 'ait olma' ihtiyacıdır. Böylelikle kişi kendi özsaygısını yükseltebilecek ve belli bir gruba ait olduğunu hissedecektir. Bundan sonra ise grup aidiyeti temelinde ortaya çıkan kolektif kimlikler kişilerin birbirlerine bağlanmasını ve bütünleşmesini

---

[70] Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları, 2002, İstanbul, s. 46.

[71] Nur Yalman, "Kimlik ve Bilinç*", Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyetinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s. 40.

[72] Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, Çeviren: Aysel Bora, YKY, 2000, İstanbul, s. 18.

doğuracaklardır. Böylelikle kimliğin insanları bir arada tutan bir sosyal bağ, bir çeşit çimento olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. [73]

Anthony D. Smith kimliklerin iki boyutta incelenebileceğini belirtmektedir: Bireysel ve Kolektif Kimlikler. Bireysel kimlikler aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din, etnik ve millet olarak tanımlanırken, çok yönlü ve durumsal olarak tariflenmektedirler. Bu durumsallık kimliği oluşturan bu öğelerin farklı zamanlarda koşullara göre önem derecesinin değişebilmesi anlamındadır. Kolektif kimlik ise etnik ve milli bağlardan oluşmakta ve çoğunlukla 'durumsal' olmamaktadırlar. Aksine kapsayıcı nitelik taşımaktadırlar. Bu tür toplumsal bağlar nesilden nesile yaşamlarımız üzerinde etkilidirler. Kolektif düzeyde önemli olan bireyin ne hissettiği değil var olan bu kolektif bağın niteliğidir. Bireyler kendilerini doğumdan itibaren belirli kimlikler tarafından kuşatılmış hissedebilirler, bunları değiştirmek isteseler dahi bu çabaları sonuçsuz kalabilir. Bu türden etnik ve milli bağlar genel, dışsal ve bağlayıcı olarak nitelendirilebilir. Bu türden bağların nesilden nesile güçlü bir varlığı söz konusudur ve varlıklarını korumaya devam edecekleri varsayılmaktadır. [74]

Bozkurt Güvenç ise kimliği özetle kişilerin 'kimsiniz, kimlerdensiniz?' sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlar olarak tanımlamaktadır. Güvenç'e göre kimlikler bireysel, kişisel, ulusal - kültürel olarak üç başlıkta sınıflandırılmaktadır. Bireysel Kimlikler kişiyi ötekilerinden ayırmak için kurumlarca verilmiş kimlikler olarak tanımlanırken (sürücü kimliği, banka kartları, nüfus cüzdanı vb.), Kişisel Kimlikler ise resmi bir belgesi olmayan kişinin duygusal ve mesleki ilişkilerini gösteren psikososyal kimlikleridir. Ulusal kimliği ise pasaport gibi bizi uluslararası ortamda ötekilerden ayıran kimlik olarak tanımlar. Bunlara ek olarak insanın sosyal kişilikleri, rolleri, statüleri gibi yanında taşımak zorunda olmadığı birçok kimliği olduğunu da belirtmektedir. Güvenç ünlü ressam Gaugin'in bir tablosuna verdiği isimle kimlikle ilgili en temel iki soruyu sormuş olduğunu söyler ve bu soruların

[73] Sibel Karaduman, "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal of Yaşar University*, 2010, 17 (5), s. 2887.
[74] Anthony D. Smith, *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, 2002, s. 139-140.

yanıtları değişse bile, soruların hep varlığını koruduğunu ifade etmiştir: "Kimiz, kimlerdeniz; nereden gelmiş nereye gideriz?"[75]

Birey temel alınarak yapılan tanımlamaların yanında kimlik toplumsal temelde de tanımlanabilir. Bu tanımlama sıklıkla kolektif kimlik başlığı altında yapılmaktadır. Bireyin kendi kimliğini tanımlaması gibi, toplumun da kimliğinin tanımlanması empirik bir gerçeklik olarak ortadadır. Birey kendi kimliğini oluştururken kendisini diğer kişilere karşı nasıl konumlandırıyorsa, toplum da aynı şekilde farklı gruplara karşı kendisini konumlandırarak 'kolektif kimlikleri' oluşturur. Elbette ki bu süreç bir yandan kapsayıcı, bir yandan da dışlayıcıdır. Çünkü 'biz' fikri bize ait olan unsurların bir arada tutulmasını kapsarken, bize ait olmayan, benzemeyenlerin dışarıda bırakılmasını gerektirecektir. Bu açıdan bireysel kimlik ve toplumsal kimlik arasında oluşum süreçleri bakımından bir benzerlik olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu benzerlik aynı zamanda bu süreçlerin iç içe geçtiğinin de ifadesidir. Bir başka deyişle bireyler kimliklerini mensup oldukları grup içerisinde diğerleriyle paylaşırlar ve aynileştirirler. Bu grubun kimliği kendisinden büyük, kendisini kapsayan bir başka grup kimliği tarafından etkileşir ve buna bağlı olarak şekillenir. Bu da kimliğin doğasının dinamik olduğunun bir göstergesidir. Dolayısı ile kimlik statik bir yapıda değildir, zamana ve koşullara bağlı olarak sürekli bir devinim içerisindedir. [76]

Kimlik esasında bizi diğerlerinden farklı kılan şeyler değil de, aksine bazılarıyla ortak paylaştığımız değerler olmaktadır. Bilerek ya da bilmeyerek kimlerden yana olduğumuzu belirtirken, aynı zamanda kimlerden olmadığımızı ve kimlere karşı olduğumuzu da söylemiş oluruz. Bu durum evrensel bir karşıtlık olarak ortada durmaktadır. Bir Arap atasözü tam da bu durumu anlatmaktadır:

> Kardeşime karşı Ben,
> Yeğenimize karşı kardeşim ve Ben,
> Yabancıya karşı yeğenimiz, kardeşim ve Ben.[77]

---

[75] Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 4-5
[76] Zeynep Dağı, *Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Kitapları, 2002, s. 46-48
[77] Bozkurt Güvenç, a.g.e. , s. 3.

Kimliği devlet temelinde ele aldığımızda karşımıza 'ulusal kimlik' kavramı çıkmaktadır. Ulusal kimlik dendiğinde her ne kadar ortak dil, din, kültür, tarih ve coğrafya gibi unsurlar akla gelse de aslında 'ulusal kimlik' 'öteki' ile kurulan ilişkinin bir sonucudur. Kimlik bir ulusu diğerinden farklılaştıran temel unsur olmaktadır. Bu farklılaşma ve özellikle modern ulusal kimliğin ortaya çıkması süreci genellikle savaşlar sonucu olmaktadır. Hegel'e göre savaş, ulusların evrimi için gerekli bir diyalektik olarak ileri sürülmektedir. Böylelikle bireysel kimlikler kolektif bir kimliğe dönüşmekte ve birey ulus ve devlet arasında ortak bir nokta yaratmaktadır. Örneğin Yüzyıl savaşları İngiliz ve Fransız ulusal kimliklerini, Napolyon savaşları Rus ulusal kimliğini ve Türk Kurtuluş Savaşı ise Türk ulusal kimliğini oluşturmada önemli rol oynamıştır. Bunlar bir tür ulusal kimlik yaratma süreci olarak da değerlendirilebilmektedirler. Bir başka deyişle savaş ulusal kimliklerin oluşmasında ve pekişmesinde öteki ile ilişkinin ortaya çıkardığı *kurucu* bir rol oynamaktadır.[78]

1.2.2.1. Kimliği Oluşturan Unsurlar

İnşacılık kuramının ilkelerini esas olarak belirlemiş ve kimlik ve çıkar kavramları üzerinde durmuş olan Alexander Wendt kimlik oluşumunun genel ve evrimci bir modelini geliştirdiğini öne sürmektedir. Wendt'e göre kimlik oluşumunun iki mantığı vardır: doğal seçilim ve kültürel seçilim.

Doğal seçilim 'en güçlü olanın varlığını sürdürmesi' benzetmesi ile açıklanabilir, fakat kimlik açısından düşünüldüğünde bunun güçlü olanın kökünü kazımak anlamına gelmediği ifade edilmektedir. Kökünü kazımaktan ziyade biyoloji de de olduğu gibi doğal seçilim organizmaların yeniden üreme başarısı olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, doğal seçilim bilişsellik, rasyonellik ya da amaçsallık gerektirmez ve bu sebeple de aktörlerin haberi olmadan işleyen maddi bir süreç olma niteliğini kazanmaktadır.[79] Materyalistler kimlik oluşumunun hakim mantığı olarak doğal seçilime ağırlık vermektedirler. Wendt'in önerdiği sosyal

[78] Zeynep Dağı, a.g.e. , s. 49-50.
[79] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics,* Waveland Press, Boston: Addison-Wesley, 1979, s. 76-77.

sürece ilişkin kimlik oluşumu modelinde ise doğal seçilimin önemi dışlanmamakla beraber kültürel seçilime ağırlık verilmektedir. Bunun sebebi kültürel seçilimin de doğal seçilim gibi organizmaların yeniden üremesi konusunda uyarlanabilir olmasıdır. Bunun aksine doğal seçilim belli bir düzeyde daha temel bir rol oynamaktadır. [80]

Kültürel seçilim davranışların nesilden nesile aktarılmasını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, davranışların belirleyicilerinin sosyal öğrenme, taklit ve buna benzer süreçler yoluyla evrimsel bir mekanizma dahilinde bireyden bireye ve nesilden nesile aktarımı olarak da ifade edilebilir. [81] Wendt kültürel seçilimi sosyologların da isimlendirdiği üzere 'sosyalleşme' kavramı ile eşdeğer görmektedir. Wendt kültürel seçilimi ona ait iki mekanizma ile açıklamaktadır: taklit ve sosyal öğrenme.

Wendt'e göre kimlikler ve çıkarlar, aktörler karşılarındaki aktörleri ya da durumları başarılı olarak kabul ettiklerinde ortaya çıkar ve edinilir; çünkü bu aktörler başarılı saydıkları bu 'diğer' lerini taklit ederler. Böylelikle 'taklit' yoluyla edinilen kimlik ve çıkarlar nüfusların homojen bir yapıda kalmasına sebep olmaktadır denilebilir. Taklit doğal seçilime göre gerçek hayatta daha önemli bir rol oynayabilir. Çünkü taklit topluluklar üzerinde çok daha hızlı bir şekilde etkide bulunabilir. Doğal seçilim bir topluluğun belirleyici niteliklerini ancak birkaç nesil sonra değiştirme kapasitesine sahipken, taklit bunu tek bir neslin varoluş süresi içinde gerçekleştirebilir. Çünkü burada önemli olan bir fikrin başarısının gözler önüne serilmiş olmasıdır. Başarılı olarak kabul edilen ortak anlayış taklit yoluyla edinilip kimlik oluşum mekanizmasına katkısını sunmaktadır.[82]

Sosyal öğrenme kültürel seçilimin ikinci mekanizmasıdır. Buradaki temel fikir kimliklerle ve onlarla bağlantılı çıkarların öğrenildiğidir. Daha sonra ise bu öğrenilenlerin aktörlerin öteki tarafından nasıl muamele gördüğüne dayanılarak

---

[80] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* çev. Helin Sarı Ertem, Suna G. Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, s. 383-409

[81] Boyd, Robert and Peter Richerson, "Sociobiology, Culture and Economic Theory", *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1980, 1, s. 102

[82] Alexander Wendt, *a.g.e.,* s.388-398.

pekiştirdikleri olgusudur. Buna 'değerlendirmelerin yansıması' denilebilir. Çünkü bu aktörlerin, ötekilerinin kendilerini nasıl gördüğü ya da değerlendirdiğinin bir yansıması olarak görmeye başladıklarının bir varsayımıdır. Burada Wendt'in konunun anlaşılabilmesi için sorduğu soru: aktörler beraberlerinde neleri etkileşime sokarlar ve bu etkileşim başladığında kimlikleri nasıl öğrendikleridir. Burada aktörleri ben ve öteki olarak alacak olursak, öncelikle ben ve ötekinin boş yazı tahtaları olmadıklarını ifade etmek gerekmektedir. Dolayısı ile etkileşime kattıkları her şey bu evrimi etkileyecektir. Aktörler beraberinde iki tür birikim getirirler: bedenler ve maddi ve kim olduklarına dair önfikirler. Devletlerin bedenleri ortak fikirlerin bir bileşeni olarak kabul edilebilir. Bunlar dünyaya göre hareket eden ve dışşal olarak verili kendini örgütleyen olgulardır. Eğer aktörler varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa kimliklerine ilişkin karşılamaları gereken ihtiyaçları bulunmaktadır. Devletler bağlamında bu ihtiyaçlar fiziksel güvenlik, özerklik, ekonomik refah ve kolektif özsaygı olarak tanımlanabilir. Özüne bakılacak olursa bu ihtiyaçların hiç birisi bencilce değildir. Fakat aktörler kendilerine ters düşen, çelişen öğrendikleri kimliklere karşı direnç göstereceklerdir. Bu yüzden aktörlerin kimlik oluşturma süreçleri üzerinde maddi bir sınırlama getirmek isteyecekleri söylenebilir.[83]

İnşacı görüşe göre ortak fikirlerin öğrenilmesinde Ben'in Öteki-Ben hakkındaki fikirlerinin öne çıkarılması önem taşımaktadır. Doğru ya da yanlış olarak kabul edilen fikirler Ben'den bağımsız var olan edilgen algılar değildir. Bu fikirler Ben'in karşısında Öteki-Ben'in rolünü etkin bir biçimde ve sürekli olarak oluşturmakta olan olgulardır. Örneğin Ben Öteki-Ben'e 'sen bir öğrencisin ve ben sana bir öğrenci gibi davranacağım ve senin de bir öğrenci gibi davranmanı bekliyorum' demektedir. Bu açıdan bakıldığında bu etkileşimde Öteki-Ben'in kim olduğu Ben'in Öteki-Ben'in kim olduğuna ilişkin düşüncelerine bağlı olmaktadır. Bir başka örnek ile devam etmek gerekirse; Smith kendi kimliğini 'Başkan' olarak ifade edebilir, fakat etrafında bulunan diğerleri onunla bu fikri paylaşmadıkça Başkan olamaz ve dolayısı ile kendisine ait bu fikirleri anlamsız hale gelir. Buradan hareketle bu Ben ve Öteki-Ben'in benlik ve öteki hakkındaki ortak fikirlerinin başlangıçta

[83] Alexander Wendt, a.g.e., s. 398-410.

öğrenme süreci ile oluşturduklarını göstermektedir. Daha sonra bu fikirler tekrarlanan etkileşim aracılığı ile pekiştirilmektedir. Böylelikle her seferinde ortak bir şekilde birbirlerinin kim olduklarını belirlemektedirler. [84]

Özetle belirtmek gerekirse, Wendt'in oluşturduğu inşacı kimlik oluşum modeli çoğunlukla kimlik ve çıkarların evrimine gönderme yapmaktadır. Model hem materyalist hem de rasyonalist seçenekleri ele almaktadır. Materyalistlerin kimlik oluşum süreçlerini açıklarken ağırlık verdiği doğal seçilim Wendt'in modelinde reddedilmezken; ağırlık kültürel seçilime verilmektedir. Kültürel seçilim kapsamında ise kimliklerin taklit ve sosyal öğrenme yolu ile edinildiği ifade edilmektedir.

1.2.2.2. Kimlik ve Çıkar Kuramı

Alexander Wendt, Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi [85] isimli eserinde devletlerin kimlikler ve çıkarlar atfedilebilecek türden oluşumlar olduklarını iddia etmektedir. Wendt'e göre kimlik öznelerarası ya da sistemsel niteliğe sahiptir. Örneğin John bir profesör olduğunu düşünebilir, fakat John'un öğrencileri bu düşünceleri paylaşmıyorsa, John'un profesör kimliği onun etkileşimlerinde bir işe yaramayacaktır. Bu sebeple kimliğin iki tür düşünceden oluştuğu söylenebilir. Bunlar Benliğe ve Öteki' ne ait olan düşüncelerdir. Bu da kimliklerin hem iç hem de dış yapılar tarafından oluşturulduğu anlamına gelmektedir. [86] Rasyonalistler aktörleri veri olarak aldıklarından kimlik ve çıkarlar bağlamında aktörlerin ancak davranışlarını incelerken, inşacılar kimlik ve çıkarların ilk planda nasıl ortaya çıktığını ve kurulduğunu araştırmaya odaklanırlar. Böylelikle davranış teorisi oluşturan rasyonalistlerin aksine inşacılar daha çok kimlik ve çıkar teorisi geliştirmektedirler. Bunu yaparken aktörlerin kimlik ve çıkarlarını sabit görmedikleri için kimlik ve çıkar yapılarında ortaya çıkabilecek değişiklikleri de açıklayabilme fırsatı bulurlar. [87]

---

[84] Alexander Wendt, a.g.3., s. 408-409.

[85] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, İstanbul.

[86] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, a.g.e., s. 279.*

[87] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", a.g.m., s. 344.

Wendt farklı türde kimliklerin olduğunu ileri sürerek bunları kurumsal, tip, rol ve kolektif kimlikler olarak sınıflandırmış ve bunların her birinin öznel ya da nesnel çıkarları olduğunu söyleyerek bu çıkarların oluşabilmesi için kimliklere ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Wendt, kişisel ya da kurumsal kimliklerin aktörleri farklı oluşumlar kılan, kendini örgütleyici dengeleşim yapılarınca oluşturulmakta olduklarını söyler ve bir aktörde bu kimlikten sadece bir tane olabileceğini belirtir. Çünkü Wendt' e göre bunun her zaman bir temeli vardır. Bu da insanlar açısından beden, devletler açısından ise birçok beden ve topraktır. Kişisel ya da bir başka deyişle kurumsal kimliğin diğer kimlikler için bir mekan ya da platform teşkil ettiğini söyleyen Wendt, tip kimliği kavramı ile sosyal kategoriye gönderme yapmaktadır. Bu kategori de davranışsal özellikler, dil gibi yetenekler, değerler, tutumlar, deneyim, bilgi, görüşler, tarihi ortak özellikler ve benzeri bazı özellikleri görünüşte paylaşan veya paylaştığı düşünülen insanlar kastedilmektedir. Bireysel niteliklerin sosyal tiplere dönüşmesinde Ötekilerin onların oluşum sürecine dahil olması anlamına gelmektedir. Dolayısı ile tip kimlikleri kültürel bir boyuta sahip olmaktadır. [88]

Rol kimlikleri ise tip kimlikleri gibi doğuştan var olan niteliklere dayanmamaktadır. Bu açıdan sadece Ötekilerle ilişki içerisinde var olabilirler. Dolayısı ile rol kimlikleri kültüre ve buna bağlı olarak Öteki' ne olan bağımlılığı bir adım öteye taşımaktadır. Örneğin, bir öğrenciyi öğrenci yapan daha önceden var olan bir nitelik yoktur; bir insan bu kimliklere toplumsal yapıda bir konum edinerek ve karşı kimlikleri oluşturan ötekilere yönelik davranış normlarına uyarak sahip olabilir. Sonuç olarak bir insan tek başına rol kimliklerini oluşturamaz. Wendt'in kimlik sınıflandırmasının bir diğer türü olan Kolektif kimlik benlik ve öteki arasındaki ilişkiyi mantıksal bir sonuca götürmektedir; bu sonuç özdeşleşmedir. Özdeşleşme ise *Benlik-Öteki ayrımının bulanıklaştığı ve sınırda tamamen aşıldığı bilişsel bir süreç*[89] olarak tanımlanmaktadır. İnşacı bakış açısıyla tam olarak içselleştirimiş bir kültürün işareti aktörlerin bu kültürle özdeşleşmeleridir. Bu özdeşleşme kültürü kendi benliklerine ilişkin algılarının bir bölümü haline getirebilme ile olanaklıdır. Bu

[88] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* a.g.e. ,s 279-304.
[89] Alexander Wendt, a.g.e., s. 285

özdeşleşme sayesinde bu grubun bir parçası olma hissi ve kendi kültürlerini koruma konusunda aktörleri çıkar sahibi yapan sosyal ya da kolektif kimliktir. [90]

Yukarıda bahsedilen bu dört tür kimliğin tümü çıkarlara gönderme yapmakta fakat sadece bununla da sınırlandırılamamaktadır. Kimlikler aktörlerin kim ya da ne olduklarını işaret ederler ve sosyal türler ve olmaz hallerini belirlerler. Çıkarlar ise aktörlerin ne istediğine işaret eder. Çıkarlar kimlikleri gerektirmektedir çünkü bir aktörün kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilmesi olanaksızdır. Kimlikler farklı oranlarda kültürel içeriğe sahip olduğundan çıkarlar da bu içeriklere sahiptirler. [91] Wendt, bazı rasyonalistlerle hemfikir olarak kimliklerin çıkarlar ışığında seçilebildiğini onaylar, fakat bu çıkarların yine de daha derin kimlikleri gerektirdiğini iddia eder. Wendt'e göre çıkarlar olmadan kimliklerin güdüleme gücü ve yönü yoktur. Devletler davranışları kurumsal, tip, rol ve kolektif kimliklerden kaynaklanan çeşitli güdüler tarafından güdülenen aktörlerdir. Bahsedilen bu kimliklerin çoğu kültürel ve tarihsel olarak değişkenlik gösterdiğinden devlet çıkarlarının içeriği hakkında soyut olarak fazla bir şey söyleyebilme imkanı kalmamaktadır. Fakat, devletlerin devlet olmaktan kaynaklanan kurumsal kimlikleri nedeniyle ortak asli niteliklere sahip oldukları söylenebilir. Buradan hareketle Wendt, bu ortak asli niteliklerin hakkında genelleme yapmanın mümkün olduğu evrensel ulusal çıkarlar ürettiğini iddia etmektedir. Buna ilave olarak kurumsal kimliğin bileşeni olduğu bu çıkarların devlete içkin olduğunu belirtmektedir. [92]

Sonuç olarak kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin uluslararası yapılarla olan etkileşimini açıklayabilen bir analitik ve teorik çerçeveye sahip olmayan rasyonalist yaklaşımların aksine, inşacılar çıkarların ana kaynağının düşünsel unsurlar ve kimlikler olduğunu iddia etmektedirler.

---

[90] Alexander Wendt, a.g.e. , s. 410

[91] Aaron Wildavsky, "Why Self -Interest Means Less Outside of a Social Context Means", *Journal of Theoretical Politics,* 6, 1994, s. 204.

[92] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* a.g.e. ,s 279-304.

1.3. SOSYAL İNŞACILIK KURAMINDA FARKLI BAKIŞ AÇILARI

İnşacı yaklaşımın temel varsayımlarından ve önermelerinden bahsedilmiş olmasına rağmen, inşacıların kendi içlerinde görüş birliğine sahip olduklarını söylemek olanaklı değildir. Bu yüzden inşacılık hem kendi içinden hem de dışarıdan gelen eleştirilere tanık olmuş ve birçok sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Örneğin Emanuel Adler inşacılığa temel oluşturan felsefi ve teorik yaklaşımların inşacılığın farklı dallarında izler bıraktığını öne sürerek, bu etkileşimden doğan farklılıkları dört grupta sınıflandırmaktadır: Modernist Dilbiliimsel İnşacılık, Radikal İnşacılık, Eleştirel İnşacılık ve Faydacı Gerçekçi İnşacılık.[93]

Friedrich Kratochwill ve Nicholas Onuf gibi Modernist Dilbilimsel ya da kural odaklı inşacılar olarak da sınıflandırılabilen inşacılar, epistemolojinin önemi bakımından, sosyal gerçekliği kavramanın anlamının, dil ve kuralların oluşturduğu sosyal gerçeklerle meydana gelmiş süreçlerin ortaya çıkarılması olduğuna inanırlar. Öncelikle, yasal kuralları da kapsayan sosyal kuralların ve 'söz eylem' in insanların ve toplumun birbirini sürekli ve karşılıklı olarak inşa ettiği sürecin nasıl oluşturduğuyla ilgilenirler. Karen Liftin, Neta Crawford, Christian Reus-Smit, Jutta Weldes ve Ted Hopf gibi diğer Modernist Dilbilimsel İnşacılar söylemi ve sosyal gerçekliğin oluşmasındaki gücünü vurgulamalarının yanında sosyal gerçekliğin ortaya çıkışını anlamak amacıyla deneysel tarihsel ve yorumlayıcı araştırmalar yürütmektedirler. [94]

Radikal İnşacılar ise genellikle post modern ve post yapısalcı perspektifleri bir araya getirmektedirler. Bu bakış açısı dile olan radikal dönüşün ve genel anlamda bilgiye karşı yapı söküm yaklaşımı ya da muhalif özgürlükçü bir yaklaşımın birleşiminden kaynaklanmaktadır. Genel olarak radikal inşacılar maddesel

[93] Emanuel Adler, "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", *Handbook of International Relations,* Second Edition, Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, SAGE Publications Ltd., Londra, 2013, s. 116-117.

[94] Emanuel Adler, a.g.m., s. 116

gerçekçiliğin varoluşunu sorgulamazlar, bu yüzden sıklıkla deneysel araştırmalar yaparlar. Onlara göre maddesel gerçeklik hiçbir zaman tam olarak yansıtılamamaktadır ve bu yüzden maddesel gerçeklikle ilgili olarak agnostiklerdir (billinemezci). Buradan hareketle çalışmalarını yaparken söylemler, anlatımlar ve metinler üzerinde yoğunlaştırırlar. Eleştirel İnşacılığın ise temel olarak Habermas ve arkadaşlarının yaklaşımı olarak bilinen objektif yorum bilimin (hermeneutics), bilginin özgürlükçü etkisine olan aykırı bir ilginin birleşiminden kaynaklanan bir yaklaşım olduğuu söylenebilir. Andrew Linklater, Robert Cox, Paul Keal, Craig Murphy gibi Eleştirel İnşacılar sosyal ve politik yasaların dayalı olduğu mekanizmaların daha iyi anlaşılabilmesi için çaba göstermenin toplumu özgürlüğüne kavuşturma amacıyla oluşmuş refleksif bir hareket olduğu görüşünü paylaşırlar. Genel olarak Eleştirel İnşacılar faydacı bir yaklaşımı izlemektedirler.[95]

Adler tarafından Faydacı Gerçekçi İnşacıllık olarak adlandırılan bu dördüncü gurup, modernist faydacılık ve bilimsel gerçekçi felsefenin (özellikle sosyal gerçekliğin inşasının eleştirel gerçekçilerin bakış açısı ile) birleşimi, uluslararası inşacılık içerisinde ortak paydanın oluşturulmasını pekiştirebilecek niteliktedir. Faydacı gerçekçilik, doğal ve sosyal dünyanın temsilcilerinin bakış açılarından ve yorumlamalarından meydana gelmelerine rağmen insanoğlu yorumlamalarının dışında maddesel bir gerçekliğin var olduğunu öne sürer ve sosyal olguların daha önceden var olan maddesel gerçekliğe kolektif anlamın eklenmesiyle ortaya çıktığını öngörür. Bu durum sosyal mekanizmanın bir parçası olmanın sosyal gerçekliği açıklamanın bir yolu olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu mekanizmaların sahip olduğu öznelerarası (intersubjective) 'şeyler' maddesel gerçekliği anlamlı hale getirirler; yani bunlar insanoğlu uygulamalarının dışında var olamazlar. Bu yüzden faydacı gerçekçilik doğal dünya ve sosyal dünyanın tekliğini olumlamazlar.[96]

Maja Zehfuss ise "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık: Gerçekliğin Politikası"[97] isimli çalışmasında inşacılığın kuramsal gelişimine katkısı bulunan üç kişiyi temel alarak, inşacılığın üç türü olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar: Onuf'un İnşacılığı,

[95] Emanuel Adler, a.g.m., s. 117
[96] Emanuel Adler, a.g.m., s. 117
[97] Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality,* Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Wendt'in İnşacılığı ve Kratochwil'in İnşacılığı'dır.[98] Birçok kişinin bu üç gruplamada hiçbir fark görmediğini iddia edebileceğini belirten Zehfuss, aslında üç kişinin de kuramlarını farklı gelenekler üzerine inşa ettiğini söylemektedir. Örneğin, Onuf ve Kratochwil 'kurallar' ve 'söz eylem kuramı' (speech act theory) olan yakınlık üzerine yoğunlaşırken, Wendt 'kimlik' etrafında dönen sosyolojik gelenek üzerine dikkatleri çekmeye çalışmaktadır. Ayrıca hem Kratochwil hem de Wendt uluslararası ilişkiler disiplini için Onuf'un ilk olarak sunduğu 'inşacılık' (constructivism) terimine gönderme yapmaktadırlar. Bu yüzden Zehfuss yaklaşımlarının aralarında belirgin farklar olmasına rağmen, ortaya koydukları çalışmaların benzer olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. [99]

Zehfuss'a göre Wendt'in inşacılığında uluslararası politikanın oluşma yöntemi zaten verilmiş olan bir şey değil, oluşturulan bir şeydir. Çünkü kimlikler ve çıkarlar öznelerarası iletişim yoluyla inşa edilir ve desteklenir. Böylelikle Wendt'in yaklaşımı çıkarlardan daha temel bir olgu olan 'kimlik' etrafında dönmektedir. Benlik ve çevre kavramları etkileşimi- interaction- şekillendirmekte ve kendileri de etkileşim tarafından şekillendirilmektedirler. Böylelikle sosyal gerçeklik oluşmaktadır. Bu yüzden de var olan rekabetçi uluslararası sistem tekrardan şekillendirilmelidir.[100]

Wendt'in teorisini neo-realizmin arka planına ve özellikle Kenneth Waltz'un[101] çalışmasına karşı oluşturduğunu belirten Zehfuss, Wendt'in çalışmasının Waltz gibi devlet merkezli yapısal bir teori olduğunu söylemektedir. Wendt'in teorisini kontra – zıt olarak nitelemesinin amacı uluslararası ilişkilerin yürütülmesi yolunun, tarih ötesi olarak var olması değil sosyal olarak yapılanmış olmasıdır. Zehfuss, Wendt'in yaklaşımının kilit noktasını 'kimlik' kavramının oluşturduğunu ileri sürmektedir. Zehfuss'a göre Wendt uluslararası ilişkiler disiplinindeki

[98] Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality,* Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 11.
[99] Maja Zehfuss, a.g.e., s. 21-22
[100] Maja Zehfuss, *a.g.e*., s. 12.
[101] Bkz. Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York, 1979.

araştırmaların aktörlerin ne yaptığı ve aslında ne oldukları arasındaki ilişkiye odaklanması gerektiğini söylemektedir. [102]

Zehfuss'un 'Kratochwil'in inşacılığı' olarak sınıflandırdığı yaklaşım, Kratochwil'in John Gerard Ruggie ile birlikte kaleme aldığı 'International Organization: A State of the Art on the Art of the State' (Uluslararası Kuruluş: Devlet Yönetimi Sanatının En Gelişmiş Hali) isimli makale üzerine şekilleniştir. Kratochwil'in inşacılığı kuralların ve normların rolünün, politik yaşam ve onun analizini yapmak üzere keşfedilmesidir. Bu yaklaşımda ana akım uluslararası ilişkiler teorisi, politikayı ve insan davranışlarını dar bir bakış açısıyla değerlendirmesi açısından eleştirilmektedir. [103]

Bu yüzden Kratochwill çalışmasında günlük dil ve insan davranışını yönlendiren normlar üzerine yoğunlaştırmıştır. Çalışmasının temelini dilbilimi felsefesi ve özellikle de 'speech act' (söz eylem kuramı) kuramı ve uygulamalı felsefe oluşturmaktadır. Bu yüzden uluslararası politikanın, etraflıca değerlendirilip anlaşılmış olan 'normlar' bağlamında analiz edilmesi gerekmektedir. Kratochwil'in kurallar ve normlar ile tanımlanan "Wittgenstein Oyunları"[104] metaforunu, analizinde başlangıç noktası olarak kullanmasından sonra normların insanların tüm davranışlarını etkilediği düşüncesi çok daha net inşacı bir yaklaşıma dönüşmüştür. Buradan hareketle Zehfuss, Kratochwil'in inşacılığının merkezinde inşacılık kavramı etrafında dönen 'dilin kavramsallaştırılması' ve bunun kurallar ve normlar arasında olan ilişkisi olduğunu söylemektedir. 'Öznelerarasılığa' temel oluşturan 'kurallar ve normlar' bağlamı ve buna bağlı olarak politikayı anlamlı eylemler ve normatif sorular etrafında dönen bir olgu olduğunu anlamaya çalışmak Kratochwil'in yaklaşımının en önemli noktalarını oluşturmaktadır. [105]

---

[102] Maja Zehfuss, *a.g.e*., s. 15.
[103] Maja Zehfuss, a.g.e., s.16.
[104] Wittgenstein teorisinde oyunları süreçler olarak değerlendirir ve kurallar da bu süreçler içerisinde konulur. Oyunu önceleyen hiçbir değişmez kural olamaz. Oyun, kuralın nesnesi değildir ve kurallar yalnızca işaretlerdir, hatta Wittgenstein kuralları yol levhalarına benzetir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ludwig Wittgenstein, Felsefi Soruşturmalar, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, s.59 ve Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logico-Philosophicus, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
[105] Maja Zehfuss, a.g.e., s.17-19

Üçüncü olarak Zehfuss, Onuf' un inşacılığını tanımlarken, bu tanımın insanoğlunun sosyal bir varlık olduğu fikrinin kabulüyle başladığını söyler. Bu kabül sosyal ilişkilerimizin bizi insan yaptığını ve bizi olduğumuz şey haline getirmek için inşa ettiği sonucunu da doğurmaktadır. Bir başka deyişle, inşacılık toplum ve insanların birbirlerini karşılıklı ve sürekli olarak oluşturduğu bir süreçtir. [106]

Zehfuss'a göre Onuf sosyal hayatın incelemesinin 'kurallar' ile başladığını ileri sürmektedir. Onuf'a göre kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söylemektedir ve insan davranışları için yol gösterici bir işlev üstlenmektedir. Böylelikle Kurallar insanlar arasında paylaşılmış olan 'anlamın' oluşmasını mümkün kılmaktadır.[107]

1.3.1. Nicholas Onuf'un İnşacılığı

İnşacılık Nicholas Onuf'un *World of Our Making* (1989)[108] adlı çalışmasıyla ilk kez bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak sunulmuştur. İnşacılık terimini bu anlamda ilk kez kullanan kişi Onuf' dur.

Onuf' a göre inşacılık her türden sosyal ilişkileri çalışmanın bir yoludur, yani inşacılık bir teori değildir. Çünkü inşacılık insanların ne yaptığı, toplumun neden farklılaştığı ve dünyanın nasıl değiştiği ile ilgili genel açıklamalarda bulunmaz. Onun yerine birbirleri ile alakasızmış gibi görünen meseleleri kuramsallaştırmayı olanaklı kılar. Onuf, inşacılığın temel unsurunun insanların sosyal varlıklar olması ve sosyal ilişkiler olmadan zaten insan olunamayacağı gerçeği olduğunu söylemektedir. Bir başka deyişle, sosyal ilişkiler bizi biz yapan ya da inşa eden olgulardır. Bu ilişkinin tersten okunması ise insanların dünyayı doğanın ona sağladığı hammaddelerden şu an içinde yaşadığımız dünyayı yaptığımız (make) anlamına gelmesi demektir. Onuf bunu birbirimizle yaptığımız şeyler ile gerçekleştirmekte olduğumuzu ifade ederek,

[106] Maja Zehfuss, a.g.e., s.19-20
[107] Maja Zehfuss, a.g.e., s. 19-21
[108] Nicholas G. Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations,* Colombia University Press, New York, 1989.

söylemenin aslında yapmak olduğunu ileri sürmekte ve konuşmanın dünyayı oluşturmadaki önemini vurgulamaktadır. [109]

Onuf inşacılıkta insanların toplumu ve toplumun da insanları oluşturduğunu söyler ve bunun sürekli devam eden iki yönlü bir süreç olduğunu belirtir. Bu süreci çalışmanın yolunun ise ortadan başlamak olduğunu ileri sürmektedir. Ortadan başlamak kavramını insanların ve toplumun ortası olarak betimlerken, bunun üçüncü unsuru, yani 'kuralları' devreye sokarak olabileceğini ifade etmektedir. Çünkü kurallar bu iki unsuru, insanları ve toplumu birbirine bağlayan elementtir. Sadece yasal kurallarla sınırlı kalmayan sosyal kurallar insanların ve toplumun kendilerini karşılıklı olarak inşa etme süreçlerini yaratan unsurdur. [110]

Onuf' a göre kurallar bize toplumun aktif katılımcılarının kimler olduğunu söyler. İnşacılar bu katılımcılara yapan (agents) ismini vermektedir. İnsanlar yapanlardır fakat bu toplumun kuralları vasıtasıyla birçok durumda katılımcı olmamızı mümkün kıldığı ölçüyle sınırlıdır. Yani, hiç kimse bu türden her durum için yapan değildir. Onuf yapan olma olgusunun sosyal bir durum olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden bir ülkenin hükümeti insanlarının ve sosyal yapılanmasının toplamı olmaktadır. Çünkü bu insanlar ilgili kurallara göre, birlikte farklı çeşitlemelerle o ülkenin adına daha büyük bir insan topluluğu olarak hareket etmektedir. [111]

Kurallar ve yapan arasındaki ilişki inşacılığın sosyal mantığı açısından önemlidir. Onuf bu mantığı kuralların yapanları, yapanların da kuralları yaptığını söyleyerek ortaya koymaktadır. Kurallar insanlara dünya üzerinde faaliyet gösterme fırsatı vermekte ve yapanların ortaya çıkmasına imkan sağlamaktadır. Bir başka deyişle, Onuf kuralların insanlara dünyada etkinlik gösterme fırsatı vererek her bir insandan yapanlar yarattığını ileri sürmektedir. Böylelikle yapanlar bu faaliyetleri ile maddi dünyayı sosyal bir gerçeklik haline getirmektedir. Bu noktada kuralları dünyanın maddi yanlarını yapanların kullanımına açık hale getiren düzenlemeler

---

[109] Nicholas Onuf , "Constructivism: A User's Manuel*", International Relations in a Constructed World,* Derleyen: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York: M.E. Sharpe, 1998, s. 58

[110] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. s. 59

[111] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. s. 59

olarak da değerlendirmek mümkündür. Kurallar aynı zamanda herhangi bir yapana diğerlerinin faaliyetlerini sınırlama imkanı da vermektedir. Çünkü kuralların yapanların faaliyet özgürlüklerini sınırlayıcı işlevi de bulunmaktadır. [112]

Onuf' a göre toplumdaki yapanlar hedeflerini gerçekleştirmek üzere hareket ederler ve bu hedefler insanların kendi maddi imkanları dahilinde onların ihtiyaçlarını ve isteklerini yansıtmaktadır. Her toplumun kendi yapanlarına hangi hedeflerin daha uygun olduğunu söyleyen kuralları vardır. Görüldüğü üzere kurallar ve yapanlar arasında anlamlı ve pratik bir ilişki söz konusudur. Çünkü kurallar ve bunlara bağlı etkinlikler yapanların çıkarlarına göre biçimlenmektedir. Bu kurallara uyup uymamak yapanların tercihidir ve bu yapanların temel tercihleri kurallara uyma eğilimindedir. Çünkü kurallara uymak iş görme maliyetini azaltmaktadır. Aynı yapanlar kurallara uymamayı da tercih edebilirler, fakat bu tercih kendileri dışındaki yapanların çıkarlarında kayba neden olacaktır. Sonuç olarak, ilgili kural ihlalinden olumsuz etkilenen yapanlar, ya bu ihlali kabul edecekler ya da kuralı ihlal eden yapanın çıkarında kayba neden olacak başka bir kurala doğru yönlenecektir. Dolayısı ile bir kuralı uygulamada çıkarı olmayan yapanların, ilgili kuralı açık olarak ihlal etmektense onu değiştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Böylelikle, ilgili kuralın varlığından kaynaklanan çıkar dağılımı kendi lehlerinde değişmiş olmaktadır. Uygulanmakta olan kurallarda çıkarı en büyük olan yapanlar, bu kurallara uymaya niyetli olanlardır. Kuralların uygulanmasında daha az çıkarı olan yapanlar da kurallara uymaya devam edebilirler; çünkü kurallara uymak kurallara uyulmaması durumunda ortaya çıkabileceklerden daha karlıdır. [113]

Onuf' un inşacılıkta üç temel kabulü vardır: toplumun ve bireyin birbirlerini oluşturma süreci, dilin araç olması ve kuralların varlığı. Onuf, toplumun ve bireylerin birbirlerini karşılıklı olarak sürekli oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Bu ikisi arasındaki oluşturma süreci toplumsal ilişkilerin değişimini ya da sabit görünümünü birlikte belirlemektedirler. Onuf ikinci olarak dil ve onun kurallar, kurumlar ve politikalar gibi türevlerinin toplumsal inşa sürecinde araç olduklarını belirtir. İnsan dili sayesinde yapan olur, çünkü insanoğlu isteklerini dili ile ifade eder ve onları dili

[112] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. , s. 64
[113] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. , s. 60-75

vasıtasıyla bir amaca dönüştürür. Bu amaçları doğrultusundaki faaliyetlerini de yine dili ile destekler. Onuf' un temel kabullerinden üçüncüsü ise kuralların ontolojisidir. Onuf'a göre kurallar maddi varlıkları kaynağa dönüştürürler, böylelikle denetim fırsatının yaratılmasında ve faydanın dağıtımında asitmetrik yapı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü kural kendi içinde hiçbir zaman tarafsız değildir ve bu yüzden kuralı kullanan diğerlerini kontrol edebilme yetisini de elde eder. Dolayısı ile inşacılığı düşünümsel çerçeveye oturtan başlıca önermeler sosyal olgudaki öznellik, dilin kural koyuculuğu ve bu kuralların tarafsız olamayacağı ilkeleridir.[114]

Onuf' un inşacılık yaklaşımında kurucu bir etkiye sahip olan kurallar insanları ne yapmaları gerektiğini söyleyen ilkelerdir. Bu ifadeyle kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söylemektedirler. Düzenleyici, sürekli ve istikrarlı bir yapıya sahip olan kurallar ise söz eylemlerden (speech acts) oluşmaktadır. Söz eylemler insanların konuşarak oluşturduğu sosyal dünyaya işaret etmektedir. Onuf söylemenin yapmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Böylelikle söz eylemlerin temeli dil olmaktadır. Onuf için dil inşacı bir işleve sahiptir. Çünkü tekrarlanan söz eylemler belirli bir süre sonra herkes tarafından kabul edilen genel bir kanıya dönüşmektedir. Onuf insanlar arasında oluşan bu genel kanıyı sözleşme (convention) olarak isimlendirmektedir. Kurallar ise bu sözleşmelerden oluşmaktadır. [115]

Onuf kuralların söz eylemlerin genel şekillerini üç kategoride alabileceğini ileri sürmektedir. Bu üç söz eylem neticesinde üç kural meydana gelmektedir. Bunlar iddiacı söz eylem (assertive speech acts), yönlendirici söz eylem (directive speech acts) ve vaat edici söz eylem (commissive speech acts) dir. [116] Bunlardan ilki olan iddiacı söz eylemler dünya hakkında iddialı tespitler yaparak kesin bir kurala gönderme yapmaktadırlar. Bu iddiacı söz eylemler genel bir ilke olabilirler. Onuf bu türden bir söz eyleme egemenlik ilkesini örnek olarak göstermektedir. Bu türden iddiacı söz eylemler yönergeci kurallara (instruction-rules) dönüşmektedir. Onuf bu yönergeci kuralların yapanların dünya ile olan ilişkisinde her zaman ne yapmaları gerektiği konusunda bilgilendirdiğini belirtmektedir. Onuf' un ikinci olarak ele aldığı

[114] Nicholas Onuf, "The Constitution of International Society", *European Journal of International Law,* Cilt 5, Sayı 1, 1994, s. 1-19.
[115] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. , s. 65-67
[116] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. , s. 67

yönlendirici söz eylemlerin (directive speech acts) yapanları bir şey yapmaları konusunda yönlendiren ve bu bakımdan zorunluluk bildiren söz eylemler olduklarını ifade etmektedir. Böylelikle yönlendirici söz eylemler karşı taraftakini ne yapması gerektiğine inandırmaktadır. Onuf, bu yönlendirici söz eylemlerin yönlendirici kurallara (directive-rules) dönüştüğünü belirtmektedir. Yönlendirici kurallar yapanların görmek istemediği sonuçlar hakkında sürekli uyarı vermekte ve karar aşamalarında mantıklı kararlar alabilmeleri için yardımcı olmaktadırlar. Son olarak Onuf, vaat edici (commissive) söz eylemlerden bahsetmektedir. Vaat edici söz eylemler sözleri işaret etmekte ve vaatlerde bulunmaktadır. Bu sözlerin ve vaatlerin yaygınlaşması durumunda ise söz eylemler, vaat edici kurallara (commitment-rules) dönüşmektedir. Vaat edici kurallar ise yapanlara hak ve görevleri konusunda bilgi vermektedir.[117]

Sonuç olarak uluslararası ilişkilerdeki rejim analizlerinin birçoğunun kurallar merkezinde yapılıyor olması inşacılığın kurallara yaptığı vurgunun doğruluğunu ispatlamaktadır. Realizmin etkisiyle toplum kavramı kullanılmadan yapılan rejim analizleri olsa bile, kurallar vurgusu ile anlatılmak istenen şey kuralların bir şekilde toplumsallığın ortaya çıkışındaki etkisinin ortaya konmak istenmesidir.[118]

1.3.2. Alexander Wendt'in İnşacılığı: Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi

İnşacılığı Uluslararası İlişkiler disiplininde yazılarıyla popüler hale getiren Alexander Wendt uluslararası ilişkiler disiplininde son yıllarda en çok tartışılan isimlerden olmuştur. Özellikle Waltz'un neorealizmini eleştirmek üzere başlattığı çalışmaları, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (Social Theory of International*

[117] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel …" a.g.m. , s. 67-68.
[118] Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı:1, Afyon, 2008, s. 224.

Politics) isimli eseri ile *neorealizimden ve neoliberalizimden daha 'sosyal' bir uluslararası siyaset teorisi*[119] oluşturduğu iddiasını ortaya koymuştur.[120]

Wendt, kendisinin savunduğu inşacılık tipini *yapılaşmacı ve sembolik etkileşimci sosyolojiye dayanan ılımlı*[121] bir tür olduğunu söylemektedir. Bunu yaparak Wendt, materyalist ve bireyci bakış açılarına önemli konularda destek vermekte olduğunu ve sosyal araştırmalara bilimsel bir yaklaşım getirdiğini ileri sürmektedir.

Alexander Wendt'e göre inşacılığın kabul gören temel iki prensibi " (1) İnsan topluluğuna ait yapılar maddi güçlerden ziyade, öncelikle ortak düşünceler tarafından belirlenmesi ve (2) Maksatlı aktörlerin kimlik ve çıkarları doğa tarafından verilmekten çok, bu ortak düşünceler tarafından inşa edilmiş"[122] olmasıdır. Wendt'e göre "uluslararası sistemin yapısı maddi değil sosyal bir yapıdır ve bu yapı aktörlerin sadece davranışlarını değil kimlik ve çıkarlarını belirlemektedir". [123] İnşacılığın uluslararası bir siyaset teorisi olmadığını söyleyen Wendt, inşacılığın aktörlerin sosyal olarak nasıl inşa edildikleri konusunda bir fikir vermekle beraber, üzerinde çalışılacak olan bu aktörlerin nerede ve ne zaman inşa edildiği konusunda bilgi vermemekte olduğunu ileri sürer. Buradan hareketle Wendt analiz yaparken analizin birim ve düzeylerini ya da aktörler ve onların içinde yer aldığı yapıların seçilmesi gerektiğini söylemektedir. [124]

Wendt' e göre uluslararası sistem maddi değil sosyal bir yapıdır ve bu yapı aktörlerin kimlik ve çıkarlarını belirlemektedir. Wendt ortaya koyduğu sosyal teori

---

[119] Sosyal teori genel olarak sosyal dünya, sosyal eylemler, yapılar ve aktörler arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. İnşacılık hem bir sosyal teori, hem de temel bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak benimsenmektedir. Sosyal teori olarak inşacılık gerçekliğin toplumsal yapısını ele alır. İnsan ilişkileri, uluslararası ilişkiler dahil olmak üzere, aslında materyal güçler ve koşullardan ziyade fikir ve düşünceler üzerinde durmaktadır. Robert Jackson – George Sorenson, Introduction to International Relations: Theories and approaches, Oxford University Press, 2007, s. 164.

[120] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* çev. Helin Sarı Ertem, Suna G. Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, s. 22.

[121] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* a.g.e. , s.16.

[122] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* a.g.e. , s. 15.

[123] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, s. 71

[124] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, a.g.e. ,* s. 22

ile aslında realizmin temel paradigmaları ile çelişmediğini de iddia etmektedir; çünkü inşacı yaklaşım uluslararası politikanın temelde devlet davranışları sonucu belirlendiğini ve devletlerin rasyonel aktörler olabileceğini ve devletlerin amaçlarının hayatta kalmak olduğunu ve bu doğrultuda uluslararası sistemin anarşik olabileceğini kabul etmektedir. [125] Wendt, uluslararası sistemin maddi unsurlar yanında kültürel unsurlar da içerdiğini ve bu kültürel yapıların maddi unsurlardan daha önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü aktörler nesnelerin onlar için taşıdığı anlama göre hareket etmekte ve bu anlamlar da sosyal olarak inşa edilmektedir. Yani öznel yapılar maddi yapılara anlam veren oluşumlardır. [126]

Wendt' e göre uluslararası sistem gibi sosyal sistemler makro düzeyde yapıları içermektedir ve bu yapılar devlet yapanlarının kimlikleri ve çıkarları üzerinde nedensel etkilere sahip olabilmektedirler. Halbuki, bireyci bir ontoloji yapanların sosyal yapılarca oluşturulabileceğini öngörememektedir. Devletlerin doğası kavramsal olarak devletler sisteminin yapısına bağlıdır ve bu Wendt'in savunduğu gibi bütünselci ve yapısalcı bir ontolojidir. Başka bir ifade ile uluslararası hayatın ontolojisi devletlerin fikirler aracılığı ile en son aşamada birbirleriyle bağlantı kurmaları anlamında sosyaldir ve bu fikirler devletlerin kim ve ne olduklarını tanımlaması vesilesiyle inşacıdırlar. [127]

Öznelerarası sosyal pratiklerle inşa edilen kimlik, Wendt' in inşacı yaklaşımında anahtar kavramlardan birisidir. Wendt' e göre kimlik devletlerin çıkarlarının temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle devlet kimliği devlet davranışlarının arkasında yatan en önemli unsurdur, öyleyse asıl mesele devletlerin bu kimlikleri nasıl edindiğidir. Devlet kimliği sosyal bir olgu olduğundan ancak diğer devletleri ile etkileşim halinde belirlenir ve devlet çıkarlarının temelini oluşturur. Yani neorealizmin savunduklarının aksine devletler yapının onlara empoze ettiği kimliğe değil, birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilirler; çünkü devletlerin kimlikleri sistemik etkileşim sonucunda oluşmaktadır. Devletlerin bu sistemik

---

[125] Karl K. Schonberg, Constructing 21st Century U. S. Foreign Policy: Identity, Ideology, and America's World Role in a New Era, New York, Palgrave-Macmillan, 2009, s. 8.
[126] Alexander Wendt, "Identity and Structural Change in Internatinal Politics", *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Derleyen: Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil, s. 50
[127] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, a.g.e. ,* s. 450-451.

etkileşim sonucunda oluşturdukları kimlik sosyal yapıyı oluşturmakta ve bu sosyal yapı Wendt tarafından sistemik kültür olarak isimlendirilmektedir. [128]

Özet olarak inşacılık yaklaşımı ile uluslararası ilişkiler kuramları sosyal bir nitelik kazanmaya başlamış ve Alexander Wendt' in öncülüğünde uluslararası ilişkiler sosyal kuramın bir parçası haline gelmiştir.

[128] Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review,* sayı. 88, 1994, s. 385.

2. BÖLÜM:

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK VE BULGAR KİMLİKLERİNİN İNŞASI

Birinci bölümde çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Sosyal İnşacılık kuramı ele alınmış olup kuramın Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde temsil ettiği önem incelenmiş, temel varsayım ve önermeleri ele alınarak farklı bakış açıları irdelenmiştir. İkinci Bölümde ise sosyal inşacılık bakış açısı temel alınarak Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisinde inşaları ele alınacaktır. Bu inceleme yapılırken yeni kimliklerin inşasını gerektiren temel kırılma noktaları belirlenecek ve süreç bu noktalardan sonra kimliği inşa eden unsurlar ve yeni kimliklerin tanımlanması noktasında analiz edilecektir.

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE KİMLİK

Uluslararası İlişkileri ve dış politikayı sürekli değişim halindeki sosyal ilişkiler olarak tanımlayan inşacı yaklaşım, kimlik politikalarını, dil ve kültüre vurgu yaparak değişen dünyayı açıklama iddiasındadır. Toplumun sosyal sisteminin en temel ve en önemli kökenini oluşturmakta olan kimlik kavramı, inşacılar tarafından sıklıkla çıkarlar ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca devletlerin bu iki kavrama atfedilebilecek türden oluşumlar olduğu da ifade edilmiştir.

Tarih boyunca çeşitli uygarlıklar birbirlerini göçler, fetihler ve ticari ilişkiler yollarıyla etkilemişlerdir. Uygarlık tarihi açısından 'Türk ve İslam uygarlığı' olarak nitelendirilen Osmanlı uygarlığı Türklerin yüzyıllar boyunca süren göçleri ve

fetihleri sonucunda ortaya çıkmış; bir yandan Arap-İran bir yandan da Bizans kültürüyle etkileşimleri tarafından şekillenmiştir. Buna rağmen birçok farklı unsurun bileşeni olarak varlığını sürdürmüş olan bir uygarlığı sadece dini unsur temelinde değerlendirmek eksik bir tanımlama olmaktadır. Fakat yine de Osmanlı kimliğini tanımlayabilmek için İslami unsur mutlak vurgulanmaktadır. Konuya Hristiyan dünya tarafından bakıldığında, Osmanlı Devleti XV. Yüzyıldan itibaren İslam ülkelerinin önde gelen temsilcisi olarak adlandırılmaktadır. [129] Böylelikle Osmanlı kimliği tanımlanırken etkileşimde bulunduğu kültürlerin; bir başka deyişle içinde barındırdığı unsurların bileşkesi olduğu ifade edilmektedir. Buna ek olarak Osmanlı kimliği tanımlamasında İslami unsurun ilk planda değerlendirilmesi gerektiği de ortaya konmaktadır.

1300'den 1900'lere kadar altı yüzyıllık Osmanlı Devleti bir Türk İmparatorluğu olarak nitelendirilmektedir. Bütün İmparatorluklar gibi çok dinli ve çok dilli bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti'nin, yerini aldığı Roma gibi birçok farklı dil, din ve kültürden oluşan meydana gelen bir Dünya İmparatorluğu olarak kurulduğu ve varlığını bu şekilde sürdürdüğü ifade edilebilir.[130]

Kimlik kavramı daha çok modern zamanlara ait olmakla birlikte asıl olarak 19. Yüzyılın milliyetçi söyleminin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bu bireylerin milliyetçi akımlar ortaya çıkmadan önce kültürel, dilsel ve dinsel olarak ayrı kimlikleri olmadığı anlamına gelmemektedir. Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nin kimliğinden değil, kimliklerinden bahsetmek mümkündür. Bunlar Müslim-Müslüman olmayan kimliği, yönetici seçkinler-reaya kimliği veya batının ötekisi olarak Osmanlı kimliği gibi ifade edilebilirler. Tüm bunların toplamından Osmanlı Kimliğine ait genel bir çerçeve çizilebilmektedir.[131] Osmanlı düşünürlerinin toplumu askerler, yöneticiler, tüccar ve zanaatkarlar ve üreticiler ya da köylüler olarak dört sınıfa böldüğünü düşünürsek; ki son iki grup 'reaya' yı oluşturmaktadır, yönetici seçkinler ve reaya kimlikleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kimlikler etnik ya da ırksal herhangi bir unsura dayanmamakta olup mesleki grupları ifade etmektedir.

---

[129] Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, 1986, s. 16.
[130] Şevket Pamuk, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988.
[131] Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 1, Güz 2004, s.201

Bu mesleki gruplar kişilerin sosyal kimliklerini belirlemekte ve grup içindeki rollerini ifade etmektedir. Karpat'ın da ifade ettiği gibi bu gruplar içindeki bütün üyelere "kendi grubunun içindeki koşulların elverdiği kadar" yükselmelerine olanak sağlanıyordu[132]

Osmanlı Devleti kendisini ulusal boyutta sınırlandırmamış ve belirli unsurlara ayrıcalık vermemiştir. Çünkü yapısı çok uluslu, çok dinli ve çok dillidir. Böylelikle heterojenlik içinde kendine has bir bütünlük ifade etmektedir. Osmanlı tebaası arasındaki tek fark Müslim ve Gayrimüslim olmalarıydı. Bu yüzden Osmanlı'nın ortak bir kimlik yaratma endişesi yoktu denilebilir. Bir başka ifade ile Osmanlı kendisini etnik-dini cemaatleri – millet sistemi – koruyan ve teminat altına alan bir konuma yerleştirmektedir. Bu durum Osmanlı devletinin bir imparatorluk olması açısından bir lütuf değil bir tür zorunluluğu ifade etmektedir.[133] Böylelikle Osmanlı Devleti'nde Müslüman ve Müslüman olmayan kimliklerinden bahsetmek de olanak dahilindedir. Bu kimlik millet sistemi olarak da ifade edilebilir. Millet sistemi modern zamanlardaki millet kavramı ile örtüşmemekte ve Osmanlı Devleti için "dini-kültürel" bir boyut taşımaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra ortaya çıkan "millet sistemi" nüfusun din ve mezhep temelinde örgütlemiştir. Böylelikle dini ve kültürel kimliği İslam olan Osmanlı Devleti Hıristiyan ve Musevi toplulukları ayrı bir cemaat olarak tanımlamıştır. Fatih'in Rum-Ortodoks Kilisesi'nin başına Katolik karşıtı din adamı Georgios Scholarios'u ataması ve ona "millet başı" [134]ünvanı vermesiyle Ortodoks Kilisesi kiliselerin korunması, bu dine mensup olanların evlenme, boşanma gibi bireylerin sosyal hayatlarını kendi dinlerine uygun olarak düzenlemesine olanak sağlamaktadır. Bir başka deyişle patrikhaneye hem ruhani hem de idari özerklik verilmektedir.[135] Böylelikle Osmanlı Devleti millet sistemi olarak adlandırılan yapı ile kendisini etnik-dini cemaatler arasındaki farklılıkları koruyan ve bunları teminat

---

[132] Kemal Karpat, Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev. Recep Boztemur, 2004, İmge Kitabevi, s. 71.

[133] Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 202-204.

[134] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi – Seçme Eserler 3,* 2008, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 3-25.

[135] Bilal Eryılmaz, "Osmanlılarda Millet Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi-Tarih, Medeniye, Kültür*, 1993, Ağaç Yayıncılık, s. 233.

altına alan bir konuma yerleştirmektedir. Dolayısıyla Osmanlı tebaası olmak demek Müslümanlığı kabul edip kendi dini, etnik ve kültürel kimliğinden vazgeçmek değildir. [136]

Osmanlı millet sisteminde "millet-i hakime" durumundaki Müslümanlar Türk, Arap, Arnavut, Boşnak, Acem, Kürt, Çerkez gibi unsurlardan oluşmaktaydı. İslamiyet'te Hıristiyanlıkta var olduğu gibi ruhban sınıfı hiyerarşisi olmadığı için Osmanlı Müslüman toplumu gayrimüslimler gibi dini bir örgütlenme modeline sahip değildi[137] Müslüman olmayan milletler ise İlber Ortaylı'nın ifadesi ile kapalı kompartımanlar halinde yaşayan gruplardı ve cemaatler arası ilişkileri son derece sınırlıydı. Çünkü bu cemiyetler farklı mahallelerde yaşar ve şehrin ortak çarşısı dışında pek de görüşmezlerdi. Birey doğduğu cemaat grubu içinde o cemaatin kültürüne ve otoritesine tabi olarak yaşamaktadır. Bu sebeple millet bir kavram değil, bir toplumsal teşkilatlanma, bir ruh hali, ve tebaanın birbirine bakışını ifade etmektedir. [138] Bir başka deyişle, Müslüman unsurlarda olduğu gibi Müslüman olmayan unsurlarda da kimlik olgusu etnik ayrımdan ziyade dini ayrım ile tanımlanmakta ve kimlik içinde bulunulan kompartımana göre şekillenmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti sahip olduğu çoklu etnik yapıyı Osmanlı kimliği altında inşa ederken 'din' unsurunu temele koymuştur. Buna dayanarak Osmanlı'da 'din' olgusunun Osmanlı'nın üst kimliğini oluşturduğu öne sürülebilir. Buna paralel olarak din Osmanlı toplumunun kimliğinin devlet tarafından inşa edilme sürecinde bütünleştirici bir unsur olarak millet sisteminin özünü oluşturmuştur denilebilir.

---

[136] Ahmet Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mulhidler (15. Ve 17. Yüzyıllar),* 1998, Tarih Vakfı Yut Yayınları, s. 91-92.
[137] Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 205.
[138] İlber Ortaylı, "Osmanlı Kimliği", Cogito, 1999, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:19, s. 82.

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği

Osmanlı İmparatorluğu birincil düzeyde bir Türk İmparatorluğudur. Fakat bu tanımlama 19. Yüzyılın milliyetçi söyleminin bir parçası olan kimlik kavramı dahilinde yapılabilmektedir. Yani Osmanlı Devleti'ne Osmanlı denmesi veya devletin etnik unsurları temelinde tanımlanması geleneği 19. Yüyılın ortaya çıkardığı ulus kavramı ile mümkün olmuştur. Dolayısı ile Osmanlı'nın bir Türk imparatorluğu olarak değerlendirilmesi esasında kimliklerin etnik unsura dayandırılarak tanımlanmaya başlanmasının bir sonucudur.

Osmanlı hanedanın kurduğu Osmanlı Devleti bir imparatorluk olarak değerlendirilmekte ve tüm imparatorluklar gibi çok uluslu, çok dinli ve çok dilli bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında İstanbul merkezli olan bu imparatorluğun kurucu unsuru veya 'temel oyuncusu' [139] Türkler olarak değerlendirilmektedir.

İlber Ortaylı Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti olduğunu, fakat Türklerin bunu o dönemin algısı içerisinde kimlik olarak tanımlamadığını ifade etmektedir. Ortaylı'ya göre Osmanlı ve Türk kimliği arasındaki ilişki şöyledir:

"O bir kere kolonyalizm nedir filan anlamaz. O bir devlettir işte, toprakları vardır. Sonra etnisite anlamında, milletler nedir? Arnavutmuş, Arapmış, Hırvatmış, Osmanlı'nın kafasında öyle şeyler yoktur. Gerçi devlet dairelerinde Türkçe konuşulur, Türk devletidir, ordudaki, bürokrasideki dil Türkçe'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kesintisiz bütün kayıtları, yazışmaları Türkçe'dir. Medresede Arapça okunur, ama dil Türkçe'dir. Osmanlılar üstelik Öyle pek fazla Arapça ve Farsça bilmezler… Arapça ve Farsça bilgisi Osmanlı bürokrasisinde ve ilmiye sınıfında yoktur. Türkçe konusundaki bu Türklüğe rağmen kimlik bilinci haline gelmiş bir Türklük söz konusu değil… Bir kere kendisine Türk demiyor, öyle bir

[139] İlber Ortaylı, "Osmanlı Kimliği", *Türk Yurdu*, Cilt: 19, Sayı:143, 1999, s. 21.

gayreti yok, başka ad koyuyor. Önce Müslüman demiş, sonra Osmanlı demiş. Osmanlılıkla Türklüğün kavgasını etmiş."[140]

Batı dünyası da Osmanlı Hanedanı'nı Türk olarak tanımlamaktaydı; fakat Osmanlılara göre Müslüman Türkler Osmanlı Devleti'nin bir tebaasıydı. Çünkü Osmanlı Devleti'nde Türk-Türk olmayan ayrımı yerine yöneten devlet ve yönetilen halk (tebaa – reaya) ayrımı yer almaktaydı. Bir başka deyişle Osmanlı'dan tarih sahnesine ilk çıktığı günden aynı sahneden çekildiği güne kadar bir İslam devleti olarak bahsedilebilir ve temelde Müslümanlardan ve Müslüman olmayanlardan meydana gelmiş bir dünya öngörüsünden oluşan fetihçi bir dünya görüşüne sahip oldukları söylenebilir.[141]

Irk ve ulus gibi kavramların yer almadığı bir toplumsal yapıda bireylerin statü ve kimliğini tayin eden faktör, bireyin inanç yapısıdır. Toplum, ait olduğu inanç temelinde çeşitli "millet"lere ayrılmıştı. Millet, bir dine ya da mezhebe sahip topluluk demekti. İnsanlar etnik kimliğiyle değil inandıkları din üzerinden ayrılmıştı. Örnek olarak, Türk, Arap, Boşnak, Kürt, Arnavut gibi etnik yapılar Müslüman oldukları için aynı sınıf içerisinde bulunuyorlardı ve bu şüphesiz "millet-i hâkime" idiler.

Bu sebeple Osmanlı toplumunda *millet* kavramının bir dinsel topluluğa aidiyeti ifade ettiği söylenebilir. Dahası *millet* bir kavram olmaktan öte, bir tür toplumsal teşkilatlanma, bir ruh hali ve tebaa'nın birbirini tanımlama şeklini ifade etmektedir. [142] Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak ayrılan toplumsal gruplar arasında Müslüman topluluklar içerisinde resmi bir dil ya da ırk ayrımı yoktur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar günümüzde kullandığımız anlamda "Türk" kavramı Osmanlı elitlerine yabancı bir ifade şeklidir; çünkü onlar kendilerini Osmanlı olarak tanımlamaktaydılar.

---

[140] İlber Ortaylı, "19. Asra Kadar Osmanlı Millet Sistemi ve Bâb-ı Âli", Tarih ve Toplum, Cilt:38, Sayı:224, Ağustos 2002, s. 92.

[141] Şaban H. Çalış, *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitapevi, 2010, s.28.

[142] İlber Ortaylı, "Osmanlı Kimliği", *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 19, Ağustos 1999, İstanbul, s. 82.

Osmanlı İmparatorluğu'nun on sekizinci yüzyıldan itibaren başlayan askeri, siyasal, ve ekonomik zayıflığı ile on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da beliren milliyetçilik akımları birleşince modernleşme çabası içine giren Osmanlı tebaasında bir *kimlik* sorunu ortaya çıkmaya başladı. Osmanlı Devleti On dokuzuncu yüzyıl ortalarında çok dinli ve çok etnisiteli toplum yapısındaki farklı unsurları birleştirmek amacıyla bazı siyasi önlemler almak zorunda kaldı. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan Tanzimat reformu programının imparatorluğun yapısını ve kendisini koruyacağı düşünülüyordu. Bu bir tür modernleşme projesiydi ve bir yandan ortak bir üst kimlik olarak 'Osmanlı Milleti'ni korumaya çalışırken bir yandan da batıdaki anlamda vatandaşlık kurumunu Osmanlı toplumunda inşa etme çabasıydı. Bu süreçle birlikte geleneksel Osmanlı toplumu da dönüşüm geçirdi. Milliyetçiliğin 'Millet Sistemli' Osmanlı Devleti'nde de etkili olması bunun gayrimüslimler tarafından benimsenmesi anlamına geliyordu ve bu etki Hıristiyan tebaada kimlik konusunda köklü bir dönüşüme yol açmıştır.[143]

Osmanlı Türkleri ve özellikle Osmanlı beyefendileri on dokuzunca yüzyıla kadar kendi kimliklerini hiçbir şekilde "Türk" olarak tanımlamamaktaydı, çünkü Türk kavramı köylü, tahsil görmemiş, göçebe gibi bir çeşit olumsuz motifler taşımaktaydı. Dolayısı ile Türkler kendi kimliklerini İslam ve Osmanlı Hanedanıyla bir sadakat ilişkisi içerisinde tanımlamaktaydılar. [144]

1869 yılında yayınlanan Osmanlı'nın ilk dini ilkelerden bağımsızlık uyruk yasası *Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi*'dir. Bu kanunname ile Osmanlı uyruğu kazanma ve kaybetme koşulları belirtilmekte, bu yapılırken de bir ulus ve halka aidiyetten bahsedilmemektedir. Bununla birlikte Osmanlıcılığın resmi siyasal bir kimlik olarak kabul edildiği söylenebilmektedir. Böylelikle geleneksel millet sistemi terkedilmekte ve tüm vatandaşlar Osmanlı olarak tanımlanmaktadır. Bu da

[143] Mustafa Gencer, "Genç Osmanlı İmparatorluğu'nun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı*", Kimlikler Lütfen*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 67-71.
[144] David Kushner, "Self-Perception and Identity in Contemporary Turkey", *Journal of Contemporary History* Sayı. 32.2, 1997, s. 219

bireylerinin temsilinin kolektif olmaktan çıkarıp kişisel düzeye taşıdığı anlamına gelmektedir. [145]

Osmanlı toplumunun son dönemlerinde yaşanılan batılılaşma sürecinin bireysel ve kolektif tanımlamaların değişimini de beraberinde getirdiği söylenebilir. Osmanlı da yaşayan Türkler kendilerini kimlik konusunda iki alanda tanımlamaktadır: Müslüman ve Osmanlı. Buna karşın yirminci yüzyıl başlarına doğru "Türk" terimi yeni anlamlar kazanmaktadır ve bu gelişmenin düşünsel temellerini Namık Kemal, Ali Suavi ve sonradan gelecek olan milliyetçi yazarlarda bulmak mümkündür. Bu gelişmelerden sonra Osmanlı'da eğitimli Türklerin çoğu artık kendilerini etnik ve kavmiyet anlamında Türk olarak tanımlamaya başlamışlardır. 27 Temmuz 1896 tarihli *İkdam* gazetesi, "biz Osmanlıyız, dinen Müslümanız ve kavmiyetimize göre Türk'üz" ifadesini kullanmaktadır. Böylelikle Türklerde geleneksel Osmanlı ve Müslüman kimlik tanımlamasına bir üçüncü öğe 'Türklük' de eklenmiş olmaktadır. [146]

2.1.2. Osmanlı Devleti'nde Bulgar Kimliği

18. yüzyılın sonlarında artık dünyaca Bulgar adında bir millet tanınmıyordu. Bu tarihlerde Balkanlarda dolaşan seyyahlar ve bilginler, Tuna nehri ve Ege denizi arasında yalnız Türklerden ve Rumlardan bahsetmektedirler. Fakat asrın ikinci yarısında bütün Avrupa Bulgarları Balkanların en kalabalık milletlerinden biri olarak tanıyacaktı. Avrupalıların Bulgarları tanımaları tarihten silinmeye mahkum gibi görünen bir halkın milli kalkınma hareketine sonucunda gerçekleşmiştir. Çünkü Bulgarlar 18. Yüzyıl sonlarında Rumların kendilerini Rumlaştırma gayretlerinin sonucunda varlıklarını kaybetme tehlikesindeydiler. [147]

---

[145] Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi,* 2004, İletişim, İstanbul, s. 26-27.
[146] Mustafa Gencer, a.g.m., s. 72-73.
[147] Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Birinci Basım: 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Doktora Tezinin 50. Yılı), 1992, Eren, s. 1-18.

Osmanlı hükümeti Ortodoks Hıristiyan tebaanın ruhani lideri olarak İstanbul'da bulunan Fener Rum Patrikhanesini tanıyordu. Bu yüzden Bulgar Patrikliği Türklerin Bulgar Devleti Başşehri Tırnova'nın 1394 yılında fethinden sonra İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesine bağlandı. Yani Bulgarlar din işlerinde Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne, idari olarak da Osmanlı'ya bağlıydı. Hükümet kiliseye yalnız dini değil idari bazı yetkiler de tanımıştı. Hıristiyan reayanın evlenme, boşanma, miras vb. kendilerini ilgilendiren davalarını, kendi aralarında oluşturulan dini ve örfi mahkemelerce halledilmesine izin verilmişti. Bütün bu yetkilerle donatılan Rum Patrikhanesi yetkilerini Bulgarları istismar etmek ve onları Rumlaştırmak amacı ile bir vasıta olarak kullanmaya başlamıştı. [148]

Osmanlı Devleti'nin Rumlara tanımış olduğu bu geniş yetkiler, Rumların sahip olduğu yüksek kültür seviyeleri ve hemen hemen bütün Bulgar ticaretini ele geçirmiş olmaları bu Rumlaştırma işinde kendilerine büyük imkanlar sağlamakta idi. Ayrıca Bulgarların da bu faaliyetler karşısında kendilerine ait milli kültür yoksunluğundan ve etkin merkezlerinin olmamasından dolayı Rumların işi kolaylaşmaktaydı. Osmanlı'da büyük şehirlere Rumlar ve Türkler yerleşik bulunmakta ve Bulgarlar 'da küçük köylerde veya ücra dağ köylerinde yerleşik bulunmaktaydılar. Tüm bu sebeplerden dolayı Bulgarlar Osmanlı Devleti içerisinde hiçbir varlık gösterememekteydiler. Öyle ki 17. Yüzyıl ortalarına kadar Bulgarca yayınlanan kitapların sayısı sadece üç tane idi ve bu kitaplar da dini meseleler üzerine olan eserlerdi. Aynı şekilde Bulgarlara ait kilise ve manastıra bağlı birkaç okuldan başka eğitim kurumları da bulunmamakta idi. Bulgarların almış olduğu eğitim papazlar tarafından bozuk slovence ile yazılmış dini kitapların ezberletilmesinden öteye geçememekteydi. Bu sebeple Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarların yaşam şekilleri ve kimlikleri ile ilgili ne kadar etkili oldukları görülebilmektedir. Patrikhane 1767'de Bulgarların geçmişine ait son temsilcisi olan Ohri Başpiskoposluğunu da kaldırarak Bulgar kimliğine ait son temsilciliği de yok etmiştir. [149]

---

[148] M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 18-19.

[149] Halil İnalcık, a.g.e., s. 18-19.

İstanbul Fener Rum Patrik'i Bulgar kilise okullarının kapatılmasını ve kiliselerde sadece Yunanca yazılmış din kitaplarının okutulmasını emreden bir genelge yayınlayarak Bulgar dilinde ayin yapılmasını ve vaaz verilmesini yasaklamıştı. Hatta Rum papazlarından Hilaryon'ın, Tırnova Katedralinin mihrabı arkasında bulunan eski Bulgar Patrikliği'ne ait kütüphaneyi törenle yaktırttığı ifade edilmektedir. Tüm bu Rumlaştırma faaliyetleri sonunda Yunan eserlerini okuyarak yetişmiş Bulgarlar kendi kimliklerini farklı biçimde tanımlamaktaydılar. Yunan eğitimi ile yetişmiş Bulgarlar artık kendilerini Bulgar olarak görmemek de, Bulgarlığı eğitimsiz, cahil ve kaba köylü olmak olarak tanımlamaktaydılar.[150] Eğitim görmüş Bulgarların artık Balkan Hıristiyanları arasında bir çeşit ortak kültür olan Hellenizm ile kendilerini tanımlamış olduğu söylenebilmektedir.

Helen Kimliği ya da Hellenizm Balkan Hıristiyanları arasında bir tür ortak kimlik olarak ifade edilebilmektedir. Balkanlar'da benimsenen bu kimliğin saf bir Hellenizm olduğu söylenemez; bu kimlik daha çok Ortodoks-Rum İnancının bir bileşkesi olarak ifade edilebilmektedir. Avrupalıların bir kısmının 18. Yüzyıl dolaylarında, Bulgarları Hellen kültüründen ayrı tutmadığı söylenebilir. Bulgarların özellikle eğitim görmüş Bulgarların bir çoğu kendisini Hellen olarak görmekte ve bu kimlik ile tanımlamaktaydı. Bulgar eğitim hareketinin başını çeken Aprilov'un da Hellen eğitimi almış bir Ortodoks olduğu ve Hellen kimliğine daha yakın olduğu söylenebilmektedir. Buradan hareketle Hellen eğitimi almış Bulgarların artık kendilerini Hellen kimliği içinde tanımlamalarının kaçınılmaz olduğu öne sürülebilmektedir. [151]

Bulgarların kendilerini içinde buldukları Hellen kimliğinin Rum-Ortodoks temelli olduğu ve hatta bu temeli aşan bir kimlik olduğu ifade edilmektedir. Hıristiyan Ortodoksların Hellen kimliğini etnik ve dini temelden ziyade Hellen dini olarak tanımladığı söylenebilmektedir. Hıristiyan Ortodokslar Hellen dilini dini kitaplardan öğrenmekte ve fakat o dili aslında bilmemekteydiler. Kendilerini çoğunlukla Grek olarak tanıtan kişiler aslında Grekçeyi tam olarak konuşamazdı. Hellen kimliğini benimsemiş gibi görünen Hıristiyan Ortodokslar aslında Hellen

[150] Halil İnalcık, a.g.e., s. 19-20.
[151] İlber Ortaylı, *Yakın Tarihin Gerçekleri*, Timaş Yayınları, 2012, s. 17-19.

olma gururunu da taşımamaktaydı. Bunun yanında kendi etnik kimliğini, Bulgarlıklarını da fazla önemsemedikleri, hatta saygı duymadıkları ve benimsemedikleri ifade edilmektedir. [152]

Mary Edith Durham Bulgarların kendi kimliklerini nasıl değerlendirdiklerini konusunu *Balkanların Sıkıntısı (The Burden of Balkans)* isimli kitabında ele almıştır. Durham kitabın *Presba Gölünün Kıyılarında* adlı bölümünde Bulgar milliyetçisi Danil'in anlatımlarına yer vermiştir. Danil şehirde eğitim almış ve daha sonra fikirlerini yaymak üzere kırsal kesimlere gitmiş bir kişidir. Danil, Bulgarların konu karşısındaki bilgisizliğini ve ilgisizliğini anlatırken aslında Bulgarların o dönemdeki kimlik algısını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bulgar köylülerine kilise hizmetlerinin Yunanca verilmesinin yanlış olduğunu anlatmaya çalışan Danil köylülerin 'çiğ lahanayı midelerine indirdiği ve üstüne de bir mastika rakısı içerken kendisine boş gözlerle baktıklarını' üzüntü ile anlatmaktadır. Köylülerin yanı sıra köyün papazı da ' şişeden bir yudum alır ve onlarla aynı fikirde olduğunu ifade eder'. Günlük işlerinde yerel slav dilini konuşan papaz ayinlerini Yunanca yapmaktadır. Ayinlere katılım iyi olduğu sürece, ayinlerin hangi dilde yapıldığının bir önemi yoktur. Tüm bunları vurdumduymazlık ve cahillik olarak değerlendiren Danil köylülere kızgındır ve tüm bunların Bulgar dilinde yapılması gerektiği dile getirmektedir. Öte yandan Danil'i tanıyanlar onun Sırp olduğunu söylediklerinde Danil buna kızar ve Sırp olmadığını ifade eder. Bölgede bulunanların çoğu ise kendilerinin Yunan (Grek) olduğunu söylemektedirler. [153] Sonuç olarak Osmanlı içinde yaşayan Hıristiyan tebaa milli kategoriler hakkında bilinçsiz ya da kayıtsızdır denilebilir.

Bunun sebebi ise toplumsal katmanların ve yaşam biçiminin kişilerin mensup oldukları dini cemaate göre şekillenmesidir. Herkesin Ortodoks olduğu bir yerde Yunanca mı yoksa Bulgarca mı konuşulduğunun bir önemi olmamaktadır. Bu yüzden, Helenizm'in ve Yunancanın Ortodoks Hıristiyan kimliğini oluşturan ana unsurlar olduğu ve Bulgarların kendilerini bu kimlik dahilinde tanımladıkları ortaya konmaktadır.

---

[152] İlber Ortaylı, a.g.e., s. 17-20.
[153] Mary Edith Durham, *The Burden of Balkans*, Londra Edward Arnold, 1905, s. 115.

2.2. TÜRK KİMLİĞİNİN ULUSAL İNŞA SÜRECİ

Türk kimliğinin ulusal inşa süreci modernite ile yakından ilişkilidir. Milletlerin ortaya çıkmasını sağlayan gerekli şartları içinde bulunduran modernite, pazar, ekonomi, sanayi, sermayeden oluşan yapısal unsurları bir araya getirerek modern devletlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir başka ifade ile modernite "grupların yeni bir iletişim düzeyi ile yeni bir tarih ve hafıza yaratarak, zaman ve toprak algısını da içeren yeni bir birlikte yaşama seviyesine geçmelerine izin veren araçları devreye sokmuştur" . Modernitenin sonucu olarak ulus devletler öncelikle Avrupa'da 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. [154] Bu çerçevede modernite kapitalizmin gelişimi ile ortaya çıkan sosyal ve siyasal değişimleri ifade etmektedir.

Modernleşmenin Batı'da başlaması nedeniyle, daha dar bir kavram olarak düşünülen Batılılaşma ile aynı anlamı taşıdığı ifade edilebilir. Bu yüzden Türkiye'de kullanılan modernleşme kavramı Batı'nın modernleşmesi ile aynı özellikleri taşıdığından iki kavramda bir birinin aynısı olarak algılanmaktadır.

Bu bağlamda Türk ulusunun modernleşme süreci yeni Türk kimliğinin ulusal özde inşa edilme süreci ile iç içe geçmiştir denilebilir. Türk kimliğinin Batılılaşma bağlamında inşa sürecinin, Osmanlı devletinin 18. Yüzyıl boyunca aldığı yenilgilerin ardından batı karşısında üstünlüğünü kaybetmesi endişesi ile devleti yeniden Batı'nın değerleri temelinde inşa etme çabası ile başladığı söylenebilir. [155] Osmanlı'da modernleşmenin yapısal bir zorunluluk olarak Tanzimat Fermanı'ndan önce başladığını [156] ileri süren Ortaylı, bu sürecin Osmanlı devleti için, içinde bulunulan uluslararası yapının gereği bir zorunluluk olduğunu ifade etmektedir.

Batılılaşma dâhilinde yapılan reformlar ile özellikle Müslüman ve Müslüman olmayan tebaa arasında eşitlik ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemenin yapılmış olması da Osmanlı devleti için Balkan ulusçuluk hareketlerini karşılamak

---

[154] Robert E. Lerner, *Western Civilisations: Their History and Their Culture*, 11. Basım, Norton, 1988, s. 809.
[155] Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, 2002, s. 40.
[156] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* , Alkım Yayınları, 2005, s. 28.

için neredeyse bir zorunluluk oluşturmuştur denilebilir. Bu düzenlemeler dönemin ideolojisi olan Osmanlıcılık siyasetini doğuracak ve Osmanlı tebaası arasında siyasi birliği sağlama çabası ile bir siyasi kimlik ortaya çıkacaktır. [157] Ortaya çıkan bu siyasi kimlik ve modernleşme hareketleri, her ne kadar dış baskılardan kaynaklanmış gibi görünüyor olsa da, bunun esasında uluslararası yapının gerektirdiği bir durum ve modernleşmenin bir sonucu olarak kaçınılmaz olarak gerçekleşen bir kimlik inşası süreci olduğu iddia edilebilir.

Üst kimlik olarak dinin referans alındığı Osmanlı Devleti'nde, ulusçuluk akımı ile yeni kimlik inşası arayışına girilmiş ve alternatif bir kimlik yaratma çabası oluşmuştur denilebilir. Bu arayış içinde din üst kimlik olmaktan çıkmış ve yerine ulusal temelde Türkçülük akımı gelmiştir. Bu aşamada eyleme geçmek için gerekli olan şey ise öznelerarası oluşturulmuş kimlik ve çıkar yapılarıdır. Karşılıklı etkileşim yoluyla kendi kimliklerini ve çıkarlarını tanımlayan kurumlar ya da topluluklar nispeten kalıcı sosyal yapılar meydana getirmektedir. Ortaya çıkan bu yapılara öznelerarası yapılardır.[158] Osmanlının Batılaşma süreci öznelerarası düzeyde oluşmuş yeni bir sosyal yapıyı ortaya çıkaracaktır denilebilir.

Bu bağlamda ulus olmak sosyal bir inşa olarak kabul edilebilir. Wicker bu inşa sürecini şöyle ifade etmektedir:

" . . . etnik gruplar, kültürler ya da milletler olarak ortaya çıkan oluşumlar artık insan eylemini meydana getiren ve belirleyen öznel-ötesi bütünlükler olarak düşünülmemeli. Bilakis tarihin ürünleri, dolayısıyla da halkın çıkarlarının harekete geçirdiği somut eylemler olarak yorumlanmalı. Bu tür oluşumlar toplumsal aktörler tarafından kendi toplumsal konumlarının çıkarı doğrultusunda benimsenen

[157] Kemal H. Karpat, "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiyesi*, Çeviren: Sönmez Taner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 25.

[158] Alexander Wendt, "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt: 10, Sayı: 39, Güz 2013, s. 13-18.

inşalardır. Ancak bundan sonra tutarlı bir tarih ve homojen teritoryal bir karakterle donanırlar. ”[159]

Ulus olmanın temel gereksinimi olan inşa süreci Türk ulusal kimliği açısından Türkçülük hareketleri ile başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile tamamlanmıştır denilebilir. Özellikle I. Balkan Savaşı'nın ve ardından Kurtuluş Savaşı'nın Türk kimliğinin sosyo-politik dinamiğini oluşturduğu ileri sürülebilir. Cumhuriyet ile birlikte Batılılaşma artık Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi modernleşmeye ayak uydurmak ve devleti kurtarmak anlayışı ile değil de Batı ailesine katılarak modernleşmek şeklinde değişim göstermiştir.[160]

Wendt kimlik ve çıkarların kurumsal dönüşümlerini açıklarken kurumların kimlikleri ve çıkarları dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Egemenlik kavramının da bir kurum olduğunu söyleyen Wendt bu kurumun sadece öznelerarası anlayış ve beklentilerle var olduğunu iddia eder. Çünkü öteki olmadan egemenlik de olamaz. Böyle bir anlayış ve beklentiler sadece belirli türde bir devleti meydana getirmekle kalmaz, aynı zamanda kimliklerin ilişkisel olması sebebi ile belirli bir yapıda toplum meydana getirir.[161]Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte bir Türk kimliği devlet eliyle inşa edilmiş ve bu süreçle birlikte yeni Türk toplumu ortaya çıkarılmıştır denilebilir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliği karşısındaki ötekinin ise, din üst kimliği ile tanımlanan Osmanlı Kimliği olduğu ifade edilebilir. Cumhuriyet ile birlikte dinin kamusal alandan uzaklaştırılması yeni Türk kimliğinin oluşumunda önemli bir kırılma noktasıdır. Buna bakarak çağdaş Türk kimliğinin ötekisi İslam dinini referans alan Osmanlı kimliği olmaktadır.

---

[159] Hans-Rudolf Wicker, "Introduction: Theorizing Ethnicity and Nationalism", *Rethinking Nationalism & Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe,* Editör: H. R. Wicker, Bloomsbury Academic, 1997, s.1.

[160] Alper Kaliber, "Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık,* Derleyen: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2004, s. 107.

[161] Alexander Wendt, a.g.m., s. 24.

2.2.1. Çağdaş Türk Kimliği İnşasında Balkan Savaşlarının Rolü

1912-1913 Balkan Savaşları'nın tarihimizdeki önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu savaşların Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyılda başlayan yıkılma döneminin sonlarına yaklaşıldığının en önemli göstergesi olduğu ifade edilmektedir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile ortaya çıkan değişikliklerden elbette en çok Hıristiyanlar faydalanmışlar ve bu sırada Rusya ve Batılı devletler Osmanlı'nın iç işlerine karışma imkânı elde etmişlerdir. Tüm bunların sonuçları Balkanlarda kargaşa olarak kendini göstermiş ve sonucunda 1877-1878 yıllarında Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetini derinden sarsacak Osmanlı – Rus Savaşı patlak vermiştir. 1908 yılında bağımsızlığını kazanan Bulgarların ardından Makedonya Bulgaristan sınırlarına dâhil olmuş ve Sırbistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Oluşan bu ortam Balkan Savaşlarının ön hazırlığı kapsamındadır. 8 Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşı 30 Mayıs 1913'de sona ermiş ve hemen ertesinde yaşanan II. Başkan Savaşı 1913 Bükreş anlaşması ile sonuçlanmıştır. Arnavutluk'un da bağımsızlığını kazandığı bu savaşlardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda yaklaşık beş asırdır süregelen egemenliğini yitirmiş olduğu söylenebilir.

İdeolojik bir savaş olarak değerlendirilen [162] Balkan Savaşları'nın dönem aydınları, yöneticileri ve halk için vatan kaybetmenin acısını en derinden hissettiren savaş olduğu söylenebilir. Osmanlı bürokratının ve Türk aydınının "vicdanları kadar emin" oldukları bir bölgenin kaybedilmiş olmasının bir tür travma etkisi yarattığını söylemek mümkündür. [163] Savaşın ardından yaşanan bu travma kendisini düşünsel alanda milli kültür inşası olarak göstermiştir. Böylelikle Türk milliyetçiliğine yöneliş

[162] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* 3. Cilt, Hürriyet Yayınları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 559.
[163] Rıfat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri Siyasi Hayatı,* Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 367.

artmış Anadoluculuktan halkçılığa hatta yayılmacı ve irredantist Turancılığa kadar uzanan bir milliyetçilik yelpazesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. [164]

Savaşların ulusal kimlik inşasında çok önemli bir yeri olduğu ileri sürülebilir. Uluslaşma potansiyeli olan etnik gruplar bu türden savaş zamanlarında aslında daha geniş bir birliğin üyesi olduklarının farkına varmaktadırlar. Smith savaşlar sırasında seferberlik ilan edilip askere almalar başladıkça ve bu askerler arasında herhangi bir etnik grubun askerinin sayısı arttıkça kaynaşmanın olduğunu ve ulusal dayanışmanın ortaya çıktığını ileri sürmektedir. [165] Buna benzer bir durumun özellikle Balkan Savaşlarından sonra ortaya çıkan Türk milliyetçiliği için geçerli olduğu ifade edilebilir. İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'ı işgali ile başlayan süreç, 1912-1913 yıllarında Balkan savaşları ile devam etmiş ve 1919-1922 yıllarında gerçekleşen milli mücadelenin ardından farklı din ve etnik kökenden toplulukların ayrılmasından sonra Anadolu'da yeni bir ulus devleti ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Türk kimliğinin doğuşunun bu savaşların sonucunda ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Savaş dönemleri yaratılan 'düşman' yeni bir kimliğin yaratılması sürecinde esasen önemli katkılarda bulunmaktadır. Bir başka ifade ile 'düşman' olarak tarif edilen stereotip tam da 'biz'in karşısında duran 'ötekiyi' oluşturmuş olmaktadır. Stereotipler belirli bir kimliğin ifade edildiği ortak özelliklere sahip ve kültürel bir bütünlük içerisinde hareket eden grupları ifade etmektedirler. Bu gruplar kimlik arayışı içerisinde ortak bir kültürel benliğin yaratılması sürecinde tanımlanmaktadırlar. Dolayısı ile 'ötekinin' yaratılmasının en az 'biz' kadar önemli olduğu ifade edilmektedir. Çünkü 'biz' in sınırlarının başladığı yerde 'öteki' başlamaktadır. Bu da 'ötekinin' her zaman 'bizden' farklı olması gerektiği anlamına gelmektedir. Buradan hareketle kriz ve savaş dönemlerinde etnik kimliklerin oluşturulması öncelikle düşmanlığa dayalı bir kimlik tanımlamasını gerektirmektedir denilebilir. [166] Balkan Savaşları öncesi ötekileştirilmemiş olan gayrimüslim tebaa ve Batı Osmanlı toplumun organik bir parçası olarak algılanmaktaydı. [167] Fakat Balkan

---

[164] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2004, s. 99-117.
[165] Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni,* Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 65.
[166] Herkül Milas, *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 22.
[167] Herkül Milas, a.g.e., s. 37-56.

Savaşları ile birlikte başlayan düşmanın işbirlikçisi algısı, dönemin pek çok yazınsal ürününde Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağlılar gibi toplum içerisinde yaşayan gayrimüslim tebaaya ait stereotiplerinin olumsuz kimlik kazandığı, hatta aşağılayıcı bir nitelik taşımaya başladığı ifade edilmektedir. [168]

Balkan Savaşları sonucunda yaşanan toprak kaybının toplumda bir tür şok etkisi ve özgüven kaybı yarattığı söylenebilir. Böylesi kritik bir bölgenin kaybı imparatorluğun coğrafya, kimlik ve nüfus yapısını da değiştirmiştir. Tarihsel olarak vatan kalbi olarak görülen balkanlardaki toprak kaybı; sadece bir toprak kaydı olmaktan ziyade vatanın devletle özdeştirilmiş bir uzvunun kaybı gibi algılanmıştır.[169] Yaşanan bu süreçte "vatan" kavramının da dönüşüme uğradığı ve etnisite temelinde yeniden Türkçülük kavramıyla inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Balkan Savaşları sonrasında yaşanacağı gibi ulusal kimliğin oluşumunda savaş ve fetih veyahut göç dalgaları ve din değiştirme gibi olaylar önemli rollere sahiptirler. Bu türden olaylar toplulukların etnik bilinçlenmesini sağlamakta veya yeniden etnik grupların oluşmasına kaynaklık etmektedirler. Anthony Smith'e göre savaşın etnik duyguların ve ulusal bilincin ateşleyicisi olduğu gerçeği inkâr edilemez. Savaşlar gelecek nesiller için çok önemli birer mit ve anı kaynaklarıdırlar. Böylelikle etnik kimliğin oluşumunda en etkili unsurların başında işte savaşların ardından kalan bu mitler ve anılar çok önemli yere sahip olmaktadırlar. [170]

Savaşları ve ulusçuluk hareketleri bağlamında vatan kavramının ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Vatan belirli bir etnik grubun yaşadığı ve savaşlar gibi bir takım olayların ardından oluşan ortak mitlerin ve tarihsel belleğin kökleştiği coğrafyayı ifade etmektedir. Devlet ise siyasal bir kavram olarak belirli bir coğrafyada toprağa bağlı olarak ortaya çıkan siyasal bir birimdir. Bahsedilen bu coğrafyanın vatanlaşması ise toplumun içinde yaşadıkları coğrafyayı vatanları olarak

---

[168]Yahya Kemal Taştan, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", *Türk Dünyası İnceleme Dergisi,* XI/2, Kış 2012, s. 36

[169] Yahya Kemal Taştan, a.g.m., s. 8.

[170] Anthony D. Smith, *National Identity*, Penguin Books, London, 1991, s. 9-10.

görerek oluşturdukları yeni kimlikleri sonucunda gerçekleşmektedir. Böylelikle vatanın tanımlanması ve siyasal egemenlik ulus devletleri yaratacaktır. [171]

Balkan Savaşları sonucunda devletin varlık sebebinin ortadan kalkması sebebiyle devleti ve vatanı yeniden inşa etmek zorunda kalan Türkler, imparatorluğun gerçek sahiplerinin kimler olduğunu ve vatan denilen toprakların nereleri olduğunu tanımlamaya ihtiyaç duyacaklardır. Balkan savaşları ardından gelişen ortamda ortaya çıkan Türk milliyetçileri için iki seçenek elde bulunmakta olduğu ileri sürülebilir. Bunlardan ilki elde kalan Anadolu ve Arap topraklarını korumak üzere şekillenecek bir vatanseverlik söylemidir. İkincisi ise Balkanlar'daki kayıpları da telafi edebilecek şekilde Rusya'nın kontrolünde bulunan Türklerin yaşadığı toprakları da içine alan "Turan" fikrine dayanan bir milliyetçilik anlayışı geliştirilebileceğine dair seçenektir. Bu iki seçenekten ilki eldeki sınırlar içinde gelişmeye dayanırken; ikincisi olan Turancı siyasetin daha romantik bir seçenek olarak yerini aldığı söylenebilir.[172]

Türkçülük akımının ortaya çıkışında iki ana dinamiğin olduğunu söylemek olanaklıdır. Bunlardan birincisi Rus Çarlığı çatısı altında yaşayan Türklerin başlattıkları çalışmalardır. Diğeri ise 19 yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da başlayan Türkoloji araştırmalarının etkisiyle Osmanlı aydınlarının bu alanda yaptıkları çalışmalarıdır. Bu alanda yayınlanmış ilk eser 1869 yılında Mustafa Celaleddin Paşa (asıl adı: Konstantin Borzecki) tarafından yazılan *Les Turcs Anciens et Modernes*'dir. Bu eserde daha çok modern çağdaki Türklerden bahsedilmekte fakat aynı zamanda Türklerin Osmanlı öncesi varlığına da değinilmekteydi. Daha sonraları da yazılan eserler olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin ilk Türkçülük devresinin Batıdaki Türkoloji çalışmalarının etkisi altında, daha çok ilmi seviyede yer aldığı ifade edilebilir. Buna rağmen Türk dilinden bahsedilmeye başlanmış ve dilin sadeleştirilmesi gündeme gelmiştir. Bir başka deyişle daha pek de üzerinde

[171] Yahya Kemal Taştan, a.g.m., s. 7.
[172] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 527.

durulmayan Türk kavramının Türkçülük hareketi ile yeni bir kimlik kazanma yolunda hızlıca ilerlediğini söylemek olanaklıdır. [173]

Türkçülüğün II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları sonucunda İttihat ve Terakki[174] yönetiminin bu düşünceye sıcak bakması ile yükselişe geçtiğini söylemek mümkündür. Balkan savaşları öncesinde Osmanlı Aydınlarının pek de gündeminde olmayan Anadolu[175] inşa edilmeye çalışılan yeni Türk kimliği bakımından önemli bir yer tutacaktır. İttihat ve Terakki kuruluşundan Balkan Savaşlarına kadar olan dönemde açık açık Türk kimliği ile ilgilenmemekle beraber devlet dairelerinde Türkçe konuşulmasının yaygınlaştırılması konusunda çabalarda bulunmuştur. Fakat Balkan Savaşlarından sonra Rum, Slav ve Arnavut azınlıkların devletten kopmalarının ardından İttihat ve Terakki'nin de politikalarının belirli ölçülerde değiştiği söylenebilir. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti bir taraftan İslamcı ve Osmanlıcı fikirlerini koruyarak hiç olmazsa Ermeniler ve Arapları Osmanlı çatısında bir arada tutmaya çalışırken, devlet içindeki en önemli grubu

[173] Fahri Yetim," II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülüğe Geçişte Kapsayıcı Formül: "Millet-i Hâkime" Düşüncesi ve Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, sayı: 18, s. 71.

[174] "İttihad-ı Osmanî Cemiyeti 2. Abdülhamit'in "istibdat" idaresine karşı bir oluşum olarak ve Batıdaki yeni gelişmelerin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Askeri Tıbbiye'de kuruluşu tamamlanan Cemiyet, ilk zamanlarda mektep talebeleri arasında yayılmıştır. Üyeleri umumiyetle gençlerden oluşmaktaydı. Paris'te bulunan Ahmet Rıza ve Cemiyet tarafından Avrupa'ya gönderilen Dr. Nazım'ın birlikte çalışmaları neticesinde Cemiyet, Terakki ve İttihat adını almıştır. Balkanlarda da "istibdat" idaresine karşı Bursalı Mehmet Tahir, Talat Bey ve arkadaşları tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştur. İşte Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Paris merkezli Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin birleşmesinden Osmanlı *İttihat ve Terakki* Cemiyeti adı doğmuştur." Bkz: Taner Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Bilig,* Güz 2008, sayı:47, s. 79.

[175] Reşat Nuri Güntekin savaş arifesinde Anadolu'ya olan bakış açısını şöyle tarif etmektedir: "Sene 1913; Büyük Muharebe eli kulağında O zamanın gençliği Osmanlı devletiyle beraber memleketi de bir uçuruma doğru götüren sebeplerden bazılarını yalan yanlış sezinlemeğe başlamıştı. Bunlardan biri Anadolu'ya yapılmakta olan haksızlıktı. Asırlardan beri bütün kuvvet İstanbul'a verilmişti. Devlet Adamları, iş adamları Anadolu'yu yalnız bir asker ve zahire deposu; idealist gençlik, ancak uzaktan sevilir, akşamın ve acının karanlık ve esrarlı bir evliyalar diyarı görüyordu. Balkan felâketinden sonra İstanbul'da bir kalkınma hareketi oldu; gazetelerde bazı yazılar yazıldı….Gençler, o zaman makale ile nasihatle pek Anadolu'ya rağbet edeceğe benzemezlerdi. Bazıları kalem kâtipliği filân gibi küçük bir işle İstanbul'da tutunamazlarsa ağlaya sızlaya yakın vilâyetlerden birine çıkarlar, orada dünyanın öbür ucunda sürgüne gönderilmiş gibi âhüzâr içinde vakit geçirirlerdi". Reşat Nuri Güntekin, *Anadolu Notları*, Cilt:1, İnkılap Yayınları, 1968, s. 81.

oluşturan Türklerin en yoğun olarak yaşadıkları Anadolu'yu da ön plana çıkarmaya yönelik politikalar geliştirmeye çalışmıştır. [176]

İttihat ve Terakki'nin Türk ulusçuluğunun oluşumunda en büyük pay aralarında Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın da bulunduğu Türk Ocakları kurucu heyetinindi. Bu Türk ulusçuluğu tanımlamasında Avrupa merkezli değerler ve kurumlar karşısında duyulan aşağılık kompleksini aşmak ve İslam ile politikayı birleştirmenin yeni bir formasyonunu bulmak meseleleri temel sorunları teşkil etmekteydi. Bu sebeple İttihat ve Terakki'nin 1912 yılına kadar Osmanlıcılık ve Türkçülük arasında iç içe geçmiş ikili bir söylem tercih ettiği söylenebilir. [177] Cemiyetin fikir yapısını kesin çizgilerle olmasa bile iki aşamaya ayrılarak ifade edilebilir. Bu aşamalardan ilki 1889'dan Balkan Savaşına kadar olan ve Osmanlı birliğinin savunulduğu dönem; ikincisi ise Balkan savaşları sonrasında ortaya çıkmaya başlayan Türkçülük fikirlerinin hâkim olmaya başladığı dönemdir. Birinci dönemde yaygın olarak 'vatan, hürriyet, anayasa ve devletin birlik ve bütünlüğü' kavramlarının ön plana çıktığı söylenebilir. İkinci dönemde ise Anadolu topraklarında merkeziyetçi Osmanlı Devleti'ni bir arada tutabilme mücadelesi içine girerek daha çok Türkçü kimlikte bir politikaya yönlendikleri ileri sürülebilir. [178]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkleştirme politikası Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu, 'ihtilalci ve inkılapçı, demokrat ve meşrutiyetçi, hilafetçi ve panislamist, Türkçü ve Pantürkist, halkçı ve milliyetçi, medeniyette batıcı ve kültürde milliyetçi' gibi kavramlarla özetlenebilir. Fakat Arnavutların devletten kopmasından sonra cemiyetin daha radikal 'Türkçü' politikalar izlediği ifade edilebilir. [179]

İttihat Terakki ile başlayan yeni kimlik inşası sürecinin dergiler, edebi eserler, tarih yazımı, eğitim ve iktisadi alanlarda birçok girişim ile devam ettiği ifade edilebilir. Örneğin 1910 ve 1912 yılları arasında Selanik merkezli olarak faaliyetini sürdüren *Genç Kalemler* dergisinin yeni lisan hareketi Türkler için vatanı kurtarmak

---

[176] Yaşar Semiz," İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 35, 2014, s. 239.
[177] Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 7.
[178] Yaşar Semiz, a.g.m., s. 217-130.
[179] Yaşar Semiz, a.g.m., s. 232.

yolunda yeni bir hayat meselesi olarak ele alınmaktaydı. Ali Canip (Yöntem) ve Ömer Seyfettin'in öncülüğünde başlayan bu hareket yazı dilini sadeleştirmek ve halk diline yaklaşmak amacındaydı. Böylelikle halk ve aydınlar arasında birlik kurulmuş olacaktı. Buradan hareketle Genç Kalemler öncülüğünde yeni bir dil üzerinden vatanın ve milletin kurtuluşuna yapılan vurgu esasında dilin bir iletişim aracı olarak "biz" in inşasında edindiği önemli görevin de işaretçisiydi. Zira, dil ulus inşası sürecinde kolektif kimliğin oluşumu aşamasında "ötekinden" farklılaşmayı garanti eden en temel unsurlardan birisini oluşturmaktadır. [180]

Dilde hedeflenen yeni ulus kimlik yaratma süreci eş zamanlı olarak tarih yazımı ile de desteklenmiştir. Dergilerde özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi ile ilgili yayınlar artmaya başlamıştır. Böylelikle ulus inşası sürecinde "biz" yaratılması aşamasında ortak tarihin de önemi gözler önüne serilmiş olmaktaydı. 1892'de Orhun Abidelerinin okunuşunun Türk tarihi yazımı ve ulusal kimlik arayışına yeni bir anlam kattığı düşünülecek olursa Balkan savaşları sonrasında Türkçü kalemlerin eski Türk tarihine yaptıkları atıfları da anlamak mümkün olmaktadır.[181]

Halka doğru gitmek gayesiyle Genç Kalemler ile başlatılan hareket Nisan 1913'te Ziya Gökalp'in öncülüğünde Türk Ocağı'nın desteği ile çıkarılan *Halka Doğru* Dergisi ile yaygınlaşmıştır. Dergi Halide Edip, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi gibi dönemin pek çok ünlü ismini bir araya getirmişti. Sürdürülen yeni dil hareketi ile halka ulaşmanın kolaylaşacağı ve milli bir bilinç kazandırılabileceği ileri sürülmekteydi. Dilde sadeleştirme ve halka ulaşma çabası ile başlayan bu hareket eğitim sisteminin sorgulanması ile devam etmiştir. Bu çerçevede eğitimde millileşme de gündeme gelmiştir. Çünkü eğitimin en önemli amaçlarından birisi vatan sevgisini kazandırılmasıydı. Bu konuda en önemli konunun vatandaşlık eğitimi ile yurtseverlik duygusunun mille bilinç dâhilinde kazandırılması olduğu belirtilmektedir. [182] Bu kapsamda milli bilinci uyandırmak amacıyla öncelikle Balkanlarda olmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyetinin düşünceleri doğrultusunda

[180] Funda Selçuk Şirin, "Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVIII/2, 2013, s. 528-530.
[181] Yahya Kemal Taştan, a.g.m., s. 50.
[182] Funda Selçuk Şirin, a.g.m., 529-533.

eğitim kurumları kurulmuştur. [183] Bu kapsamda yeni nesillerin Türkçülük milli bilinci ile yetiştirilmesi hedeflenmiştir denilebilir.

Çağdaş Türk Kimliği oluşturma sürecinin tohumlarının atıldığı bu dönemde İttihat ve Terakki eğitimin yanı sıra kültürel alanda da milliyetçi politikalar izlemiştir. Musiki, filmcilik, coğrafya, kütüphane gibi önemli kurumların başına 'milli' kelimesi getirilerek milli aidiyet kavramı terimselleştirilmek istenmiştir denilebilir. Bunların yanı sıra Cemiyet'in iktisadi alanda da Türkleri daha güçlü konuma getirebilecek girişimlerde de bulunmak istediği ifade edilebilir. Bu kapsamda öncelikle yabancılara verilmiş bulunan ayrıcalıkların ve bütün kapitülasyonların kaldırılması gündeme gelmiş ve bunun milli iktisat siyasetine engel oluşturduğu ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra Türk burjuvazisinin oluşturulması gerekliliği vurgulanmış ve sermayedar bir burjuva sınıfı oluşmadan sadece asker, memur ve köylüden güç alan Osmanlı-Türk topluluğunun çağdaş bir devlete dönüşmesinin imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Hatta 1914'ten itibaren "Sanayi Dergisi" yayınlanmaya başlamış; bununla Türk topluluğunun sanayi hakkında bilgi ve gücünü arttırılması ve atılacak milli adımları teşvik edilmesi planlanmıştır. 1916' dan sonra şirket yazışmalarının Türkçe yapılması karara bağlanmış ve burada asıl olarak işyerlerinde Müslüman – Türk unsurlarının çalışması hedeflenmiştir. Bunun devamında 1917'de kurulan Osmanlı Devleti'nin ilk milli bankasında ilk kez Türkçe hisse senedi düzenlenerek bankanın her türlü işlem ve yazışmalarında Türkçe kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. [184]

Balkan Savaşlarının ardından başlayan süreç ile toplumu bir arada tumanın yöntemleri aranırken ortaya çıkan Türkçülük, sonraları milli bilinç yaratılması yoluyla dayanışmayı beraberinde getirmiştir. Böylelikle savaş ortamında 'ötekisi' kendiliğinden ortaya çıkmış 'biz' olarak Türk kimliğinin inşa edilmesi sürecinin başlamış olduğu söylenebilir.

[183] Dougles A. Howard, The History of Turkey, Greenwood Press, London, 2001, s.79.
[184] Yaşar Semiz, a.g.e., s. 232-239.

2.2.2. Cumhuriyet Kültür Devriminde Türk Kimliği

Wendt' e göre kimlikler etkileşim halinde oldukları ötekiler tarafından tanınmadığı sürece anlamlı olamazlar. Fakat kimlikler sadece öteki ile ilişkisi sonucu da inşa edilmezler. Kimliklerin inşasında diğer önemli faktör ben'in ne olmak istemediğini tanımlayan 'öteki' kadar önemli olan ve aynı zamanda ben'in benimsemeye çalıştığı tanımlayan bir diğer unsur 'etkili öteki' dir. Aktörlerin başarılı olarak algıladıkları için anlayışlarını uyarladıkları ya da taklit ettikleri ötekiler 'etkili ötekiler' dir (*significant other*).[185] Bu bağlamda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin etkili ötekisini modernleşmenin kaynağı Batı temsil etmektedir. Bu etkili ötekinin yeni Cumhuriyetin kimliğinin tescilinde önemli rol oynadığı ifade edeilebilir.

Mustafa Kemal'in önderliğinde milli mücadele başarıya ulaştıktan sonra imzalanmış olan Lozan anlaşması ile devletin sınırları belirlenmiş ve bu anlaşmaya göre Müslümanlar devletin kurucu unsuru olurken, gayri Müslimler azınlık durumunda olarak tanımlanmışlardır. Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinden sonra iyice azalmış olan gayri Müslim nüfusun da etkisiyle, devlet Türk ve Müslüman ağırlıklı bir sosyal yapı ile baş başa kalmıştır. İttihatçılardan Türkçülük mirasını almış olan kadro Cumhuriyet'in ilanı ile ulus devlet çerçevesinde yeni Türk kimliğini şekillendirme olanağına sahip olmuştur. [186]

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ulus inşasının en önemli sorunu elbette *kimlik* olmuştur. Benedict Anderson'ın da tanımlamış olduğu gibi "ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur"[187]. Ulus kimliğinin inşa edilmesi süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun en can alıcı problemini oluşturmaktaydı. Çünkü Türk ulusu, milliyetçiliği en son keşfeden uluslardan birisidir. Bu yüzden Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan Türkçülük akımının görece olarak geç kalmış bir milliyetçilik anlayışı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu geç kalan akımın

[185] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Küre Yayınları, 2012, İstanbul, s. 397.
[186] Seyfettin Aslan, Mehmet Alkış, a.g.m., s. 29.
[187] Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20.

toplumla buluşamadığı ve sadece aydınlar arasında tartışılan bir mesele olduğu ileri sürülebilir. [188]

Yeni devletin kuruluşunun sadece yönetsel bir değişim olmadığı, aynı zamanda devletin üzerinde oturduğu düşünsel arka planı da alt üst eden yeni bir kimliksel oluşumun gerçekleştirdiği topyekûn bir değişim olduğu ileri sürülebilir. Dolayısı ile Cumhuriyet'in modernleşme[189] projesinin hem siyasal hem de toplumsal reformları içeren bir proje olduğu ifade edilebilir. Böylelikle Osmanlı dönemindeki modernleşme hareketlerinden de ayrılmaktadır. [190] Türk modernleşmesi bir sosyal mühendislik olarak da nitelendirilmektedir. İlk başlarda Batı'dan ithal edilen bu süreç, esasında batıya rağmen kendi olmayı vurgulayan anti-emperyalist, anti-sömürgeci ve aynı zamanda milli bir modernleşme anlayışını sergilemektedir. Bu anlayış gözle görünür siyaset veya uygarlaştırma misyonu gibi kavramlarla Kemalist inkılaplar dâhilinde sıklıkla ifade edilmektedir.[191]

Lozan Anlaşması ile başlayan ulus devlet yaratma süreci cumhuriyetin yaklaşık ilk on beş yılını kapsayan; yeni siyasal, toplumsal ve iktisadi yaşamının köklerinin atıldığı bir modernleşme devrimidir. Dolayısı ile Türk Devrimi'nin, sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda; kişi ve toplum ve devlet hayatının bütün yönlerini değiştirdiği ileri sürülebilir. Dil, tarih, din, örf-adet ve gelenekler, sanat, hukuk, folklor, ziraat, askerlik, iktisat, bilim ve teknik gibi unsurlardan oluşan

---

[188] Aydan Çelik, "Ulus Sanatla Kurulur mu?" , *B+Beşiktaş Kentlisi'nin Dergisi*, Sayı:7, Unprint, Sonbahar 2009, s.6.

[189] Batı tarihi genel olarak üç döneme ayrılmaktadır: Eski dönem (Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile sona erer), Ortaçağ Dönemi (Karanlık zamanlar =*Dark ages)* ve Modern Dönem. Batı tarihinin Modern Dönemi'ndeki süreçlere "*modernleşme"* adı verilmektedir. Modernleşme 17. Yüzyılda Bilimsel Devrim'in ve 18. Yüzyılda Aydınlanma'nın etkileri altında gelişmiştir. Aydınlanma Batılı toplumların etrafında olup bitenleri ve toplumsal dinamiklerini bilime ve mantığa dayalı bir biçimde anlamaya başladıkları ve ona göre yaşamaya başladıkları süreci ifade etmektedir. Bunun ardından gerçekleşen Fransız Devrimi ve hemen ardından gelen 19. Yüzyıl Endüstri Devrimi modernleşmeye yön vermiştir. Ayrıca modernleşme Batı'nın tüm dünyada etkisini göstermesinden sonra üç temel özellik ile özdeşmiştir: kapitalizm, laiklik, bilimsellik. Vamık Volkan, "Atatürk Soyadı, Modern Türk Kimliği ve Bu Kimliği Koruma Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 220.

[190] Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, derleyen: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim, 2004, s. 382.

[191] Sibel Bozdoğan, "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik,* derleyen: Bozdoğan ve R. Kasaba, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998, s. 122.

kültürde yapılan atılımlar; Türk devriminin bir kültür devrimi olarak nitelendirilebileceğinin göstergeleridir denilebilir.[192]

Türk Devrimi'nden ya da bir başka deyişle Atatürk Devrimi'nden Atatürk İlkeleri ortaya çıkmıştır. Bu devrimden önce ilkeler ortaya konulmuş ve ardından devrim yapılmış değildir. Aksine önce devrim yapılmış ve bu devrimden ilkeler çıkarılmıştır. Bu süreç ise Türk Devrimi'nin diğer devrimlerden olan farkını ortaya koymaktadır. Daha sonraları altı ok olarak simgelenecek olan Atatürk Devrimleri: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimciliktir. Bunlardan Cumhuriyetçilik elbette Türk Devrimi'nin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Mustafa Kemal Türk Devrimi'nin başlangıcını Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra bütün yurtta sömürgeci devletlere karşı savaşmak için kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti'nin eylemlerine bağlamıştır. [193]

Savaş yıllarının bitiminde Atatürk, Türk milletine yeni bir ruh vermek gayesiyle çalışmalara başlamış ve bu yeni ruh ve özgün zihniyet ile Türk milleti yoğun bir dönüşüm çabasının içine girmiştir. Öncelikle 1 Kasım 1922'de Saltanatın Kaldırılması ile eski idare anlayışından kurtulunmuş ve 29 Ekim 1923 ile yeni kimliğin çerçevesini belirleyen Cumhuriyet ilan edilmiştir. [194] Atatürk devrimlerin ilkesini şöyle açıklamıştır: "Yaptığımız devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını tüm olarak modern ve bütün anlamı ve şekliyle uygar bir toplum haline ulaştırmaktır. Devrimlerimizin asıl ilkesi budur".[195]

Bunun ardından, varlığı iki başlılık yaratan ve Mustafa Kemal'in ileride yapmayı düşündüğü devrimler karşısında bir engel olarak gördüğü Halifelik Kurumu 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmıştır.[196] Tanzimat'tan beri ilerlemenin önündeki engel

---

[192] Suat İlhan, *Evrimleşen Türk Devrimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 88.
[193] Nurer Uğurlu, *Atatürk ve Türk Devrimi*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 7-19.
[194] Yalçın Yılmaz, Mevlüt Kaya, "Atatürk; Türk Kimliği ve Ötekileştirme", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 128.
[195] Muammer Yüzbaşıoğlu*, Atatürk'ü Anmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 125-126.
[196] Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 15.

olarak görülen ‘şeyhülislamlık’ kaldırılmış ve bunun düzenleyicisi konumunda olan Şeriye ve Evkaf Vekâleti lağvedilmiştir.[197] Aynı tarihte çıkarılan bir kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması sağlanmış ve böylece dini kurumların, cami ve mescitlerin yönetimi bu teşkilata verilmiştir. [198] Böylelikle devletin dini niteliği ortadan kalmış, ulema memurlaştırılarak dini hayat devlet denetimine alınarak laikleşme adımları atılmıştır denilebilir.

Türkiye’de Atatürkçü reformların uygulama sürecinde laik bir toplum yaratılmasının, toplumsal yapının istenmeyen unsurlarının silinebilmesi için temel önceliklerden ve amaçlardan birisi olduğu söylenebilir. Bir İslam Devleti olarak ifadesini bulan Osmanlı devletinin toplum yapısının yerine laik (seküler) yapının yerleştirebilmesi için İslam öncesi Türk kültürü ve toplumsal yaşamından bahsedilerek model alındığı söylenebilir. Arzu edilen yeni yapının yeni inşa edilen Türk kimliğine ve devlet yapısına tehdit oluşturan inanç, adet ve geleneklerin temizlendiği modern bir devlet yapısı olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden eski Türk devletleri ve tarihi, kültürü ve toplumsal yaşamı ile ilgili çalışmalar devlet tarafından teşvik edilmiş ve bu sayede yeni devletin temel alabileceği bir tarihsel-kültürel zemin yaratılmak istenmiştir denilebilir. [199]

Atatürk Türkiye’deki dini kurumları yeni kurulan Türk devletinin kontrolüne almak istemiştir. Böylelikle din halkın kontrolüne girecek ve dini kurumlar bundan sonra halkı kontrol etmeyecekti. Bu bağlamda, Türk kültürünün çekirdeğinin bir parçası olan İslam yeni Türk kimliği gelişirken ortadan kaldırılmamış; aksine yeni Türk milliyetçiliğine uygun bir şekilde bir bakıma ‘Türkleştirilmek’ istenmişti denilebilir. Bu sebeple Mustafa Kemal Kur’an’ın resmi bir şekilde Türkçe ’ye çevrilmesiyle ilgilenmiş ve TBMM 1926 yılında bu çeviriyi gerçekleştirmek için maddi kaynak sağlamıştır. Bu kapsamda 1928 yılında ‘Türk Devleti’nin dini İslam’dır’ ifadesi anayasadan çıkarılmış ve 1932 yılında Ezan Türkçe okunmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal’in 1937’de Atatürk soyadını almasından sonra laiklik devletin temel bir ilkesi olarak anayasa yazılmıştır. Böylelikle bu gelişmenin,

[197] Seyfettin Aslan, Mehmet Alkış, a.g.m., s. 24.
[198] Mehmet Emin Baydar, *Atatürk’ün Din Anlayışı Üzerine Bazı Düşünceler*, Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 76.
[199] Turgay Uzun, a.g.m., s. 9.

arındırma sürecinin yeni Türk kimliğine yaptığı en önemli katkılardan birisi olduğu söylenebilir. [200]

Din işlerinin devlet işlerinden ayrılması, laik bir devletin kurulması ve medeni kanunun kabulü kadın haklarında da yenilikler meydana getirmiş ve modern Türk kadını kimliği inşa edilmesi amaçlanmıştır. Atatürk yapmış olduğu yurt gezilerinde Türk ailesinin sosyal hakları ve kadın hakları konusunda olumlu görüşlerini açıkça ifade etmiştir. Bunu kadınların sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirlerinin yardımcıları olacağını ifade ederek modern Türk kadının yerini tasvir ederek somutlaştırmıştır. [201] Bir başka deyişle, yeni Türk kadını kimliği toplumun her alanında görünür hale getirilmek istenmiştir. Türk kadını 1934'ten sonra her iş alanında; özellikle memurluk, hakimlik, avukatlık, doktorluk, subaylık, öğretmenlik ve öğretim üyeliği gibi çalışma alanlarında görev alarak artık sosyal hayatın bir parçası olarak toplumdaki yeni kimliğini inşa etmiş olacaktır[202]

Tüm bunlar çerçevesinde toplumsal ve kültürel değişimin öngördüğü yeni kimlikler günlük hayatlarının içinde tanımlanan ideal kadınlık ve erkeklik kurguları etrafında da şekillenmiştir denilebilir. Böylelikle cumhuriyetin yeni vatandaşların 'yeni kadın' ve 'yeni erkek' tanımlamaları üzerinde inşa edildikleri ifade edilebilir. Bu süreç Türk Harf Devrimini[203] düzenleyen Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun' un 1 Kasım 1928'de kabul edilmesi ve ardından geniş kitlelere okuma yazma öğretmek üzere Millet mekteplerinin kurulması ile başlamıştır. Eğitimin zorunlu ve kamusal olma niteliği sebebiyle kitleler üzerinde belirli bir etkiye sahip olması, onun ulus-devletin kuruluşunu gerçekleştirmede kullanılan temel araçlardan birisi olmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple cumhuriyet kadroları

---

[200] Vamık Volkan, "Atatürk Soyadı, Modern Türk Kimliği ve Bu Kimliği Koruma Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 221-222.

[201] Ahmet Çoban, "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kadın Eğitimi", *Atatürk ve Atatürkçü Düşünce*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 79.

[202] İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Saray, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1988, s. 210-211.

[203] Atatürk'ün uşağı Cemal Granda'nın aktardığına göre: Atatürk Harf Devrimi'ni 9 Ağustos 1928 gecesi İstanbul Sarayburnu Parkı'nda yazı tahtası önüne geçerek halka tanıtmıştır. Harf Devrimi kararını 1927'de vermiş, 1928 kışında hazırlıklarını yapmıştır. Atatürk Harf Devrimi için beş yıllık plan hazırlayıp gelenlere çıkışmış, "Bu iş ya üç ayda olur, ya hiç olmaz" demiştir. Atatürk yurt gezilerinde halka dersler vermeye devam etmiş, hatta sınavlar yapmıştır. Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri,* Anekdot Yayınları, Ankara, 2008, s. 121-123.

da modern Türkiye'nin yaratılmasında eğitimin önemini kavramış ve milli eğitim müfredatları ile devlet politikasını tanımlayarak uygulamada görünür hale getirmiştir.[204]

Bu kapsamda milli kimlik oluşturmada en önemli araçlardan birisi de devletin resmî ideolojisinin yansıtıldığı ders kitaplarıdır. Bir başka deyişle siyasal toplum ders kitapları ve okullar yoluyla sivil toplum ile direkt olarak bağ kurabilme imkânı elde etmektedir. Dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti ders kitapları aracılığı ile ulus devlet sistemini, toplumsal ve siyasal söylemlerini aktarma imkânı yakalamıştır. Kamusal belleğin oluşturulmasında rol oynayan ders kitapları toplumsal değişimin öngördüğü 'yeni insan' yaratılmasında başlıca başvuru kaynağıdır denilebilir. Buradan hareketle 1928-1945 arasında ders kitaplarında tanımlanan Türk kadının ilk olarak göze çarpan unsuru anneliktir diye ifade edilebilir. Fakat ideal Türk kadını aynı zamanda evlilik kurumu içerisinde erkekle bir ortaklık içerisinde olarak tanımlanmaktadır. Kitaplarda aile kavramı yoğun olarak ele alınmakta ve ailenin tüm unsurlarının; anne, baba ve çocukların iş bölümü ayrıntılı bir biçimde anlatılmakta hatta resmedilmektedir.[205] Özetle ders kitapları vasıtası ile toplumun temel yapıtaşı olan modern ve yeni Türk aile yapısı ve bunun özelinde Türk kadını imgesi ders kitapları vasıtası ile toplumun tüm katmanlarının erişimine sunulduğu ifade edilebilir.

Modern bir ülke kurmak isteyen Cumhuriyet kadrosunun batı eksenli bir kimlik anlayışı hareket ettiği açıkça söylenebilir. Dolayısı ile dil konusunda yapılanlar kadronun batı eksenli kimlik inşa etme isteğiyle örtüşmektedir. Batı kökenli rakamların ve alfabenin alınması; buna karşın İslam dininin ve doğu kültürünün dilleri olan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türk dilinden atılması çabaları yeni Türk kimliğinin Batı eksenli bir kimlik algılamasının sonucu olarak ortaya çıktığının göstergesidir denilebilir. [206]

---

[204] Tuba Kancı, "Erken Cumhuriyet Dönemi (1928-1945) Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları", *Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyetinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s.105.

[205] Tuba Kancı, a.g.m., s. 105-106.

[206] Yılmaz Bingöl, "Kimlik Tartışmaları ışığında Türk Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-1, s. 30.

Yeni Türk kimliği inşa sürecinde; şapka kanununun çıkarılması, memurların kılık kıyafeti ile ilgili kuralların konulması, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması etnik ve dini hatta mezhepler arasındaki ayrımları ortadan kaldırıp tüm Türk vatandaşlarını kanun önünde eşit ve toplumsal anlamda bütüncül bir yapı teşkil etmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile farklı usullerde ve farklı dünya görüşleri ile yetiştirilecek insan tiplerinin önüne geçilerek milli bilince sahip bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Buradan hareketle Osmanlı'dan kalma giyim tarzlarında çeşitli etnik ve dini semboller haline gelen kıyafetlerin giyilmesinin hedeflenen bu homojen yapının oluşması önünde engel oluşturduğu görülebilir. Bu yüzden sembolik görünen giyim tarzındaki değişikliklerin aslında Türk'ün medeni olduğunu göstermenin ve gerçekleştirilen devrimin vücut bulmasının bir göstergesi olduğu ifade edilebilir. Atatürk'ün 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka kanununun çıkarılmasından önce Kastamonu'ya yapmış olduğu gezide giyim kuşam ile yapılacak değişiklikler kanun çıkarılmadan önce halka tanıtılmış ve bu da olumlu sonuçlar vermiştir.[207]

Sonuç olarak Cumhuriyet kültür devrimini, yüzünü Batı'ya dönmüş ve amacı milli bir modern ulus yaratmak olan bir yapı olarak tanımlamak olanaklıdır. Bu devrimin başarısının kaynağı bütüncül bir dönüşümü hedeflemesinden ileri gelmiştir. Bunun yanında modernleşme yolunda atılan temel gözle görünür simgelerle gerçekleştirilmiştir. Kültürel devrim eğitim, kimlik algısı, sosyal hayat, kültür, mimari ve bilim gibi birçok alanda gerçekleşmiş ve yeni Türk kimliği inşa edilmiştir.

[207] Mehmet Serhat Yılmaz, Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı", *Kastamonu Eğitim Dergisi,* Cilt:13, No:1, 2005, s. 223-224.

2.3. BULGAR KİMLİĞİNİN ULUSAL İNŞA SÜRECİ

Kalkınan her toplumda düzenin ve dengenin değişiminin toplumun kimlik arayışlarına ve yeni kimlik inşa etme süreçlerine yol açtığı söylenebilmektedir. Bu yeni kimlik arayışları ve inşa süreçlerinin uluslaşma süreciyle yakından ilgili olduğu ifade edilmektedir. Her ulusun bir toplum olduğu kabul edilirken, her toplumun henüz ulus olmadığı da belirtilmektedir. [208] Modern zamanlarda 'ulusallaşmanın' kimlikleri belirleme konusunda önemli bir etkisi olduğu kabul edilmektedir. Ortak tarih, dil, din ve etnisitenin ulusallaşma aracılığı ile yeni kimlik kodlarını oluşturduğu ortaya konmaktadır. [209]

Günümüzde var olan milliyetlerin ya da ulusların sahip oldukları etnik aidiyetlerinin insanların düşündüklerinin aksine geçmişinin tarihin derinliklerine kadar uzanmadığını ifade edilmektedir. Çünkü modern kimlikler tarihin ürünleridir. Modern kimlikleri şekillendiren tarih, kırılmalardan ve dönüşümlerden meydana gelmektedir. Çeşitli topluluklar birçok siyasal süreç geçirdikten sonra etnik gruplar ortaya çıkmışlar, bir başka deyişle "berraklaşmışlardır". Bu etnik grupların siyaset tarafından ortaya çıkışı bir gerçeklik algısı yaratsa da halklara tahsis edilmiş bu asli etniler kimlikleri yok edememiştir. [210]

Kemal Karpat ulusçuluğun siyasal devletler yaratılmasında temel bir rol oynadığını ve insanlık tarihini büyük oranda etkileme kapasitesi olduğunu ifade etmekte ve Balkanlar'da ulusçuluğun bu etkisinin en açık ifadesiyle görülebileceğini belirtmektedir. Bulgaristan ise değişen koşullara göre bir ulusun kimliğinin yeniden tanımlanmasının en iyi örneklerinden birisini teşkil etmektedir. [211]

Ulusal kimlik konusunda tartışılan en önemli konulardan birisi de ulusların mı ulus devleti inşa ettiği ya da devletlerin mi ulusları inşa ettiğidir. Smith'e göre

---

[208] Bozkurt Güvenç, a.g.e., s. 11.
[209] S. Seyfi Öğün, "Uçucu Kimliklerimiz", *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan, 1995, s. 53.
[210] Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis, Birinci Basım: 2000, Dördüncü Basım: 2016, s. 46-49.
[211] Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 7-10.

etnik unsurlar dıştan gelen bir tehditle karşılaştığında modern ulusa dönüşmektedirler.[212] Bulgar milletinin uluslaşma süreci bu durumun bir örneğini oluşturmaktadır. Bulgar kilisesinin kurulması asırlardır süren Ortodoks Rum dayatmasını ve bağımsızlık mücadelesi ise parçası oldukları Osmanlı'yı tehdit olarak görmelerinin ardından gelen bir ulus olma sürecinin temsilidir.

Bulgar ulusunun inşası batılı değerler kümesinin benimsenmesi sürecidir denilebilir. Fransız milliyetçiliğinin ortaya koyduğu kültür kümesi Bulgar ulusunun kimliğinin inşasında uluslararası yapının etkisini ortaya koymaktadır. Batı'nın ideolojisi olarak değerlendirilebilecek modernitenin uluslaşma sürecinin başlangıç noktasını oluşturduğu ileri sürülebilir.

Ulusu 'hayal edilmiş politik topluluklar' olarak ifade eden Anderson, en ufak ulusun üyelerinin bile uluslarından olan kişileri tanımadığını, onların hepsi ile buluşma imkânının olmadığını ve hatta birçoğundan haberdar bile olmadığını söylemektedir. Bu yüzden ulus kavramının sadece zihinlerde var olan bir tür algıdır.[213]Bu yüzden bu algı yeni uluslar yaratabilmek amacı ile aktörler tarafından şekillendirilebilir; bir başka ifade ile inşa edilebilir.

Ernest Gellner modernite öncesi zamanlardan modern zamanlara olan değişimin, geçmişin heterojen ortamı üzerinde daha pratik bir homojenleştirme baskısı kurduğunu ifade etmektedir. Örneğin modernite öncesi zamanlarda bölgesel ya da yerel köy ortamında heterojenitenin varlığı kolaylıkla tolere edilebiliyordu. Bu hatta arzu edilen bir durumdu. Çünkü köylüler arazi sahibi ya da vergi memuru ile farklı bir şive ile konuşabiliyor ve buna rağmen kolaylıkla anlaşabiliyordu. Bu türden iletişimde daha yalın ve belirgin bir dil tercih ediliyor ve dil sürçmeleri ve yanlış anlaşılmalar da engellenmiş oluyordu.[214] Fakat modernitenin yükselişi ile Gellner ulusların göbeklerinin olmadığını metaforik olarak söylemiştir. Buna göre ulusların merkezi (göbeği) yoktur, çünkü uluslar modern yaratılışlardır ve bu yüzden de ulus öncesi koşulluklarının ulusal bilinç geliştirebilmesi için gerçek ontolojilere

[212] Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1989, s. 55.
[213] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, Verso, New York, 1991, s. 6.
[214] Ernest Gellner, "Ernest Gellner's Reply: Do Nations Have Navels?" , *Nation and Nationalism*, Cilt:2, Sayı:3, Kasım 1996, s. 84-85.

ihtiyaçları yoktur. Bu durum esasında sadece moderniteye verilen bir cevaptır. Modernite ile birlikte *status quo* gereksinimler nedeniyle değiştirilmeli ve ulusçuluk resim karesine girmelidir. [215]

Bulgarların etnik temelde ulus olma süreci de Bulgarların Osmanlı'nın sunduğu heterojen ortamdan çıkma talebi ile başlamıştır. Bulgar olmayan ya da Osmanlı kimliklerini reddederek kendi aralarında homojenleşme isteklerini ortaya koymuşlardır. Homojenleşme aracı olarak da *hayali* ötekiler kullanılmıştır. Bu sürecin altında yatan kimliklerin karşısında oluşturulmuş olan ikili zıtlıklardır. Bulgarların kimlik inşasında ortaya çıkan ikili zıtlıklar kendi kimliklerinin ötekilerini oluşturarak Bulgar kimliğini ortaya çıkarmıştır. Bir başka ifade ile Bulgar kimliği, Slavca-Türkçe veya Slavca – Yunanca olarak dilsel, Hıristiyan – Müslüman olarak dinsel ve Balkanlar –Asya, Avrupa-Asya, ya da Doğu – Batı olarak coğrafi temelde var olan zıtlıkların oluşturduğu *öteki* karşısında konumlanmıştır.

2.3.1. Etnisite Temelinde Bulgar Kimliği İnşası: Uluslaşma Çabaları Yoluyla Yapısal Değişim

Alexander Wendt anarşinin makro düzeyde en az üç tür yapıdan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar sisteme hangi tür rolün hükmettiğine bağlıdır. Wendt bu yapılara Hobsçu, Lockçu ve Kantçı isimlerini vermektedir. Yapısal değişim ise bir anarşi kültüründen diğer anarşi kültürüne geçiş olarak tanımlanmaktadır ve kimliklerin bu dönüşümü doğal ve kültürel seçim yoluyla olmaktadır.[216] Bu türden bir yapısal değişim yavaş gerçekleşebilir fakat bu en tümleşik yapıların bile isteğe bağlı bir hareketin karşısında değişebileceği anlamına gelmektedir. [217]Bir başka ifade ile yapılar, aktörlerin kendileri hakkında bir şeyler yapamayacakları somutlaştırılmış

[215] Ernest Gellner, a.g.m., s. 84-85.
[216] Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics,* Cambridge University Press, 1999, s. 247.
[217] Samuel M. Makinda, "Reading and Writing International Relations", *Australian Journal of International Affairs,* Cilt:54, Sayı: 3, 2000, s. 389.

objeler değildirler. Bunun aksine aktörlerin yeterli bir biçimde cevap verebilecekleri oluşumlardır.

Uluslar ve devletler arasında var olan sürekli iletişim ulusların kimliklerini de değiştirebilir. Bu ulusal kimliklerin sabit olmadığı, bunun aksine akışkan bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu değişim bireylerin ya da grupların öznel istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu yüzden yapanların (agents) kimliklerinin ve çıkarlarının sürekli bir süreç içerisinde hareketli olduklarını söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile kimlikler diğer uluslarla olan ilişkileri dahilinde tekrar ve tekrar tanımlanmaktadırlar.

Bulgar ulusunun kimlik inşa süreci de yapının Bulgarların kimliğinin oluşumunda onları nasıl yönlendirdiğinin örneğidir. Bu yapı fikirlerini ve rol kimliklerini değiştirerek Bulgarların kendilerini ve diğerlerini kavrayış biçimlerini değiştirmiştir. Bulgarların kimlik inşa süreci incelenirken konunun inşacı yaklaşım gereği hem iç hem de uluslararası düzeyde analiz edilmesi gerekmektedir. [218] Böyle bir incelemede kimliği oluşturan hem manevi hem de maddi unsurların incelenmesi gerekmektedir. Bunu yaparken öncelikle iç dinamiklere bakılarak gerekli şartlar oluştuktan sonra uluslararası düzeyde ulusal çıkarların ve buna bağlı olarak etkilenen uluslararası davranışların incelenmesi gerekmektedir.

Fransız İhtilalinin getirdiği 'hürriyet', 'eşitlik' ve adalet kavramlarının ışığında, giderek güç kaybeden Osmanlı çatısı altında yaşayan Hıristiyan tebaa artık kendisini Bulgar, Sırp, Rum ve Ulah olarak görmeye başlamıştı. Bu sebeple Hıristiyan tebaa artık kimliğini din temeline dayalı millet sistemi içerisinde tanımlamamaktadır. Bu yüzden Hıristiyan tebaanın bundan böyle kendisini etnisite temelinde konumlandırdığı ve Osmanlı kimliğinden sıyrılarak yeni etnik kimlikler doğrultusunda ifade ettiği söylenebilir.

Fransız Devrimi, Romantizm ve Endüstri devrimi genel olarak ortaya çıkan uluslaşma süreçlerinin şüphesiz üç tane etkili gücüdür. Fakat doktrinler tarafından yoğurulmuş propagandanın yardımı olmadan uluslaşma ile ilgili yaşanan tarihi süreç

[218] Gerry C. Alons, "Predicting a State's Foreign Policy: State Preferences Between Domestic and International Constraints", *Foreign Policy Analysis*, Cilt:3, Sayı:3, 2007, s. 211-232.

tam şeklini alamazdı. Bu konuda romantik ulusçuluğun ilk temsilcilerinden olan Alman Johann Herder'in önemli katkıları olmuştur. Her ulusun kendi dili, edebiyatı ve folkloru ile kendi yaratıcılığını ortaya koyduğunu ileri süren Herder, kendi insanlarının üretkenliğinden ortaya çıkan ulusal kültürün bir ulusun ruhu olduğunu ifade etmiştir. Slav halkı ile özel olarak ilgilenen Herder, Slavların yeni ve bozulmamış bir ulus olarak muhteşem bir geleceğe sahip olabileceğini belirtmiştir. Herder'in yazıları özellikle merkez ve Doğu Avrupa'daki Slavlar üzerinde ulusal bilincin oluşması konusunda oldukça etkili olmuştur denilebilir.[219]

Bu bağlamda Bulgarların ulusal kimlik inşa etme sürecinin Bulgar burjuvazisinin gelişimiyle 1800'lerden itibaren başladığı söylenebilir. Ulusal bilincin gelişmesi ile Balkan Slavlarının bağımsızlık hareketlerine destek olmak eylemleriyle devam eden süreçte Nisan ayaklanması ile beraber kendi güçleri ile bağımsızlıklarını elde etme çabasına girseler de aldıkları yenilgi karşısında büyük bir gücün desteğini aramışlardır.

Maksatlı aktörler olarak değerlendirebileceğimiz Bulgarlar ve Ruslar kimliğin inşa sürecinde kurucu bir etki göstermiştir. Karşılıklı olarak birbirlerini dikkate alarak etkileşime geçmişlerdir. Burada arzular, inaçlar ve stratejiler üzerinden düzenlenmiş etkileşim aracılığı ile yapısal bir dönüşüm sağlanmış ve Bulgar kimliği inşası başlamıştır. Bu sürecin belirleyicisi ise ulusal bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlamaya çalışan Bulgarların maddi olarak duyduğu ihtiyacın yanında manevi olarak kimliklerini üzerine inşa edecekleri kolektif bir oluşumdur. Bu da Bulgarların kendilerini dini olarak Ortodoks ve etnik olarak Slav ırkı içerisinde tanımlaması ile tamamlanmıştır.

---

[219] Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A study in Its Origins and Background, The Macmillan Company,* New York, 1944, s. 437-438.

2.3.1.1. Bağımsız Bulgar Kilisesinin Rolü

Bulgar ulusal kimliğinin inşasında 1850'li yıllarda temel aracın kilise meselesi olduğu söylenebilir. Bulgarların ulusal 'uyanışının'1840 ve 1872 yılları arasında kendilerine müstakil bir kilisenin kuruluşu için verdikleri mücadele ile aynı döneme gelmesi, kilise ile bağımsızlık sürecinin birbirinden ayrılamayacak konular olmasının göstergesi olduğu ileri sürülebilir. Bulgarların daha öncesinden kendilerine ait ayrı bir kiliselerinin olmayışı Bulgar ruhban sınıfının ve Bulgar kültürünün 17. Ve 18. Yüzyıllarda Helenleşmesine sebep olmuştur. [220]

Bu yüzden Bulgarlar kendilerini Balkan Hıristiyanları arasında bir tür ortak kimlik olan Hellenizm ile ifade etmekteydi ve Hellenizm esasen Ortodoks - Rum inancını temsil etmekteydi. Bir başka deyiş ile Bulgarlar kendi kimliklerini Bulgar'dan ziyade Grek olarak tanımlamakta ve Hellen dilini kendilerine Hıristiyanlığı öğreten İncil'in dili olarak bilmekte ve kendisini Hıristiyan Ortodoks olarak tanımlamaktaydı. Ne var ki bu türden kimlik tanımlamaları Katolik Bulgar papazlarının Katolikliği yaymak istemesi ile başlayan süreçle yerini yavaş yavaş etnik temelli Bulgar kimliğine bırakacaktır. Böylelikle, Bulgar kimliği oluşma sürecinin Bulgar burjuva sınıfının gelişmeye başlaması, kendi kiliselerinin kuruluşu, kendi eğitim kurumlarının kurulması ve Bulgar dilinde basılı kaynaklarının var olması ile olgunlaştığını söylemek olanaklıdır.

Rus ve Ukrayna asıllı olan Yuriy Ivanoviç Venelin 1829 yılında *Eski ve Çağdaş Bulgarlar* isimli kitabını Bulgarların Slav kökenli ve Slavlara yakın olduğunu iddia ederek yazmıştır. Esasen Helen kültürü ile yetişmiş ve Rusya'da Yunan okulunda eğitim almış olan Bulgar tüccar Vasil Aprilov, Venelin'in kitabının yayınlanmasının ardından Bulgar vatanseveri olmuş ve Gabrovo'da ilk seküler Bulgar okulunu açmıştır. Bu okulun yöneticisi Neofit Rilski ise Bulgar kültürel Rönesansının öncülerinden olan bir rahipti. Rilski daha sonra Slav-Bulgar okulları için ilk dilbilgisi kitabını yazmıştır. Bunun ardından 1840 yılında Yeni Ahit'i

[220] Slobodan G. Markovich, "Patterns of National Identity Development Among the Balkan Orthodox Christians During the Nineteenth Century", *Balcanica* XLIV, Sayı: 44, 2013, s. 232-233.

Bulgarca'ya çevirmiştir. Bulgarca olarak basılan Yeni Ahit'in ilk kopyalarının dağıtımın sonra ise ayrı Bulgar Kilisesi kurulması çabaları hız kazanmıştır. [221]

Crampton'ın ifade ettiği üzere Bulgarlar için 'inanç etnisiteden ve ulusçuluktan çok daha fazla önemlidir ve Bulgarlar kendi kiliselerinin Ortodoks topluluğu içerisinde müstakil olarak tanınması yoluyla hayallerini gerçekleştirene kadar geçecek olan süreyi beklemek için gönüllüdürler. [222] Bu noktada Bulgarların kimliklerini tanımlarken ilk plana dini aldıkları ifade edilebilir.

Bu yüzden Avrupa'da Rönesans'ın etkisiyle ortaya çıkan yeni akımlar ve fikirler hakkında pek az bilgi sahibi olan yeni tüccar sınıfına milli ve etnik bilinç kazandırmak amacı ile öncülük etme görevi ise Ruhban sınıfından kişiler olacaktı. Bunların en ünlüsü Paisiy adında Hilandar Manastırında yaşamış olan bir Bulgar keşişti. Slav tarihçilere göre uzun yıllar boyunca Rumların maddi ve manevi etkisi altında yaşamış ve adeta benliklerini kaybetmiş olan Bulgarlar' ın kendi kimliklerini tekrardan etnik unsurları temelinde tanımlamalarına yol açan ilk milli ideoloji fikri bahsedilen Bulgar keşiş Paisiy tarafından aşılanmıştır. Paisiy 1762 yılında tamamladığı "Slav – Bulgar Halkının, Çarların ve Azizlerinin Tarihi" isimli destansı ve bir hayli dokunaklı bir dille yazılmış kitabı ile Bulgar halkına seslenmiş ve etkilemeyi başarmıştır. [223] Böylelikle, Bulgar tarihini ve dilini tanı diyerek Yunanistan'ın merkezindeki Hilandar Manastırından seslenen Paisiy bir Slav - Bulgar tarihi yazmıştır.[224]

Paisiy'in kitabı tarihin öneminin anlatılması ile başlamaktadır ve Bulgarların atalarının kim olduğu tartışması ile devam etmektedir. Burada İncil'de geçen bir mite yer verilerek farklı insanların Nuh Peygamber'in farklı çocuklarından ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Buna göre Avrupalılar soylarının Nuh'un üç oğlundan biri olan Yafet'ten geldiğine inanmaktadırlar. Slavların babasının ise Yafet'in oğlu olan Moshos olduğu söylenmekte ve Moskova Nehri'ne adını verdiği anlatılmaktadır. [225]

---

[221] Slobodan G. Markovich, a.g.m., s. 233.
[222] Richard J. Crampton, *Bulgaria,* Oxford University Press, 2007, s. 75.
[223] M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, a.g.e., s. 52-54.
[224] İlber Ortaylı, a.g.e., s. 18.
[225] Paisij Hilendarski, *Istorija Slavjanobolgaeskaja* 1762, Zografska cernova, Nauka i izkustvo, Sofia, 1989, s. 8a.

Bulgarların Hıristiyanlığı kabulünü çeşitli hikâyelerle anlatan Paisiy, Bulgarların Slavlar arasında Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olduğunu öne sürmektedir. Bunun yanında Slavlara alfabeyi verenin de yine Bulgarlar olduğunu iddia etmektedir:

" *. . . böylelikle Bulgarlar diğer tüm Ortodoks Slavlardan önce Ortodoksluğu kabul etmişlerdir ve yine onlardan önce piskoposları vardı ve kendi dillerinde okumaya başlamışlardı*." [226]

Paisiy kitabında dönemin Bulgar kültürünü kasvetli bir havada anlatmış ve bunun en büyük sebebinin Bulgarların otonom bir kiliselerinin olmayışından kaynaklandığını ifade etmiştir. Aynı zamanda bu durumu Sırpların durumu ile de karşılaştırarak kilisenin bu konudaki hayati önemini vurgulamıştır:

"*Türklerin denetiminde olan Sırplar başta olmak üzere, Sırplar Bulgarlardan daha basit ve daha fakirdirler; fakat Alman hâkimiyeti altında yaşayanlar okuma ve yazmada biraz daha yeteneklidirler. Çünkü onların kilise içerisinde özgürlükleri vardır.* "[227]

Paisiy'in Slav –Bulgar Halkı'nın tarihinde Ortodoks Kilisesi'ne yapmış olduğu vurgular, bağımsız bir kilisesin Bulgarların uluslaşma mücadelesi içindeki önemini göstermektedir. Bu yüzden Paisiy birçok kişi ve kurum tarafından kolektif bilinç yaratma sürecinin ilk temsilcisi olarak değerlendirilmektedir. Efrem Karanfilof bunu şöyle ifade etmektedir:

[226] Paisij Hilendarski, a.g.e., s. 59a.
[227] Paisij Hilendarski, a.g.e., s. 59b.

" *Şu halen önemli bir konudur ki Paisiy ilktir. Bu bizim onun hakkında düşündüğümüz şeydir. O yeniden doğuşun (Vızrajdane), tarihimizin ve edebiyatımızın kurucusudur*."[228]

Paisiy'den sonra Bulgarların milli uyanışına katkıda bulunanlar arasında Sofroni adında bir başka rahip; bu sefer özellikle Rum ruhban sınıfını hedef alan ve bu sebepten sefil hale düşen Bulgar halkının yaşamını tasvir eden eserler vermişti. Daha sonra ise Bulgar milletinin tanınması için bir Rus olan Jorj Venelin'in Eski ve Yeni Bulgarlar isimli eseri Bulgarların özellikle Ruslar tarafından tanınıp sevilmesine sebep olacaktır. [229]

Bulgarlar arasında yeni bir birlik duygusu ve buna bağlı olarak yeni bir kimlik oluşumu sürecini etkileyen en önemli unsur elbette Bulgarların Ortodoks Rum Patrikhanesine karşı verdiği mücadeledir. Hellen olmadıklarını bilen Bulgarlar, Roma'daki Papa'nın tıpkı Ermenileri Katolik, Süryani Katolik ve Kogt Katoliklere yaptığı gibi kendi dillerinde ibadet edebilecekleri özerk bir kilise vaat etmesiyle mücadeleye başlamış ve 1860'lı yılların başında Katolik –Bulgar kiliseleri inşası için Osmanlı'dan izin istemeye başlamışlardır. [230]Vatikan'ın uygulamaya başladığı "Latinleştirmeden Katolikleştirme" stratejisi ile özellikle "birlikçi" olarak isimlendirilen Bulgar hareketi Bulgaristan'ın bağımsızlık ve yeni ulusal kimlik kazanma sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ortodokslar Vatikan'ın bu stratejisi ile kurulan Katolik Doğu Kiliselerine mensup olanları biraz da olumsuz anlam yükleyerek; Ortodoksların Patriğine değil de Papa'ya biat etmeleri nedeni ile "birlikçi" ifadesi ile isimlendirmekteydi. [231]

Bulgarlar Rum Patrikhanesi ile girdikleri bu mücadelede İstanbul'da kendilerine ait bir kilise kurmak yolunda Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı tebaasının haklar yönünden eşit olduğu teminatından yola çıkıp İstanbul'da kendilerine ait bir kilise kurmak için Babıali'ye başvurdular. Bulgarların bu fikirleri Tanzimat

---

[228] Efrem Karanfilov, *Balgari,* Narodna Mladez, Sofia, 1973, s. 7.
[229] Halil İnalcık, a.g.e., s. 20-21.
[230] İlber Ortaylı, *Yakın Tarihin Gerçekleri*, Timaş Yayınları, 2012, s. 19.
[231] Elçin Macar, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim, 2002, s. 13-14.

hükümlerine uygundu fakat İstanbul'da fetihten beri kilise inşası yasak olduğundan 1849'da kilise yerine "papashane" açılması uygun görülmüştür.[232] Daha sonraları artan talepler doğrultusunda, özellikle Ruslar'ın da baskısından kurtulmak amacı ile 11 Mart 1870 tarihinde yayınlanan fermanla Bulgar kilisesinin varlığı resmen tanınmış ve Eksarhlık[233] resmen kabul edilmiştir. [234] Böylelikle Bulgarlar etnik ve dini temelde tanımlayacakları ulusal kimliklerinin inşasının en önemli adımını atmış olmaktadırlar.

2.3.1.2. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Panslavizm'in Rolü

Bulgar papazlarının Rum Patrikhanesi'nin din adamlarının yerini almaya başlamasından sonra Bulgaristan Ortodoks Kilise'nin Bulgar kimliğinin oluşumunda merkezi bir yer edindiği söylenebilir. Paisiy Hilendarski ve Vasil Levski gibi halkı harekete geçiren kişilerin ortaya çıkmasından sonra geçen zaman, Bulgar ulusal kurtuluş mücadelesi olarak isimlendirilmektedir. Bu sürecin başlangıcının ilk işaretini de Hıristiyan Ortodoks rahip Hilendarski vermiştir. Hilendarski Bulgarların içinde olduğu durumdan yakınarak onları harekete geçirmek istemiştir:

" *Ah, iradesiz budalalar. Bulgar olarak anılmaktan utanıyor musunuz? Ve kendi dilinizde okuyup konuşmuyor musunuz? . . . Ve ahmak insan hangi sebepten dolayı kendi halkının yabancı bir dili konuşurken kekelemesinden utanıyor*sun?" [235]

[232] M. Hüdai Şentürk, a.g.e., s. 215-217.
[233] Eksarh Ortodoks kilise hiyerarşisinde patrik ile başpiskopos arasında bir konuma sahiptir. Bu terimin kullanımında dış eyaletlerin, merkeze hem sivil hem de ruhani anlamda uzak eyaletlerin İmparatorluk veya patriklik-papalık adına görev yapan liderleri için verildiği anlaşılmaktadır. Bulgar Ortodoks Kilisesi lideri için kullanıldığı gibi Sırp, Rumen ve Gürcü kiliselerinde de kullanılmıştır. Bkz. (Adrian Fortescue, "Exarch", The Catholic Encyclopedia, Volume 5 by Charles G. Herbermann, online edition copyright, 2005, s. 1491-1492.)
[234] M. Hüdai Şentürk, a.g.e., s. 220-221.
[235] Paisij Hilendarski*, Istoriya Slavyanobulgarska*, ilk basım 1762, Slovo, Veliko Turnovo, 1999, s. 20.

Aprilov'un isim babalığı ile *Vızrajdane (Yeniden doğuş)*[236] olarak ifade edilen kurtuluş süreci eğitimdeki hamleler, Ortodoks kiliselerinde Slav türünde ayinlerin yapılması ve belirgin bir biçimde Türk ve Yunan düşünce sisteminden ayrılma ile devam edecektir. Bir başka ifade ile Bulgarlar kendi kimliklerini hem Türk hem de Yunan ötekilerinin karşısında inşa etmişlerdir.

Müslüman Osmanlıyı ve Fener Rum Patrikhanesi'ne mensup Yunanlılar'ı olumsuz öteki olarak konumlandıran Bulgarların, Slavların koruyucusu olduğunu iddia eden Rusları önemli öteki olarak gördüğü ileri sürülebilir. Wendt'in de belirttiği gibi kimlikler onlara bağlantılı olan çıkarlarla birlikte öğrenilmektedir. Daha sonra aktörler önemli ötekiler tarafından gördüğü muameleye göre edindikleri bu kimlikleri pekiştirmektedirler. Değerlerin yansıması olarak da adlandırılabilecek bu durum aktörlerin kendilerini, ötekilerin kendilerini nasıl gördüğünün ya da değerlendirdiğinin bir yansıması olarak görmesidir. [237] Bu yüzden Bulgarlar ulusal kurtuluş mücadeleleri süresince Rusların ortaya koyduğu Panslavizm ideolojsinden etkilenmiş ve kendi kimliklerini önemli öteki ile birlikte karşılıklı olarak öznelerarası düzeyde inşa etmişlerdir.

Kültürel bir kavram olan Slavofilizm[238] zaman içerisinde politik bir ideolojiye dönüşerek Panslavizm olarak anılmaya başlamıştır. Aslında buna Rus milliyetçiliğinin kılık değiştirmiş hali de denilebilir. Avrupalıların Doğu krizi

---

[236] Yeniden doğuş anlamına gelen bu kelime 1840'larda olan Bulgar bağımsızlık mücadelesi yılarına verilen isimdir. İlk yıllarda bu terim *prosvestenie* (aydınlanma), *swestjavane* (tekrardan bilinçlenme), *sabuzdane* (uyanış) gibi terimlerle yarışmış fakat sonunda bu dönem için Vızrajdane (Yeniden Doğuş) kelimesi terimselleşmiştir. Bkz: Janette Sampimon, *Becoming Bulgarian: The Articulation of Bulgarian Identity in the Nineteenth Century in its International Context: an Intellectual History*, Pegasus Oost-Europes Studies 5, Pegas, Amsterdam, 2006, s. 8-9.

[237] Alexander Wendt*, Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Küre Yayınları, 2012, s. 399.

[238] 1830'lardan itibaren Rusya'nın Avrupalılaşması çabalarının ardından Rus entellektüeller arasında iki tane önemli tartışma olmuştur. Batılılaşma yanlısı olarak isimlendirilen zapadniki ve *slavofiller. Zapadniki* Rus toplumunun aynen Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi modernleşmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşın slavofiller Rus toplumunun kendi öz değerlerine dönmesi gerektiğini iddia etmiştir. Slavofiller genel olarak toprak sahibi kimselerdi ve şehirlerin dışında yaşarlardı. Ayrıca kültürel merkezleri de Moskova'ydı. Ortodoksluk ise kimliklerinin en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Zapadniki ise bürokrasiye daha yakın St. Petersburg ile yakınlık gösteriyordu. Her iki grupta entellektüllerden oluşmakta ve esas olarak günün Alman felsefecilerinden etkilenmekteydiler. Slavofilizm Panslavizmden önce var olan entellektüellerin üzerine fikir ürettikleri bir tür akım olarak nitelendirilebilir. Bkz: B.H. Sumner, *Russia and the Balkans 1870 – 1880*, Clarendon Press, Oxford, 1937, s. 58.

boyunca endişe duydukları Panslavizm tüm Slavların kan bağı ile birbirlerine bağlı oldukları fikrine dayalıdır. Buna göre bütün Slavlar özgürlüklerine kavuşmalı ve aynı imparatorluk altında çarın egemenliğinde yaşamalıdır. [239]

Panslavizm'in Rusya'da ana akım ideoloji olmasından sonra devlet bunu emperyal amaçları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Buna göre Panslavist ajandada üç tane temel akım vardır. Bunlardan ilki Ortodoksluk unsuruna odaklanmaktadır. Diğeri ise Slavların ortak dillerinin olmaması meselesidir. Sonuncu akım ise Rusların diğer Slavlardan kültürel olarak üstün oldukları iddiasıdır. [240] Bu iddiayı saklama gereği olmayan Ruslar konu ile ilgili açıklamalar yapmaktan çekinmemişlerdir. Örneğin diplomat Nikolay Pavloviç Ignatiev, Sumner'ın aktardığına göre şöyle demiştir:

"*Önünde sonunda Rusya ilk planda Balkanlar ve tüm Slavlar için savaşmalıdır: Bu görevin başarıya ulaşması için Rusya'nın yapması gereken sadece Avusturyalılar ve Türklerin egemenliği altında olan Slavlar için fedakarlık yapmak ve özgürlüklerine kavuşup güçlenmeleri için istekli olmaktır. Slavları sadece özgürlüklerine kavuşturmayı amaçlamak ve sadece insani bir başarı ile tatmin olmak aptalca ve kınanmaya değer olacaktır.*" [241]

Ruslar dillerinin yakınlığı sayesinde Bulgarların kendilerine özgü bir halk olduğunu erken bir tarihte keşfetmiş ve Bulgarların Türkler tarafından en çok ezilen topluluk olduğunu iddia etmişlerdir. Bulgar tarihi, dili ve etnografisi üzerine çalışmalar yapan Venelin, Bulgarların Osmanlılar tarafından diğer Balkan uluslarına nazaran nasıl bir durumda olduğunu etkileyici ifadelerle anlatmış ve Bulgarların kendilerini algılamalarında önemli bir yer tutmuştur. Venelin "Slavlar arasında en

[239] B. H. Sumner, *Russia and the Balkans 1870 – 1880*, Clarendon Press, Oxford, 1937, s. 67.
[240] B. H. Sumner, a.g.e., s. 68.
[241] B.H. Summer, a.g.e., s. 75.

büyük sıkıntıyı çeken Bulgarlardır"[242] diyerek Bulgar etnik kimliğinin karşısına negatif öteki olan Müslüman Türkleri koymuştur denilebilir.

Osmanlı içerisinde yaşadığı yıllarda kendinden çok fazla söz ettirmeyen Bulgarlar; 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm imparatorlukta gelişme gösteren hem deniz hem kara ticaretinden kendisine düşen payı alabilmiştir. Her ne kadar ticaret söz konusu olduğunda asıl payı Rumlar aldı ise de Bulgarlar da bir köşede beklemediler ve özellikle zanaat üretimi konusunda oldukça başarılı oldular. Bulgarlar Osmanlı ordusu için yün battaniyeler, deri çantalar, rütbe şeritleri gibi ürünler üretmekte ve Bulgar ürünleri İstanbul üzerinden bütün Ortadoğu'ya gönderilebilmekteydi. Zengin Bulgar tüccarlar ve bankerler özellikle 1834'te Sliven şehrinde Osmanlı tarafından askeri üniforma üretilmesi amacıyla kurulan yünlü kumaş fabrikasının ardından ortaya çıkmıştır.[243] Böylelikle Bulgar burjuva sınıfının ortaya çıkmaya başladığı ifade edilebilir.

Üretimde olan bu gelişmeler, malların daha geniş bir coğrafyaya dağıtılabilme olanak sağlamış ve buna bağlı olarak Pazar ekonomisinin ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu sistem geleneksel Osmanlı siyasi ve ekonomik hayatını etkilemiş ve yeni bir tüccar sınıfı ve bunun devamında yeni bir aydınlar grubunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu grup içinde yerini alan Bulgar tüccarlar ve aydınlar etnisite temelli kimlik oluşumu sürecinde etkin olarak yer almış ve öncülük etmişlerdir. Buradan hareketle Osmanlı'da ortaya çıkan bu yeni toplumsal katmanlaşma sonucunda ortaya çıkan toplumsal sistem ile siyasal düzen arasındaki çatışmanın yeni kimlik arayışlarına ve tanımlamalarına yol açtığı söylenebilir.[244]

V. E. Aprilov'un Bulgar tacirlerden topladığı paralar ile 1835 yılında Gabrova'da[245] açtığı ilk Avrupai Bulgar mektebi ile başlayan Bulgar eğitim hamlesi 1841- 1845 yılları arasında ortalama 10 okul açılması ile 1850 yılında 488 okula

---

[242] Maria Todorova, a.g.e., s. 175-176.
[243] Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, Çeviren: Dr. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, 1993, s. 324.
[244] Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliiyetçilik*, a.g.e., s. 108.
[245] Halil İnalcık, a.g.e., s.22.

ulaşmıştır. Bulgar okullarının sayısı 1877 yılında ise 1504'e ulaşmıştır. [246] Böylelikle Bulgarlar artık Rumların kontrolündeki okullardan kurtulup kendi dilleri ile eğitim öğretim faaliyetinde bulundukları kendi okullarını kurmuşlardı. Bu yolla din adamlarının desteği ve açılan okulları ile Bulgarlar kendi milli kimliklerini oluşturmuş oluyorlardı.

Bulgarların etnisite temelinde oluşmaya başlayan yeni kimliklerini pekiştirecek en son aşama ise gelişen eğitim sisteminin beraberinde doğan ve gelişen Bulgar basını olacaktır. Basılı yayınların ortaya çıkması ile iletişim daha da kolaylaşacak ve daha geniş kitlelere ulaşılabilecekti. Bulgar dilinde ilk dergi 1844 yılında *Ljuboslovie* isminde İzmir'de İngiliz İncil Derneği (Britih Bible Society) tarafından bastırılmıştır. [247] Bulgarca ilk gazete ise editörlüğü Bogorov tarafından yapılmış *Balgarski Orel* (Bulgar Kartalı) Leipzig'de 1846 yılında basılmıştır. Bu yayınları takiben birçok yayın daha basıldı fakat birçoğunun ömrü maddi sıkıntılar yüzünden bir yılı geçemedi. Bogorov daha sonraları İstanbul'da bir baskı evi açmış ve gazetesini basmıştır. Daha sonraları dünya klasiklerini de içeren çeviriler yapmış, Bulgaristan'daki seyehatlerini anlatan gezi notları basmış ve 1842 yılında *Balgarski Narodni Pesni* (Bulgar Halk Şarkıları) isimli eserini basmıştır. Ayrıca 1844 yılında Bulgarca dili için bir dil bilgisi kitabı yayınlamıştır. [248]

Sonuç olarak Bulgar tüccar, din adamları ve öğretmenleri vasıtası ile Osmanlı'nın gözleri önünde gerçekleşen bu sessiz dönüşüm öncelikle hedefine Helenizm'i almış ve bu yolla milli benliklerine ve amaçlarına kavuşan Bulgarlar bağımsızlıkları için mücadele edecek uyanık bir kadroya sahip olmuşlardır. [249] Bu kadro sayesinde 1875'de başlayan isyan hareketi ve devamında 1877 Rus Savaşı ve sonucunda 1878 yılında Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan ederek [250] kendi milli kimliklerini resmen sahiplenmiş bulunmaktaydılar. Panslavizm ve slavofilizm fikri

---

[246] M. Hüdai Şentürk, a.g.e., s. 62.

[247] I. V. Jagic, "Istorija slavjanskoj filologi" , Enciklopedija slavjanskoj filologii 1, 14 vols; Sankt Peterburg: Imperatorskaja akademija nauk, 1910,

[248] Janette Sampimon, *Becoming Bulgarian: The Articulation of Bulgarian Identity in the Nineteenth Century in its International Context: an Intellectual History,* Pegasus Oost-Europes Studies 5, Pegas, Amsterdam, 2006, s. 125-129.

[249] Halil İnalcık, a.g.e., s.23-24.

[250] Kemal Karpat, a.g.e., s. 108.

Bulgarların kimlik duygusunu güçlendirmiş ve kendilerini büyük bir Slav ailesinin parçasıymış gibi hissettirmiştir. Bir başka deyişle, Bulgarlar kimliklerini öncelikle etnik temelde ve daha sonra Panslav kolektif kimliği altında inşa etmiştir.

2.3.2. Yirminci Yüzyılın Başlarında Bulgaristan'da Kimlik Krizi

Bulgar milletinin Osmanlı Devleti'nden kopma sürecinde etkili olan çatışmacı paradigma, 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra etnik ve dini değerler kümesi temelinde ulusal Bulgar kimliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Fransız Devrimi ilkelerinin Osmanlı Devleti üzerindeki bölücü etkisinin yarattığı bu kriz ortamı kolektif hafızayı ortaya çıkarmış ve Bulgarların kimliklerini pan-slav kolektif kimliği ile tanımlamaya başlayacakları sonucunu doğurmuştur.

İlişki temelli olarak nitelendirilebilecek olan kolektif kimlik inşacı bakış açısı ile bakıldığında tamamıyla içselleştirilmiş bir kültürün işareti ve aktörlerin onunla özdeşleşmeleridir. Böylelikle bu kültür aktörlerin benliklerine ilişkin algılarının bir bölümü haline gelmiş olmaktadır. Dolayısı ile kolektif kimlik kendi kültürünün korunması anlamında aktörleri çıkar sahibi yapmakta ve özdeşleşme yolu ile belli bir grubun ya da 'biz' in bir parçası olma hissi oluşturmaktadır. Kolektif kimliğin kurucu gereksinimleri ise ortak grup içi kimlik oluşturmak ya da biz duygusu oluşturmak için Benlik ve Öteki'nin sınırlarını yeniden tanımlamaktır. [251]

Bulgarlar bağımsızlık sürecinde kendi kimliklerini milliyetçi ve liberal değerler temelinde inşa ederken kendilerine Pan - Slav kolektif kimliği içerisinde yer aramışlar ve etnik ve dini temelde yeni Bulgar Devleti kimliğini inşa etmişlerdir. Bir başka deyişle Bulgarlar Hıristiyan Ortodoks yanlarını ortaya çıkararak çıkarları temelinde yeni bir yapı oluşturmuşlardır. Bu yeni yapı karşılıklı olarak Bulgar

[251] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, Küre Yayınları, 2012, İstanbul, s.410-412.

kilisesi, pan – slav etnik unsuru ve Batı'nın sunduğu eşitlik ve özgürlük değerleri gibi yapanlar (agent) tarafından birbirini inşa etmeyi sürdürmüştür. Ortaya çıkan bu kolektif kimliğin karşısında ise yine 19. Yüzyılın dinamikleri ile şekillenmiş Türk ulusal kimliği yerini almıştır.

Buna karşın Bulgar ulusal kimliği 20. Yy'ın başlarında sadece etnik ve dini unsurlarla inşa edilmemiştir. Bulgar kimliği ayrıca dış çevre kaynaklı coğrafi, dilsel ve politik unsurlar tarafından da inşa edilmiştir. İç işlerinde politik deneyimi olmayan Bulgarlar Nisan ayaklanmasındaki başarısızlığın ardından büyük güçlerin (Great Powers) desteğini almadan amaçlarına ulaşamayacaklarına inanarak bir yandan Avrupa'dan destek beklerken diğer yandan Hıristiyan Ortodoks kimliğin koruyucusu konumuna gelen Rusya'nın desteğini aramıştır. Bu arayışlar Bulgarların kimlik inşa sürecinde ikili bir kültür yaratmıştır. Bir yandan batılı değerlerin alınmış olması, diğer yandan ise Hıristiyan Ortodoks etkeni kimliklerini tanımlamada belirleyici olmuştur.

Bulgar ulusal kimliğinin inşa edilmesinde etnik ve dini unsurların dış dinamikler tarafından şekillendiğini söylemek mümkündür. Daha sonra ise Bulgar siyasal yapısı gibi iç dinamikler de kimlik oluşumunda etkili olmuştur.

2.3.2.1. Bulgar Ulusal Kimliği İnşasında Dış Dinamiklerin Etkisi: Büyük Güçler

Gönüllü bir Bulgar taburu ile 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaşmak üzere Rus ordusuna katılan Bulgarlar, savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile hedefledikleri etnik temelli Büyük Bulgaristan sınırlarını neredeyse elde etmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Prenslik olan Bulgaristan özerk milli bir devlet olarak tanımlanmıştır.

Büyük güçlerden Rusya'nın desteği ve diğer büyük Avrupa güçlerinin göz yumması ile elde edilen bu sonuç, yine büyük güçlerin denge politikaları sonucunda

kısa süre içerisinde değişmiştir. Bulgaristan'ın Ayastefanos[252] Anlaşması ile elde ettiği sınırların tekrardan Berlin Anlaşması ile değiştirilmesi ise diğer büyük güçlerin duruma razı olmadığı ve sonucu kendi istekleri doğrultusunda değiştirdiği anlamını taşımaktaydı. Böylelikle Bulgaristan Ayastefanos Anlaşması ile elde ettiği toprakların % 37.5 ini Berlin Anlaşması ile kaybetmiş oluyordu. Bir başka ifade ile bu durum Bulgar ulusal hareketi açısından gerçek Bulgaristan'ın Ayastefanos Anlaşması sınırlarından oluştuğunun ve yeni Bulgar Devletinin adaletsiz bir biçimde Büyük Güçler – Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Britanya, İtalya - tarafından hazır bir program halinde kendilerine sunulduğunun kabulü olmuştur. [253]

Kurulan bu yeni Bulgar Prensliği'nin anayasası çoğunlukla Alman, Rus ve Sırp politik etkisi ile hazırlanmıştır. 1878 Tırnovo Anayasası tüm idari yetkileri bir prensin elinde toplamaktaydı. Ayrıca anayasada bu prensin Ortodoks olması gerektiği belirtiliyor ve açık bir şekilde Bulgar Devleti ve Ortodoks Kilisesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyordu. [254] Buna karşın Ortodoks Hristiyan olan ve asil soydan gelen bir prens bulmak sorun haline gelmişti. Çünkü Berlin Anlaşması'na göre prens Rus soyundan gelmemeliydi. [255] Fakat anayasanın Ortodoksluk ile ilgili bu kuralı Alman Prensi Alexander Battenberg'in ülkenin yöneticisi olabilmesi için değiştirilmiştir. [256]

Yaklaşık beş yüz yıl boyunca kendi kendini yönetme kabiliyeti olmayan Bulgar halkı Avrupa'nın ve Rusya'nın arasındaki çıkar dengesini idare etmekte başarısız olmuştur. Bu sebepten yeni yöneticileri Prens Alexander yedi yıl sonra

---

[252] Osmanlı Devleti'nin ağır mağlûbiyetiyle neticelenen, 9 ay 7 gün süren 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'na 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi son vermiştir. 19 Şubat 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın tamamen bağımsız olması, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı, Doğu Rumeli vilayeti, Batı Trakya ve Makedonya'yı içine alan büyük bir Bulgaristan Prensliği kurulması, Doğu'da Batum, Kars, Ardahan ve Beyazıt'ın savaş tazminatının bir kısmına karşılık olarak Rusya'ya verilmesi, Kotur ve civarının İran'a bırakılması, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin Hristiyanlar yararına reformlar yapmayı üstlenmesi hükümleri kabul edilmiştir.
T. C. Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Seri No:4, *Balkan Harbi (1912–1913), C. I, Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti' nin Harbe Girişi,* Ankara, Gnkur. Basımevi, 1970, s. 20–21.

[253] R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria,* Cambridge University Press, 1997, s. 85.

[254] R. J. Crampton, a.g.e., s. 87-91.

[255] Mary Neuburger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria,* Cornell University Press, 2004, s. 35.

[256] R. J. Crampton, a.g.e., s. 87-91.

görevinden alınmıştır. Doğu ve Batı'nın muhafazakar ve liberal politikaları arasında kararsız kalan Bulgar politikacılar bir kez daha Batı monarşisinden bu görev ile ilgilenebilecek birilerini aramaya başlamışlardır. Sonuç olarak yine bir Alman Prensi olan Ferdinand görev başına geçmiştir. [257]

1878'de başlayan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki rejim değişikliğine kadar sürecek olan bu geçiş süreci Bulgaristan'da güçlü ve istikrarlı bir ulus devlet kurulmasına engel olmuştur. Buna bağlı olarak meydana gelen toplumsal çalkantının sebebi ise birbiri ile rekabet eden politik tercihler olmuştur. Bunlar Avrupa'ya uyum ya da tarıma dayalı ekonomiden şehir ekonomisine geçmek gibi konularda olan kararsızlıklardır. Bir başka deyişle, Bulgar toplumunu ulusal kimlik inşasında etkili olan dış dinamikler arasında kendi çıkarları doğrultusunda tercih yapmaya çalışmıştır. Geçiş süreci olarak adlandırılabilecek bu dönem, Bulgar ulusal kimliğinin krizi olarak tanımlanabilir.

Bu dönemde yayımlanan Bulgar edebiyatının en ünlü karakterlerinden Bay Ganyo ve Vazov'un Ogünyanof ve Stomatof'u Bulgarların içinde bulunduğu kimlik krizinin metaforu gibidir. Bulgar edebiyatının bu ilk karakterleri, Bulgarların Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra içinde bulundukları durumu acemice idare etmeye çalıştıklarını ve bunun yarattığı karmaşayı gözler önüne sermektedir.

Aleko adı ile tanınan Aleko Konstantinov'un yarattığı Bay Ganyo Balkanski karakterini anlatan kısa öyküler 1894 yılında Misil adlı edebiyat dergisinde yayınlanmaya başlamış ve 1895'de ise 'Günümüzde Yaşayan bir Bulgar Hakkında İnanılmaz Öyküler' alt başlığını taşıyan bir kitapta bir araya getirilmiştir. [258] Buradaki Bay Ganyo karakteri Bulgarların modernleşme veya batılılaşma yolunda yaşadığı ulusal, sosyal ve tarihsel problemlerinin özünü yansıtmaktadır. Bu durum kitabın başlangıç cümlesi ile ortaya konmaktadır:

[257] R. J. Crampton, a.g.e., s. 103-106.
[258] Maria Todorova*, Balkanları Tahayyül Etmek*, Çeviren: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 2003, İstanbul, s. 89.

" *Bay Ganyo'ya Türk paltosunu çıkarmasında yardımcı oldular ve o da kendisini Belçika ceketinin içine sokuverdi. Herkes Bay Ganyo'nun şimdiden Avrupalı olduğunu haykırdı"* [259]

Bulgar halkının kendi kimliğini tanımlamada yaşadığı problemlerin Bay Ganyo karakteri ile mikro ölçekte yansıtıldığı ileri sürülebilir. Todorova'ya göre "Bay Ganyo'nun biyolojik, ırksal, ulusal, kültürel, uygarlıkla ilgili bir tip olarak mı" ya da kesinlikle "bir ulusal özgüllüğü bulunmayan, geri kalmış toplumların tarihinde belirli bir geçiş dönemine ait, somut bir sınıf profiline sahip, kendine özgü toplumsal-tarihsel bir tip" olarak mı değerlendirilmesi gerekliliği sorunun etnik ya da toplumsal oluşu ile ilgilidir. [260] Her iki durumda da karakterin Bulgar uluslaşma sürecinde yaşadığı kimlik krizi açık olarak görünmektedir.

Örneğin Bay Ganyo'nun habersiz olarak konuk ettiği Avrupalı seçkinlerle yediği bir yemekte geçen aşağıdaki alıntı, Bulgarların o dönemdeki durumunu sembolik olarak anlatan net bir tariftir:

" Öğlen yemeği hazır. Yemek odasına doğru gittiler ve masanın etrafına oturdular . . . Bay Ganyo yemeğe başlamadan önce haç işareti hareketlerini yapmaya başlar fakat yarım bırakarak kikirdemeye başlar. Bunu yaparak misafirlerine sanki kendisinin basit halktan biri ya da derin dini inançları olan biri olmadığını göstermek ister. ' Ben liberal partiden bir liberalim' diye açıklar. 'Birisinin haç çıkarması o kadar da önemli bir mesele değil, çok da fena değil, sonuçta insanız . . . A, bu da ne ? Çorba ? Çorbayı severim. Çorba bir Türk yemeğidir. Bu günlerde genellikle çorba yeriz. Aaa! Özür dilerim. Çorbayı masa örtüsünün üzerine döktüm . . . Umarım kötü şans getirmez !" [261]

Todorovo'ya göre Bay Ganyo Bulgar edebiyatının yarattığı ve kabalık ve görgüsüzlük için kullanılan en popüler simgeydi. Bu simge bağımsızlıktan sonra ortaya çıkan hızlı burjuvalaşma sonucu yozlaşmış kişilerin yarattığı hayal kırıklığının aydınlar tarafından eleştirisi olarak da yorumlanmaktadır. Bay Ganyo köylü kıyafetleri içinde Batı'ya gitmekte ve ardından Avrupalı kıyafetleri ile ülkesine

[259] Aleko Konstantinov, *Do Chicago i nazad. Bay Ganyo,* Sofya: Bilgarski pisatel, 1983, s. 109.
[260] Maria Todorova, a.g.e., s. 89.
[261] Aleko Konstantinov, *Bai Ganyu*, Veliko Turnovo: Slovo,(orijinal basım 1895), 1999, s. 49.

dönmektedir. Fakat görünüşü ve karakteri arasındaki fark ve gülünç durumdaki uyumsuzluk, karakteri derin bir eleştiriye konu yapmaktadır. Bay Ganyo dönemin 'sonradan görme burjuvası' olarak değerlendirilmiş ve geçiş sürecinin yarattığı krizin sembolü olmuştur. [262]

Konstantinov'un Bay Ganyo'su karşısına, Vazov'un 'Boyunduruk Altında' (Pod Igoto – Under the Yoke)[263] isimli romanının Ogünyanof ve Stomatof adlı karakterleri konulabilir. Bay Ganyo Bulgarların kimlik inşa sürecindeki etkili ötekinin Batı olduğunu vurgularken, Ogünyanof ve Stomatof ise Bulgar kimliğini, düşman ötekisi olan Türk kimliği karşısında temellendirmiştir. Vazov bunu yaparken aynı zamanda Avrupalı Bulgar karakterleri de eleştirmiştir. Bu karakterleri Türkler' den yardım istemekle eleştirmiş ve asıl kökeni Bulgar olanlar ile birlikte hareket etmemekle suçlamıştır. [264]

Vazov'un romanı Türkleri düşman öteki olarak ele alırken Rusları ise dost öteki olarak konumlandırmıştır. Ruslar ve Rus karakterler hayran olunması gereken unsurlar taşımaktadır. Örneğin Çorbacı Marko Bulgarların özgürlüğünün ancak Ruslar tarafından sağlanabileceğine inanmakta ve aklından sürekli bu özgürlük anını geçirip hayallere dalarak mutlu olmaktadır. Marko'ya göre Bulgarları bağımsızlığına kavuşturabilecek tek güç Ruslardır ve Ruslar da yenilmezdir. Çorbacı Marko bir öğrenci ile Kırım Savaşı hakkında yaptığı konuşmada Rusların yenilmiş olduğunu duyduğunda öğrenciye şöyle seslenmektedir:*" Sen yanlış biliyorsun oğlum, Rusya yenilmezdir; sen git sana bunları öğreten öğretmeninden verdiğin paraları geri al".* Öğretmenin savaşta Rusların yenildiğini belgeler ile ispatlamasının ardından, aynı

[262] Maria Todorova, a.g.e., s. 89-94.

[263] 1894 yılında yayınlanan 'Boyunduruk Altında' isimli Roman Ivan Vazov tarafından kaleme alınmıştır. Romanın alt başlığı ise 'Özgürlüğün Arifesinde Bulgarların Hayatından' dır. Romanın kurgusu 1876'daki trajik Nisan ayaklanması üzerinedir. Burada Bulgar bir karakter ve ulusal uyanış irdelenmektedir. Bu roman ile Nisan ayaklanması ulusal bir mite dönüştürülmüştür.
Lin Wenshuang, "*The Rise of Bulgarian Nationalism and Russia's Influence Upon It*" UofL Electronic Theses and Dissertations, Paper 1548, 2014, http://dx.doi.org/10.18297/etd/1548, (11.03.2016), s. 159.

[264] Mary Neuburger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria,* 2004, Cornell University Press, s. 38.

zamanda okul yönetiminde bulunan Marko, öğretmeni yüksek sesle bağırarak azarlar ve bir daha o okula tayin edilmesine engel olur. [265]

Vazov'un romanındaki karakterler Rusya'dan taparcasına bahsetmekte ve evlerini dekore ederken duvarlarına Rus tarihini betimleyen tablolar asmaktadırlar. Bunun yanı sıra her fırsatta Rusya'nın Bulgarların kurtarıcısı olduğunu hatırlatmaktadırlar. Bunlardan Bulgarların Rusları ortak kaderi ve kültürü paylaştıkları ağabeyleri gibi nitelendirdikleri anlamı çıkarılabilir.[266] Bu türden bir algılamanın ise Bulgar ulusal kimliğin oluşumunda, daha güçlü olan Rusların bağımsızlık mücadelelerine verdiği destek sebebi ile bir çeşit rol model oluşturduğu ve etkili olduğu ifade edilebilir.

Özet olarak Bulgarların bağımsızlıklarını kazanıp ulusal devletlerini kurmaları; bir başka deyiş ile kendi ulusal kimliklerini inşa etmeleri sürecinde 20. yüzyılın başları kriz olarak nitelendirilebilir. Bir tarafta dini ve etnik temelde kültürel birliktelik kurmaya çalıştıkları ve kurtarıcıları olarak gördükleri Ruslar, diğer tarafta ise coğrafi olarak yakın bulundukları, hürriyet, eşitlik ve ulus devlet gibi benimsemek istedikleri değerlerin ev sahibi Batılı devletler olmak üzere büyük güçlerin bu inşa sürecinde etkili oldukları ileri sürülebilir.

2.3.2.2. Bulgar Ulusal Kimliği İnşasında İç Dinamiklerin Etkisi: Çiftçi Partisi

Bulgar Devleti Yirminci Yüzyıl'ın başlarında kırsal, çiftçi ve kısmen endüstrileşememiş olarak tanımlanmaktaydı [267] ve parlamenter bir hükümet sistemini öngören 1879 Tırnovo Anayasası ile idare edilmekteydi. Yetkileri oldukça geniş olan bir Prensin başında bulunduğu sistem ise anayasal monarşidir.[268] İlk Prens Alexander'ın ardından yerine yine bir Alman Prensi olan Ferdinand gelmiştir.

[265] Ivan Vazov, *Pod İgoto*, Sibrani Sıcineniya, t. 13, 1977, Sofya, s. 107.
[266] Lin Wenshuang, a.g.e., s. 188.
[267] Nicos Mouzelis, "Greek and Bulgarian Peasants: Aspects of Their Sociopolitical Situation During the Interwar Period", *Comparative Studies in Society and History,* 18 (1), 1976, s. 85.
[268] Ellinor Grogan, "Bulgaria under Prince Alexander", *The Slavonic Review*, 1 (3), 1923, s. 562.

Ferdinand'ın hükümetinin başbakanı ise daha sonra adını Çiftçi Partisinin lideri olarak duyuracak olan Stefan Stamboliski'dir. Bulgaristan Osmanlı'da Meşrutiyet'in ilanının yarattığı ortamdan faydalanarak 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. [269]Bunun ardından 1911'de yapılan anayasal değişiklik ile monarşinin unvanı 'prens' iken 'çar' olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile Çar'ın yetkileri daha da genişlemiştir. [270]

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Bulgar politik sistemini ciddi bir şekilde etkilemiş, fakat sistemi değiştirmemiştir. 1918'de savaşın bitmesi var olan gıda kıtlığını gidermemiş ve bu durum sosyal ve ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Bu sırada aynı yıl Çiftçi Partisi Bulgaristan'da Cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu dönemde Bulgaristan siyasi hayatının önde gelen iki partisi Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği ve Bulgar Komünist Partisi'dir. 1919'da yapılan seçimlerde oyların % 60'ı Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği (BANU – Bulgarian Agrarian National Union, % 31), Bulgar Komünist Partisi (BCP – Bulgarian Communist Party, %18) ve Sosyal Demokratik Parti (SDP – Social Democratic Party, % 12) olmak üzere savaş öncesinde de var olan ve aslında çok da popüler olmayan partiler arasında paylaşılmıştır. [271]

1919'daki seçimle iktidara gelen Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği (Çiftçi Partisi) Stamboliski ile özdeşleşmiş yorumu ile dönemin siyasi ve sosyal yaşamına önemli katkıda bulunmuştur. Stamboliski politikaları ile Bulgar ulusal kimliği, ulusal düzeyde siyasi ve entelektüel elit tarafından inşa edilmek istenmiştir. Bu kimlik inşa sürecinin harcı olan tarımsal reform hareketi (Agrarianism) Çiftçilik ideolojisi olarak adlandırılabilir. Bu hareket geçimlerini tarımla sağlayan halkın çoğunluğunun kendisini tanımlayabileceği bir oluşum olarak ifade edilebilir.

Tarımsal reform hareketi ya da çiftçilik hareketi olarak isimlendirilebilecek hareket 19. ve 20. Yy 'da Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda etkili olmuştur. Bu hareket çiftçilik adıyla anılan ideoloji tarafından yönlendirilmekteydi. Bu ideoloji

---

[269] Bulgaristan Büyükelçiliği, http://www.bulgaria-embassy.org/history_of_bulgaria.htm, erişim: 05.03. 2017.

[270] John D. Bell, *Peasants in Power: Alexander Stamboliski and the Bulgarian Agrarian National Union, 1889-1923,* Princeton University Press, 1977, s. 95.

[271] R. J. Crampton, *Bulgaria*, Oxford University Press, 2007, s. 220-221.

aslında çiftçilerin ilgilendikleri ve çözüm bulmak için mücadele ettikleri politik ve sosyo – ekonomik konuların birleşiminin bir izdüşümü olarak tanımlanabilir. Esasında bu hareketlerin her birinin ayrı bir türü bulunmaktadır. Bunun sebebi hareketin ülkedeki liderinin ve ideologlarının politikaları konusunda belirleyici olmasıdır. Bir başka deyişle, ideoloji her ülkenin koşullarına göre farklı olarak da şekillenebilmekteydi. Bu yüzden Doğu Avrupa ve Balkanlardaki çiftçilik hareketlerinin, uluslararası sosyalist hareketlerin o bölgeye has ya da kendine uydurulmuş olanı olduğunu söylemek olanaklıdır. [272]

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemlerde kırsal kesimler, birçok düşünür, ideolog ve politik partinin ilgi alanına girmeye başlamıştır. Toplumun tüm katmanlarında, bilimde, sosyal ve manevi hayatta birçok şeyde hızlı bir değişim meydana gelmiştir. Bu sosyolojik değişimle ilk ilgilenenlerden biri Dimitır Blagoev Marksist temelde Bulgaristan'ın kırsal sosyolojisine önemli katkılarda bulunmuştur. Blagoev çiftçi sınıfının işçi sınıfının önemli bir unsuru olarak tanımlamış ve Bulgaristan'ın geleceğinin sosyalizmde olduğunu ileri sürmüştür. [273]

Aynı dönemde çiftçilik hareketinin ve demokratik ideolojinin lideri olarak Çiftçi Partisi'nin başkanı Alexander Stamboliski, Blagoeev'in sosyalist düşüncelerine tamamen karşıdır. Stamboliski Avrupa'da yer alan çiftçilik hareketini Bulgaristan'ın şartlarına uydurmaya çalışmaktaydı. Ona göre burjuvacı fikirler ile Marksist – sosyalist fikirler arasında bir ortak nokta bulunması gerekiyordu. Stamboliski'nin çiftçilik ideolojisinde sınıf ayrımı önemli bir yer tutmaktaydı. Sınıf ise ortak bir prensip etrafında toplanmış sosyal grup demek oluyordu ve bu sosyal grupların en önemlisi ise üretime katkıda bulunan çiftçi sınıfıydı. Bu yüzden Stamboliski öncelikle kırsal kesimde yaşayan Bulgarların somut sorunları ile ilgilenmiş ve çiftçilerin sosyal statülerinin gelişimine ilgi göstermiştir. [274]

---

[272] Roumen Daskalov, "Agrarian Ideologies and Peasant Movements in Balkans", *Entangled Histories of the Balkans – Volume II*, Brill, 2013, s. 281.
[273] Jullita Pienkosz, "The Precursors of Bulgarian Rural Sociology", Eastern European Countryside, Sayı 11, 2005, s. 180-181.
[274] Julita Pienkosz, a.g.m., s. 181.

Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılmasından 30 yıl sonra bile kırsal ve kentsel nüfus oranları anlamlı bir değişiklik göstermemiştir. 1910'da şehirde yaşayan Bulgarların oranı ancak %19,1' dir.[275] Bu durum Bulgar halkının % 80'inin halen köylü olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bulgar halkının bu köylü ya da çiftçi karakteri dönemin Bulgar endüstrisine bakıldığında da açıkça görülmektedir. Bulgar endüstrisi ana olarak tekstil, gıda ve içecek ürünleri tarafından domine edilmektedir. Bu üç ürün Bulgar endüstrisinde %90 oranında pay sahibidir. [276]

Genç bir ekonomist olan Kiril Popov 1907 yılında yazdığı bir makalede Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra geçen 30 yıllık süre zarfında ekonomik alanda belirgin bir ilerleme kaydetmediğini belirtmiştir. Popov' a göre Bulgaristan'da yaşayan köylülerin yüzlerini dönebilecekleri hiçbir yer yoktur. Ürünlerini satabilecek bir yer olmadığı gibi ürünlerini satmakta da bir sebep görememektedirler. Kapitalistler Bulgar köylüsünden ürün almakla ya da burada tarıma yatırım yapmak ile ilgilenmiyordu. Bunun aksine küçük toprak sahibi köylünün elindekini alıp farklı bir şekilde dönüşüme sokmanın da çok hassas ve hantal olan Bulgar ekonomisi için tehlikeleri olabileceği düşünülüyordu. Tüm bunlar bir araya gelince yirminci yüzyılın başında Bulgaristan'ın kırsal kesimlerinde ciddi bir sosyal rahatsızlık oluşmuş ve bu rahatsızlık Balkanların en güçlü çiftçi hareketinin Bulgaristan'da yükselişe geçmesine sebep olmuştur. [277]

Böyle bir ortamda Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1919'da iktidara gelen Çiftçi partisi dört yıllık yönetimi süresince kapsamlı bir toprak ve mali reformlar paketini, savaşın sosyal yükünü çeken çiftçi sınıfının yaşadığı bu zorluklarının bir karşılığı olarak uygulamaya koymuştur. [278] 1920 yılında devlet toprakları fonu kurulmuş ve aşırı derecede mal sahibi olanların malları

[275] R. J. Crampton, *Bulgaria 1878 – 1918,* Columbia University Press, New York, 1983, s. 349.
[276] R. J. Crampton, a.g.e., s. 370.
[277] Andreas Lyberatos, "From Imperial to National Lands: Bulgarian Agriculture from them Russian Ottoman (1877-78) to the Balkan Wars (1912-13)", *The Economic Development of Southeastern Europe in the 19th Centrury,* Editörler: E. Eldem, S. Petmezas, Alpha Bank, Historical Archives , 2011, s. 137-138.
[278] Hans Jorgensen, " The Inter-War Land Reforms in Estonia, Finland and Bulgaria: A Comparative Study", *Scandinavian Economic History Review*, 54 (1), 2006, s. 65.

kamulaştırılarak topraksız köylülere ve çok küçük mal varlığı olanlara dağıtılmıştır. [279]

Toprak reformunun yanında Stamboliski eğitim alanındaki politikalarını da uygulamaya koymuştur. Bunlardan en önemlisi orta öğretimin ilk defa zorunlu hale getirilmesi ve birçok yeni okul binasının yapılmasıdır. [280] Bunun yanında eğitimli gençlerin sadece kamu kurumlarında memur olabilecekleri işleri tercih etmesinden dolayı daha çok mesleki eğitime ağırlık verilmiştir. Bir başka deyişle eğitim almış gençler için yeterince üretici olabilecekleri iş olmamasından dolayı yeni bir devletin ihtiyaç duyabileceği alanlarda kişiler yetiştirilmek üzere eğitim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. [281]

Stamboliski'nin uyguladığı iç politikanın nihai hedefi toplumun kompozisyonunun yansıtılabileceği demokrasinin tekrardan yapılandırılmasıdır. Bulgar toplumunun kompozisyonu ise mesleklere ya da mal ve mülke göre ayrılmış sınıflardan oluşuyordu. Bunlardan en kalabalık ve en önemlisi ise çiftçi sınıfıydı. Bu yüzden çiftçi sınıfını kalkındırmak üzere parlamento ve kooperatif organizasyonlar tekrardan yerel düzeyde yapılandırılmıştır.[282] Kosta Todorov'a göre "Stamboliski'nin asıl istediği şey politik olmayan ama ekonomik olan gerçek bir demokrasiydi. Bu, köylüleri onları yıllardan beri soyan komisyoncu ve tefecilerin kontrolünden kurtarmak anlamına geliyordu. Stamboliski kooperatifler aracılığı ile çiftlik ürünleri üzerindeki spekülasyonlara olan bağımlılığı kalıcı bir şekilde ortadan kaldırmayı umuyordu" . [283]

Doğu Avrupa'da iki savaş arası dönemde politik ve ideolojik güç haline gelen çiftçilik ideolojisinin en etkili olduğu ülke Bulgaristan olmuştur. Bulgar Ulusal Çiftçi Birliği'nin başarısının temelinde uygulanan kırsal kooperatif hareketi ve bu kapsamda yapılan radikal toprak reformu bulunmaktadır. Bunun yanında tarım için

---

[279] Hans Jorgensen, a.g.m., s. 85.
[280] R. J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria,* 2. Baskı, Cambridge University Press, 2007, s. 150.
[281] John D. Bell, "Modernization Through Secularization in Bulgaria" *, Diverse Paths to Modernity in Southestern Europe: Essays in National Development,* Editör: Gerasimos Augustinos, Greenwood Press, 1991, s. 19-20.
[282] John D. Bell, a.g.m., s. 125.
[283] Kosta Todorov*, Balkan Firebrand: The Autobiography of a Rebel, Soldier and Statesman*, Ziff Davis Publications, Chicago, 1943, s. 135.

verilen ucuz krediler ve temel eğitim süresinin uzatılması gibi kırsal kesimin hayati sorunlarına çözüm getirilmesi çabaları etkili olmuştur. Daha sonraları yükseköğretimin kısa bir süreliğine olsa da kapatılması ve tüm vatandaşların zorunlu olarak el işi görevleri yaptırılması gibi uygulamalar yönetimin diktatörlük olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. [284]

Bulgaristan'da iki savaş arası dönemde ortaya çıkan çiftçilik ideoloji kuşkusuz Bulgar toplumunun yapısından kaynaklanmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi halkım çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı ve geçimini çiftçilikle sağladığı bir ülkede, ulus inşası sürecinde topluluk kendini en temel sosyolojik özelliği olan köylü ve çiftçi kimliği ile tanımlamak istemiştir. Var olan bu sosyolojik yapının devletin ulusal Bulgar kimliği inşa etmek amacı ile çiftçilik ideolojisi temelinde şekillendirildiği ileri sürülebilir.

Maria Todorova'nın aktardığına göre, Cox Bulgarları bir köylü toplumu olarak nitelendirmekteydi. Cox' a göre bu toplumda 'kırsal demokrasi' vardı. Bulgar toplumu yabancılara karşı mesafeli duran, kendisini ev hayatının özeline kapamış ve bu yüzden ciddi ve sert olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahipti. Bunların yanında bu köylü halk dürüst, samimi ve tutumlu olarak da nitelendirilebilirdi. [285]

Bulgar toplumunun bahsedilen köylülük ve çiftçilik temelinde şekillenmiş sosyolojik yapısı, Bulgarların çiftçilik ideolojisi ve bunun özelinde toprakları ile arasındaki bağını oluşturmaktaydı. Bir köylü ve toprağı arasındaki bağ materyalistik, duygusal ve ruhsal etkileri olan karmaşık bir yapıdır. Bu yapıda toprak bir kişiye verilen bir şey değildir. Toprağın, toplumda üretimin ve tüketimin en temel unsuru olan aileye ve onu temsilen ailenin reisine verildiği düşünülürdü. Dolayısı ile çiftçilik ideolojisi terminolojisinde birey kavramı aile kavramının yerine kullanılmaktaydı. Toprağın işlenmesi tüm aile bireylerinin katılımı ile gerçekleştiğinden aile üyelerinin

[284] John D. Bell, *"Peasants in Power: Alexander Stamboliski and the Bulgarian Agrarian Union, 1889-1923*, Princeton University Press, 1977, s. 58-65.
[285] Maria Todorova, a.g.e., s. 225.

hepsi bir birine bağımlı olmaktadır. Bu yüzden çiftçilik ideolojisin bakış açısında bireylerin ailelerinden bağımsız olarak ele alınması gereksiz bir konudur. [286]

Kırsal kesimde yaşayan köylülerin kendilerini çiftçi kimliği ile tanımlamalarının arkasında bir çeşit mistik anlayış olduğu da ileri sürülebilir. Bu anlayışta toprak, köylünün sosyal adalet karşısında savaşırken en yakın dostu ve savaşçısıdır. Bu savaşta toprak da kendisini sevgi ve özenle idare edebilecek bir sahip istemektedir. Bunun yolu da toprağın kendi üzerinde olan 'boyunduruğu' silkeleyip atmasıdır. Toprak ve sahibi arasındaki ilişkiyi anlatabilmek için karı – koca metaforu da kullanılmıştır. Buna göre toprak dürüst bir kadın gibidir ve kendisine özenle ve sevgiyle bakabilecek yasal bir eş arzu etmektedir. [287] Kullanılan bu benzetmede hem tarlaların özel mülkiyeti vurgulanmakta hem de Bulgar köylüsünün geleneksel kadın ve erkek imgeleri ortaya konmaktadır. Buna göre erkek daha üstün karakter olarak daha fazla sorumluluk almakta ve kadın da doğa ve üretkenlik ile bağdaştırılmaktadır.

Çiftçilik ideolojinin öne çıkan unsurlarından bir diğeri de sosyalizmin aksine toprak üzerinde özel mülkiyetin olması gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Buna göre üretim toprağa yatırım yapan ve onu ekip biçenin elinde olmalıdır. Böylelikle toprak sadece sermayenin birikmesi ve borsa için kullanılan bir şey olmayacaktır. Toprağı işlemede kullanılan iş gücü temel bir değer olarak tanımlanmakta ve kişinin kendisine ve topluma karşı olan görevi olarak ifade edilmektedir. Bu yüzden çiftçi kendisini kendi zenginliğini yaratan bir çeşit yaratıcı ve aynı zamanda insanca bir toplumu ve kültürü inşa eden kimse olarak tanımlamaktadır. [288]

Toprağı olmayan birçok köylü için toprak sahibi olabilmek sosyal değişimin ve özgürlüğün bileti olarak görülmüştür. Bu yüzden köylü halk Çiftçi partisini toprak talep edeceği için desteklemiştir. Bu durum Çiftçi partisi içinse tam bir vatandaş olabilmenin gerçekleştirilmesi anlamını taşımaktaydı. Fakat proje uygulamaya

---

[286] Branko Peselj, *Peasant Movements in Southeastern Europe: An Ideological, Economic and Political Opposition to Communist Dictatorship*, Georgetown University, 1950, s. 67.
[287] Branko Peselj, a.g.e., s. 61.
[288] Georg M. Dimitrov, "Agrarianism", *European Ideologies: A Survey of 20 th Century Political Ideas,* Editör: Feliks Gross, New York University, 1948, s. 411-414.

konulduğunda her bir kişinin kendi toprağının sahibi olmasının öncelikle nüfus artışı sebebi ile mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. [289]

Todorova'nın belirttiği üzere Çiftçi partisinin gerçek ekonomik sorunların çözümüne bir katkısı olmamıştır. Sadece vergi yükünü hafifletmek ve kredi kooperatifleri açmak artan nüfusun karşısında yeterli bir çözüm olmamıştır. 20. Yy'ın başlarında artık 19. Yüzyılın kapalı ekonomik sistemine dönülemezdi. Aynı şekilde Çiftçi partisinin çözüm önerile sanayii de geliştirebilecek nitelikte değildir. [290]

Sonuç olarak, Yirminci Yüzyıl'ın başlarında Bulgarlar halen kırsal bölgede yaşayan çoğunluğu köylü olan bir toplumdur. Bu yüzden Bulgarlar sosyal yaşamlarının öngördüğü biçimde en temelde köylü ve çiftçi kimlikleri ile öne çıkmaktadırlar. Bu sosyolojik yapının dönemin ihtiyaçlarına yönelik olarak Çiftçi hareketini ve ideolojisi ortaya çıkardığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak Bulgar kimliği devlet eliyle Çiftçilik ideolojisi temelinde inşa edilmek istenmiştir. Bir başka deyişle, 20. Yüzyıl'ın başlarında Bulgar ulusal kimliğinin, devletin kendi iç dinamikleri doğrultusunda ortaya çıkmış olan bir siyasal parti, parti elitleri ve dönemin Bulgar entelektüelleri tarafından inşa edildiği ifade edilebilir.

[289] James A. Montmarquet, *The Idea of Agrarianism: From Hunter – Gatherer to Agrarian Radical ın Western Culture*, University of Idaho Pub., Moskovo, 1989, s. 166.
[290] Maria Todorova, a.g.e., s. 171-172.

2.3.3. Bulgaristan'da Sosyalist Kimlik İnşası

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilen Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da bir Komünist rejim kurulmuş ve diğerleri gibi Bulgaristan'da Varşova Paktı üyesi olmuştur. Böylelikle ulusal birliğini yakın tarihlerde sağlamış ve inşa etmiş olan Bulgaristan'ın kimliğini, dahil olduğu SSCB'nin 'sosyalist kimliği' kapsamında güncellemiş olduğu ifade edilebilir.

Eylül 1944'de Bulgar İşçi Partisi olarak da bilinen Bulgar Komünist Partisi, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında, Bulgaristan'ın Mihver Devletlere olan yakınlığını terk edip Müttefik Devletler'in tarafına geçmesinin yarattığı kaosun ardından güç elde etmiştir. Bundan sonraki üç yıl içerisinde Komünistler devlet kurumlarının üzerinde olan etkilerini adım adım arttırmışlardır. Bu sırada önceki hükümet üyelerini ve aynı görüşe sahip aydınları Alman işbirlikçisi suçlaması ile günah keçisi ilan ederek karşılarında bulunan ideolojik rakiplerini ortadan kaldırmışlardır. [291]

Böylelikle Bulgaristan'da komünist parti iktidarı başlamış ve Bulgaristan bundan sonra kendisini yaratılmaya çalışılan Sovyet kimliği üzerinden tanımlamaya başlamıştır. 20. yüzyılın son imparatorluğu sayılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) varoluşunun temelini oluşturan ideoloji, Marks ve Engels'in görüşlerini esas alarak, önce Lenin ve daha sonra ise Stalin gibi kurucu liderlerin görüşleri doğrultusunda şekillenmiştir. Sovyet dönemi uygulamaları her alanda ideolojik yansımalarını bulmuş, ekonomiden siyasete, kültürden dine kadar her alanda Sovyet komünizminin otoriter bakış açısını Sovyetler Birliği bünyesindeki birlik cumhuriyetlerinde veya Sovyet Blokuna dahil olan diğer ülkelerde dayatmaya çalışmıştır. Böylece yaşamın her alanının Sovyet ideolojisi doğrultusunda şekillendirilmesi ve bu ideolojinin arzuladığı Sovyet insanının yaratılması amaçlanmıştır.

[291] R,J, Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, 1997, s. 180-189.

‘Sovyetli’ veya sosyalist olmanın karmaşık ve çok yönlü bir kimlik olduğu ileri sürülebilir. Moskova’daki bazı politik ve kültürel elit tabakaya ait kişilere göre; Sovyet Devleti, Slavları Batı’nın liberalimizden korumakla yükümlü olmalıydı. Bir başka deyişle, ‘Sovyet halkı’ esasında etnik Rusların idealize edilmiş muhafazakâr Rus kültürünü temsil etmeliydi. Bunların aksine diğer bir grup elit ise ‘Rus Partisi’ diye tarif ettikleri bu türden görüşü reddederek, ‘Sovyet halkını’ ortak politik yapılar ya da sosyalist değerler etrafında birleşmiş çok etnikli bir topluluk olarak görmektedirler. [292] Bir başka deyişle Rus milliyetçiliğine dayanan Rus ulusal kimliği bastırılırken daha kapsayıcı, yani enternasyonel olarak tanımlanan bir diğer Rus kimliği kavramı hoş görü ile karşılanmış ve kültürel ve sosyal boyutları ile yaygınlaşarak bir üst kültür oluşturulmasında yardımcı ve etkili olmuştur diye ifade edilebilir. [293]

Kendisini ideolojik temelde ‘sosyalist’ ya da ‘sovyetli’ olarak tanımlayan Bulgaristan, sosyalist ideolojinin seküler yapısını da kendi politikalarında değerlendirmiştir. Sovyet üst kimliğinin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan din konusunda genel olarak 1930’lar ve 1960’lar olmak üzere iki büyük din karşıtı kampanyaya girişildiği söylenebilir. Sovyet yönetimi bu kampanyalarında birbirini tamamlayan iki yöntem kullanmaktaydı. Bunlardan ilkinin dinsel kurumların kapatılması, din eğitiminin yasaklanması gibi çeşitli uygulamalarla dinin her yönden işlevsizleştirilmesi olduğu ileri sürülebilir. Diğerinin ise bunun sonucunda ortaya çıkacak boşluğu doldurması düşünülen bilimsel ateizmin devlet destekli olarak Sovyet insanına benimsetilmesi olarak ifade edilebilir. [294] Bu uygulamalar Bulgaristan’da da karşılığını bulmuş ve aynı dönemde dini kimlik yerine ateist kimlik ön plana çıkmıştır denilebilir.

---

[292] Zbigniew Wojnowski, “The Soviet People: National and Supranational Identities in the USSR after 1945”, Nationalities Papers, Cilt:43, Sayı:1, 2015, s. 3.
[293] Zeynep Dağı, *Rusya’nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Kitapları, 2002, s. 79.
[294] Paul Froese, “Forced Secularization in Soviet Russia: Why an Atheistic Monopoly Failed”, *Journal for the Scientific Study of Religion,* 43:1, 2004, s. 66.

Bu yüzden, Sovyet ideolojisinin devlet eliyle dini yapılanmalara karşı çıkarak Sovyet sosyalist kimliğinin ateist temelde oluşturulmasını öngördüğünü söylemek olanaklıdır. Dini kurumların kapatılması, dini eğitimin ve hatta dini bayramların yasaklanması bu sürecin örneklerini oluşturmaktadır. Yok edilen dinin yerine ise sosyalizmin simgelerini koyarak yaratılmak istenen sosyalist kimlik pekiştirilmek istenmektedir. Örneğin Lenin ve Stalin'in yazdığı metinler adeta kutsanmakta, Lenin'in öldükten sonra yapılan mumyası adeta kutsal bir ziyaret yeri olarak sunulmaktaydı.[295]

Bulgaristan'da iktidarı elde eden Komünist Parti'nin ilk yıllarında rejim; dini, etnik ve dil olarak heterojen kimlikleri hoş görmüş; dahası bu farlılıkları teşvik etmiştir denilebilir. Bunu yaparken amaçları Bulgar Sosyalist ulusunun daha muhteşem bir uyum ve dayanışma içerisinde olmasıydı. Böylelikle Sosyalist Bulgar Kimliğinin etnik unsurlarla değil de daha sivil temelde tanımlanmış olduğu söylenebilir. Fakat daha sonraları Komünistler bu stratejilerini şaşırtıcı bir şekilde değiştirmişler ve bu farklı etnik unsurların Bulgar sosyalist kimliğinde olmaları gerektiğini reddetmişlerdir. Sonradan uygulamaya konuşan bu yaklaşım saldırgan politikalara sebep olmuş ve Türk vatandaşlarının asimilasyon politikalarının başlamasına sebep olmuştur. [296]

Sovyet liderlerin yapısal olarak ulusal, fakat içerik bakımından sosyalist olması beklenen kültürler yaratarak; bölgesel, dini ve klan kimliklerini zamanla aşındırma isteği Bulgaristan'ı da kapsamaktaydı. Bu amaçla SSCB'nin Rus olmayan bölgelerinde kendi deyimleri ile 'modern toplumlar' yaratmayı hedeflemekteydi.[297] Bahsedilen modern toplumlarda arzu edilen 'Sovyet üst kimliğinin' özünde dilbilimsel ve kültürel bakımdan Rus kimliği üzerine kurulu olduğu ileri sürülebilir. Sovyet yönetiminin Rusça konuşan halkın bütün Sovyetlere yayılması konusundaki politikasının da bunda etkili olduğu söylenebilir. Burada yapılan göçlerin Rus

[295] Paul Froese, a.g.m., s. 35-43.
[296] Spencer S. Stith, *A Comparative Study of Post-Ottoman Political Influences on Bulgarian National Identity Construction and Conflict*, University of Kansas, Ann Arbor, 2008. *ProQuest Dissertations & Theses Global, ,* http://search.proquest.com/docview/89280076?accountid=17170. 02.11.2016
[297] Yuri Slezkine, "The USSR as Communal Spartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism", Slavic Review, 53 (2), 1994, s. 414-452.

kimliğinin diğer cumhuriyetlere ihracı anlamına geldiği ve böylelikle Rus halkının da Sovyet üst kimliği ile en çok özdeşlik geliştiren halk olduğu da ifade edilebilir. [298]

Bulgaristan'da II. Dünya Savaşı'nı takip eden Komünist rejimin ilk dönemi komünist kimlik inşasının yapıldığı en önemli dönemdir denilebilir. 1947'de yapılan Bulgar Anayasası Bulgaristan içinde yaşasan farklı etnik grupların kendi dillerinde konuşabileceklerini ve kendi kültürlerini geliştirebileceklerini garanti etmekteydi. Bu yazılı karar sadece yazıda kalmayıp sosyal yaşamda da fiili olarak uygulanmaktaydı. Bulgar Anayasası yapılırken model olarak Sovyet sosyalist söylemi alınmıştır ve buna göre farklı ulusal kültürler Komünist modernizasyonu gerçekleştirmek için araç görevini üstlenmektedir. [299]

Sosyalist ideolojiyi 'homojenleştirme' aracı olarak kullanan Sovyet rejimi farklı uluslar arasında Sovyet üst kimliği yaratma uygulamasına girişmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için 'milliyetler projesi' ortaya konulmuş ve Stalin bunu özetle 'yapıda ulusal, özde sosyalist' diyerek özetlemiştir. [300] Bu politika sayesinde ulusal kimlikler Sovyet üst kimliği içerisinde eritilecek ve bu ulusal kimlikler yerine işçi sınıfının uluslararası düzeydeki hakları ve dayanışması ile ilgili söylem ön plana çıkarılacaktır ve bu doğrultuda siyasal güç, ideoloji ve endoktirinasyon etkili bir şekilde kullanılmıştır.

İşçi sınıfının ön plana çıkması ve Sovyet üst kimliğinin benimsenmesi Bulgaristan'da bir önceki dönemin belirgin çiftçilik ideolojisin de arka plana atıldığı anlamını taşımaktaydı. Tarımın Bulgar köylüsünün kimliğini tanımlayan en önemli unsur olduğunu söylemek mümkündür. Bulgarlar için birisinin yaşadığı yer kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kan ve evlilik bağları Bulgaristan'da ve özellikle kırsal kesimde sosyal ve kültürel olarak en önemli konulardan birisidir. Dolayısı ile ortak mal ve mülk, akrabalık, iş bölümü gibi konular coğrafi yakınlığı bir tür toplum ve kimlik algısına dönüştürmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde

---

[298] Neil Melvin, *Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity*, Clatham House Papers, Londra, 1995, s. 29-30.
[299] Mary Neuburger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004, s. 63.
[300] Zeynep Dağı, a.g.e., s. 82.

kapitalist diktatörlükler tarafından erozyona uğratılan bu kimlik değerleri, savaştan sonra ise komünist yönetim tarafından ikinci plana atılmış ve göz ardı edilmiştir. [301]

Komünist dönemin ilk yıllarında oluşan çok kültürlü kimlik söylemi Todor Jivkov döneminde benimsenen yeni ekonomik tedbirler kapsamında yerini yavaş yavaş daha merkezi politikalara bırakmıştır denilebilir. Todor Jivkov'un 1954 yılında parti sekreteri olarak partide daha merkezi bir konum edinmesinden sonra, önceki döneme göre daha hızlı bir kentleşme sürecine girilmiş ve tarımsal alanların daha hızlı bir biçimde kolektifleştirilmesi kararına varılmıştır. 1950ler ve 1960lar da başlatılan bu Bulgar endüstrisini ve tarımını modernize etme çalışmaları özellikle Bulgaristan'ın kırsal kesimindeki köy yaşamında önemli değişikliklerin olmasına sebep olmuştur. Örneğin 1958'e gelindiğinde reforme edilen ve kolektifleştirilen tarlaların toplam sayısı 3.450'den 932'ye düşürülmüştür. [302]

Komünist sistemle birlikte Bulgaristan'da köyler geniş yerleşim merkezlerine, kooperatif çiftlikler ise tarım – endüstri merkezlerine dönüştürülmek istenmiştir. Bu konuda tam olarak başarılı olamayan devlet, sosyalizmin diğer yönlerinin etkili olması sebebi ile aslında köy birliklerini ve köylülerin kendilerini bununla tanımlama güdüsünü daha da güçlendirmiştir. Örneğin kolektifleştirme aslında metaforik olarak köylerin tarımsal kurumlara, yani kooperatif çiftliklere dönüştürülmesi ile başlamıştır. Köyler tabanında başlatılan kampanyalarda aktivistler argümanlarını var olan kooperatif kurumları üzerine kurmuşlardır. Örneğin bir çiftliğe isim verilirken oradaki köyün adı veya o bölgenin önemli bir kişiliğinin ismi tercih edilmiştir. Böylelikle kolektifleşme tamamlandığında kooperatifin esasında köyün sembolik eşi olduğu ifade edilebilir. Devletin kontrolünde devam eden kolektifleştirme programı bu algının devam etmesini sağladı. Fakat dönüştürülmüş olan köylerde yaşayanlar bu algılama biçimini eleştirerek ve buna karşı direnç göstererek karşılık vermiştir. Tarım alanındaki yaşanan problemlerin ve adaletsizliklerin kaynağı olarak bu yeni yapıyı göstermişler ve kooperatiflerin köy sınırları ile sınırlı kalması konusunda ısrar etmişlerdir. Aynı eleştiri bir süre sonra

[301] Gerald W. Creed, "The Politics of Agriculture: Identity and Socialist Sentiment in Bulgaria", *Slavic Review*, Cilt: 54, Sayı: 4, Kış 1995, s. 854-855.
[302] R,J, Crampton, a.g.e., s. 196.

büyük köylerde yaşayanların tarım-endüstri merkezleri hakkındaki görüşlerinde de ortaya çıkmıştır. [303]

Köyde yaşayanların gösterdikleri bu tepkiler, Bulgar halkının kendisini köylü kimliği ile tanımlamaya devam ettiğinin bir göstergesi olabilir. Buna karşın, kırsal kesimin ekonomik dönüşümü köylülerin kendilerini tarım ile karşılıklı olarak nasıl gördüklerini etkilemiştir. Tarıma dayalı olmayan mesleklerin artması ve profesyonel ve ev tipi üretim arasındaki farkın belirginleşmesi gibi etkenler köylülerin tarımı kültürel olarak alçaltan bir tür meslek olarak görmesinin önünü kesmiştir. Artık çok az köylü kendisini çiftçi olarak görmektedir. Bunun yerine köylülerin kimlikleri tarıma dayalı olmayan, küçük işletmelerdeki ya da köylerde bulunan idari işlere ait mesleklerle ilişkilendirilmekteydi. Bu algılayış köylüleri komünizmin işçi sınıfı idealine yaklaştırmaktaydı. Örneğin kooperatif çiftliklerinde çalışan traktör şoförleri ya da kombine operatörleri kendilerini köylü ya da çiftçi olarak tanımlamıyordu. Onlar artık kendilerini işçi kimliği ile tanımlamaktaydılar. [304] Böylelikle kırsal bölgede yaşayan Bulgar köylüsü artık sadece çiftçi kimliği ile değil, çalışan işçi kimliği ile de kendisini tanımlamaya başlamıştır.

Kolektifleştirmeden sonra köylü kimliğinden sıyrılarak kendisini sadece çiftçi ve işçi olarak tanımlamak isteyen Bulgar köylülerinin bu çabası dillerindeki kelimelerin anlamları açısından da oldukça zor görünüyordu. Bulgarca'da '*selo'* köy anlamına gelirken, '*selyanin'* köylü anlamına gelmekteydi. [305] Köy ve köylü arasındaki bu dilsel ve kültürel ilişkilendirmeyi yok saymak oldukça güç olmuştur. Köylü kelimesinin çağrıştırdığı aşağılayıcı anlamın kökünde köy kurumunun olması, köylüye olumlu bir çağrışım yüklenmesini güçleştiriyordu. Fakat kooperatif çiftlik ve köy arasındaki bir eşitleme bu soruna bir çözüm getirmiştir. Çözüm köy hayatının en baskın faaliyeti olan çiftçiliğin artık kooperatif çiftlikler tarafından yürütülmesindedir. Bu sistemde köylüler artık kimliklerini sadece çiftçilik üzerinden

[303] Gerald W. Creed, a.g.m., s. 855.
[304] Gerald W. Creed, a.g.m., s. 856.
[305] Gerald W. Creed, a.g.m., s. 856.

tanımlamak zorunda kalmamışlardır. Böylelikle artık köylü kimliklerini olumsuz ve aşağılayıcı bir çağrışım olmadan sürdürebilmişlerdir. [306]

Çoğunlukla kırsal kesimlerde yaşayan Türk kökenli vatandaşlar bu durumdan oldukça etkilemiştir. Jivkov uyguladığı bu süreci Mao Tse-tung'dan ismiyle birlikte ithal ettiği 'Büyük Atılım' projesi kapsamında yürütmüştür. Proje birçok kesim tarafından başarısız olarak nitelense de, Zivkov Kruşçev'in de desteği ile parti içerisideki ve Bulgar Devleti üzerindeki kontrolünü devam ettirebilmiştir. Buradan hareketle, Jivkov'un beklentisinin hedeflediği ekonomik dönüşümü gerçekleştirdikten sonra sosyalist bilincin daha hızlı bir şekilde kabul edilmesi olduğu ifade edilebilir. [307]

Neuburger' a göre komünist değerler Bulgaristan'da yerleştikçe Türkler 'in ve Pomakların kültürel ve en çok da dini inanışları eski sistemde olduğu gibi kalma eğilimindeydiler. Bir başka deyişle, Türkler 'in ve Pomakların yaşam tarzları sosyalist idealler ile örtüşmüyordu. Bazı Komünist liderler bunun sebebinin eğitim politikaları olduğunu iddia etmekteydi. Kendi dillerinde eğitim alabilme ve kültürlerini yaşatabilme alanındaki serbestliğin 'sosyalist bilinç' yaratmaktan ziyade kendi etnik kimliklerini daha da ön plana çıkarmalarına neden olduğu iddia edilmekteydi. [308] Bu yüzden hükümetin Türklere karşı olan politikası yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. 1958'de Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesinin ardından, 1970'de okullarda Türkçe eğitimin yasaklanması ile süreç gerçekleştirilmiş olmaktaydı. [309]

Jivkov hükümeti 1970 ile birlikte kabul edilebilir kimlik parametrelerini tekrardan gözden geçirirken daha radikal politikalar izlemeye başlamıştır. Bu politika değişiminin birkaç tane sebebi olduğu ileri sürülmektedir: gittikçe büyüyen demografik ayrım nedeniyle hükümetin tavrı, Türklerin geleneksel dini kültürü ile seküler sosyalist kültürün tutarsız olduğu algısının gittikçe yaygınlaşması ve Türkler ve Yunanlıların Kıbrıs meselesi üzerinden çatışma halinde olmalarından dolayı,

[306] Gerald W. Creed, a.g.m., s. 856.
[307] Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Century, Vol. 1*, The Joint Committee on Eastern Europe Publication Series, Cambridge University Press, 1996, s. 366-367.
[308] Mary Neuburger, a.g.e., s. 58-73.
[309] Bilal Şimşir, *The Turks of Bulgaria (1878-1985),* London, K. Rustem & Brother, 1988, s. 197.

benzer durumun Türkler ve Bulgaristan arasında yaşanması ihtimalidir. Ayrıca Jivkov iktidarının önceki tehditleri başından savmasından sonra daha merkezi güç elde edebilme imkanının da ortaya çıkmış olmasının bu politika değişiminin etkenlerinden birisi olduğu düşünülmektedir. Esasında arzu edilen Sosyalist kimliğin oluşturulabilmesi için meydana gelen politika değişikliğinin itici gücünün yukarıda sayılan sebeplerin toplamı olduğu ifade edilebilir. [310]

Kapsama (priobsthavane) olarak adlandırılan bu yeni sürecin sosyalist sekülerleşme sayesinde bir tür eritme potası görevi yapacağı ve etnik Bulgarlar, Türkler ve Pomakları ortak bir sosyalist kimlik etrafında toplayacağının öngörüldüğü ileri sürülmektedir. Buradan hareketle azınlık grupların eğitiminin tekrardan ele alınması ve daha fazla ulusal Bulgar kimliği odaklı olması planlanmaktaydı. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak, bu sürecin bir parçası olarak Bulgar Anayasası 1971 tarihinde azınlık etnik grupların tanımlanması bağlamında değiştirilmiştir. Bu değişimle birlikte etnik azınlıklar 'Bulgar asıllı olmayan' vatandaşlar şeklinde tanımlanmaktaydı. Ayrıca, bu değişimin ardından yeni anayasada 'Türk' yerine 'Müslüman Bulgar' terimi kullanılmaktaydı.[311]

Özetle 1946'da kurulan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti SSCB tarafından ortaya konan sosyalist ideoloji kapsamında ülke içerisinde giriştiği reformlar ile 'sosyalist kimliği' benimsemiş vatandaşlar yaratmak istemiştir. İlk yıllarda sergilenen çok kültürlü bakış açısı, sonraları yerini dini kimliklerin ve farklı etnik kimliklerin silinip tek tip sosyalist kimlik inşa edilmesi konusundaki baskıcı uygulamalara terk etmiştir. Buna ek olarak yaratılan bu Sovyet üst kimliği ile kırsal kesimde yaşayan Bulgarlar önceleri olumsuz çağrışım uyandıran köylü ve çiftçi kimliğinden sıyırılarak, kendilerini işçi kimliği içerisinde tanımlamaya başlamıştır.

[310] Spencer S. Stith, a.g.e., s. 43-47.
[311] Spencer S. Stith, a.g.e., s. 47.

2.3.3.1. Sosyalist İdeoloji ve Kimlik

Bulgaristan'ın 1908 yılında Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmasından itibaren hem prenslik ve hem de krallık dönemlerinde kültürel, dilsel ve dinsel olarak homojen ulusal bir devlet kimliği inşa etme çabasında olmuştur. 1946'da ilan edilen Halk Cumhuriyeti ile Bulgaristan komünist rejime geçmiş ve Sovyet tipi devlet sosyalizmi ideolojisini benimsemiştir. Bu ideoloji doğrultusunda Sovyetlerin kapsayıcı (enternasyonal) kimlik anlayışı benimsenmiş ve ortak bir sosyalist üst kimlik yaratılması hedeflenmiştir.

Enternasyonallik ilkesi doğrultusunda dinler ve etnisite üstü yaratılması hedeflenen sosyalist üst kimlik inşacı değerlendirmeye tabi tutulduğunda bir tür kolektif kimlik olarak değerlendirilebilir. Sovyetler Birliği tarafından ortaya konmuş olan sistem, yaratılması hedeflenen sosyalist kimlik açısından değerlendirildiğinde etnik farklılıkların gözetilmediği ve ateizmin benimsenmesi yolu ile dinsel farklılıkların yok edildiği ortak bir politik ideoloji üzerinde konumlanmış bir çeşit kolektif kimliktir denilebilir. Böylelikle Bulgaristan'ın komünist rejimi benimsemesinden sonra kendisini sosyalist kolektif kimliği altında konumlandırdığı ve politikalarını buna göre şekillendirdiği ileri sürülebilir.

Benimsen bu yeni üst kimlik 1878'den beri inşa edilmeye çalışılan homojen ulusal kimliğin üzerinde yeni bir kimlik inşa sürecini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliği ile sistemik düzeyde iletişim halinde bulunan Bulgaristan'ın kimliğini ve buna bağlı olarak çıkarlarını yeniden inşa ettiği ifade edilebilir.

Alexander Wendt'e göre devletler arasında sistemik düzeyde kurulan bu etkileşim devletin kimliğini ve çıkarlarını değiştirmektedir. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan kolektif kimliğin ise sistemik düzeyde içsel mekanizmalar sonucunda oluştuğu ileri sürülmektedir. Wendt böyle bir sürecin neo-realistlerin iddialarının aksine işbirliği doğuracağını ve bunun da en nihayetinde 'uluslararası bir devlet 'in oluşmasına yol açacağını ileri sürmektedir. Ortaya yeni çıkan bu oluşumun ise ülke egemenliğinin ve demokrasinin altını oyması ise kaçınılmaz olarak

değerlendirilmektedir.[312] Halk Cumhuriyetinin ilanı ile kendisini yeni oluşan iki kutuplu dünya sistemi içerisinde Doğu Blokunda konumlandıran Bulgaristan'ın, Sosyalist Blok ile işbirliği içerisinde yeni bir kimlik inşasına girişmesi ise kaçınılmaz olarak değerlendirilebilir. İki kutuplu sistemin içsel olarak ortaya çıkardığı Sovyetler Birliği'nin kendisine bağlı olan devletler ile işbirliği halinde yeni bir kimlik ortaya koyduğu ve çıkarlarını bu doğrultuda belirlediği ve sonucunda bir bütün form olarak uluslararası devletin inşa edildiği ileri sürülebilir.

Kolektif kimlik Sovyetler Birliği içerisinde ulus üstü bir anlayış ile 'sosyalist bir üst kimlik' inşa edilmesi ile ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu kimliği inşa etmek üzere Marksist ideolojinin değer ve sembollerinin ön plana çıkarıldığı; siyasal güç, ideoloji ve endoktirinasyonun ise etkili bir biçimde kullanıldığı ifade edilebilir.[313] Kolektif kimliğin oluşum mekanizmalarını incelediği makalesinde Alexander Wendt, kimliğin oluşum süreci ele alınırken çıkarların tanımlanmasının önem arz ettiğini ifade etmektedir. Devletin egoist olduğu hipotezini sorgulayan neo-liberallere göre çıkarlar iki aşamada oluşmaktadır. Bunların ilki çıkarların 'etkileşim' olgusunun dışında gerçekleştiği ve ikicisi ise bunların sadece davranışları etkilediği yönünde ele alınmasıdır. Bu şekilde bir açıklamanın kısıtlayıcı olduğunu ileri süren Wendt, işbirliğinin bu yöntem ile açıklanmasının güç olduğunu söylemektedir. Çünkü neo-liberallere göre devletler etkileşim yolu ile kolektif kimlikleri kurar ve çıkarlarını oluştururlar. Bunun aksine Wendt çıkarların etkileşim kavramının içsel bir unsuru olduğunu ileri süren kolektif bir eylem olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu yaparken ise uluslararası toplumun oluşumunu ele alan entegrasyon teorisinden faydalanmıştır. Kolektif tanımlamanın özünü oluşturduğu bu teoriyi uluslararası ilişkiler disiplinindeki inşacıların ele alış biçimi ile birleştirmiştir. Böylelikle tanımlamalar rasyonalist terimlerin ötesine geçerek inşacı bir bakış açısı kazanmıştır. Buna göre devletler yapısal ya da dışsal olarak verili değildirler. Aksine tarihi olarak olası etkileşimler tarafından inşa edilmişlerdir.[314] Sosyal kimlikler ve çıkarlar ise etkileşim süresince devinim halindedirler. Bazı durumlarda durağan olsalar bile bu sürekli

[312] Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and The International State", *American Political Science Review,* Cilt: 88, Sayı:2, 1994, s. 384.
[313] Sergei Kortunov, "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", *International Affairs*, Cilt: 44, Sayı:4, 1998, s. 142.
[314] Alexander Wendt, a.g.m. , s. 384

değildir. Bunlar benlik ve diğerinin çeşitli yollarla birbirini tanımlamasından doğan süreçlerdir. Yani dışsal olarak verili olgular değildirler.[315]

Kolektif kimlikler konuya, zamana, yere ya da karşılıklı, bölgesel ya da evrensel olup olmamalarına göre çeşitlenebilmektedirler. Wendt bu kolektif kimliklerin türlerini incelemek yerine bu kimliklerin oluşum mekanizmalarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Wendt'e göre bu oluşum üç farklı mekanizmada meydana gelmektedir: Yapısal bağlam, sistemik süreçler ve stratejik uygulama. Bunlardan ilki olan yapısal bağlam, kolektif kimliğin dinamiklerinin ortaya çıkışına imkan sağlayan 'etkileşim bağlamını' inşa eden bölgesel ve global uluslararası sistemlerin var olduğunu öne süren meseledir. Öznelerarası sistemik yapılar paylaşılan ortak anlayış biçimlerinden, beklentilerden ve uluslararası kurumların yapısında var olan sosyal bilgiden meydana gelmektedirler. Uluslararası bu kurumlar yolu ile de devletler kimliklerini ve çıkarlarını ortaya koymaktadırlar. Wendt bu sistemik yapıların sanıldığının aksine sadece işbirliği durumunda değil aynı zamanda çatışma durumunda da gözlemlenebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle paylaşılan tehdit algılamaları konusunda bu yapılar öznelerarası bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Öznelerarası olan bu yapılar ise kolektif kimlik oluşumunun dinamiklerinin gelişebilmesi için devletler sisteminde gevşek ve müsait kısımların belirlenmesine katkıda bulunmaktadırlar. Sistemdeki çatışmanın büyüklüğü arttıkça, devletler aynı ölçüde artan oranda karşılıklı korku geliştirmektedirler. Bu açıdan bakıldığında maddi olanaklar çatışma içerisinde yer alan problemlerden birisi olabilir. Bu problem ise olumlu kimlik tanımlamalarının ortaya çıkışının engellenmesini doğurmaktadır. Fakat aynı maddi yapılar aynı zamanda kolektif problem çözme inisiyatifini de desteklemektedir. Ayrıca asimetrik olarak güçlü devletler daha zayıf olanların kendilerini, kendileri gibi tanımlamaları konusunda baskı altına alabilmektedirler. Böyle bir baskı ise hegemonya olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada Wendt hegemonyanın da bir tür kolektif kimlik olduğunu ifade etmektedir. [316] Konuya Wendt'in hegemonya değerlendirmesi açısından bakılacak olursa; Sovyetler Birliği'nin ideolojik temelini koyarak modelini

[315] Richard Ashley, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millenium*, Cilt: 17, Sayı: 22, 1988. s. 62.
[316] Alexander Wendt, a.g.m., s. 388-389.

oluşturduğu sosyalist üst kimliğin, Sovyet hegemonyası altında oluşmuş bir kolektif kimlik olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kolektif kimlik oluşumunun ikinci mekanizmasını oluşturan sistemik süreçler devlet faaliyetlerinin dış ortamlardaki dinamiklerini kapsamaktadır. Bu dinamikler ise sadece davranışlar ile ilgili değil aynı zamanda kimlikler ile ilgilidir. İki aşamadan meydana geldiği ileri sürülen bu sürecin birincisi aşaması karşılıklı bağımlılığın beslenmesidir. Bu beslenme iki şekilde olabilir: ticaret ve nakit akışı gibi etkileşimlerin dinamik yoğunluğunu artırmak ve 'ortak öteki' yi ortaya çıkartmak. Burada öteki dışarıdan gelen saldırgan bir ülke ya da nükleer tehdit gibi bir olgu olabilmektedir. Bunlardan biri ortak çıkar ikilemini diğeri de ortak nefret ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Fakat her ikisi de aktörlerin birbirlerine karşı hassas ve zayıf yanlarının artmasına neden olmaktadır. Bu da sistemik yapıların kalınlaşması sonucunu doğurmaktadır. Kolektif kimlik oluşumunu teşvik edecek ikinci sistemik süreç ise yurtiçindeki değerlerin uluslaraşırı boyut kazanması ve birbirine yaklaşması sürecidir. Bu yakınlaşma ya da benzeme birçok alanda gerçekleşebilir. Bunların en belirgin olanları kültürel ve politik yakınlaşmalardır. Toplumsal yakınlaşma karşılıklı bağımlılığın artması ile eş zamanlı yaşanmaktadır. Bu bir toplumsal gurubun diğerinin toplumsal organizasyonun daha iyi olduğunu düşünmesi veya kabul etmesi ile gerçekleşebilmektedir. Bunun sonucu olarak aktörler arasındaki heterojenite azalmaktadır. Karşılıklı bağımlılıkla birlikte etkileşim ortamında olan bu değişiklik bazen davranışları bazen de kimlik ve çıkarları etkileyebilmektedir. Devletlerin kolektif kimlik oluşumu için inisiyatif geliştirmesinin kilit noktası ise değişim göstermekte olan etkileşim ortamına karşı geliştirdikleri tutumlar olarak ifade edilebilir.[317] Bu noktada Bulgaristan Halk Cumhiriyeti kurulduktan sonra COMECON'a ve Varşova Paktı'na üye olunması Bulgaristan'ın Doğu Bloku içinde yer aldığı ve bunun sonucunda yeni bir kolektif kimlik inşasına başladığı ileri sürülebilir. Sistemik olarak gelişen 'ortak öteki' ise Doğu Bloku Karşısında yer alan Batı Bloku olacaktır. Ortak ötekinin ise kolektif kimliğin unsurlarının belirlenmesinde ve heterojenitenin azalmasında kilit bir rol oynadığı söylenebilir.

[317] Alexander Wendt, a.g.m. , s. 389-390.

Kolektif kimliğin oluşumunun üçüncü mekanizması ise stratejik uygulama olarak adlandırılmaktadır. Bu yapan ve yapının aktörlerin yaptıkları sonucunda üretildiği ya da tekrar üretildiği anlamına gelmektedir. Sistemik yapılar ve süreçler etkileşim ortamını etkileyebilmektedir. Fakat belirli faaliyetler nadiren onlar tarafından yönetilmektedir. Eğer kimliklere ve çıkarlara etkileşim süresince her zaman devinim içinde olan eylemler olarak bakılacak olursa, işbirliğinin evriminin toplumun evrimine dönüştüğü gözlemlenebilecektir. Birbiri ardına tekrar eden bu işbirliği eylemleri kimlikler ve çıkarlar üzerinde iki tür etki yapma eğilimindedirler. Bunlardan ilki aktörlerin kimlikleri etkileşim yolu ile öğrendikleri meselesidir. Buna sembolik etkileşimci kavram olarak 'yansıtılmış değerlendirme' ismi verilmektedir. Bunu yaparak aktörler kendilerini diğerlerinin onları gördüğü gibi görebilmektedirler. Tekrar eden işbirliğinin kimlik ve çıkarlar üzerine olan ikinci etkisi ise aktörlerin etkileşim yolu ile kendilerini oldukları gibi sunmaya ve muhafaza etmeye çalıştıklarıdır. Bu yüzden işbirliği davranışı içerisinde yer alan aktörler zamanla kendisinin ne olduğu ile ilgili inanışlarını değiştirmeye başlayacaktır. Bunu yaparak kendi için inşa ettiği kimliği içselleştirmiş olacaktır. Birbirlerine işbirliğini ve ortak bir şeyler yapmayı öğreten aktörler aynı zamanda edinilmiş olan bu yeni kimlik ile birbirlerini birbirleri ile tanımlamayı öğrenmektedirler. En nihayetinde bu tanımlamalar belirli normlar etrafında bir araya gelmiş 'biz'i oluşturmaktadırlar. [318]

Komünist rejime geçen Bulgaristan'ın inşasına giriştiği yeni kimlik sosyalist ideoloji çatısı altında yaşamın her alanını düzenleyen yeni değerler sistemini beraberinde getirmiştir denilebilir. Bu değerler sisteminde bloğa dâhil olan bütün unsurların ortak normlar etrafında 'biz'i geliştirdikleri ve kendi aralarında işbirliği yaparak kolektif kimlik oluşum sürecini başlattıkları iddia edilebilir.

Sovyetler Birliği'nde ve onun etki alanında olan Halk Cumhuriyetlerinde inşa edilmeye çalışılan yeni kolektif kimlik esasında sosyalist bir üst kimlik olarak değerlendirilebilir. İnşa edilen sosyalist üst kimlik ile toplumun etnik veya ulusal temelde ayrıştırılmaması; bunun aksine toplumun komünist ideoloji temelinde birleşmesi ve buna uygun bir sistem içinde varlığını devam ettirmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda sosyalist ideolojinin ulusalcılık kavramını ele alış biçimi önem arz

[318] Alexander Wendt, a.g.m. , s. 390-391.

etmektedir. Çünkü ulus inşası süreci ulusu meydana getiren etnik unsurların homojenleştirilmesi ya da bir arada uyumlu bir şekilde yaşayabilmesini gerektirmektedir. Sovyetler Birliği'nin kendi içerisinde ve Bulgaristan gibi içerisinde farklı etnik toplulukları bulunduran devletlerde, uygulanan rejimin ideolojisinin, barındırılan etnik unsurlar ile ilgili politikalarının sistemin devamlılığı açısından önemli olduğu ileri sürülebilir.

Bulgaristan'daki faşist rejimin Sovyet ordularının 8 Eylül 1944'de Bulgaristan topraklarına girmesinin ardından devrilmesi ile 1942'de kurulan 'Vatan Cephesi' (Fatherland Front – Oteçestven Front), Sovyetler Birliği destekli bir darbe ile iktidara gelmiş ve Kimon Georgiev başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. [319] Yeni hükümet Almanlar ile işbirliği yapan eski Nazileri ve idarecileri tutuklamış ve 1945 yılına kadar süren mahkemelerin sonucunda Kral vekili Prens Kiril dahil olmak üzere 3 vekil, 22 bakan, 68 milletvekili ve 2680 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. Yani eski idare tamamen tasfiye edilmiş, yeni özel bir polis teşkilatı kurulmuş ve önemli noktalara komünist partisi üyeleri getirilmiştir. [320] Bulgaristan'da sosyalist ideolojik hareketin lideri ve Komintern Genel Sekreteri Georgi Dimitrov 1945 Mart ayında Moskova'dan Bulgaristan'a gelmiş ve ardından komünist cephenin güçlenmesinde bir diğer önde gelen lider olan Kolarov ülkesine dönmüştür. [321] Böylelikle 8 Eylül 1946'da yapılan halk oylaması ile %92, 72'lik bir oran ile Bulgaristan'da var olan krallık rejimine son verilmiş ve bunu takiben 15 Eylül'de cumhuriyet ilan edilmiştir.[322] 1946'da yapılan seçimlerin ardından Vatan Cephesi oyların %70'ini alarak alarak parlamentoda 364 sandalye elde etmiştir. Bu 364 sandalyenin 277'si ise Bulgaristan Komünist Partisi'ne (BKP) aittir.[323] Böylelikle Vatan cephesi tarafından kurulan yeni hükümette başbakanlığa BKP'nin ilk sekreteri olan Georgi Dimitrov getirilmiş ve BKP Bulgaristan'da temel siyasi güç haline gelmiştir.

---

[319] Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, 1979, s. 123.
[320] Nissan Oren, *Bulgarian Communism, The Road to Power (1934 – 1944)*, Columbia University Press, New York ve London, 1971, s. 35-101.
[321] Nissan Oren, a.g.e., s. 35 – 101.
[322] Nikolay Todorov, a.g.e., s. 123.
[323] *The Europa World Year Book 1995*, Cilt 1, Londra, Europa Publiications Limited, 1995, s.647

Marksist ideolojiyi benimsemiş bir kurum olan Bulgar Komünist partisi (BKP) kendisini Komintern'in[324] parçası olarak tanımlamaktadır. Komintern'in kurulmasından sonra Komünist partiler temel Leninist prensipleri benimsemek zorundaydılar. Bunlardan bir tanesi de ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi (self determinasyon) hakkıdır. Self determinasyonun yanı sıra ulusların bir birlikten ayrılma hakkı da bu temel prensipler arasındadır. Konuya bu çerçeveden bakıldığında komünist partiler gerçek ya da hayal edilmiş ulusal azınlıkların ya da ulusların hayallerindeki galip taraf olmak iddiasındaydılar denilebilir. Bu yüzden komünistlere göre emperyalizme karşı olarak verilen özgürlük mücadelelerinin desteklenmesi gerekmektedir. 1920'de toplanan Komünist Enternasyonel'in İkinci Kongresi'nde belirtildiği üzere I. Dünya savaşı sonunda çizilmiş olan 'ulusal' sınırlar gerçek anlamda ulusal sınırlar değildirler. Bu sınırlar galip gelen burjuvanın kendi ekonomik çıkarlarına göre çizdiği sınırlardır. [325] Bu yüzden her ulus kendi kaderini kendi tayin edebilmeli ve kendi istediği gibi yönetilebilmeliydi. Böylelikle komünist partilerin bu süreç içerisinde etnik unsurların taleplerinin dikkate alınmasını, ideolojilerinin benimsenmesinin bir yolu olarak değerlendirdikleri söylenebilir.

Lenin ulusçuluk meselesini üç teorik yenilik ile açıklamıştır. Bunlar ulusların self determinasyon hakkı, antiemperyalist düşünce ve ezilen ve ezen uluslar arasındaki farktır. Bunlardan ulusların kendi self determinasyon hakkı ve birlikten ayrılabilmesi durumu, özgürlüğüne kavuşmak isteyen her ulusun bağımsızlık savaşının desteklenmesini beraberinde getiriyordu. Böylelikle Bolşeviklerin ulusçu

---

[324] Komintern 'Komünist Enternasyonal'in (Communist International) kısaltmasıdır. Komintern daha çok 3. Enternasyonalden bahsederken kullanılmaktadır. Komünist Enternasyonal'in, uluslararası bir Sovyet Cumhuriyetini hedefleyen demokratik merkeziyetçi bir dünya partisi olarak doğduğu ifade edilmiştir. Üçüncü Enternasyonal yalnızca işçi sınıfının birlik ve dayanışmasını sağlamak, irtibat ve işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla değil, başlayan dünya devrimini sürdürmek, buna önderlik etmek hedefiyle kurulmuştur. Üçüncü Enternasyonal'le, sarı, siyah ırktan insanlar, bütün ezilen halklar uluslararası işçi hareketinin zeminine çağırılmıştır. Dolayısı ile çalışanların yeni uluslararası örgütünün farklı ülkelerin bir ve aynı amaca sahip olan proletaryasının ortak eylemini örgütlemek için kurulduğu ifade edilmektedir. Bu örgütün nihai amacı kapitalizmin yıkılması; proletarya diktatörlüğünün ve uluslararası bir Sovyetler cumhuriyetinin kurulması; bunlar sınıfların tamamen ortadan kaldırılmasını ve komünist toplumun ilk merhalesi olan sosyalizmin kurulmasıdır. Bkz: *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonel –Belgeler- Cilt 1*, çev: Orhan Dilber, Maya Kitapları -2, Tohum Yayıncılık, Birinci Baskı, 1997, s. 1 – 20.

[325] *The Comunist International in Lenin's Time, Workers of the World and Oppressed Peoples, Unite !, Proceedings and Documents of The Second Congress, 1920*, Editör: John Riddel, Cilt: 1, Pathfinder Press, 1991, s. 283-290.

sloganı komünist politikalar içine etkili bir biçimde katabildikleri söylenebilir. Komünistlere göre antiemperyalist hareket ve ulusal bağımsızlık mücadeleleri kapitalist zinciri en zayıf halkasından koparacaktır. Ayrıca işçi sınıfı ulusal baskıya karşı savaşı yönlendirecek ve ulusal bağımsızlık savaşını sosyalist bir mücadeleye dönüştürecektir. Böylelikle ulusların kendi kaderini kendi belirlemesi sloganı Devrim'i ve Sovyetler Birliği'ni (SB) destekleyebilecekti. Bu yüzden ulusçuluk fikrinin SB tarafından desteklendiği ileri sürülebilir. Bu yüzden geri kalmış ülkelerde görülen ulusal kurtuluş hareketleri Lenin'in ileriye sürdüğü 'devrimci ulusalcı' hareketler kavramı ile sosyalist mücadelenin bir parçası olarak değerlendirilmişlerdir.[326]

Sovyet modeli komünizmi benimseyen Bulgaristan Sovyetlerin ulusçuluk meselesine olan bakış açısını kendi ülke sınırları içinde yaşayan etnik unsurlar için de uygulamıştır. Buna göre etnik azınlıklara ülke içerisinde komünist inşa sürecinin ortak hedeflerine ve ülke dışında yürütülen dış politika faaliyetlerine destek vermek koşulu ile kültürel ve politik özerklik verilmelidir. Bu konuda asıl önemli olan konu ise tüm etnik grupların işçi sınıflarının ortak bir noktada birleştirilmesidir: proleter enternasyonalizm.[327] Bu yüzden BKP 1944'de iktidara geldikten sonra hızlı bir biçimde Stalinist bir komünist sistem inşasına girişmiş ve etnik politikalarını ulusların self determinasyon hakkı çerçevesinde değerlendirerek asıl hedef olan komünist vatandaş yetiştirme meselesi ile ilgilenmiştir.[328] Çünkü asıl önemli olanın uluslar ya da etnisite değil, ulus üstü bir amaca ulaşmak üzere komünist bireyler yetiştirmek olduğu ifade edilebilir.

Komünist organizasyonel kimliğinin en önemli sembollerinin komünist anayasalar olduğu söylenebilir. Bulgaristan'ın komünizme geçmesinin hemen ardından kabul edilen 1947 Anayasası aynı zamanda Dimitrov Anayasası olarak da anılmaktadır. Bulgaristan'ın komünist sisteminin ilk anayasası olan Dimitrov Anayasası'nda Bulgaristan 1944 devrimi ile kurulan Halk Cumhuriyeti olarak

---

[326] Yannis Sygkelos, *Nationalism from the Left, The Bulgarian Communist Party During the Second World War and the Early Post-War Years*, Brill, 2011, s. 13-14.

[327] James. W. Warhola ve Orlina Boteva, "The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria", *Nationalities Papers*, Cilt: 31, Sayı: 3, Eylül 2003, s. 261.

[328] Vesselin Dimitrov, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Cilt:4, No: 1, 2000, s. 7.

tanımlanmaktadır. Bu anayasada tüm Bulgaristan vatandaşlarına eşit sivil, dini ve işe alım hakları garanti edilmektedir. Aynı zamanda anayasada tüm bu haklar komünist devrime karşı yıkıcı bir davranışta bulunmama şartı ile tanınmıştır. [329] Aynı anayasa ile ülkede yaşayan etnik azınlıklara dini özgürlük ve Bulgarca'nın yanı sıra kendi dillerinde eğitim alma hakkı da tanınmıştır. [330] 1947 Anayasası'nda temel hakların ve vatandaşların görevlerinin ifade edildiği sekizinci bölümde Madde 71'de tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğu ve her türlü ırksal, ulusal ve dini nefretin kanunlar çerçevesinde cezalandırılacağı belirtilmektedir. Madde 78 din hizmeti almanın ve düşüncenin özgür olduğunu ifade etmekte ve kilisenin devletten ayrı olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra hem kilisenin hem de diğer dinsel toplulukların yönetiminin kendilerinde olmasının kanunlarla düzenlendiği ifade edilmektedir. Madde 79 ise ulusal azınlıklara tanınan hakları açıklamaktadır. Buna göre ulusal azınlıklar kendi dillerini kendi ulusal kültürlerini geliştirmek amacı ile öğrenme hakkına sahiptirler. Ayrıca Bulgarca öğrenilmesi ise zorunludur.[331] Anayasada sadece etnik azınlık terimi kullanılmış fakat kimlerin bu statüde olduğu bilgisi verilmemiştir. Fakat burada belirtilmesi gereken 1947 anayasası ile etnisitenin bir gerçeklik olarak kabul edilmesidir. Bu vasıta ile etnik unsurlar kendi etnik kimliğini tanımlama ve kültürünü yaşatma hakkına eşit ve yasal olarak sahip olmaktadırlar. Burada etnisitenin anayasal olarak kabul edilmesi ve haklarının garanti altına alınmasının asıl sebebinin ise; ideal olan mükemmel sosyalist toplumun inşasında her bireyin eşit olarak görevi olduğu ve paydaş olması gerektiği ilkesi olduğu öne sürülebilir. 1971 Anayasası'nın kabulüne kadar yürürlükte kalan 1947 Anayasası her ne kadar etnisiteyi ve azınlık haklarını kabul etmiş olsa da uygulamada kısa süre içerisinde farklılıklar gözlenmiştir. Rejime göre Bulgaristan'daki sosyalist devrim 1944 yılından 1958 yılına kadar olana sürede tamamlanmıştır. 1944 ve 1948 yıları arasındaki yıllar 'halk demokrasisi' olarak değerlendirilmiştir. 1947'de 'devrimci sürecin hızlandırılması' kapsamında bankalar

[329] R. J. Crampton, *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press, 1987, s. 165.
[330] Veselin Metodiev ve Luchezar Stoianov, *Bulgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti*, Sofia, D-r Petur Beron, 1990, s. 51.
[331] Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1947 Anayasası https://www.academia.edu/6830294/CONSTITUTION_the_Peoples_Republic_of_Bulgaria_from_12_06_1947_Chapter_I_Peoples_Republic_of_Bulgaria. Erişim: 10.12.2017.

ve endüstriyel işletmeler devletleştirilmiş ve 1948'de çok partili sistem kaldırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında devrim politik olarak başarılı değerlendirilmektedir. Bunun ardından ikinci aşama ise 1948 ve 1958 yılları arasında 'sosyalizmin temellerinin inşa edilmesi' olarak görülmektedir. Bu inşa sürecinin yaşamın tüm katmanlarına yayıldığı ifade edilebilir. Tarımın kolektifleştirilmesi, elektirikleştirme, sosyalizmin materyal-teknik tabanının zorunlu endüstrileşme ile ortaya çıkan ekonomi veya sosyal yapının değiştirilmesi gibi değişimler bu yayılmaya örnek olabilir. Kültürel yapının Marksist – Leninist ideoloji ile karakterize edildiği ve bunun sonucu olarak yeni bir aydın sınıfı yaratılması bu temellerin inşasının göstergeleri olarak ortaya konmaktadır. [332]

2.3.3.2. Sosyalist Dönemde Türk Kimliğinin İnşası

Bulgaristan'daki Türk varlığının geçmişi Osmanlı hâkimiyetinden öncesine dayanmasına rağmen; Türk varlığının güçlü bir şekilde hissedilmesi ve etkinliğini arttırması Osmanlı dönemine denk düşmektedir. Sofya'nın 1385'de Osmanlı idaresine girmesinin ardından beş yüz yıl sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.[333] Bu aşamadan sonra Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları doğrultusunda Anadolu'nun belirli bölgelerindeki Türk halkı Rumeli bölgesine göç etmiştir. [334] Ayrıca bahsedilen bu iskân hareketlerinden önce de Türk grupları Bulgaristan'a yerleşmiştir. Örneğin 10. Ve 13. Yüzyıllarda Kumanlar, Peçenekler ve Uzlar gibi Türk toplulukları Karadeniz'in kuzeyinden gelip bölgeye yerleşmişlerdir.

---

[332] Roumen Daskalov, *Debating the Past, Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov*, Central Univetsity Press, 2011, s. 246.

[333] Osmanlılar 1393'de Tırnova'yı (Tarnovo), 1396'da Haçlılara karşı Niğbolu Savaşı'nı kazanarak Vidin'i (Vidin), 1400'de Dobruca'yı (Dobrudza) ele geçirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ı fethetmeye başladığı zaman Bulgaristan birleşik bir devlet değildi. Ülke Tırnova, Vidin ve Dobruca olmak üzere üç küçük krallıktan oluşuyordu. Bkz: Kemal H. Karpat*, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çeviren: Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s. 64.

[334] Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 9, 2002, s. 158-159.

[335] Osmanlılardan önce bölgeye yerleşen bir diğer Türk boyu ise Gagavuzlardır. Evlerinde Türkçe konuşan fakat kilisedeki ibadetlerini Rumca yapan Gagavuzlar, Osmanlılardan önce Balkanlara yerleşerek varlıklarını zamanımıza kadar koruyan ve dillerini kaybetmeyen Türk unsuru olarak kalmışlardır. [336] Merkezi otoritenin desteği ve teşviki ile Anadolu'da bulunan Konyarlar, Tatarlar, Yörükler ve Türkmenler de Rumeli'ye yerleştirilmiş; aynı zamanda fethedilen yeni topraklara kendi isteği ile giden bazı Türk grupları da olmuştur. Böylelikle zaman içerisinde Türk etnik unsurunun Bulgaristan Coğrafyasında kendi sosyoekonomik ve sosyal kültürel yapısını oluşturduğu ifade edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü Bulgaristan sınırlarını da içine alan vilayetinde, 1877 yılına gelindiğinde etnik Türk nüfusunun 1.801.000 olduğu ifade edilmektedir. Aynı tarihte aynı bölgedeki Bulgar etnik nüfusunun ise 1.513.000 olduğu belirtilmektedir. Fakat Türk etnik nüfusu 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra azalmıştır. Savaş sırasında yaşanan kayıplar ve sonrasında yaşanan göçler sonucunda Türk etnik unsuru yeni kurulan Bulgaristan Prensliği çatısı altında sayıca iyice azalmıştır. 1879 yılından sonra devam eden göçler ve özellikle Balkan Savaşlarının yenilgileri sebebiyle Türk nüfusu azınlık durumuna düşmüştür. [337] 1884'de Bulgaristan Prensliği Doğu Rumeli Eyaletinde yapılan nüfus sayımına göre ülkenin toplam nüfusu 2.982.949 olarak belirtilmiştir. Bu nüfusun 802.597'sini Müslüman Türk azınlığı oluşturmaktaydı. Buna göre Türk nüfusu toplam nüfusun ancak %26.91'ini oluşturmaktaydı.[338] Sonuç olarak, günümüz Bulgaristan sınırları içerisinde Osmanlı Devleti döneminde yaşayan Türklerin sayısı Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasını takiben yaşana savaşlar sonucunda 1884'e gelindiğinde yarı yarıya azalmıştır denilebilir.

Bulgaristan'da bulunan Türk kimliğinden söz edilirken ve nufüs oranlarından bahsederken göz önüne alınması gereken en önemli unsurlardan birisinin

---

[335] Ömer Turan, "Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu", *Yeni Türkiye*, No:3, Mart – Nisan 1995, s.294.
[336] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961, s. 183.
[337] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985),* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.18.
[338] Ömer Turan, a.g.m., s. 101.

etnisitenin[339] tanımlanması ve unsurlarının belirlenmesi olduğu söylenebilir. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasının ardından kurulan Prenslik Bulgar ulusal kimliğinin inşası sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte sayımlar yapılırken bahsedilen Bulgar kimliği hem etnik hem de dinsel olarak tanımlanmaktadır. Bulgar kimliği etnik olarak Bulgar ve aynı zamanda Ortodoks Hristiyan olarak tanımlanabilir. Bunun karşısında yer alan 'öteki' ise Müslüman Türk kimliğidir. Burada kimlik yine ortak paylaşılan değerler olan etnisite ve din üzerinden tanımlanmaktadır. Yaklaşık 500 yüz yıldır devam eden Osmanlı hâkimiyeti döneminde millet sistemi içerisinde tanımlanan kimlikler, ulusal devletler kurulduğunda etnisiteyi temel almıştır. Fakat etnisite ile beraber dinsel aidiyetin neredeyse birbirine eklemlenmiş olarak algılandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu sebepten dolayı Bulgaristan'daki Türk nüfusundan bahsederken sıklıkla Bulgaristan'da yaşayan Müslüman nüfus kast edilmektedir. Bu da kimlik tanımlanırken etnisite ve dinin başat rol oynadığının bir ifadesi olabilir. Bu yüzden Bulgaristan'da yaşayan Türk topluğundan bahsederken çoğunlukla dini referans kullanılarak 'Müslüman Türk Azınlığı ya da 'Müslüman Azınlık' olarak bahsedilmektedir. Bu yüzden 'Müslüman' ve 'Türk' ifadelerinin sıklıkla birbirinin yerini tuttuğunu söylemek mümkündür.

Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın etnik kökenlerine bakıldığında azınlığın esas olarak Türklerden oluştuğunu ifade etmek gerekmektedir. Bunlardan sonra Pomaklar ve Müslüman Romanlar da bu grubun içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu

[339] Etnisitenin siyasi bir kavram olarak ilk defa 1953'de Amerikan sosyolog David Riesman'a tarafından kullanılmıştır. Bir kavram olarak "etnik"in ilk olarak 1953'te kullanımına karşın, kavram özellikle ulus-devlet formülasyonunun geçerli olması açısından işlevseldir. Çünkü ulus-devlet oluşumu sonrasında etkili olan belirli bir etninin hakim hale getirilir. Hakim etni, sahip olduğu kültürel ve toplumsal özellikleri nedeniyle bir ulusun siyasal oluşumunda ön planda yer almaktadır. Çünkü öncelikli olarak belirli bir etninin belirlendiği, daha sonra ise bu etniye uygun bir ulus kavramsallaştırması ve siyasal formülasyonu şekillendirildiği öne sürülebilir. Etnisite "doğuştan getirilen 'verili' bir durum, bireylerin aidiyet duyguları ile kabul ettikleri, genetik yollarla nesiller arası sürekliliği sağlayan, ortak noktaları aynı dili, gelenekleri canlı tutan, topluluk oluşumunda temel olan ritüelleri eksen alan toplumsal organizasyon" olarak tanımlanabilir. Bkz: Celalettin Yanık, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", *Kaygı – Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı:20, Bahar 2013, s. 230-231.

üç ana grubun dışında sayıları az olan ve çoğunlukla Türk azınlığı içerisinde asimile olduğu söylenebilecek Tatarlar, Arnavutlar ve Çerkezler de bulunmaktadır. [340]

Müslüman azınlık içerisinde etnik köken itibarı ile en tartışmalı grubu oluşturan grup Pomaklardır. Çünkü Türkler, Bulgarlar ve Yunanlılar Pomakların etnik olarak kendi kökenlerinden geldiklerini iddia etmektedirler ve bu iddialarını kanıtlamak üzere ortaya çeşitli teoriler koymaktadırlar. Hugh Poulton Pomakları "Bulgarcayı ana dili olarak konuşan fakat dinleri, örf ve adetleri İslami olan, Slav kökenli Bulgarlar" olarak tanımlamaktadır.[341] Yunan tarihçiler Pomakların eski Trak kabilelerinden geldiğini, yüzyıllar boyunca Helenleştiklerini, Latinleştiklerini, Slavlaştıklarını ve Hristiyanlaştıklarını fakat sonunda Müslümanlaştıklarını ileri sürmektedirler. [342] Ayrıca bazı antik Yunanca kelimelerin Pomakların dillerinde var olduğu ve bunun onların Helen kökenli olduğunun göstergesi olduğu da Yunanlı tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra hem Bulgarlar hem de Yunanlılar Pomakların fiziksel görüntülerinin (baskın bir biçimde sarı ten ve saç rengi, ve mavi göz rengi) kendi kökenlerinden geldiklerinin kanıtı olarak öne sürmektedirler. Çoğu Bulgar bilim adamı ise Pomaklarının dilsel özelliklerini öne sürerek Pomakların Bulgarcanın bir lehçesini konuştuğunu söylemektedirler. Konuştukları lehçede eski Bulgarcanın dil yapısının olduğunu söylemekte ve bugün Müslüman olmalarının sebebinin ise 17. Yüzyılda İslam'a geçişe zorlanmaları olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun yanında kültürlerinde Hristiyanlık öncesi ve Hristiyan unsurlar barındırdıklarını ve bunların da kanıt olabileceğini iddia etmektedirler. [343] Türk bilim adamları ise Pomakların geçmişte Balkanlara yerleşen Kuman Türklerinden geldiklerini öne sürmektedirler. Doğu Avrupa ve Balkanların çeşitli bölgelerine yerleşen Kuman Türklerinin bir kısmı Batı Trakya, Rodoplar ve Pirin Makedonyası bölgelerinin dağlık kesimlerinde yerleşmişlerdir. Bizans zamanında (12 ve 13. Yüzyıllar arasında) Batı Trakya, Rodoplar ve Makedonya'yı

---

[340] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005, s. 53.

[341] Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict,* Minority Rights Group Publications, London, 1993, s. 111.

[342] Tatjana Seyppel, "The Pomaks of Northeastren Greece: An Endangered Balkan Population", *Journal of Institute of Muslim Minority Affairs*, 1989, s. 42.

[343] Carol Silverman, "Pomaks", *Moslem Peoples: A World Ethnographic Survey*, Editör: R. Weekes, Greenwood Press, Westport, 1989, s. 614.

Slav ve Latin akınından korumak amacıyla özellikle Konya civarında yaşayan çok sayıda Müslüman Türk kabilesinin buralara iskân edildiği ve bu grupların burada Kuman Türkleri arasında İslamiyet'i yaydığı ifade edilmektedir. Daha sonra Osmanlıların bu bölgeyi fetihleri sırasında Müslüman olmuş Kumanların Osmanlı askerlerine yardım ettikleri ileri sürülmüş ve bu yüzden kendilerine Slavlar tarafından 'yardımcı' anlamına gelen 'pomagaç' adı verildiği ve zamanla bu sözcüğün 'Pomak' şeklini aldığı ifade edilmektedir. [344]

Müslüman azınlık içerisinde üçüncü önemli grubu oluşturan topluluk ise Romanlardır. Osmanlıların bölgeye yerleşmesinden önce Bulgaristan topraklarına yerleştikleri bilinen Romanların İslamiyet'i kabul etmesi Osmanlıların bölgeyi fethetmesiyle olmuştur. İslamiyet'i kabul etmelerinin sebebinin de çoğunlukla ekonomik ve sosyal olarak avantajlı konum elde etmek olduğu ileri sürülmektedir. Buna rağmen Romanların hem Osmanlının son dönemlerinde hem de Bulgaristan Prensliği döneminde sosyoekonomik olarak alt grubu oluşturduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bulgaristan'da yaşayan Romanların tümü Müslüman değildirler. Kendi içlerinde çeşitli alt gruplara ayrılan Romanların en kalabalık olanı Balkanlara ilk yerleşen grup olan 'Jerlii' oluşturmaktadır. Bu grup Müslüman olan 'Horohaneler' ve Hristiyan olan 'Dasikaneler' olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunun dışında Halk Cumhuriyeti döneminde yerleşik hale getirilen ve aynı zamanda ikinci büyük Roman topluluğunu oluşturan 'Kardarashiler' de Hristiyan'dırlar. Aynı zamanda Türkçe konuşan, Romanca bilmeyen ve Müslüman olan bir grup Roman'a ise halk arasında 'millet' ya da 'millet çingenesi' denilmektedir. [345] Oldukça karmaşık kimlik tanımlamaları olan Romanların mensup oldukları dini kimliklerine göre kendilerini ifade ettikleri söylenmektedir. Yani Hristiyan olanlar kendilerini Bulgar, Müslüman olanlar ise kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum ise nüfus sayımlarında etnik unsurların belirlenmesi konusunda durumu suiistimale

[344] Hüseyin Memişoğlu, *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara, Şafak Matbaası, 1991, s. 5-23.
[345] Ali Dayıoğlu, a.g.e. , s. 58-61.

açık hale getirmekte ve nüfus sayımlarında tartışmalı sonuçlara yol açabilmektedir.[346]

Bulgaristan'da Sosyalist dönemde Türk kimliği inşasından bahsederken BKP'nin o dönemde azınlık olarak tanımlanan topluluklarına yönelik geliştirdiği ve uyguladığı politikalar incelenmelidir. Yukarıda bahsedildiği üzere Türk Kimliği tanımlanırken Osmanlı döneminden aktarılan 'millet sistemi' geleneği ile kimlik Müslüman kimliği ile neredeyse eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden bu inşa süreci ele alınırken diğer Müslüman unsurlar olan Pomaklar ve Romanlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bulgaristan'da 1947 Anayasası'nın kabulünün ardından rejimin ilk yıllarında azınlıklar politikları ile ilgili olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Öncelikle İlk olarak Bulgar İşçi Partisi'nin Komünist kanadının isteği ile Türk azınlığın sorunlarının tartışılacağı bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Konferansa Bulgaristan'ın her bölgesinden katılım olmuştur. Koonferansa katılan bazı delegeler Vatan Cephesi'nin (Fatherland Front) Türkleri özgürleştirecek ve baskıcı politikalardan koruyacak bir yönetim olduğunu iddia etmişlerdir.[347] 27–28 Aralık 1944'te Sofya'da bu komisyon tarafından hükümete iletilmek üzere eğitim, vakıflar ve dini konularda kararlar alınmıştır. Eğitimle ilgili olan hususlarda alınan kararlar özetle Türk okullarının şartlarının iyileştirilmesi ve bu okullarda görev yapan öğretmenlere devlet tarafından maaş ödenmesi ile tüm eğitimin Türk dili ile yapılmasını kapsamıştır. 12 Şubat 1945 tarihli bir kararname ile Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığının belirleyeceği müfredata uymak şartıyla Türk okullarına malî yardım yapılacağı açıklanmıştır. 26 Haziran 1946 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla

[346] Etnik köken olarak yapılan nüfus sayımlarında Romanların sayısı 1900'de 89.549 (% 2.3), 1905'te 99.004 (% 2.5) , 1910'da 121.573 (%2.8), 1920'de 98.451 (% 2.0) , 1926'da 134.844 (%2.5), 1934'te 149.385 (%2.5), 1946'da 170.001 (%2.4), 1956'da 197.865 (%2.6), 1965'de 148.874 (%1.8), 1992'de 313.396 (% 3.7), 2001'de 370.908 (% 4.7) olarak hesaplanmıştır. Farklı yıllarda yapılan nüfus sayımlarında dikkate değer iniş çıkışların yaşanması, Roman nüfusunun zaman zaman başka etnik grupların içerisinde (Bulgar etnik nüfusunu fazla göstermek amacı ile Bulgar olarak sayılmış olabilirler) ya da başka etnik grupların Romanların içerisinde (Türkler veya Pomaklar olduklarından az gösterilmek için Romanların içerisinde sayılmış olabilirler) gösterilmesi sebebi ile gerçekleşmiş olabilir. Bkz: Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, London, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company, 1997, s. 112.

[347] İbrahim Yalımov, *İstoria na Turskata Obştnost v Bılgariya*, İlinda – Evtimov EOOD, Sofya, 2002, s. 281.

da ülke içindeki tüm azınlıkları içerecek şekilde 7–15 yaşları arasındaki tüm çocuklar için mecburi öğrenim getirilmiştir.[348] Rejim bu kararlar karsısında olumsuz bir ifadede bulunmamıştır, fakat buna rağmen kararları uygulamaktan kaçınmıştır. Örneğin, Türk okullarında okutulmak için kitapların yazılmasına izin verilmesine rağmen bunlar bastırılmamıştır. Açılan Türk okullarına devlet yardımı yapılacağına dair söz verilmesine rağmen bu yardımlar 1945 yılında yapılmamıştır. 1946'da yapılan yardım ise çok sınırlı olmuştur.[349]

Enternasyoneli gerçekleştirme ve etnik azınlıkların çeşitliliğini desteklemek Bulgar komünist rejimi tarafından benimsenmiş ilkelerdir. Bu doğrultuda devlet Türklere karşı toleranslı davranmış ve İslami inaçların sosyal alanda yaşanmasını serbest bırakmıştır. Bu Müslümanların inaçları gereği gibi giyinmeleri serbestisini ve okullarda anadilde eğitim alabilme imkânını da kapsamaktaydı. Fakat bu tanınan özgürlüklerin temel nedeni elbette kültürlerin çeşitliliğinin korunması değildi. Asıl neden ve hedef Komünist değerlere sahip, seküler bir Türk kültürel elitini yetiştirmektir. [350]

BKP hedeflediği sosyalist kimliği inşa etmek üzere bu kimliğe tehdit oluşturabileceğini düşündüğü azınlıkların haklarını anayasa ile güvence altına almış ve böylelikle kendi dillerinde eğitim alma ve dini yaşamlarını ve geleneklerini özgürce yaşayabilecekleri ortamı sunduğunu iddia etmiştir. Bunların yanında rejimin ideolojisinin benimsenmesi için basından da faydalanmıştır. Bu yüzden Vatan Cephesi Türkçe olarak 'Işık Gazetesi'ni yayınlamaya başlamıştır. Vatan Cephesi Komitesi Türk Azınlığı Komisyonu yayın organı olarak değerlendirilebilecek gazetenin, Türklerin sosyallist kimliği benimsemesi amacına yönelik etkili bir araç olarak kullanıldığı ileri sürülebilir. Gazeenin 14 Mayıs 1945'de çıkan ilk sayısında gazetenin sahibi 'Milli Vatan Cephesi Komitesi Türk Azınlığı Komisyonu Organı' olarak gazetenin sağ üst köşesinde belirtilmektedir. Gazetenin adı Türkçe olarak yazmakta ve yanında Bulgarca isim bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra gazetede

---

[348] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 222–223.
[349] Bilal Şimşir, a.g.e., s. 174-176.
[350] Orlin Sabev, "Who are the Turks of Bulgaria", *The Turks of Bulgaria, History, Traditions, Culture,* Editör: Anthony Georgieff ve Dimana Trankova, Vagabond Media Ltd, Sofya, 2012, s. 17.

yazılan makalerin Bulgarca çevirisi bir arka sayfada bulunmaktadır. İlk sayının başmakalesi Başyazar Hüseyin Çeşmeci tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalenin sosyalist kimliğin inşası açısından Türk azınlığın nasıl bir düşünce yapısına sahip olması ve neleri yapması gerektiği konusundaki telkinleri açısından önemli olduğu söylenebilir. Geçmişi Unutmayalım başlığı ile yayınlanan makale aşağıdaki gibidir:

"*Vataınımızın faşist idaresinden kurtulduğunu görerek sevincimizden, biz Türkler, bugün 21 senelik korkulu ve karanlık devreyi unutmayalım.*

Geçen faşist idaresinin bütün memlekette yaptığı fenalıklarla beraber, biz Türklere de yaptığı fenalıkların en büyüğü, bizim ana dilimizi konuşmaya bırakmaması idi. . .

Fakat, hakiki vatansever Bulgar vatandaşlarımız bütün bu haksızlıkları görüyorlardı. Ve bu haksızlıklara tahammül edemeyerek çetin ve azimli mücadeleye başladı. Bu mücadelenin neticesi olarak 9 Eylül Vatan Cephesi idareyi eline aldığı zaman, programında her vatandaşa müsavi hak verdi ve bütün gayri kanuni kanunları kaldırdı. O vakit biz Türkler de biraz rahat nefes aldık, öz anamız gibi Vatan Cephesinin boynuna sarıldık. Evet, Vatan Cephesi hükümeti boynuna sarıldık, çünkü baştan bizim serbestliğimizi bize çevirdi, bize, ana dilimizi konuşmamıza müsaade etti. Biz Türkler bunu takdir ediyoruz ve Vatan Cephesi Hükümetine teşekkür ediyoruz.

...

Her azınlığın olduğu gibi, biz Türklerinde gazetesi çıkacak ve her Türk, her istek ve dileğini gazetesine yazacak ve hukunu bütün millet karşısında müdafa edecektir. Bununla beraber biz Türkler de, her nereden gelirse gelsin, reaksiyon propagandalara kapılmayarak Vatan Cephesi hükümetinin daha kuvvetli ve sağlam olması için çalışacağız." [351]

[351] İsmail Cambazov, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık – Nova Swetlina Gazetesi (Belgeler, Bilgiler, Anılar)*, Erkam Matbaası, 2011, s. 100-101.

Yazarların edebi anlamda gazeteye katkı yapmaya başlaması yaklaşık bir yıl gibi bir zaman almıştır. Çünkü Türk azınlık öncelikle Vatan Cephesi'nin vaattlerini yerine getirip getirmedğini görmek istemiştir. Gazetenin 7. Sayısından itibaren Türk yazarlar tereddütlerinden kurtulmuş ve yoğun olarak şiir yazma ve yayınlama faaliyetlerine girişmişlerdir. Gazetenin 17. Sayısında yayınlanan 'Işık Doğarken' adlı şiir esasen gazeteye yönelik duyulan hayranlık duygusunu gösteren bir çeşit methiyedir:

" *Işık Doğarken*

. . .

Bu dalgalı, gürültülü dünyalardan kulaklar,

Tıkanmış da hep perişan olmuş bütün dimaklar

Yükseldiniz sesinizi sussun artık ahmaklar;

Ey sevimli genç gazete! Yolun olsun uğurlu;

Senin için ümit dolu, şeref dolu, şan dolu!

. . .

Bak şu kızıl şafakları ışığınla aydınlat!

Milletinin üzerinden tembelliği kaldır at![352]

O, dermansız vücuduna sevimli bir hayat kat!

Haydi yürü, ileri göz bebeğim ey benim;

Artık sana uzun ömür, parlak gaye dilerim."

Burada Türk azınlığın rejimin ilk yıllarında görece olarak haklar ve özgürlüklerine kavuşmalarının verdiği rahatlama ile rejime destek verildiği ileri sürülebilir. Fakat

[352] İsmail Cambazov, a.g.e., s. 106.

daha önemli olan konu ise rejimin komisyonunun yayın organı olan bu gazete aracılığı ile ideolojisini yayma çabasında olduğudur. Böylelikle Türk azınlık üzerinde ideolojik temelde sosyalist kimlik inşa edilmeye çalışıldığı iddia edilebilir.

Türk azınlığının haklarının ve özgürlüklerinin tanınmasının yarattığı bu olumlu ortam uzun sürmemiştir. Henüz 1948'in başlarında Komünist Parti lideri Dimitrov BKP Merkez Komitesinin Birleşik Oturumunda yaptığı bir konuşmada, Türkiye sınırına yakın yerlerde yaşayan Türklerin ulusal güvenlik açısından bir 'ülser' olduğunu söylemiştir. Kısa sürede meydana gelen bu söylem değişikliğinin sebebinin Soğuk Savaşın başlaması ve Türkiye'nin Demir Perde'nin diğer tarafında kalması olduğu iddia edilebilir. Bu süreçten sonra Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık potansiyel tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak 1950'lerde BKP Türklere ve genel olarak Müslüman azınlığa karşı olan tavrını radikal bir biçimde değiştirmiştir. Bu değişimden sonra etnisitenin bir problem olmadığı ideal bir komünist devlet yaratma fikrinin yerini, 'etnik olarak saf sosyalist Bulgar' ulusu yaratma ideali alacaktır. Bu politika değişiminin uygulamaya geçmesi birkaç yıl içerisinde olmuştur ve bu süre zarfı içerisinde Türk azınlığı ve Müslümanlar kendilerine tanınan haklardan faydalanmaya devam etmişlerdir. [353]

1946 yılından önce özel okul statüsünde olan Türk azınlık okulları, bu tarihten sonra toplu olarak devletleştirilmiştir. Okulların mülkiyeti artık Bulgar Devleti'ndeydi. Bu uygulamanın bakımsız kalan ve maddi güçlükler çeken Türk okullarının ve öğrencilerinin faydasına olacağına ilişkin propagandalar yapılmakyadı. Artık bu okullar devletten ödenek alacak, öğretmenleri daha geniş haklara kavuşacak ve modern eğitim vereceklerdi. Fakat buradaki asıl hedef devletin sosyalist ideolojisinin en temelden başlayarak eğitim sistemi içerisinde çocuklara ve gençlere kazandırılmaya çalışılmasıdır. [354] Bu amaç için yapılması gereken en önemli şeylerden birisi de öğretmen yetiştirilmesi meselesdir. Mevcut öğretmenler sosyalist değerler bütünü içinde yetişmediği için bu kavramları öğrencilere aktaramazlardı. Bu yüzden sosyalist ideolojinin aktarımını yapabilcek öğretmenler yetiştirmek üzere Pedagoji okulları açılmıştır. Bunlardan ilki 1947 yılında Eski Zağra (Stara Zagora)

[353] Orlin Sabev, a.g.m., s. 17.
[354] Bilal Şimşir, a.g.e., s. 202-204.

kentinde açılmıştır. Okulda Türkçe dersinin dışındaki tüm dersler Bulgar öğretmenler tarafından Bulgarca verilmektedir. Bunu takiben 1950 – 1951 ders yılında Şumnu'da bir Yüksek Pedagoji Okulu açılmış ve Türk Ortaokulları için öğretmen yetiştirmeye başlamıştır. 1951'de ise Kırcaali'de lise düzeyinde bir pedagoji okulu daha açılmıştır. Bunu takiben 1952'de ilk kız okulu olan Rusçuk Türk Kız Lisesi açılmıştır. Yine 1952 – 1953 Akademik Yılında Sofya Üniversitesi'nde Türk gençler için bölümler açılmış ve buraya alınacak öğrencilerin hangi bölgelerden alınacağı da kararlaştırılmıştır. Tarih, Türkçe, edebiyat, fizik matematik ve filoloji alanlarında açılan bölümlere; Rusçuk, Şumnu, Hasköy, Filibe, Burgaz, Yukarıcuma, Plevne, Varna, Eski Zağra ve Tırnovo'dan seçilmiş olan öğrenciler yerleştirilmiştir. Ayrıca bu okullarda eğitim vermek üzere Azerbaycan'dan öğretim elemanları getirilmiştir. Bir konuşmasında eğitim reformları ile gurur duyduklarını ifade eden Milli Eğitim Bakanı Demir Yanev; Türk çocuklarına yönelik eğitim kurumlarının on yıllık süre sonunda iki katına çıkarıldığını ifade etmektedir. 1943-1944 eğitim yılında 376 olan Türk ilkokulları sayısı, 1953-1954 eğitim yılında 786'ya yükselmiştir. [355] Böylelikle BKP'nin ideolojik temelde bir kimlik inşasına giriştiğini söylemek olanaklıdır. Bunun yapılması için en etkili mekanizma ise bireyin bu ideoloji çerçevesinde ideoliye ait değerler bütününü eğitim yolu ile edinmesidir denilebilir. Bir başka deyişle, BKP bu uygulamaları ile toplumun kendi kimliğini sosyalist değerler bütünü temelinde yeniden inşa edeceğini hedeflemektedir.

BKP'nin sosyal inşa sürecinin bir diğer önemli aşaması ise dinin kamusal alanın dışına çıkarılması ve ateizmin öncelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda rejim öncelikle okullardaki din derslerini müfredattan çıkarmıştır. Sovyetlerin din karşıtı politikalarını takip eden Dimitrov, dini eğitimin komünizmin Bulgar toplumunu modernize etme hedefinin altını oyduğunu düşünmektedir. Hükümet ayrıca 1946 yılında tüm evlenme işlemlerinin sivil otoriteler tarafından yapılacağını ve Kiliselerde yapılan nikâhların geçersiz sayılacağını yeni kanunlar yaparak ilan etmiştir. Ayrıca Kiliselerin ellerinde bulunan vakıflar ve mallar da

[355] Bilal Şimşir, a.g.e., s. 261-267.

devletleştirilmiştir. [356] Seküler kimlik inşasını hedefleyen bu uygulamnın amacı sıklıkla dini mistisizmin ve geriliğin etkilerinin sınırlandırılması olarak ifade edilmektedir. Bu sınırlandırmanın nihai hedefin ise modern sosyalist toplum yaratmak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rejimin ilk yıllarının Türk azınlığına sağladığı görece özgürlükçü ortamın ve BKP ve Türk etnik topluluğu ile sağlnamış olan uyumun bozulması 1950'lerin başlarında olmuştur. Bunun temel nedeni köylülerin topraklarının kolektifleştirilmesidir. [357] Bu uygulamanın sonucunda çoğunluğu çiftçi olan Türk köylüsü topraksız ve işsiz kalmıştır. Bununla birlikte Türklerin geleneksel yaşam tarzları ile ilgili yapılan müdahaleler de rahatsızlığa yol açmıştır. Örneğin şalvar, başörtüsü ve fes gibi İslam dininin sembolleri olan kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanması girişimleri ve kadınlar için sunulan iş fırsatları ve teşvikleri muhafazakâr kesim ve yaşlılar tarafından kimliklerine ve dinlerine karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu uygulamalardan rahatsızlık duyan ve aynı zamanda ekonomik sıkıntı çeken Türk azınlığı Türkiye'ye göç etme yollarını aramaya başlamıştır.[358] Bunun sonucunda Bulgar Hükümeti 10 Ağustos 1950'de Türk Hükümeti'ne verdiği bir nota ile 10 Kasım 1950 tarihine kadar çoğunluğunu kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayanların oluşturduğu 250.000 kişilik Türk topluluğunun Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını istemiştir. İki ülke arasında yaşanan bu krizin sonucunda 1950-1951 döneminde Türkiye'ye toplam 154.393 kişi göçmen olarak gelmiştir. [359]

1950 – 1951 göçünüe neden olan olaylar Bulgaristan'daki Türklerin 1946 yılında azınlık okullarının devletleştirilmesiyle eğitim alanında yaşadıları kısıtlamalarla başlamıştır. Bunu ardından 1949 yılında çoğunluğu çiftçilikle geçinen Türk azınlığın tarlalarının kooperatifleştirilmesi neticesinde bozulan ekonomik durumları Türk azınlığı derinden sarsmıştır. Bulgar hükümetinin yeni politikasından

---

[356] James Hopkins, *The Bulgarian Orthodox Church: A Socio-Historical Analysis of the Evolving Relationship Between Church, Nation, and State in Bulgaria*, East European Monographs, 2009, s. 196-197.

[357] Lilia Petkova, "The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian Turkish Relations, 1947-2000, *The Global Review of Ethnopolitics*, Cilt:1, Sayı:4, Haziran 2002, s. 42-59.

[358] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 282.

[359] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 282-283.

kaynaklanan bu uygulamalar Türk azınlığın çareyi göçte bulmasına sebep olmuştur. Fakat tüm bunların dışında Bulgar hükümetinin bu konuda Türkiye'ye nota vermesi ve göçmenlerin kabul edilmesi talebi; Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve NATO'ya katılmak istemesine karşı gösterilen bir tepki olarak değerlendirilebilir.[360] Bu konuda Sovyetler Birliği'nin de etkisi olduğu söylenebilir. 1947 yılında Truman doktrini çerçevesinde Amerika'nın Türkiye'yi Marshall yardım planı içerisine dahil etmesi Rusya'yı harekete geçirmiştir. Bu sebeble Sovyet Rusya'nın Bulgaristan'ı kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştığı ileri sürülebilir.[361]

Sosyalist kimlik inşa sürecinin altyapısını oluşturan idelojik yaklaşımın 1950-1951 göçünde kendisini açıkça gösterdiği söylenebilir. Bulgaristan'ın ulusal kimlik inşa sürecinde 'düşman ötekisi' olan Türk Kimliği, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile idelojik temelde inşa edilen sosyalist kimlik karşısında tekrar 'düşman öteki' konumuna gelmiştir. Komünist dönemde azınlık olarak anayasal hakları tanımlanan Türk toplumunun anavatanı konumunda değerlendirilen Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi olarak Soğuk Savaş'ın karşı kampında yer almasının iki kimlik arasında tekrar bir çatışma ortamı yarattığı ileri sürülebilir. Bulgaristan'ın ülke içinde inşa etmek istediği sosyalist kimlik, Türk azınlığın kendisini halen etnik olarak tanımladığı kimliğinin temsilcisi olarak görülen Türkiye Cumhuriyeti'nin liberal ve Batılı kimliği ile karşı karşıya kalmıştır.

Sonuç olarak 1950 – 1951 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da 1947 Anayasası ile azınlık olarak tanımlanmış Türk topluluğu, anayasanın ve rejimin destek arayaşında olmasının yarattığı özgürlükler ortamında sosyal yaşamını sürdürme imkânı bulmuştur denilebilir. Türk azınlığının bu dönemdeki kimliği Bulgaristan Halk Cumhuriyeti vatandaşı olma temelinde yurttaş kimliği olarak nitelendirilebilir. Bu yurttaş kimliği ise bir üst kimlik olarak şekillendirilmeye çalışılan sosyalit kimlik ile iç içe geçmiş olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğu Türk ulusunun bir parçası olarak düşünüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği değerler sistemini de dışarıdan dolaylı olarak

[360] Halil Şimşek, Fulya Arslan, "Yeni Edirne Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler 1950-1951", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 10, Sayı:13, Güz 2012, s. 124.
[361] Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, Sayı:14, İlkbahar – Yaz 2013, s. 120-121.

Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğunu da etkilemektedir. Özetle içeride sosyalist değerler temelinde inşa edilmeye çalışılan kimliğin, dışarıdan gelen batılı değerler ile çatışma halinde olduğu ileri sürülebilir. Bu çatışan kimliğin ise komünist rejim için bir tehdit olduğu söylenebilir.

3. BÖLÜM:

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE YENİ KİMLİKLERİN OLUŞUMU – HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HAREKETİ'NİN (HÖH) YERİ VE ÖNEMİ

Çalışmanın teorik çerçevesinin incelendiği birinci bölümün ardından, ikinci bölümde Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl tanımlandığı incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken kimliğin sosyal olarak inşa edildiği varsayımından yola çıkılmış ve her iki kimliğin inşa sürecinde etkili olan unsurlar göz önüne alınarak bir incelemeye tabi tutulmuştur. Üçüncü bölümde ise öncelikle Jivkov dönemi politikaları Türklerin ötekileştirilmesi temelinde incelenecektir. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası dönemin sistemsel değişimi ve bunun Bulgaristan'da kimliklere yansıması ele alınacak ve Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş süreci incelenecektir. Bulgaristan'ın Avrupa kimliğine dönüş çabaları, demokrasiye geçiş döneminde ortaya çıkan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) özelinde Bulgaristan'daki Türk kimliğinin tanımlanması bakımından incelenecektir.

3.1. JİVKOV DÖNEMİ, TÜRKLERİN ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ VE SOĞUK SAVAŞIN SONU

BKP'nin 1945 yılında iktidara gelmesini takiben 10-15 yıllık süre zarfında anayasada azınlık olarak tanımlanan Türk topluluğunun yaşam koşullarında iyileştirme çabaları olduğu ifade edilebilir. Sovyetlerin 'enternasyonel' modeline dayalı olarak eğitimde, dilde, dini ve kültürel konularda bir çeşit özerklik sağlanmıştır. Fakat bu özerklik partinin sıkı kontrolünde ve aşırı merkezileşmiş politikları altında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda Türkler kendi dilini, kültürünü ve dini yaşamlarını düzenleyebilmiştir. Sofya Üniversitesi'nde Türk Dili bölümü açılmış, birçok Türkçe yayın çıkarılmış ve Türk dili müfredat dışı faaliyet olarak okullarda okutulmuştur. [362]

Rejimin ilk yıllarında Türk azınlığı Bulgar Sosyalist milletinin eşit bir üyesi olarak, nüfüs oranının hak ettiği kültürel ve politik tüm haklarını geliştirme ve kendi dillerinde eğitim, basın yayın ve edebiyat eserleri yayınlayabilmenin ayrıcalığını yaşamıştır. Todor Jivkov'un 1954 yılında iktidara gelmesinin ardından yaptığı birçok konuşmada tesis edilen bu hakların devam edeceği ve devletin bu imkânların uygulamada devam etmesi için elinden geleni yapacağı gibi sözler verilmiştir. Fakat bu sözler Bulgaristan'da Türklerin hakarının ve ulusal kimliklerinin tanımasından daha çok geçici bir önlem gibi işlev görmüştür. Fakat Bulgar okullarına ve üniversitelerine alımlarda yapılan pozitif ayrımcılık gibi olumlu görünen uygulamalar veya ordudaki görevlerde yapılan ayrımcılık ve kamuda yüksek mevkideki işlerde çalışabilme konusundaki kısıtlamalar gibi olumsuz uygulamalar Türklerin toplumdaki sembolik olan kültürel ve grup sınırlarını belirlemiştir. Türk toplumunun grup olarak sınırlarının belirlendiği bu tür politikalar ve uygulamalar aynı zamanda Türklerin Bulgar toplumunun ötekisi olma durumuna getirmiştir.[363]

---

[362] Milena Mahon, "The Turkish Minority Under Comunist Bulgaria – a Politics of Ethnicity and Power", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt:1, Sayı:2, 1999, s. 155.

[363] Gruev Mihail ve Aleksei Kalyonski, *Vuzroditelniyat Protses: Miusiulmanskite Obshtnosti i Komunisticheskiyat Rezhim*, Ciela, Sofya, 2008, s. 127.

Bir başka deyişle Türk azınlığı için yapılan olumlu veya olumsuz ayrımcılık, Türk topluluğunun farklılığını vurgulamış ve onu Bulgar topluluğunun karşısında konumlandırmıştır. Sosyalist üst kimlik çatısı altında birleştirilmek istenen Bulgaristan halkı, etnisite ve din temelinde Türk halkı ile karşı karşıya gelmiştir. Etnik olarak Bulgar ulusunun önceden beri ötekisini oluşturan Türk azınlığı, Müslüman dini kimliği ile de Marksist ideoloji kapsamında ateist temelde inşa edilmek istenen sosyalist kimliğin ötekisi durumuna gelmiştir.

3.1.1. Yeniden Doğuş Süreci'ne Götüren Uygulamalar

Todor Jivkov 1956 yılında BKP'nin liderliğine yükseldiğinde Bulgaristan'da Türk topluluğuna karşı olan politika değişimi daha belirgin bir hal almıştır. 1950'nin sonlarına gelindiğinde okullardaki Türkçe eğitimi kaldırılmış, Müslüman din adamlarının sayısı oldukça azaltılmış ve birçok cami şehir merkezinde yeni şehir gelişimi planları bahanesi ile yıkılmıştır. Bu türden faaliyetler takip eden yıllarda da artarak devam etmiştir. Türk dil merkezleri kapatılmış, Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilmiş, Sofya Üniversitesi'nde açılan Türk Filolojisi Bölümü'nün adı Doğu Çalışmaları olarak değiştirilmiştir. Ayrıca devlet güvenlik birimleri Türk memurlar arasından ajanlık yapacak olanları aramaya başlamış ve geleneksel İslami kıyafetleriin giyilmesinin yasaklanmasının ilk uygulamaları başlamıştır.[364]

1958'den itibaren başlayan ve 1960'lar süresince devam eden Kaynaşma Programı (Inclusion, Priobştavane), ya da Dimitrov tarafından verilen ismi ile 'ulusa dönüş süreci'nin amacı Türk etnik topluluğunu Bulgar Devleti ile bütünleştirmektir. Bu yolla rejim Türk azınlığın öteki olma durumuna son verilmesini amaçlanıyordu.

[364] Orlin Sabev, a.g.m., s. 17.

[365] Bu amaçla öncelikle eğitim alanındaki değişiklikler uygulamaya konulmuştur. 1959-1960 ders yılında Bulgaristan'da Türkçe eğitim yapmakta olan bütün azınlık okulları Bulgar okulları ile birleştirilmiştir. Artık yeni sistemde Türk öğrenciler Bulgar öğrenciler ile bir arada Bulgarca eğtim alacaklardır. Türkçe ise sadece seçmeli ders gibi haftada birkaç saat şeklinde öğretilecektir. Burada esasında okulların birleştirilmesinden ziyade Türk azınlığın okullarının kapatılması söz konusudur. [366]

Todor Jivkov'un öncülük ettiği kaynaşma teorisi kapsamında uygulamaya konulan faaliyetler Bulgaristan Türk azınlığının Bulgar halkı ile kaynaşmasını, yani bütünleşmesini hedeflemektedir. Bu bütünleşmenin ilk hedefini köylüler oluşturmuştur. Çünkü 1956 yılına gelindiğinde Türk köylülerin yaklaşık olarak %40'ı kooperatiflere girmemişlerdi. Yapılan reformlar ile köylülerin kooperatifleri katılmaları sağlanmak istenmiştir ve 1958 yılına gelindiğinde artık Türk köylülerinin %90'ı kooperatifçi olmuştur denilebilir. Kaynaşma programının ikinci hedefinin ise Türk azınlık okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesi ve bu yolla eğitim dilinin Bulgarca olması olmasıdır. Bunu takiben sosyalist kimlik inşası sürecinin öenmli bir parçası olarak dinin sosyal yaşamdan uzaklaştırılması ve ateizmin yaygınlaştırılması kapsamında 1956 yılında Türklere din hizmetinde buluna din görevlilerinin sayısı azaltılmıştır. Örneğin daha önceden 2393 olan hoca sayısı 1961 yılında 426'ya inmiştir. 18 olan müftlük sayısı ise 6'ya düşürülmüştür. [367]

Jivkov döneminin ilk yıllarında uygulanan kaynaşma politikası Türk azınlığı tarafından 'Bulgarlaştırma' olarak değerlendirilmektedir. Kimliğin temel unsurlarından olan dil ve din gibi öğelerin değiştirilmesi çabası olarak değerlendirilen bu uygulamalar karşısında Jivkov yönetimi çeşitli söylemler geliştirmiş ve bu uygulamaların sebebinin Türklerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve Bulgaristan'ın sosyal yaşamında eşit olarak yer alabilmesi olarak ifade etmişlerdir. İsmail Cambazov'un aktardığına göre, Todor Jivkov 1964 yılında Yeni Hayat dergisinin 10. Yıldönümü vesilesiyle dergiye bir kutlama mesajı

[365] Lilia Petkova, a.g.m., s. 45-46.
[366] Bilal Şimşir, a.g.e., s.272-277.
[367] İsmail Cambazov, a.g.e., s. 254-255.

göndermiştir. Bu mesajda kaynaştırma kapsamında yapılan uygulamaların Bulgarlaştırma demek olmadığını şu cümlelerle vurgulamıştır: "*Türk ahali şimdi olduğu gibi gelecekte de ana dilini konuşacaktır, ilerici gelenekleri bu dilde gerçekleştirecektir, çağdaş edebiyat yapıtlarını bu dilde yazacaktır ve çok güzel şarkılarını onunla söyleyecektir*."[368]

Fakat Jivkov'un bu açıklamaları Türk azınlıkta karşılığını bulmamış ve huzursuzluk devam etmiştir. BKP'nin Türk azınlığa yönelik politikasından bahseden Bulgar tarihçi Vera Mutafchieva komünist partinin komünizmin ideolojisini yaymak üzere yapılana eğitim faaliyetlerini şöyle değerlendirmektedir:

"BKP'nin Türk Merkezi Komitesi tarafından idare edilen Türk 'nomenklatura'sı (parti yönetiminde üst kadrolarda bulunan kişiler)kendi konumlarının ve ayrıcalıklarının keyfini çıkararak ortaya çıkmışlardır. Bu kişiler Türk azınlığın ne özgür laik eğitimin ne de ailelerine ve geleneklerine karşı gelme bakış açısının kışkırtamadığı çoğunluğundan izole olarak yaşamışlardır. . . Bu eğitim süreci geleneksel düşünce biçimini etkilemiştir – seküler düşünce dini görünüşü baltalamıştır." [369]

Bu açıklamaların aksine rejimin ülkede tam kontrolü sağlamasından sonra uygulamaya konulan kaynaşma teorisinin asıl sebebi, sayıca fazla olan Müslümanların sağlıklı ve etnik olarak bütün bir ulus olan Bulgaristan için kötü huylu bir hastalık gibi görülmesidir. Komünist ulusalcılık olarak değerlendirilebilecek bu sürecin hedefi homojen ve uyumlu bir ulus yaratmaktır. [370] Mutafchieva'nın da açıkladığı gibi rejim bu uygulamaları yaparken aynı zamanda etnik çoğunluğu oluşturan Bulgarların milliyetçi duygularına da etki etmek istemiştir:

"Bulgarların kitle halinde Türklerin ve Pomakların 'ötekilikleri' üzerine olan tartışmalarla beyinleri yıkanmıştır. Enternasyonalizm ile kıyaslanarak yeni bir düşünce geliştirildi: Onlar sadece 'diğerleri' değiller, bizim devletimiz için daha

---

[368] İsmail Cambazov, a.g.e., s. 255.

[369] Vera Mutafchieva, "The Turk, The Jew, and the Gypsy", Relations of Compatibility and Incompatibility between Christians and Muslims in Bulgaria", Editör: Antonina Zhelyaskova, *International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations Foundation*, 1994, s. 31.

[370] Fatme Myuhtar – May, *Cultural Heritage under Siege: Five Narratives of Pomak Heritage: From Forced Renaming to Weddings,* Koninklijke Brill, Leiden, 2014, s. 97-98.

fazlası olarak tehlikeliler çünkü onlar egemenlik altındaki topraklarımızı alıp daha sonra Türkiye topraklarına katmak istiyorlar."[371]

Ortaya aniden çıkan Müslümanları öteki olarak algılama politikası aynı zamanda Pomakların durumunu da gündeme getirmiştir. Müslüman kimliğinin Türk kimliği ile eş tutulduğu bir ortamda Pomakların kendilerini Türk olarak tanımlayabilecekleri düşüncesi rejimi tedirgin etmiş ve hayal ettikleri homojen ulusal komünist sistemlerine önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. [372]

Bu yüzden uygulanan eğitim kampanyaları öncelikle Pomakları hedef almış ve sonraları Türk azınlığı'da kapsamıştır. Bu eğitim kapsamında amaç geri kalmış olarak değerlendirilen Müslümanların sosyal yaşamlarını sosyalist değerler etrafında şekillendirmektir. Sosyalist değerler bütününün bir parçası olan ateizm planlanan eğitim programları ile Müslüman azınlığa benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Müslümanların yaşam biçimi geri kalmış olarak değerlendirilmiştir. Rejimin görevinin ise geri kalmış olan bu toplulukları sosyalist değerler temelinde modernleştirilmesi olduğu ifade edilmektedir.

Fakat bu eğitim programları ile Türklerin geleneksel yaşam biçimleri, örf ve adetleri ve hatta dinleri ile alay geçilmiştir. Komünist Parti Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde "yaşam biçimleri hakkında komisyonlar" kurmuştur. Bu komisyonların amacı dini fanatizmi ve ailenin muhafazakârlığını ortadan kaldıracak çalışmalar yapmaktır. Bu amaçla Türk kadınlarına gece dersleri konmuş ve "modern insanın kültürü ve davranışları" hakkında eğitim verilmiştir.[373] Pomak kadınlarına yönelik hazırlanan eğitim kampanyasının en ilgi çekici örneği olarak 1961 yılında hazırlanan bir ders programından bahsedilebilir. Ders programının başlığı "Vatan Cephesi'nin Bulgaristan Müslüman Kadınları Aktivistleri için Kırk beş Günlük Dersler" dir. Bu programda yer alan dersler şunlardır:

"4 saat Bulgarca, 4 saat Dünya Coğrafyası, 4 saat Kadınlar için Kişisel Hijyen, 4 saat Düzgün Sosyalist Bir Kadının Giyinme Biçimi,

---

[371] Vera Mutafchieva, a.g.m., s. 33.
[372] Fatme Myuhtar, a.g.e., s. 98.
[373] Mary Neuburger, "Bulgaro – Turkish Encounters and the Re-Imagining of the Bulgarian Nation (1878 – 1995)", *East European Quarterly,* Cilt: 31, Sayı: 1, Mart 1997, s. 5.

Bunların yanı sıra her biri ikişer saat olmak üzere: Dinin Bilimdışı ve Gerici Özü, Din ve Kadın, Dini Tatillerin ve Gelenekleri Gözlemlemenin Zararları, Din ve Milliyet dersleri programda yer almaktadır.

Bu derslerin ardından yapılan diğer sekizer saattlik dersler ise şunlardır: Sosyalist Ailenin Değerleri, Kadınlar Arasında Vatan Cephesi'nin Görevi, Kadın Aktivistlerin Vatan Cephesi'ndeki Görevleri"[374]

Uygulanan bu eğitim programı ile Müslüman kadınların İslamiyetten ayrılıp bilimsel sosyalizmi (Marksizm) benimsemeleri arzulanmakta ve bilimsel sosyalizmin gerekliliklerini de sosyal ve özel hatatlarına adapte etmeleri beklenmektedir.

Uygulanan eğitim programlarının yanında Müslüman azınlığın yaşam standartlarının yükseldiğini gösteren birçok propoganda materyalleri de hükümet tarafından bastırılmaktaydı. Bu türden bir örnek ise 1960 yılında basılan Rodop dağlarında yaşayan Pomakların eskiye nazaran artan maddi olanaklarını ve artan yaşam kalitelerini resimlerle gösteren kitaptır. Kitapta modern Bulgar giyim şekli ile giyinmiş gülümseyen kadın fotoğrafları yer almaktadır. Ayrıca propaganda malzemesi olarak kullanılan karikatürler de kitapta yer almaktadır. Bu karikatürlerden bir tanesinde eşeğin üzerinde sigara içen bir köylü ve onun arkasında kocasını çıplak ayaklı şekilde takip eden kadın çizilmektedir. Mumya gibi giydirilmiş olan kadın birçok büyük paket ve aynı zamanda bebeğini ve çapa taşımaktadır. Bunun hemen altında ise elinde bir helyum balonu taşıyan genç bir adamın elini tutan modern giyimli bir kadın çizilmiştir. Kocası elinde büyük bir ev aleti paketi taşıyor ve karısını takip ediyordu. Bir diğer karikatürde ise yüzünde kızgın bir ifade olan sarıklı bir adam elinde tesbih ile caminin minaresinde çizilmiş ve altındaki başlıkta ise "Gökyüzündeki cennetin mimarı" yazmaktadır. Bunun altındaki sütunda ise modern sosyalist şehrini inşa etmek üzere çalışan insanlar görülmektedir ve altındaki başlıkta ise "Dünyadaki Cennetin Mimarları" yazmaktadır. [375]

Kitaplar veya broşürler aracılığı ile yapılan bu propagandaların amacı her ne kadar Müslüman azınlığın sosyal ve maddi yaşam koşullarının iyileştirilmesi olarak

[374] Pamela Ballinger ve Kristen Ghodsee, "Socialist Secularism: Religion, Modernity, and Muslim Women's Emancipation in Bulgaria and Yugoslavia, 1945-1191", *Aspasia,* Cilt 5, Sayı:1, 2011, s. 18.
[375] Pamela Ballinger ve Kristen Ghodsee, a.g.m., s. 18-19.

gözükse de; konu esasında sosyalist değerler sisteminin unsurlarının benimsetilmesi çabasıdır denebilir. Bu yapılırken Türk kimliğinin ayrılmaz, hatta eş tanımlanan Müslüman kimliği gericilik ile eşleştirilirken, Sosyalist kimlik modernlik ile ilişkilendirilmektedir denebilir. Bir başka ifade ile Türklerin yaşam biçimlerini, geleneklerini, örf ve adetlerini belirleyen dini aidiyetleri tartışma meselesi yapılmış, gericilik olarak nitelendirilmiş ve modern toplumun gereklilikleri karşısında sert bir şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu durumun ateizmin bilimsel sosyalizmin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi gerekliliğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Bunların sonucunda 1960'larda Bulgaristan Müslümanlarına karşı belirli asimilasyon metodları uygulamaya başlamıştır. Bunlardan ilki kimliğin en önemli belirteci olan isimlerin değiştirilmesi uygulamasıdır. İlk isim değiştirme uygulaması 1962-1964 yılları arasında Rodop bölgesindeki Smolyan şehrinde yaşayan Pomaklarda yapılmak istenmiştir. Bu ilk uygulamadaki metod ikna edilme şeklindeydi fakat uygulamada kabul etmeyenlere karşı güç kullanıldığı da iddia edilmektedir. Diğer bölgedeki Pomakların isim değiştirilmesi ise 1970-1972 yılları arasında yapılmıştır. Kampanya sadece idari baskı ile yürütülmemiş, aynı zamanda askeri güç de kullanılmıştır. Yapılan bu uygulama için öne sürülen temel savunma ise "Bulgar Müslümanların Türkleşmesini durdurmak" olarak yapılıyordu.[376]

Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının Bulgar milletinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayan rejim, uygulamaya soktuğu kaynaşma politikaları ile Türkler arasında var olan rahatsızlığı arttırmıştır. Bu yüzden Türk azınlığı anavatan olarak tanımladıkları Türkiye'ye göç etme taleplerini sürdürmüşlerdir. Türklerin göç etmelerini istemeyen Bulgaristan bir yandan Türkiye Cumhuriyeti ile yeni bir göç anlaşması için görüşmelerine devam etmiştir. Bu görüşmeler sonucunda Todor Jivkov 22 Mart 1968'de Türkiye'ye gelmiş anlaşma imzalanmıştır. Resmi adı "Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri

[376] Orlin Sabev, a.g.m., 17-18.

Hakkında Anlaşma"[377] olan bu anlaşmaya göre sadece 1952'ye kadar Türkiye'ye göç eden Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının aşağıdaki akrabalık bağlarına sahip vatandaşları kapsamıştır. 19 Ağustos 1969'da yürürlüğe giren anlaşma 1950-1951 yılındaki göç esnasında ayrılmış olan ailelerinin birleştirilmesi esasında imzalanmıştır ve 1978 yılına kadar geçerli olmuştur. [378] Her iki göç dalgası da Türk ve Bulgar otoriteleri arasında krizlere sebep verse de olaylar neticede sosyal ve politik olarak "emniyet subabı" görevi görmüştür. Böylelikle Bulgaristan'da etnik temelli bir çatışma olma ihtimali sürdürülebilir oranda kalmıştır.[379] İmzalanan bu anlaşma kapsamında 10 yıllık süre içerisinde Türkiye'ye yaklaşık olarak 130.000 kişi göç etmiştir.[380]

Yapılan bu göç anlaşmasının ardından Parti'nin Bulgaristan'da kalan Türk azınlığı ile ilgili politikası şekillenmeye başlamıştır. Todor Jivkov 1968'de yaptığı bir konuşmada Bulgaristan'daki en problemli nüfusun sayıları dolayısı ile Türkler olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türklerin aslında Türk olmadığını, eskiden Türkleştirilmiş Bulgarlar olduğunu ilave etmiştir. Bu yüzden de Parti'nin aşamalı bir biçimde Türkleri Bulgarlar ile birleştirmesi gerektiğini ve Komünist ulusu ilki (Türkler) üzerinde değil, ikincisi (Bulgarlar) üzerinden inşa edileceğini ifade etmiştir. [381] Türklerin Bulgarlar ile kaynaştırılması ya da başka bir deyişle asimile edilebilmesi için Politbüro toplantılarında ortaya ilginç fikirler atılmıştır. Bunlardan bir tanesi Türklerin Bulgarlar ile evlilik yapnası ve bunun hükümet tarafından desteklenmesidir. Ayrıca Türklerden entelektüel kişilerin kamu kurum ve kuruluşlarında önemli makamlara getirilerek, bu kişilerden hükümet propogandası yapması istenebileceği de ileri sürülmüştür.[382]

Jivkov döneminin getirdiği bu politika değişikliği daha önce bahsedilen Işık Gazetesi'nin isim değişikli yoluyla da gözlemlenebilir. 1960'lı yılların başında gazetenin Yeni Işık adına bir de aynı anlama gelen Bulgarcası 'Nova Svetlina'

---

[377] Anlaşmanın tam metni için bakınız: Göç Anlaşması Metni, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 66, Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968, s. 342–347.
[378] Nuri Ali Tahir, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgarşstan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt:8, Sayı:41, Aralık 2015, s. 581.
[379] Hugh Poulton, a.g.e., s. 119-120.
[380] İbrahim Yalımov, a.g.e., s. 352.
[381] Iskra Baeva ve Evgenia Kalinova, *Vuzroditelniyat Protses: Bulgarskata Durjava i Bulgarskite Turtsi,* 2 Cilt, Darzhavna Agentsia Arhivi, Sofya, 2009, s. 66-67.
[382] Nuri Ali Tahir, a.g.m., s. 582

eklenmiştir. BKP'nin Türk azınlığı yönlendirmek için kullandığı bu gazete daha önceleri sadece Türkçe adı ile yayınlanırken, sonraları yanına Bulgarca adı ilave edilmiştir. Ayrıca Türkçe olarak iki kelimelik 'Yeni Işık' başlığı 8 cm'lik bir alana sıkıştırılmışken, Bulgarca 'Nova Svetlina' 18 cm'lik bir alana yayılmıştır. Ayrıca başlığın üzerinde yer alan "Tüm ülkelerin proleterleri birleşiniz" sloganı daha önceleri Türkçe yazılmaktayken, bu yıldan sonra Bulgarca yazılmaya başlanmıştır. Başlığın en alt sütununda yer alan "Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Yayını" tümcesi de Bulgarca olarak yazılmaktadır. [383] Burada yapılan değişiklikler ne kadar ufak görünse bile aslında sembolik olarak politik düşüncede ve eylemde olacak olan dönüşümün habercisi olarak değerlendirilebilir. Gazetenin Bulgarca adının büyük yazılması sembolik olarak Bulgar dilinin ve kültürünün hâkim ve söz sahibi olduğunun gösterilmesi olarak değerlendirilebilir. Bu değişim çok kültürlü bir enternasyonalizm yerine, etnisiteye dayalı yeni ulusal bir sosyalism anlayışının habercisi olarak görülebilir.

Türk azınlığın kültürel haklarına ve dini özgürlüklerine yönelik uygulanan saldırgan politika 1970'lere gelindiğinde de artarak devam etmiştir. Ateizmi ve sekülerizmi yayma politikaları devam etmiş, vatansever eğitim sistemi vurgulanmaya devam etmiştir. 1974'e gelindiğinde ise Türk dilinde eğitim ve Türkçe yayınlar ortadan kalkmıştır. Ayrıca mevcut Türk tiyatro ve folklör dernekleri Bulgar olanlarla birleştirilmiştir. [384]

1971 yılında BKP'nin 10. Kongeresinde yeni anayasanın taslağı hazırlanmıştır. 1947 Dimitrov Anayasası'nın aksine bu yeni belgede BKP'nin rolü 'toplumda ve devlette öncülük eden kuvvet' olarak ifade edilmiştir. Yeni anayasa aynı zamanda Bulgaristan'ı uluslararası sosyalist ülkeler birliğinin bir üyesi olarak sosyalist bir ülke olarak tanımlamıştır. [385] 1971 – 1991 yılları arasında yürürlükte olacak anayasada azınlıların tanımı ile ilgili önemli bir değişiklik yapılmıştır. 1947 anayasasında 'ulusal azınlıklar' olarak yapılan tanımlama 1971 Anayasası'nda 'Bulgaristan kökenli olmayan vatandaşlar' olarak değiştirilmiştir. Bu değişim

[383] İsnail Cambazov, a.g.e., s. 147.
[384] Mihail Gruev ve Aleksei Kalyonski, a.g.e., s. 115-116.
[385] Bulgaria The Constitution of 1971, http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-1984.html (18.12.2017)

BKP'nin komünizm kapsamında çok uluslu devlet düşüncesinden, Slav kültürünün referans alındığı daha ulusalcı bir devlet anlayışına geçildiğinin somut bir adımı olmuştur. Bu adım atılırken 'ötekilere' ise çok ufak bir alan bırakılmıştır. 1970'lerde resmi demeçler ve basılı materyallerde sıklıkla 'birleşmiş Bulgar sosyalist ulusundan' bahsedilmektedir. Fakat bu birleşmede daha önceden azınlıklara tanınmış olan kültürel haklar geriye alınmıştır. [386]

Dinin Müslümanlar'ın hayatından çıkarılması ve Ateizmin yaygınlaştırılması amacıyla yapılan propagandalarda öncelikle dini uygulamaların mantığa aykırı olduğu fikri yayılmak istenmiştir. Örneğin Ramazan ayında oruç tutmanın insanın bağışıklık sistemi için çok zararlı olduğu ve bu yüzden hastalıklara daha kolay yakalanabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca Müslümanların bu yüzden daha çok hastalığa yakalanma risklerinin daha yüksek olduğu iddia edilmiştir. Bu yüzden de sık hastalanan işçilerin daha verimsiz olduğu söylenmiştir. Ayrıca Kurban Bayramı için de benzer propagandalar yapılmıştır. Bayram boyunca tek seferde tüketilen etin insanların midesini bozduğunu ve çok fazla yağlı et tüketildiği için sıklıkla sağlık problemleri yaşamdığı iddia edilmiştir. Ayrıca tek seferde bu kadar çok hayvanın kesilmesinin de ekonomik olarak zararlı olduğu, bunun yerine bu hayvanların yurt dışına nakit para sağlamak üzere satılabileceği ifade edilmiştir. Bunların yanında erkek çocuklarının sünnet edilmesi barbarlık olarak değerlendirilmiş ve sağlıksız olduğu iddia edilmiştir. Kadınların başörtüsü takması ve şalvar giymesi ise onların erkeklere karşı boyun eğmelerinin sembolü olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden kadınların başörtüsü takmaması ve şalvar gibi geleneksel kıyafetlerini çıkarmaları gerektiği telkinlerinde bulunulmuştur. [387]

Bunlara ek olarak 1970'lerin ortalarında gerçekleşen Kıbrıs olayının etkileri Bulgaristan'da da yankı bulmuş ve Bulgar hükümetinin Türk azınlık meselesi konusundaki değişmeye başlayan fikirlerinin keskinleşmesine sebep olmuştur denilebilir. Bu olay Bulgarlar arasında Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın da

[386] Eric Fichtl, "Other of One of Us? Bulgaria's Attempt to Assimilate Its Ethnic Turks", New School, Graduate Program in International Affairs Global Flows and International Community Spring 2005 http://www.ericfichtl.org/index.php/texts/article/other_or_one_of_us (01.12.2017)

[387] Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, London, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company, 1997, s. 58-59.

Kıbrıs'ta yaşayan Türkler gibi taleplerde bulunacağı ve Türk hükümetinin müdahale edebileceği gibi korkulara sebep olmuştur. Bunun sonucunda da azınlıklara karşı uygulanan politikalarda keskin bir dönüş olduğu ifade edilebilir. [388]

BKP'nin Marksist ulusalcılık stratejileri ve taktikleri BKP'nin Bulgar ulusunun gerçek temsilcisi olduğu fikrinin devamı için planlanmıştır denilebilir. Fakat ulusal birlik adına yapılan bu uygulamalar politik kutuplaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu kutuplaşmada 'ötekinin' olumsuz özellikleri vurgulanmış ve bu durum tüm toplum adına bir tehdit olarak sunulmuştur. Vatan Cephesi kendisini Bulgar ulusu ie tanımladığı için bu ulusun dışında yer alan her ulus bağımsız olarak düşünülmekte ve dışarıda olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirme ise Bulgar ulusu dışında kalan diğerlerini zararlı ve tehlikeli olarak değerlendirmektedir. Buradan çıkan tablo ise "eğer Vatan Cephe'sinin içinde değilsen, Bulgaristan'a karşısın" dır. Sonuç olarak bu tablo 'ötekiyi' izole etmekte ve marjinalleştirmektedir. Böylelikte öteki suçlu gösterilmekte ve tahrip edilmesinin önü açılmaktadır. Bu kapsamda etnik azınlıklar öteki olarak değerlendirilmekte ve komünist rejime destek vermeyen ya da gerekliliklerini yerine getirmeyenler ise göç edebilir ya da asimilasyona uğratılabilirlerdi. [389] Bir başka deyişle, Sosyalist kolektif kimliği içerisinde kendisini tanımlayamayan Türk azınlığının bunun sonucu olarak bu kimliğin zorla edindirilmesi ile karşı karşıya kalabileceği ileri sürülmektedir. Bu durumun da Türk azınlığın Jivkov döneminin son zamanlarında karşı karşıya kaldığı asimilasyon politikalarının alt yapısını oluşturduğu ileri sürülebilir.

3.1.2. Yeniden Doğuş Süreci ve Türklerin Etnik ve Dini Değerlerinin Yok Edilmesi Çabaları

1980'li yıllarda Türk azınlığın Sosyalist Bulgar ulusu oluşturulması amacı ile karşı karşıya kaldığı uygulamalar ve baskılar yoğunlaşmıştır. 11 Şubat 1982 tarihinde

[388] Mary Neuburger, a.g.m., s. 5.
[389] Yannis Sygkelos, a.g.e., s. 118.

"Bulgaristan'ın Etnik Birliğini Sağlamlaştırmada Bir Faktör Olarak Manevi Değerler" başlığıyla yeni bir planı ortaya konmuştur. Buna göre etnik bakımdan homojen bir yapı oluşturulması öngörülmüştür. Bu planın içinde geçen "Maksadın sağlanması için aile bireylerinin kendi aralarında konuşmaları da dâhil olmak üzere toplum içindeki tüm konuşmaların Bulgarca olması gerekir. Bu maksatla; Türkçe ve diğer azınlık dillerinin konuşulması cezalandırılması gereken bir suç olmalıdır" hükmünün, yapılması planlanan ve asimilasyon olarak değerlendirilebilecek uygulamaların altyapısını oluşturduğu söylenebilir.[390] Alınan bu ve buna benzer kararların uygulanması 1984 yılında başlamıştır. BKP Merkez Komitesi Politik Bürosu "Bulgaristan Türkleri'nin sosyalizm hedefi ve BKP'nin Politikaları doğrultusunda daha ileri bir biçimde birleşmesi ve kaynaşması için" bir program geliştirmiştir. 1984 yazında geliştirilen bu programın uygulaması polis tarafından Aralık ayında başlamıştır. BKP lideri Todor Jivkov 18 Ocak 1985 tarihinde parti ve devlet aktivistleri ile buluştuğu bir toplantıda "İsimlerin değiştirilmesi, (ismi değiştirilen) nüfusun Türklerin boyunduruğunun altından kurtulmalarının kutlanması olacaktır" demiştir.[391]

Todor Jivkov tarafından başlatılan 1984 – 1989 asimilasyon kampanyası olarak bilinen süreç bir tür güzel adlandırma tekniği ile "yeniden doğuş" (vuzroditelskiat protses) olarak adlandırılmıştır. Bu sürecin en önemli kısmını ise Türklerin isimlerinin Slav – Hristiyan isimleri ile zorla değiştirilmesi meselesi oluşturmaktadır. İsimlerinin Hristiyan isimleri ile değiştirilmesi Türkler tarafından bir tür Hristiyan vaftizi olarak değerlendirilmektedir. [392] Bu kampanya Bulgaristan yetkilileri tarafından bir takım asılsız gerekçelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre Türkler Osmanlılar zamanında zorla Müslümanlığı kabul etmiş Slav kökenli Bulgarlardan gelmektedirler. Bu yüzden Türklerin Bulgar ve Hristiyan isimlerini gönüllü olarak kabul ettiklerini ve bunu Bulgar köklerine dönmek için bir tür 'yeniden doğuş' fırsatı olarak gördüklerini iddia etmişlerdir. Ayrıca bu sürece Bulgaristan'ın bağımsızlık savaşı yıllarında da kullanılan terim (vızrajdane) 'yeniden

[390] Mete Uluyurt, *Bulgaristan Sosyal ve Siyasal Yaşamında Türkler*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2005, s. 177-178.
[391] Penka Peeva, "The Turkish Ethnic Group in Bulgaria: History and Problems of Integration" *Eurolimes*, Cilt:22, Sonbahar 2016, s. 88.
[392] Mary Neuburger, a.g.m., s. 6.

doğuş' adı verilerek bir tür algı yanılması yaratılması hedeflenmiştir.[393] Burada asıl yapılan Türk azınlığın "Bulgarlaştırılmak" istenmesidir.[394]

Neuburger'a göre uygulanan Bulgarlaştırma politikaları kapsamında yapılan zorla isim değiştirmenin sembolik önemi bulunmaktadır. Bu yapılan sıradan bir nüfus cüzdanı değişiminin ya da Bulgar vatandaşı olabilmenin ötesinde, kimliğin tanımın değiştirilmesi çabasıdır. Neuburger'in gözlemlerine göre,

"*Hristiyanlar ve Bulgarlar arasında ırksal/renksel farklılıkların bulunmadığı Balkanlar ortamında, kişi adları etnik ve dini aidiyetin en önemli belirteçlerinden birisidir. Türban, fes, peçe gibi isimler İslami aidiyetin en dikkat çekici işaretleridir. . . Müslüman tarzı giyim biçimi gibi, Türk – Arap isimleri 20. Yüzyıl Bulgaristan'ında Müslüman bölgelerini kontrol etmek ve bunun sonucunda kendilerine göre yeni bir Müslüman imgesi yaratmak açık bir hedef haline gelmiştir. . .*"[395]

Bulgaristan'daki Türklere yönelik bu asimilasyon politikası geleneksel kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanması ve kamuoyuna açık yerlerde Türkçe konuşmanın cezalandırılabileceği yaptırımlarıyla başlamıştır. Bunun hemen ardından ise Aralık 1984 ve Mart 1985 tarihleri arasında zorla isim değiştirme uygulaması başlamıştır. Bu uygulamaların yurtdışında duyulması karşısında bölgeye gidip inceleme yapmak isteyenler ise çeşitli bahanelerle engellenmişlerdir. Türklerin çoğunlukla yaşadıkları kırsal bölgelerde kötü hava şartları nedeniyle yolların kapalı olduğunu iletmişler; Türkiye Büyükelçiliği'nde görevli kişilerin, gazetecilerin ve ziyaretçilerin bu bölgelere gitmelerini engellemişlerdir. Bunun yanında buralarda yaşayan Türklerin de Türkiye Büyükelçiliği binasına girmesine izin verilmemiş ve

---

[393] Mahon, Savova-Mahon B. *The Politics of Nationalism Under Communism in Bulgaria. Myths, Memories, and Minorities*, University of London, University College London (United Kingdom), Ann Arbor, 2001*, ProQuest Dissertations & Theses Global*, https://search.proquest.com/docview/1778513487?accountid=17170 (11.12.2017)

[394] James. W. Warhola ve Orlina Boteva, a.g.m., s. 262.

[395] Mary Neuburger, *The Orient Within. . . a.g.e., s.143.*

hatta telefon etmeleri bile engellenmiştir. Yapılan bu baskıların 1989 yılına kadar devam ettiği ifade edilmiştir. [396]

Zorla yapılan bu uygulamaların yanında Türkler resmi makamlarla olan işlerinde Bulgar ismi almaya mecbur bırakılmışlardır. Örneğin, Bulgar ismi olmayanlar hastanede muayene edilmemiş, bankadan para çekememiş, su ve telefon faturalarını ödeyememiştir. Hatta çocuklarını okula kayıt ettirememişlerdir. [397] Bunun yanında isimlerini Bulgar isimleri ile değiştirmeyen Türkler işlerinden çıkarılma ve maaşlarını alamama gibi yaptırımlar ile de karşı karşıya kalmışlardır. Türklerin Bulgar isimlerini kapılarına yazmaları istenmiş, yazmayanlara gelen posta evrakı ise kişi adresinde bulunamadı bilgisi ile geri gönderilmiştir. Ayrıca çalıştıkları yerlerde Türkçe konuşmaları yasaklanmış ve eğer restoran işletiyorlar ise görünür bir yere orada Türkçe konuşulamayacağına ilişkin yazı asılması zorunlu kılınmıştır. [398]

Türk azınlığın kimliğinin en önemli unsurunu oluşturan dini aidiyetleri rejimin en çok üzerinde durduğu ve yok etmeye çalıştığı özelliktir denilebilir. Daha önceleri zararları anlatılarak ikna yoluyla ortadan kaldırılmaya çalışılan ibadetler, bu dönemde resmen yasaklanmıştır. Örneğin sünnet uygulamasının devam edip etmediğini kontrol etmek üzere Türklerin evlerine gidilmiştir. Eğer sünnet edilen çocuk varsa babası ve sünnet eden doktor tutuklanmıştır. Aynı şekilde Ramazan ayında oruç tutulması ve Kurban bayramında kurban kesilmesi de yasaklanmıştır. Bunların takibi de yine ev ev dolaşılarak yapılmış ve kişiler tutuklanmıştır. Örneğin 1986 yılında bir evde kurban kestiği anlaşılan kişiye bir yıl hapis cezası verilmiştir. [399] Bu uygulamalar kapsamında dini törenler ve diğer kutlamaların insanları bir araya getirerek onlara sahip oldukları kolektif kimliği anımsattıkları gerekçesi ile bu türden törenler yasaklanmıştır. Bu yüzden Türkler cenazelerini bile İslami usüllere göre defnedememişlerdir. [400] Mezarlıkların dinlere göre ayrılmasının birlikteliğe zarar verdiği ve birleştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Buna göre Bulgar, Türk, Yahudi, Ermeni, Roman hepsi birlikte kooperatif tarlalarında, fabrikalarda, devlet

[396] Hugh Poulton, a.g.e., s. 129-130.
[397] Ömer Engin Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983–1989*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt: I, Ankara, 2000, s. 469.
[398] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 297.
[399] Hugh Poulton, *The Balkans: Minorities and States. . . a.g.e.,*131-136.
[400] Nuri Ali Tahir, a.g.m., s. 584.

dairelerinde beraber çalışıyorlardı. Bu yüzden ölümden sonra da ayrılmaya ne gerek var gibi açıklamalar yapılıyor ve bu gibi açıklamalarla İslami usüllere göre defin işlemi yasaklanıyordu. Ayrıca asıl hedef olan ateizmi destekleyebilmek adına cenaze törenlerine ne hocanın ne de papazın katılımı isteniyordu. Bir başka ifade ile dini cenaze töreni yapılması yasaklanmış oluyor denilebilinir. Cenazenin kefen yerine Hristiyanlarda olduğu gibi şık kıyafetlerle gömülmesi gündeme gelmiş, hatta uygulamak zorunda kalanlar bile olmuştur. Bunların yanı sıra cenazenin sanduka ile gömülmesi şart koşulmuş ve bunu kabul etmeyen Türklerin cenazelerinin bu yöntem kabul edilene kadar edilmediği şeklinde uygulamalarla karşılaşıldığı iddia edilmiştir.[401]

Tüm bu uygulamalar Türklerin kimliklerinin yok edilmesi adına yapılırken, Bulgar yetkililer ironik olarak Bulgaristan'da azınlıkların yaşamadığını ileri sürmüşlerdir. BKP Politbüro üyesi ve Millet Meclisi Başkanı Stanko Todorov 1985 yılının Mart ayında Bulgaristan'ın 'tek ulus devleti' olduğu iddialarını yinelemiş ve bunun da Bulgar ulusu olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanında Bulgar ulusunun içinde başka halklar ve insanlar olmadığını savunmuştur.[402]

Bulgaristan Türkleri ile ilgili araştırma yapan birçok yazar zorla isim verilmesi ya da değiştirilmesi ile ilgili meselenin özünü kavrayan görüşlerini ortaya koymuşlardır. Doğu Avrupa tarihi uzmanı olan Amerikalı tarihçi Prof. Dr. Neuburger kişinin ismini değiştirmenin, bir başka deyişle ona ait olan ismi almanın kişinin benliğini incitmeden yapılmasının imkânsız olduğunu söylemektedir.[403] İsim sadece devlet kayıtları için kullanılan bürokratik bir kavram ya da basit olarak kişinin namını gösteren bir araç değildir. İsmin psiko-duygusal önemi daha derinlerde; bireyin toplum ve kendisi arasındaki ilişkisinin gerekli olan arabulucusu konumunda yatmaktadır. Georgieva ise ismin sihirli bir kuvveti olduğunu söylemektedir. Çünkü isim "kişiliğin ayrılamaz bir parçasıdır". İsim kişinin doğumunda büyükleri tarafından kendileri ve mensup oldukları grup arasındaki iletişimi sağlamak üzere

[401] İsmail Cambazov, a.g.e., s. 228- 235.
[402] Hugh Poulton, *Who are the Macedonians*, Hurst & Company, Londra, 1995, s. 150.
[403] Mary Neuburger, The Orient Within. . . a.g.e., s. 143.

kendisine verilen "toplumsal bir tanılama"dır. [404] Bu yüzden isim kişinin kendini algılayışının en samimi yönlerinden birisidir ve içinde büyük oranda sembolizm barındırmaktadır. Bu yüzden ismin kimliği oluşturan en önemli unsurlardan birisi olduğu söyleneblir.

Bunlara ek olarak kişinin ismi Müslümanlar için dini anlamda farklı bir öneme sahiptir. Bir başka ifade ile Müslümanlar için isim kendilerinin dini kimliklerinin bir parçası ve Allah'a olan aidiyetlerinin bir işaretidir. Dolayısı ile Müslüman bir kişinin ismini kaybetmesi, onun Allah ile olan bağının koparılması anlamına gelebilir. Antonina Zhelyazkova bunu şöyle ifade etmektedir:

"İslam dinine göre isimlerin değiştirilmesinin dramatik bir biçimde insanların kutsallarına olan bir saygısızlık olduğunun belirtilmesi gerekir; çünkü İslam'a göre kişilerin adları onların şahsiyetlerinin en önemli niteliğidir. Müslüman bir kişi ismi olmadan ölümünden sonra kendisini Allah'a tanıtamaz; çünkü Allah onları isimleri ile birlikte çağıracaktır ve bunun ardından onları düzgün yaşayıp yaşamamalarına göre Cennet'e kabul edip etmeyeceğine karar verecektir."[405]

Bulgar komünist rejimi Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı bu kampanyaları yürütürken öncelikle kimliklerinin dışsal göstergeleri olan şalvar, fes, sarık gibi kıyafetleri yasaklamıştır. Ardından kimliğin kişinin kendisini tanımladığı psikolojik unsurunu ortadan kaldırmak üzere isim değişikliği kampanyasına başlamıştır denilebilir. Bu yüzden zorla isim değiştirme uygulamasının Türklerin kimliğin dönüştürülmesi çabalarının en çarpıcı örneğini oluşturduğu ileri sürülebilir. Mart 1985'de BKP "yeniden doğuş" sürecinin tamamlandığını ilan etmiş ve Jivkov o ünlü sözünü söyleyerek bu ilanı onaylamıştır: "Bulgaristan'da hiç Türk yok!" Buna

---

[404] Ivanichka Georgieva, "The So-Called Revival Process and the Great Tourist Grip (Attempt at an Oral History)", *The Ethnic Situation in Bulgaria (Researches in 1992*), Editör: Elena Marushiakova, Club '90 Publishers, 1993, s. 96.

[405] Antonina Zhelyazkova, "The Bulgarian Ethnic Model", East Constitutional Review, Cilt: 10, Sayı:4, Sonbahar 2001, s. 62-66.
http://www.heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eeurcr10&div=37 (12.12.2017)

göre Türklerin Bulgaristan vatandaşlığı devam ederken, kültürel, dini, örf ve adetlerini sosyal yaşamlarında sürdürebilme hakları yok edilmiştir. Bu yüzden Bulgaristan vatandaşlığı Türkler için bir çeşit içi boş kuyu gibi olmuştur; kaynaştırılmaya çalışılırken esasında ötekileştirilmişlerdir.[406]

Yıllarca kademe kademe uygulanan kısıtlamalar nihayet son aşamasına gelmiş ve isimlerin değiştirilmesiyle azınlık sorununa son verileceği düşünülmüştür. Fakat bu uygulamara karşı Bulgaristan çapında bireysel veya toplu şekilde 1989'a kadar uzanan tepkisel eylemler sürekli olarak devam etmiştir. Bu eylemler, bireysel ve gruplar halinde karşı çıkma veya gizli sivil toplum örgütleri çerçevesinde faaliyet gösterme şeklinde yapılmıştır. Asimilasyona karşı gösterilen bilinçli direniş sonucunda çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Mücadele içinde yer alan kişiler, Türkiye hesabına çalışan casuslar olarak ilan edilmiştir. Cezaevleri dolduğu için 1984'ten 1989'a kadar 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiş, birçok erkek ise askeri seferberlik bahanesiyle göreve çağrılmış ve Bulgarların yaşadığı bölgelerdeki kışlalarda belli sürelerde kapalı tutularak zorla çalıştırılmıştır. Bunun yanı sıra bazı Türkler, tek başına ya da ailece mahkemeye çıkarılmadan, Bulgarların yaşadığı köylere sürülmüştür. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey yönetici kadrolarının katıldığı 4 Ocak 1985 tarihli toplantı tutanağında, bu olaylarla ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tutanağa göre Güneydoğu Bulgaristan'da 24 Aralık'tan 31 Aralık'a kadar sürekli olarak farklı noktalarda kalabalık protesto yürüyüşleri gerçekleşmiştir. Nitekim Ocak 1985'te de Balkan Sıradağının eteklerinde bulunan Kotel'e yakın Yablanovo (Alvanlar) köyünde üç gün süren direniş, polis ve askeri güçler tarafından bastırılmış, bir kişi öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış, tutuklanmış ve 20'si mahkûm edilmiştir. Sadece bu köyden 22 erkek hiç mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiştir[407]

---

[406] Eric Fichtl, a.g.m., s. 10.

[407] Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Türker, *Belene Adası. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*, İstanbul, 2004 ; İbrahim Yalımov, *İstoriya na Turskata Obštnost v Bălgariya*, Sofya 2002, s. 391-400; Penka Peeva, a.g.m., s. 88-90; Veselin Angelov, *Strogo Poveritelno! Asimilatorskata*

1989 yılına gelindiğinde uluslararsı basında Bulgarların Türklere yaptığı baskılar duyulmuş ve tepkiler verilmiştir. Bu yıla kadar Bulgar yetkililer ya haberleri yaptırmamaya ya da yalanlamaya çalışmışlardır. 1989 yılında ise Bulgaristan'ın yabancı kanallar üzerindeki tekeli kalkmış ve bu kanallar ülkedeki kitlesel gösterileri ve açlık grevlerini dünyaya duyurmaya başlamışlardır. [408]Türklere uygulanan asimilasyonun başarısızlıkla sonuçlanması, Jivkov önderliğindeki Hükümetin yeniden göçe başvurmasına yol açmıştır.

Bulgaristan yönetimi bir an önce kurtulmak istediği direniş gösteren ve gösterilere başlayan Türkleri Kapıkule sınırına yığmaya başlamıştır. Türkleri sınıra yığmadan önce Bulgaristan parlamentosunca Şubat 1989'da çıkarılan bir yasa ile dış ülkelere seyahatlerin serbest bırakılarak beş yıl geçerli olacak pasaportların verileceği ve 1944 yılından sonra ülke dışına kaçanlara da af getirildiği belirtilmiştir. Haziran ayının sonunda ise Türkler gruplar halinde Türkiye'ye gönderilmiştir. Bazı kişiler yakınlarına bile veda edemeden ülkeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca geride bıraktıkları eşyalar veya mülkleri ile ilgili herhangi bir tazminat da almamışlardır.[409] 1989 yılında Bulgar Hükümeti 300.000'den fazla Türk'ü zorunlu olarak göç etmesi için sınır kapısına bırakmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, Bulgaristan ile arasındaki vize uygulamasını geçici olarak kaldırmış ve kapılarını Türklere açmıştır.[410] Büyük Göç adı verilen bu göç hareketinde yaklaşık 350.000 Türk Bulgaristan'ı terk etmiştir. Bu olay Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan en geniş kapsamlı göç olduğundan 'Büyük Göç' şekilde anılmıştır. [411]

Kampaniya Sreštu Turskoto Natsionalno Maltsinstvo v Bălgariya (1984-1989), Sofya 2008, s. 809-810;

[408] Hugh Poulton, The Balkans. . . , a.g.e., s. 155-156.

[409] Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'da Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara – Sosya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s. 31.

[410] Turhan Çetin, "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılışını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler", s. 73,
http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_9.pdf (10.12.2017)

[411] Orlin Sabev, a.g.m., s. 18.

3.1.3. Türklerin Direnişi ve Siyasi Örgütlenme Çabaları: Türk Milli Kurtuluş Hareketi (TMKH)

Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı uygulanan baskılar 1984 – 1985 yılları arasında isim değiştirme kampanyası ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu noktadan sonra Türk toplumu maddi ve manevi olarak kimliklerinin ellerinden alınmasına karşı örgütlü olarak karşı koymaya başlamıştır. Kurulan bu örgütlerin çoğunun baskıcı rejimin koşulları dikkate alındığında gizli olarak kurulduğu ve faaliyetlerini yürüttüğü söylenebilir. Bu örgütlerden en etkili olanlarından birisi daha sonra Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) olarak siyasi partiye dönüşecek olan Türk Milli Kurtuluş Hareketidir (TMKH).

TMKH 1985 yılında gizli bir örgüt olarak kurulmuştur ve aynı yılın mart ayında programını oluşturmuştur. Bunun ardından Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde kısa sürede gizli şubelerini açmıştır. Dobriç, Varna, Şumnu, Eski Cuma, Razgrad, Silistre ve Kırcaali şube açılan şehirlerdir. Bu örgütlenmenin hemen ardından temmuz ayında yapılan başkanlık seçiminde örgüt başkanı olarak, halen HÖH' ün onursal başkanı olan Ahmed Doğan[412] seçilmiştir. Ahmed Doğan'ın başkan seçilmesinden sonra örgüt tarafından "Bulgaristan Türkleri Beyannamesi" hazırlanmış ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlere dağıtılmıştır. Bunun ardından

[412] "Ahmed Demir Doğan 29 Mart 1954 tarihinde Bulgaristan'ın Dobriç ilçesine bağlı Pçelarovo köyünde doğdu. 1981 yılında Sofya Üniversitesi'nin Felsefe bölümünü bitirdi, ardından da Doktora derecesini elde etti. Bir süre Bulgar Bilimler Akademisinde görev aldı. Felsefe'nin özellikle Ontoloji dalında birçok bilimsel makale yazdı. 1984 yılı sonunda Jivkov'un önderliğindeki komünist parti, Bulgaristan'da yaşayan Türklere ve Müslümanlara yönelik 'Yeniden doğuş 'asimilasyon kampanyasını başlattı. Bu baskılara barışçıl yollarla karşı gelmek ve tüm dünyaya Türklerin sesini duyurmak amacıyla, 1985 yılında gizli Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketini kurdu. 1986 yılında ise Ahmed Doğan ve arkadaşları yakalanıp cezaevine atıldı. Faaliyetlerine cezaevinden de devam etti ve komünist rejimi sallamaya başlayan 1989 Mayıs Olaylarını içeriden yönetti. Komünist rejimin düşmesinden sonra 12 Aralık 1989 tarihinde serbest bırakıldı. 1990 yılında Bulgaristan'daki azınlıkların dil, din, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını savunan Hak ve Özgürlükler Hareketi'ni kurdu ve 2012 yılına kadar partinin genel başkanlığını üstlendi. Genel başkanlık görevinden çekildikten sonra, Onursal başkan seçildi. Art arda yedi dönem milletvekilli ve HÖH Meclis Grubu Başkanı olarak görev yaptı." HÖH Resmi İnternet Sayfası, https://www.dps.bg/tr/hoeh-icin/onursal-ba-kan.html (20.12.2017)

8 Aralık 1985'de Varna'da gizlice toplanan örgüt adını "Bulgaristan'da Türk Milli Kurtuluş Hareketi" (TMKH) olarak ilan etmiştir. 1986'nın ilk ayında TMKH'nin programı açıklanmıştır. [413]

Aralık 1985'de hazırlanan ve Ocak 1986'da ilan edilen bu beyanname yedi bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm TMKH'nin oluşum sebepleri, ikinci bölüm TMKH'nin hedeflerini, üçüncü bölüm TMKH'nin temel görevlerini, dördüncü bölüm teşkilatlanma biçimlerini, beşinci bölüm ise hareketin terör örgütü olmadığını, altıncı bölüm örgütün gelir kaynaklarını açıklamaktadır. Son bölüm olan yedinci bölüm ise alınan bu kararların ve örgütün duyurulmasını ve çağrılarını yaptıkları kısımdır.

Beyanname'nin birinci bölümünde Türk azınlığın karşı karşıya kaldığı Bulgaristan hükümeti tarafından yapılan kötü muamele özetlenmiş, zulüm olarak nitelenmiş ve Bulgaristan'ın bu uygulamalarının cesaretini Varşova Paktı'ndan aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca tüm bu zulme karşı özgürlüklerini kazanmak üzere TMKH'nin bir araç olduğunu ve milletini seven herkesi bu harekete katılarak mücadeleye davet etmektedirler. Hedeflerinin anlatıldığı ikinci bölümde ana hedef olarak *"Türk azınlığını Bulgar Hükümeti'ne karşı hakkını savunmak için teşkilatlandırmak*" belirlenmiştir. TMKH'nin temel görevleri ise üçüncü kısımda üç ana başlık altında siyasi, dini ve ekonomik hedefler olarak belirtilmiştir. Dini mücadele biçimi olarak tüm dini törenlere özellikle gençlerin katılımını sağlamak ve Bulgar uygulamalarına karşı koymak ve camilerin onarımını sağlamak gibi eylemler belirlenmiştir. Siyasi mücadele biçimi olarak sekiz maddeden oluşan eylemler listesi hazırlanmıştır:

"*1. . . .Helsinki görüşmesinde azınlıklarla ilgili alınan kararlar bizim için önemlidir.*

3. *Türk halkının gelenek ve göreneklerini yaşatmak, dilimizi ve insani haklarımızı ve temel özgürlüklerimizi geliştirmek ve onarmak görevimizdir.*

[413] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 329.

4. *Türk köylerine atanan Bulgar öğretmenlerin faaliyetlerine engel olmak ve çalışmalarını etkisizleştirmek.*
5. *Kültürümüzün İslam Türk özelliklerini Bulgarlaştırmak isteyen hükümete karşı çıkmak.*
6. *Zorunlu ad değiştirme kampanyasında tutuklanarak yargısız işkence kamplarına, cezaevlerine gönderilenlerin ailelerine maddi manevi yardım sağlamak.*
7. *Zorunlu ad değişimi süresince ve bundan sonra öldürülen şehitlerimizin kimliklerini saptamak için listeler oluşturmak.*
8. *Tutuklanan milletseverlerin, BTMKH üyelerinin serbest bırakılması için mitingler ve yürüyüşler teşkilatlandırmak.*
9. *BTMK Hareketinin eylemlerini engelleyen bilinçsizleri, iftiracıları, millet hainlerini etkisiz hale getirmek ve cezalandırmak."*[414]

Ekonomik eylem biçimi olarak ise genel grevler yapılması kararı alınmıştır. Greve izin verilmediği takdirde ise tüm üyelerin sempatizanları 'silahsız savaşa' davet etmesi gerektiği belirtilmiştir. TMKH'nin kadro ve teşkilat biçimi dördüncü bölümde açıklanmış ve hareketin özünü yerel komitelerin oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu komitelerin mahallelerde, semtlerde ve iş yerlerinde kurulduğu ve il yönetim kuruluna bağlı oldukları söylenmiş ve yine bunların da bölge yönetim kurullarına bağlı oldukları açıklanmıştır. Beyannamede üç bölge yönetim kurulu ve onlara bağlı olan iller de belirtilmiştir. Bu bölgeler Rumeli, Deliorman ve Dobruca'dır. Beyannamenin beşinci bölümü mücadelenin türünün belirlenmesi bakımından önemlidir. Burada "silahsız mücadele" vurgulanmakta ve TMKH'nin bir terör örgütü olmadığı ifade edilmektedir. Bu yüzden insan kaçırma, rehin alma ve öldürme gibi eylemlerin yapılmayacağı yazmaktadır. Altıncı bölümde ise örgütün gelir kaynağının üye aidatları ve bağışlar olduğu açıklanmaktadır. Kamuoyunun bilgilendirilmesi olarak nitelendirilebilecek son bölüm ise Ahmet Şerif Şerefli'nin yayınladığı şekliyle aşağıdaki gibidir:

[414] Ahmet Şerif Şerefli, Bulgaristan'daki Türkler (1879 – 1989), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 186-187.

"BTMK HAREKETİ'NİN BEYANNAMESİ

Teşkilatımız, Birleşmiş Milletler teşkilatlarına, ona bağlı alt komitelerine, Kuruluşlarına, bilhassa 'İnsan Hakları Komitesi'ne ve onun 'Irk Ayrımını Önleme ve Azınlıkları Koruma Alt komitesi' ne, Avrupa Parlamentosu'na, İslam Komitesi'ne, büyük devletlere ve bağımsız ülkelere, bütün siyasi partilere, Toplum ve Meslek Teşkilatlarına, bütün dünya milletlerine, Bulgaristan'daki Türk azınlığının, insan haklarının, temel özgürlüklerinin çiğnenmesine karşı çıkmaları, böylece bu ülkede azınlık sorunlarının çözümlenmesine aktif olarak yardımcı olmalarına çağrıda bulunuyoruz:

1. *Bulgaristan'daki Türklerin Anadili olan Türkçeyi konuşma yasağının kaldırılması ve zorunlu olarak Bulgarlaştırmanın durdurulmasını istiyoruz.*
2. *Şiddet yoluyla ad değiştirme sürecinde ve bundan sonra tutuklanarak yargısız kamplara, cezaevlerine gönderilen soydaşlarımızın derhal serbest bırakılmalarını bekliyoruz.*
3. *BTMK Hareketi, bütün dünya milletlerine, özellikle Türkiye ve Türkiye dışında bulunan bütün kan kardeşlerimize, teşkilatlandırdıkları miting ve yürüyüşlerle, Bulgaristan hükümetinin bize yaptıkları insanlık dışı baskılarını kınadıkları ve kınamaya devam ettikleri için şükranlarımızı sunuyoruz. Güvenlik kuvvetlerinin ad değişimi sürecinde ve bundan sonra işledikleri cinayetlere karşı sesini duyuran bütün hükümetlere, siyasi partileri, toplumsal ve uluslararası teşkilatlara, hayatını tehlikeye atarak bu vahşeti dünya milletlerine duyuran gazetecilere de teşekkür ediyoruz. Haklarımıza kavuşmak için bütün dünyanın daha etkin yardımlarını bekliyoruz.*

   ...

. . . BTMK Hareketi Bulgaristan'daki Türk azınlığın hak ve özgürlüklerinin korunması için savaşmaktadır.

Hak ve Adalet bizimdir!

Türk milletinin ölümsüzlüğü birliğindedir!

Bulgaristan'da
Türk Milli Kurtuluş Hareketi Merkez Komitesi'"[415]

Beyannamenin duyurulmasının ardından yapılacak olan eylemler daha ayrıntılı biçimde TMKH'nin yayın organı olan Mücadele gazetesinde duyurulmuştur. Buna göre temel hedef krizde olan Bulgar ekonomisine zarar vermek ve sabote etmektir. Bu amaçla ek işler yapmamak, hayvan yetiştirmemek, tütün ve meyve yetiştirmemek ve devlete ödenmesi gereken vergilerin ödenmemesi gibi eylemler yapılması istenmiştir. Ayrıca sadece kendilerine yetecek kadar et ve süt üretmek ve bu ürünleri devlete satmamak da eylemler arasındadır. İşçilerin ise yaptıkları işi yavaşlatmaları, isteksizce çalışmaları ve mümkün olduğunca az iş yapmaları gerektiği de duyurulmuştur.[416]

Jivkov döneminin son yıllarda uyguladığı baskılara tepki olarak Doğan hareketin kimliğinin etnik temelde oluştuğu söylenebilir. Özellikle uluslararası platformlardan yardım ve destek talebinde bulunurken 'kan kardeşlerimiz' ifadesinin kullanılması örgüt içerisindeki temel unsurun etnik Türk kimliği ve onu oluşturan bileşenler olduğu ileri sürülebilir. Buradaki Türk etnik kimliğinin ise kendisini ötekileştiren Bulgar etnik kimliğinin karşısında konumlandığı ve çatışma halinde olduğu belirtilebilir.

Deneyimsiz olarak nitelendirilebilecek örgüt hakkında yasa dışı olmasından ve faaliyetlerinin kısa sürmesinden dolayı çok fazla bilgi olmadığı ifade edilmektedir. 1986 yılında örgütten birinin deşifre olarak yakalanmasının ardından aralarında Ahmed Doğan'ın da bulunduğu 28 örgüt üyesi tutuklanmış ve birçoğu 10 – 12 yıllık hapis cezasına çarptırılarak çeşitli cezaevlerine gönderilmiştir. Aradan üç yıl geçmesinin ardından nispeten daha rahat cezaevi koşullarına sahip olan mahkûm örgüt üyeleri, dışarıda kalan üyelerle iletişim kurmuş ve hareketi tekrardan canlandırmışlardır. Bu kapsamda açlık grevleri düzenleyen örgüt yeniden kurulmuş ve adını "İnsan Hakları Demokratik Birliği" olarak değiştirmiştir. Bu aşamadan sonra

[415] Ahmet Şerif Şerefli, a.g.e., s. 189-191.
[416] Ivan Palchev, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarca'dan İngilizce'ye çeviren: Maya Pencheva, Bulgarian Bestsellar – National Museum of Bulgarian Books and Poligraphy, 2002, s. 24.

çeşitli illerde de açlık grevleri düzenlenmiş Türk azınlığın geniş kitleler halinde katılım sağladığı protestolar ve yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. [417]

Mayıs 1989'da Helsinki Anlaşması hakkındaki Paris'te düzenlenen uluslararası konferansta, görüşülen anlaşmalardan birisi Avrupa ülkesi vatandaşlarının yurtdışında serbestçe dolaşabilmesi hakkı ile ilgilidir. 1988'in sonlarında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Üye Olmayan Ülkelerle İlişkiler bölümü bir rapor hazırlamıştır. Bu rapordaki bir başlık Bulgaristan ile ilgiliydir. Başlık "Bulgaristan'daki etnik ve Müslüman Azınlık" olarak ifade edilmiş ve Bulgaristan'daki kişilerin yurtdışına seyahat edebilmelerinin kısıtlanması ele almıştır. Bu gelişmenin ardından "Mayıs Olayları" olarak anılan Türklerin yoğun olarak protestoları ve gösterileri olmuş ve ülkedeki gerginlik zirveye ulaşmıştır. Bunun sonucunda da Bulgar Hükümeti 350.000 etnik Türk vatandaşını sınır dışı etmiştir. Bu olaylar esnasında Pazarcık kasabasında hapiste olan Ahmed Doğan eylemlerin örgütlenmesi ile ilgili yoğun çaba sarf etmiştir. Ahmed Doğan bir söyleşinde dönemden bahsederken şöyle demiştir:

"*Sanırım İnsan hakları ile ilgili Viyana Belgesini okumam 19-20 Ocak gibi bir tarihteydi. Bundan belki bir hafta sonra 30 Mayıs (Paris'teki Birinci İnsani Boyut Konferansı) ile bağlantılı ciddi olarak eylemler planlamaya başladık. Bu oldukça önemli bir gündü. Kendimizi Avrupa'da duyurabilmek için protestolara başlayacaktık ve böylelikle oradaki delegasyonumuzu berbat bir duruma düşürmüş olacaktık. Ülke için Mayıs 1989'dan daha tehlikeli bir zaman olmamıştır*" [418]

Ahmed Doğan Pazarcık'ta cezaevindeyken hazırladığı beş maddelik deklarasyonu bir asistanı vasıtası ile Sofya Cezaevi'ne göndermiş ve buradan da deklarasyon Paris'e ulaştırılmıştır. Paris'e gönderilen bu deklarasyon bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra 25 Mayıs'ta Türk mahkûmların ölüm orucu eylemleri başlamıştır. Paris'e gönderilen deklarasyon ise 31 Mayıs'ta düzenlenen Paris konferansında okunmuştur. Bunun ardından yoğunlaşan protestoların sonucunda hükümet 30 Mayıs'ta çaresiz kalarak isteyenlerin ülkeyi terk

[417] Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, 1999, s. 82.
[418] Ivan Palchev, a.g.e., s. 24-25.

edebileceğini ilan etmiştir. Bunun ardından Türkiye'nin sınırlarını kapadığı 23 Ağustos gece 2'ye kadar 309.592 kişi Bulgaristan'ı terk etmiştir. Bunlardan 219.537'si yetişkin, 90.055'i çocuktur. [419]

Sistemli bir biçiminde uygulanan baskı politikası sonucunda oluşturulan örgütler, gösteriler, direnişler ve en nihayetinde Türklerin sınır dışı edilişi Jivkov yönetimini sarsmış ve bu olaylardan sonra Bulgaristan politik ve ekonomik yapısında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü ve Bulgaristan'da yaşananlar Komünist Parti Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Jivkov'un 10 Kasım 1989 tarihinde istifa etmesine sebep olmuştur. 1990'da Bulgaristan'da komünist rejimin çöküşü ile iktidara Petır Mladenov gelmiştir. [420]

Örgüt kurma suçundan 10 yıla mahkûm edilmiş olan Ahmed Doğan, komünist rejimin çökmesinin ardından cezasının 4 yılını çektikten sonra serbest bırakılmıştır. 1985'den 1989'a kadar gizli bir örgüt olan TMKH'nin liderliğini yapan Ahmed Doğan çevresindekilerle beraber hareketi siyasal bir oluşuma; 'Hak ve Özgürlükler Partisi'ne dönüştürmüştür. [421]

3.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI BELİRSİZLİK DÖNEMİ

1989'da Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü Soğuk Savaşın bitişinin altını çizmektedir. Soguk Savaş ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sonuçlanmış, Sovyetler Birligi çökmüş, Birlik dağılarak birçok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Yugoslavya beş devlete ayrılmış, Almanya gibi ideolojik bölünme hâlindeki merkezi ve güçlü devlet yeniden birlesmiş, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk artık komünizmi terk etmişlerdir. XX. yüzyılın son on yılı ise '*Soguk Savaş Sonrası*' dönemi

[419] Ivan Palchev, a.g.e., s. 25.
[420] Maria Bakalova, "The Bulgarian Turkish Names Conflict and Democratic Transition", The European Journal of Social Science Research, Cilt:19, No:3-4, 2006, s. 235.
[421] Ahmet Şerif Şerefli, a.g.e., s. 199-200.

başlatmıştır. [422] Soğuk savaşın bitminin ise dünya düzenini değiştirdiği söylenebilir. Neorealistlerin tahminlerinin aksine soğuk savaşın bitişi herhangi bir büyük savaş olmadan gerçekleşmiştir. Nükleer silahlara sahip Sovyetler Birliği'nin çöküşü neorealistler tarafından basit gerekçelerle açıklanmaya çalışılmış fakat bu açıklamalar iç politika ve ekonomik temelli olmanın ötesine geçememiştir. [423] Ana akım uluslararası ilişkiler teorisi Soğuk savaşın sonunu; bir başka deyişle gerçekleşmekte olan sistemik değişimi açıklamakta zorluk çekmiştir.

Neorealizmin eleştirisini yapan Alexander Wendt, yapısal değişikliği sadece güç dağılımının değişimine bağlayan neorealistlerin soğuk savaşın sonunu açıklayamadıklarını ileri sürmektedir. Uluslararası sistemin yapısını yeniden kavramsallaştıran Wendt neorealistlerin aksine bu yapının maddi değil sosyal bir olgu olduğunu söylemektedir. Konuya idealist bakış açısı ile yaklaşan Wendt, bahsettiği sosyalliğin esasının ortak bilgi olduğunu ve bu yapının "bilginin dağılımı" ya da "düşüncelerden" ibaret olduğunu ifade etmektedir. Yapının kavramsallaştırılmasını sosyolojik temelde yapan Wendt, uluslararası hayatın karakterinin devletlerin birbiri ile olan karşılıklı beklentileri ve inançları tarafından belirlendiğini söylemektedir. Maddi güç ve çıkarların da önemini yadsımayan Wendt, "*yapının sosyal tanımında, yapısal değişiklik kavramı – örneğin iki kutupluluğun 1991'de sona ermesi gibi – maddi kutuplulukta gerçekleşen değişiklikler değil, - 1989'da Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi – bu kültürlerdeki değişiklikler anlamına*"[424] geldiğini ifade etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin 1980'den sonra "Yeni Düşünce" akımını benimsediğini hatırlatan Wendt Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaşı kırk yıl boyunca verili kabul ettiğini iddia etmiştir. Yeni düşünce akımı kapsamında Sovyet dış politikalarının Batı düşmanlığına katkıda bulunduğunu ve bu yüzden büyük oranlarda savunma harcaması yapmaya zorlandığını fark eden Sovyetler' in, Batı'yı yatıştırma politikası izlemeye başladığı ve bunun sonucunda Gorbaçov rejiminin Soğuk Savaşı esasen tek

[422] Kemal Girgin, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti,* Okumus Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 29.
[423] Ganjar Nugroho, "Constructivism and International Relations Theories", *Global & Strategies*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2008, s. 85.
[424] Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Küre Yayınları, 2012, s. 38.

taraflı olarak kendilerinin bitirdiğini ileri sürmüştür. Meseleyi sosyal türler kapsamında irdeleyen Wendt sosyal tür olarak nitelendirdiği Sovyetler 'in ya da Gorbaçov'un "kendisini bilebilirse" dünyada olup bitenler üzerindeki etkisini hatırlayabileceğini ve bu yolla özne-nesne ayrımının üzerine çıkarak yeni sosyal türler yaratabileceğini iddia etmektedir. Bunların sonucu olarak Sovyet davranışının değiştiğini ileri süren Wendt, Sovyetlerin var olan arzularına ve inançlarına öz eleştirel bir şekilde baktığını ve bunun sonucunda çıkarlarını yeniden tanımladığını ifade etmektedir. [425]

3.2.1. Uluslararası Sistemin Dönüşümünün Kimliklere Yansıması

1990'ların başında Soğuk Savaş'ın bariz şekliyle sona ermesinin ardından dünyanın yeni bir şekil almaya başladığı söylenebilir. Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran iki kutuplu uluslararası sistem son bulmuş, "yeni dünya düzeni" Batı dünyası ve onun lider gücü konumunda bulunan ABD önderliğinde yeniden yapılanmaya, ya da yapılandırılmaya başlanmıştır. Ancak bu yapılanma düzen olduğu kadar düzensizliği, istikrar unsurları yanı sıra istikrarsızlık girdilerini de beraberinde getirmiştir. Uluslararası entegrasyon ve karşılıklı işbirliği eğilimi artmış ve buna bağlı olarak devletler arası çatışma riski azalmıştır. [426] Soğuk Savaş sonrasında ABD önderliğinde yeni bir dünya yaratılmaya çalışılırken Batı dünyası kendi mevcut düzenini öne sürmekteydi. Bu yüzden dünyaya Batı'nın değerleri olan liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi dayatılmıştır denilebilir. [427]

Soğuk Savaş sonrası yapılanan yeni dünya düzeninde her şeyden önce ideolojinin önemi azalmış, Doğu-Batı mücadelesi genel olarak ortadan kalkmış ve bunun yanında uluslararası istikrar ve iş birliği potansiyeli artmıştır. Faruk Sönmezoğlu'nun da belirttiği gibi, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte komünizm bir

[425] Alexander Wendt, a.g.e., s. 103 – 168.
[426] Muzaffer Ercan Yılmaz, "The New World Order": An Outline of the Post-Cold War Era", *Alternatives, Turkish Journal of International Relations*, Cilt:7, Sayı:4, Kış 2008, s. 44.
[427] Şenol Kantarcı, Soguk Savas Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "*Koalisyonlar Dönemi mi*?", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 8, Sayı: 16, 2012, s. 61.

siyasal sistem olarak model olma özelliğini yitirmiştir. [428] Bulgaristan'da Soğuk Savaş dönemi boyunca edinilmiş olan sosyalist kimlik terk edilmiş ve yerini yeni kimlik oluşumu sürecine bırakmıştır. Bu süreç demokratikleşme süreci olarak da adlandırılan bir tür belirsizlik dönemi kimliklerini ortaya çıkarmıştır denilebilir.

Belirsizlik ya da geçiş dönemi olarak adlandırılabilecek olan bu dönemde Doğu Bloku'nun çökmesi sebebi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak bir yandan siyasal sistemler değişmiş; öte yandan toplumların sosyal ve ekonomik yapıları da dönüşüme uğramıştır. 20. Yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen bu demokratikleşme süreçleri Varşova Paktı'nın[429] çöküşü ile başlamış ve önemli siyasi dönüşümlerin kırılma noktasını oluşturmuştur. Önceleri devletler arasındaki ilişkiler Doğu-Batı Bloku içinde bulunan ülkelerin birbirlerini karşılıklı olarak ideolojik temelde algılamaları doğrultusunda gerçekleşmekteydi. İdeolojik yaklaşımların yön verdiği bu sistem ortadan kalkınca ulusal bilinç ve kimlik arayışlarının su yüzüne çıktığı söylenebilir. [430]

---

[428] Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası,* İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 463.

[429] Varşova Paktı Sovyetler Birliği tarafından 14 Mayıs 1955 tarihinde NATO'nun kurulmasından altı yıl sonra kurulmuştur. Görünürdeki amacı Doğu Avrupa ülkelerini olası bir NATO saldırısına karşı korumak olan örgütün, asıl amacının Tito yönetimindekii Yugoslavyanın kontrolü olduğu ileri sürülmektedir. Kuruşçev Tito'nun Yugoslavya'daki "asi, ulusçu ve bağımsız" tutumundan ve bu tutumun diğer Doğu Avrupa ülkelerine örnek teşkil ederek yayılma tehlikesinden rahatsız olmuştur. Bu yüzden bölgedeki Sovyet denetimini artırma isteğinin öncelikli olarak Varşova Paktının kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. Varşova Paktı kuruluş anlaşmasına göre üye ülkeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulması ve Doğu Avrupa ülkeleri topraklarına Sovyet ordu birliklerinin konuşlanması öngörülmekteydi. Buna göre "dost ülkelerdeki yıkıcı faaliyetlere ortak müdahale" ve "sınırlı egemenlik" gibi ilkelerle öne çıkan Brejnev doktrini ile bu müdahaleler hukuki bir hal almıştır. Bu hal ise Varşova paktının en önemli varlık sebebini oluşturmuştur. Macar ve Çek ayaklanmalarına kaynaklık eden bu politikalara karşı duyulan rahatsızlık bölgede Sovyet etkisinin 1989'da yıkılmasının sebeplerinden birisini oluşturmuştur. 1985 yılında Varşova Paktı anlaşmasının süresinin 20 yıl uzatılmış olmasına rağmen Gorbaçov umulmadık bir biçimde Brejnev Doktrinini geçersiz ilan etmiş ve Sovyetlerin dağılmasına giden kapıyı aralamıştır. 1989 yılında Doğu Avrupaa ülkelrinde komünizmin çökmesi ve parlamenter sisteme geçme çabaları 1989 Ekim ayında Varşova Paktı'na üye olan ülkelerin birbirlerin iç işlerine karışmama kararı almaları ile Brejnev Doktrini resmen bitmiş ve Avrupa'nın iki bloklu yapısı siyasi olarak ortadan kalkmıştır. Bunun ardından Varşova Paktı'nın 1 Nisan 1991'de dağıtılması Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısını askeri bakımdan da bitirerek resmen sona erdirmiştir.
Bnz: Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 19. Baskı, 2010, s. 271-273.

[430] Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1878 – 2008)*, İmge Kitabevi, 2016, s. 236.

David Lane Sovyet rejimi sonrası devletlerde kimlik oluşumunu incelediği makalesinde [431] politik gelişmelerin kişilerin kimliklerini oluşturduğunu ve bu kimlik oluşum sürecinde elitlerin kolektif kimlik oluşum sürecinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu kapsamda sosyal kimliğin kişilerin kendilerini nasıl sınıflandırdığı ve kendisinin dışında olan gruplarla kendisini nasıl ilişkilendirdiği ölçüsünde bir kavram olduğu düşünülebilir. Dolayısı ile kimlik oluşum süreci bireylerin kendilerini sosyal olarak inşa edilmiş kategoriler içerisinde nasıl konumlandırdığı ile ilgili olmaktadır. Konuya politik açıdan bakıldığında ise kişilerin kendilerini ulusal ve etnik olarak hangi kategoride tanımladıkları konusu önem kazanmaktadır. Bu da kişilerin kimliklerini doğuştan değil de bir sosyalleşme sürecinde edindiği yargısı ile örtüşmektedir. Her ne kadar kişilerin kendi kimliklerini kendilerinin oluşturduğuna dair yaklaşımlar olsa da kurumların da bu konudaki etkisinin yadsınamaz olduğu ileri sürülmektedir. Böylelikle Lane' e göre kimlikler sadece sosyal olarak inşa edilmekle kalmazlar, aynı zamanda politik açıdan da tasdik olunurlar. Bir başka deyişle, mevcut politik atmosfer de kişinin kimliğini etkileyen unsurlardan birisi olmaktadır. [432]

Bunun sonucu olarak Lane, Doğu Bloku'nun çöküşünden sonra ortaya çıkan devletlerde kimlik oluşum sürecinde bu durumun geçerli olduğunu ifade etmektedir. Konuya toplum düzeyinde bakıldığında, kişilerin politik kimliklerini tanımlayan komünist ideoloji ve bu ideolojinin oluşmasında etkili olan politik kurumlar birden bire ortadan yok olmuştur. Bu durum sosyalleşme sürecinde aniden oluşan bir çatlak gibi ifade edilebilir. Bu durumda bireyin kendini hangi grupta tanımladığı ve kolektif olarak hangi kimliği edindiği önemli olmaktadır. Bu aşamada ise toplum içerisindeki elitler (seçkinler)yeni kimliklerin oluşumunda önemli rol oynamaktadırlar. Politik ve Toplumsal dönüşüm aşamasında elitler sosyal kimliklerin oluşumunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemektedirler. Dolayısı ile elitler, çıkarlar ve kimlikler iç içe geçen kavramlar olacaklardır. Özellikle yönetici elitlerin bu geçiş aşamalarında sosyal ve politik değişimin nasıl olacağı, sosyal haklar, yabancılar ile ilişkiler ve malların kime ait olacağı gibi konularda yönlendirici oldukları ve bunları uluslararası

[431] David Lane, "Identity Formation and Political Elites in the Post-Socialist States", *Europe – Asia Studies*, Cilt: 63, Sayı: 6, Ağustos 2011, s. 925-934.
[432] David Lane, a.g.m., s. 925.

bağlamda da yasallaştırdıkları ileri sürülebilir. Buna bakılarak, Sovyet sonrası oluşan devletlerde elitlerin kimlikleri inşa eden kurumları şekillendirdikleri söylenebilir. Bunların arasında komünist kurumların ve törenlerinin yerini kilise ve dini ritüellerin alması, sosyal tanımlama olarak sınıfın yerine ulus kavramının yerleşmesi ve tüketimin bir yaşam tarzı seçeneği olduğu gibi kimliği şekillendiren sosyal yaşama ilişkin değişimler sayılmaktadır. [433]

Demokratikleşme konusunda çalışan bazı yazarlar ise elit etkeni (elite agency approach)[434] yaklaşımını öne çıkarmaktadırlar. Bu yaklaşım elitlerin değişimi gerçekleştirmek konusundaki önemli rolüne dikkati çekmektedir. Bu sebeple Balkanlar'da gerçekleşen demokratikleşme süreçlerinde de yerel elitlerin rolleri vurgulanmaktadır. Bahsedilen yerel elitler, güvenlik ve istikrar talep etmekte; ayrıca demokratikleşmenin başarılı olması konusunda ise kararlı bir tutum sergilemektedirler.[435] Konuya bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'da Komünist sistemden demokratik sisteme geçişin (Demokrasiye Geçiş Dönemi) asıl nedenin Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bunun Bulgaristan'ı direkt olarak etkilemiş olması olarak söylenebilir. Dolayısı ile bu geçiş, iç bir devrimden ziyade Jivkov'un arkadaşlarının Komünist Blok çökerken sahip oldukları gücü koruma çabası olarak değerlendirilebilir.[436] Bu da geçiş dönemini yönlendiren ve yeni kimliklerin inşasında rol alan yönetici elitlerin etkisini ortaya koymaktadır.

1990 sonrası dönemin en önemli uluslararası politik sorunlarından birisi, Soğuk Savaş dönemi için tasarlanan uluslararası örgütlerin, bu dönemden sonra nasıl tanımlanacağı konusu olmuştur. Bu noktada hem AB hem de NATO, başat güçlerin öncülüğünde yeniden tanımlanma sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması

---

[433] David Lane, a.g.m., 926.

[434] Elit etkeni yaklaşımı, elitler ve kurumları demokratikleştirme araştırmaları alanında farklı entiteler olarak değerlendiren Aktör Ağı Teorisi'ne (Actor-Network Theory) bağlı olarak ele alınabilir. Buna göre devlet ve liderliğin demokratikleşme süreci bakımından birbirinden ayrı kurumsal parçalar olduğu ifade edilebilir. Buna bakarak da demokrasinin sosyal olarak koşullanmış bir olgu olduğu ortaya çıkmaktadır. Elitlerin kim olduğu ve değerlerinin neler olduğu demokrasinin doğasının bir sonucudur ve bu demokrasiye geçiş döneminde politik çıktıların nasıl oluştuğunun göstergesidir.
Samsondeen Ajagbe, "Aligning the Two Main Approaches to the Study of Democratization", *Transcience,* Cilt:7, Sayı:1, 2016, s. 83, 93.

[435] Tina Mavrikos – Adamou, "Challenges to Democracy Building and the Role of Civil Society", *Democratization*, 17:3, DOI:10.1080/13510341003700386, 2010, s. 516.
http://dx.doi.org/10.10.80/13510341003700386

[436] Vesselin Dimitrov, *Bulgaria: the Uneven Transition*, London, Routledge, 2001, s. 35.

NATO bakımından, temelde iki sorunu ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki artık NATO'ya gerek kalmadığı ve tehdidin ortadan kalktığı meselesidir. İkincisi ise NATO'nun bir uluslararası güvenlik teşkilatı olarak varlığını devam ettirmesi gerektiğine dair olan inanıştır. Bu konuda İngiltere ABD'nin hegemonyasının devamlılığı konusunda ısrarcı tutumunu devam etmiştir. Fransa ise AB veya Batı Avrupa Birliği (BAB) gibi kurumların güvenlik ayağının güçlendirilmesi üzerinde durmuştur. Fakat 1990'larda görülen temel güvenlik sorunu olan "bölgesel çatışmaların" BM veya AB gibi kurumların imkân ve kabiliyetleri ile engellenememesi, NATO'ya olan ihtiyacı yeniden ortaya koymuştur denilebilir. Bu kapsamda, Soğuk Savaş'ın bittiği ve düşmanlıkların sona erdiği 1990'da Londra Deklarasyonu[437] ile ilan edilmiş ve yeni dönemin prensipleri 7–8 Kasım 1991'de Roma'da düzenlenen NATO Zirvesinde ortaya konan "Stratejik Kavram" [438] ile resmîleştirilmiştir. Bu metne göre önleyici diplomasi ve kriz yönetiminin Soğuk Savaş dönemindekinden daha önemli hale geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca ittifakın temel hedefi olan kolektif savunma anlayışı da korunmaktadır. Aynı zamanda NATO'nun görevinin, olası bir tehdide karşı oluşturulmuş bir transatlantik forumu olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında Avrupa'daki stratejik dengenin korunması ise NATO'ya bağlanmıştır.[439] Böylelikle Soğuk Savaş boyunca temel felsefesi Sovyetler Birliği'ni ve Demirperde'yi çevrelemek olan NATO, 1990'ların başından itibaren

[437] Londra Bildirisi ile Orta ve Doğu Avrupa'nın yeni demokratikleşen ülkelerinin Avrupa'nın siyasal yapısının önemli bir bölümünü oluşturduktan; Avrupa'da güvenliğin "bölünemez" bir bütünlük olduğu, NATO İttifakı'nın Avrupa'daki tüm ülkelerle birlikte çalışarak kıtada kalıcı bir barışı yaratmaya kararlı olduğu ve bu yolda Önemli bir dönüşümü başlattığı vurgulanıyordu. "Deklarasyon'un açıkladığı görev, bir taraftan NATO'nun hayati Atlantik aşırı bağlantısını oluşturan Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'ni ve diğer taraftan da Sovyetler Birliği'ni gerçek katılımcılar olarak kabul eden, coğrafi ve kültürel bir bütün olarak görülen Avrupa'nın yeniden düzenlenmesi ve organize edilmesi görevidir. Londra Deklarasyonu'nun öngördüğü Avrupa'nın ortaklığa dayanan bir Avrupa olduğu söylebilir. Bnz: H. Wegener, "Değişen İttifak", *NATO Dergisi*, Sayı: 3, 1990, s. 3

[438] Londra Toplantısı'ndan onaltı ay sonra NATO üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanlan 7-8 Kasım 1991'de Roma'da toplanarak Londra'da alınan kararlar ışığında bir Barış ve İşbirliği Bildirisi yayınladılar ve NATO'nun Yeni Stratejik Konseptini onayladılar. Roma Bildirisi NATO'nun, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yeni kurulan işbirliği ve gelişen ortaklık anlayışına ve Avrupa'nın gelecekteki güvenliğinin genel kurumsal çerçevesine bağlı olarak izleyeceği politikalan, yerine getireceği görevleri tanımlamaktadı. Ayrıntılı bilgi için: *NATO Press Service, Press Communique*. 7 Kasım 1991. The Transformation of an Alliance..., s. 27-28., New Strategic Concept, NATO in the 21st Century, Şubat 1999. Erişim: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/reportch2.pdf 05.03.2018.

[439] Öner Akgül, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO – AB ilişkilerinde Rekabet – İşbirliği Analizi ve Türkiye Faktörü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 7, s. 93-94.
http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/view/5000098922/5000092178 Erişim: 02. 04. 2018.

oluşmaya başlayan yeni güvenlik çevresi içinde bir dönüşüm sürecine girmiştir. Londra Zirvesi ile NATO'nun eski Varşova Paktı üyesi devletlerle düzenli diplomatik ilişkiler kurması kararlaştırılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrupa' da siyaset, ekonomi ve güvenlik konularında önemli algılama ve politika değişiklikleri olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa' daki eski sosyalist ülkeler hem demokrasi sistemini uygulamaya sokmakla hem de pazar ekonomisine geçme yönünde adımlar atmaktaydılar. Doğu Avrupa'da yaşanan bu dönüşüm, bu ülkeleri de içine alacak şekilde birleşmiş bir Avrupa yaratma imkanını ortaya çıkarmıştır. Bu fikrin temelinde bu ülkelerin kimlik ve aidiyetleri bakımından Avrupa Birliği içerisinde olmaları gerektiği bulunmaktadır denilebilir. Haziran 1989'da toplanan AB Konseyi "Tek Pazardan Tek Paraya " sloganı altında yürütülen kampanya sonucu, ekonomik ve parasal birlik projesini, İngiltere'nin karşı çıkmasına karşın onaylamıştır. Sembolik değeri büyük olan bu girişimin, aynı yıl diğer önemli bir sembolik olay olan Berlin Duvarının yıkılması ile ve iki Almanya'nın birleşmesi beklentisi karşısında iddialı bir siyasi içerik kazandığı söylenebilir. Bu sebeple Avrupa Topluluğu Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa Birliği'ne dönüşerek Doğu Avrupa'ya doğru genişleme sürecine girmiştir. İki paralel Hükümetler arası Konferans sonrası Şubat 1992'de imzalanan AB Antlaşması (Maastricht Antlaşması)[440] Avrupa bütünleşmesi tarihinde etkisi süren sistemsel bir dönüşüm başlatmıştır. AB üyeleri Doğu Avrupa'da değişim yaşayan bu ülkelerde demokrasinin gelişimine ve ekonomilerine katkıda bulunmanın bireysel ve ortak çıkarlarına uygun olacağını düşündüklerinden hukuksal bir çerçeveye oturttukları "Avrupa Anlaşmaları" yla bu ülkelere teknik ve maddi yardımda bulunmuşlardır. Yapılan bu yardımların asıl amacının ise bu ülkelerin yakın bir gelecekte AB'ye

[440] 10 Şubat 1991 tarihinde kabul edilen ve 7 Şubat 1992 tarihinde AB'ye üye ülkelerin Dışişleri ve Maliye Bakanları tarafından imzalanan Maastricht Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anılan Antlaşma; tek bir Avrupa parasının hayata geçirilmesinin takvim ve koşullarını saptamıştır. Antlaşma da ayrıca, Avrupa Toplulukları'nın bundan sonra da Avrupa Topluluğu olarak anılması, ancak Antlaşma ile başlatılan politik entegrasyon süreci vurgulanmak istenildiğinde, söz konusu kavramın Avrupa Birliği olarak ifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılan Maastricht Antlaşması, dördüncü kurucu antlaşma olarak kabul edilmektedir. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, 1999, s. 9-13.

dahil edilerek Avrupa'daki ideolojik bölünmeyi net olarak ortadan kaldırmak ve kıtasal pazar bütünleşmesini sağlamak olduğu ileri sürülebilir. [441]

Sonuç olarak Soğuk Savaşın sona ermesi temelde ideolojik ayrımın olduğu iki kutuplu dünya sistemini ortadan kaldırmış ve buna bağlı olarak ideolojik olarak tanımlanan kimlikler yeni bir inşa sürecine adım atmışlardır denilebilir.

3.2.2. Bulgaristan'da Demokrasiye Geçiş Süreci

1980'lerin sonunda başlayan Sovyet sonrası ülkelerdeki sosyal değişim ülkelere yeni imkânlar sunmuş ve yeni seçeneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çoğu ülkelerde bahsedilen bu sosyal geçiş süreci kapıların açılmasını sağlamış ve birçok olumlu ve aynı zamanda olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Genel olarak olumlu getirileri göze çarpan bu süreçte, olumsuz etkiler sosyal yaşamı daha derinden etkilemiştir. Bunlardan en önemlisi insanların çoğunun bir anda işsiz kalması ve buna bağlı olarak sosyal haklarından mahrum olmalarıdır. Bunun sebebi planlı olarak merkezileştirilmiş pazar ekonomisi ve devlet mallarının özelleştirilmesidir. Sosyal güvenliklerini kaybeden insanlar için genel karakteri 'fakirlikte eşitlik' olan komünist sistemden sonra geçiş, çok temel ve varoluşsal bir sorun oluşmasına sebep olmuştur. [442]

Bulgaristan'da yaşanacak olan geçiş dönemi Jivkov'un iktidardan indirilmesi ile başlamıştır. 1989 yılında Bulgaristan'da Bulgar Komünist Partisi (BKP) iktidarında Bulgar devlet başkanı olan Todor Jivkov[443], özellikle Türk azınlığa

[441] Hüseyin Avni Bıçaklı, a.g.e., s. 275.

[442] V. Nikolic-Ristanovic, *Social Change, Gender and Violence: Post-Communist and War Affected Societies,* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2002, s. XV.

[443] "Yoksul köylü bir aileden gelen **Jivkov**, gençlik yıllarını Sofya`da geçirdi. II. Dünya Savaşı sırasında Devrimci Halk Kurtuluş Ordusu olarak bilinen direniş hareketinin örgütlenmesinde görev aldı. Savaş-tan sonra yönetim kademelerinde yükselerek, başta binlerce siyasî muhalifi tutuklayan Halk Milisleri'nin komutanlığı olmak üzere birçok önemli görevde bulundu. 1951`de Politbüro üyesi oldu. Mart 1954'te Merkez Komitesi birinci sekreterliğine getirilerek sosyalist ülkeler arasında en genç

uyguladığı asimilasyon politikaları sonucu ve gittikçe kötüleşen ekonominin zora sokması gibi sebeplerle iktidardan indirilmiştir. Jivkov Müslüman Türk azınlığın zor kullanılarak asimile edilmeye çalışılması ve Mayıs 1989'dan itibaren yüzbinlerce Türk'ün zorunlu göçe tabi tutulması ve tüm bunların sonucunda Bulgaristan'ın uluslararası platformlarda zor duruma düşmesi gibi sebeplerle çok ağır bir şekilde eleştirilmekteydi. Ayrıca Gorbaçov tarafından ileriye sürülen 'açıklık ve yeniden yapılanma' politikalarının Bulgaristan'da da uygulanacağını ileri süren Jivkov, parti ile devletin birbirinden ayrılacağı sözünü vermiş fakat bu girişimler Jivkov'un iktidarını kurtarmaya yetmemiştir. Hem kendi partisi tarafından hem de SSCB lideri Gorbaçov'dan gelen baskılar sonucu 10 Kasım 1989'da ilk önce 1954'ten beri sürdürdüğü BKP Genel Sekreterliği'nden ve sonra 1971'den beri yapmakta olduğu Devlet Konseyi Başkanlığı'ndan ayrılmak zorunda kalmıştır. Böylelikle Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır denilebilir. [444]

Todor Jivkov'un bir 'saray darbesi' (palace coup) ile istifaya zorlanmasının ardından yerine Petır Mladenov geçmiş ve 11 Aralık 1989'da Komünist Parti'nin anayasal tekeline son vereceğini açıklamıştır. Bunun ardından muhalefetin başlıca partileri olan Demokratik Güçler Birliği ve Bulgar Çiftçi Ulusal Birliği ile yuvarlak masa görüşmelerine başlamıştır. 3 Ocak 1990 tarihinde başlayan bu görüşmeler iki ay sürmüş ve sonucunda demokratik ve çoğulcu bir devlet yapısının oluşturulması ve güçsüz toplumsal tabakaları da koruyacak şekilde piyasa ekonomisine geçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca yeni anayasayı yapmak üzere on sekiz aylık görev süresine sahip olacak Büyük Millet Meclisi'nin seçilmesine de karar verilmiştir. Bunun yanı

---

parti lideri oldu. 1962–1971 yılları arasında başbakan olarak görev yapan Jivkov 1972`de Bulgaristan`ın yeni anayasasıyla oluşturulan Devlet Konseyi Başkanlığına seçildi. 1965'te sosyalist bir ülkede ilk kez gö- rülen muhalif parti üyeleriyle subayların önderliğindeki bir darbe girişimini önlemeyi başardı. Jivkov iç ve dış politikada Sovyet çizgisine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Onun yönetiminde Bulgaristan`da sanayileşme aksamadan ilerledi ve halkın yaşam düzeyi büyük ölçüde yükseldi. Buna karşılık Jivkov yönetimi ülkedeki Türk azınlığa karşı zorla asimilâsyon politikası uygulayarak 1989 baharında Türkiye'ye doğru büyük bir göç akınının başlamasına neden oldu. 1989 Doğu Avrupa'yı saran demokratikleşme dalgası sonucunda Jivkov Kasım 1989`da bütün görevlerinden çekilmek zorunda kaldı. Ocak 1990'da tutuklandı. İki yıl sonra "zimmete geçirmek" suçundan 7 yıl hapis cezasına mahkûm oldu. Ancak bozulan sağlık durumu nedeniyle hapis cezası ev hapsine çevrildi. 1996`da Bulgar Yüksek Mahkemesi tarafından aklandı. 1998`de zatürre`den hayatını kaybetti" Rüştü Yılmaz, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basını'na Göre),* (Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 10-11.

[444] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, 2005, s. 363-364.

sıra bu süreç içerisinde Mladenov'un cumhurbaşkanı olarak kalması ve başkanın da meclise karşı sorumlu olması kararı kabul edilmiştir. [445]

Bulgaristan'daki demokrasiye geçiş sürecinin, ne beklenmedik bir sürecin yaşanması şekliyle ne de tam olarak bir sözleşme yolu ile olduğu söylenebilir. Çünkü Bulgaristan'da reformist bir yaklaşım ile bu süreç karşılanmıştır denilebilir. Bir başka ifade ile bu süreç 'sözleşme' ve 'müzakere' yolu unsurlarının bir arada görüldüğü bir tür reform çalışmaları bütünüdür diye ifade edilebilir. Bunun sebebi ise komünist yönetimin inisiyatifi kaybetmeden süreci kontrol etmiş olmasıdır. [446] Bu kontrol sürecinde yeni anayasa hazırlamak için oluşturulacak Büyük Millet Meclisi'ni seçmek üzere 10 ve 17 Haziran 1990'da yapılan seçimleri kendisini Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak yenileyen eski komünistler kazanmıştır. Dahası, yeni anayasa hazırlama sürecinde muhalefet ile çıkan sorunlar neticesinde, muhalefet kendi içerisinde bölünmüş ve bunun sonucunda acele ile yapılan anayasada eski sistemdeki bazı siyasi yapılar değiştirilmeden kalmıştır ve bu yeni anayasa 13 Temmuz 1991'de yürürlüğe sokulmuştur. [447]

Yeni anayasanın yapılmasından sonra Bulgaristan'ın politik gelişimi demokratikleşme sürecinin birçok aşamasından geçmiştir. Bu süreç diğer Güney Doğu Avrupa ülkelerinin geçiş süreçlerinden biraz daha farklı olmuştur. Bulgaristan'da Türk vatandaşların etnik azınlık haklarının verilmesi süreci demokratikleşme sürecine katkıda bulunmuş ve Bulgaristan'ı benzerlerinden ayırt etmiştir. 1990'larda başlayan bu süreç oldukça hızlı ilerlemiş ve tüm güçlüklerine rağmen dirençli ve fakat çalkantılı bir süreç olmuştur. Bu süreç açısından asıl önemli olan ise demokratik kültürün yerleştirilmesidir. Çünkü bu kültürün komünizm

---

[445] Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 108-109.

[446] Levent Gönenç, *Profpects for Constitutionalism in Post- Communist Parties,* Kluwer Law International, Netherlands, 2002, s. 63

[447] Venelin I. Ganev, "Bulgaria: The (Ir)Relevance of Post – communist Constitutionalism", *Democratic Consolidation In Eastern Europe Volume I, Institutional Engineering* Editör: Jan Zielonka, Oxford, OUP, 2001, s. 187-189.

sonrası Bulgaristan'ın kayda değer biçimde altını oyarak yozlaştırdığı bir konu olduğu söylenebilir. [448]

Komünist Blok'un 1989'da Doğu Avrupa'da çöktüğü yıllarda Bulgaristan sadece rejim krizi ile değil aynı zamanda patlama noktasında olan iç sorunlarla da yüz yüze gelmişti. 1984-1985 yıllarında Türk azınlığa karşı uygulanan asimilasyon politikaları sorunu, yıllar 1989-1991'e geldiğinde, iyice gerilen ortamda çok derin açmazlara girmişti. 1989 yazında 300.000 Bulgaristan Türkü'nün Türkiye'ye zorunlu göçü iki komşu ve aynı zamanda Soğuk Savaş'ın iki farklı ideolojik kampında yer alan iki ülke ilişkilerinin çok ciddi biçimde krize girmesine sebep olmuştur. Böylelikle 1989'da demokratikleşmenin ön koşulu olarak azınlık haklarının temini meselesi gündeme gelmiştir. Hatta Türk azınlığın haklarının verilmesi yerleştirilmek istenen demokrasi kültürünün temini sayılırken, bunun aksini savunmak negatif anlamda komünist olarak suçlanmak anlamına gelmekteydi.[449] Bu yüzden Bulgaristan'ın batılılaşma sürecinin en önemli adımı sayılan demokratikleşme kültürü Türk azınlığın sürece dahil edilmesi ile başlamış, hızlanmış ve başarılı olmuştur denilebilir. Krassimir Kanev'in dediği gibi "Türklerin ve Pomakların haklarının iyileştirilmesi süreci demokrasinin ilk manifestosudur. . . "[450]

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş sürecinin ne kadar sürdüğü ile ilgili farklı görüşler olmasına rağmen, bunlardan en yaygın olanına göre sürecin Jivkov'un iktidardan düşmesi ile başlayıp (1989'un ortaları), yeni anayasanın 1991'de kabulünün ardından bir- bir buçuk yıl sonrasında tamamlandığı yönündedir (1992' nin sonu).[451] Bu geçiş dönemi iki aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşama komünist bloğun çöküşünden Jivkov'un zorunlu olarak istifa ettirilmesine kadar olan dönemi ve ikinci aşama ise Jivkov'un iktidardan indirilmesinden yeni anayasanın kabulüne kadar olan dönemi kapsamaktadır.

---

[448] Jenny Marika Engström, *Democratisation and the Prevention of Violent Conflict in South East Europe: The Cases of Bulgaria and Republic of Macedonia*, (University of London, London School of Economics and Political Science, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Tezi), 2004, s. 160.

[449] Jenny Marika Engström, a.g.e., s. 161.

[450] Krassimir Kanev, "Law and Politics on Ethnic and Religious Minoorities in Bulgaria*", Communities and Identities in Bulgaria*, Editör: Anna Krasteva, A. Longo Editore, 1998, s. 80.

[451] Maria Bakalova, "The Bulgarian Turkish Names Conflict and Democratic Transition", *Innovation,* Cilt:19, Sayı: 3 / 4, 2006, s. 233.

Geçiş sürecinin ilk aşamasını oluşturan dönemde iki tane önemli olay dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki Bulgaristan'ın Romanya sınırına yakın şehri olan Rusçuk'ta Mart 1988'de yaklaşık 5000 kişinin organize ettiği protesto gösterisidir. Bu protesto Tuna Nehri boyunca kurulu olan Romanyalı kimyasal kombinesinin çevreye saldığı zehirli klorin gazının bölgeyi etkilemesi sonucunda yerel halkın duyduğu rahatsızlık sonucunda yapılmıştır. Konunun esası komünist dönem boyunca gerçekleşen hızlı endüstrileşmenin çevresel hassasiyetlerin dikkate alınmadan gerçekleştiğinin eleştirisi olarak da ele alınmaktadır. Bu konu politika, sanat dünyası ve sporculardan önde gelen isimlerin oluşturduğu çevreci bir hareket olan "Ekoglasnost" u ortaya çıkarmıştır. Ekoglasnost mevcut rejimin Bulgaristan'ın doğasının kirletilmesine sessiz ve ilgisiz kalmasını eleştirmektedir. [452] Bu konunun asıl önemli noktasını ise BKP'ye ve rejime yönelik olarak yapılan en belirgin ilk muhalif hareket olması oluşturmaktadır. Hareket çevreci politikalara etkisi bakımından bir sonuç elde edemese de muhalefet yapılmış olması noktasında önemli bir yer edinmiştir.

Ekoglasnot'un ardından gelen ikinci ve asıl ses getiren muhalif hareket ise bir yıl sonra Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfustan gelmiştir. Jivkov'un Türkleri Bulgarlaştırma politikası olarak da isimlendirilen ve 1984 – 1985 yılları arasında uygulanmaya başlanan süreçte, toplumun yaklaşık %10' unu oluşturan kısmının isimlerinin Slav isimleri ile değiştirilmesi yaptırımları uygulanmıştır. Bu yaptırımlar 1989 yılında asimilasyona dönüşmüş ve Jivkov bu sefer güçlü bir dirençle karşı karşıya kalmıştır. Mayıs 1989'da Bulgaristan'ın Kuzeydoğusunda Kaolinovo (Bohçalar) isimli küçük bir kasabada organize edilen bir protesto gösterisi gerçekleştirilmiştir. Bu gösterinin hemen ardından 300 şüpheli aktivist Bulgaristan'dan sınır dışı edilmiştir. [453] Jivkov'un uyguladığı bu politika BKP' li elitlere Jivkov'un muhtemel liberalleşme sürecinin yönetecek kapasitesinin olmadığını göstermiştir ve Jivkov giderek yalnızlaşmıştır. Jivkov sadece Türkler

[452]John Bell, "Democratization and political participation in "Postcommunist" Bulgaria", *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Editörler: Karen Dawisha ve Bruce Parrott, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 358.

[453] Rumyana Kolarova, Dimitr Dimitrov,"The Roundtable talks in Bulgaria", *The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism, Editör:* John Elster, Chicago: The University of Chicago Press, 1996, s. 181.

tarafından değil ABD' de Bush tarafından Türkiye'yi bu konuda desteklediği yönündeki açıklamaları ile ve Gorbaçov'un üstü kapalı bu konuya dahil olmama eğilimi ile de uluslararası platformda da açıkça suçlanmış ve yalnız bırakılmıştır. [454]

Böyle bir ortamda Stalin karşıtı olarak bilinen iki BKP lideri; Petır Mladevov (1971'den beri Dışişleri Bakanı) ve Dobri Curov (Savunma Bakanı) tarafından bir darbe planlanmıştır. Buna göre 10 Kasım 1989'da yani Berlin Duvarının yıkılışının bir gün ardından BKP Politbürosu Jivkov'un istifasını kabul etmiştir. Bu zorunlu istifanın Mladenov'un koordine ettiği parti içi elitler tarafından yapıldığı ve dışarıdan Gorbaçov tarafından desteklendiği ileri sürülmektedir. Bell'in belirttiğine göre Mladenov Gorbaçov'u 4 – 5 Aralık 1988 yılında gizli olarak ziyaret etmiştir. [455] Jivkov'un istifasının ardından 13 Kasım'da yapılan BKP toplantısında tüm Jivkov yandaşları partiden tasfiye edilmiş ve 8 Aralık'ta ise Jivkov ve tüm Politbüro partiden uzaklaştırılmıştır. Bu noktadan sonra ise parti elitleri toplantılar ve yuvarlak masa görüşmeleri ile geçiş sürecini yönlendirmiştir. [456] BKP'nin devletten ayrılması ise 11 – 13 Aralık 1989 tarihinde yapılan ikinci toplantıda olmuştur. Bu toplantıda Mladenov parti başkanlığından ayrılarak sadece devlet başkanı olarak kalmıştır. Andre Lukanov ise Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin (BSP) başkanı olmuştur. Bunu takiben 14 Aralık 1989'da komünizm karşıtı gruplar birleşerek Demokratik Güçler Birliği'ni (DGB) – Union of Democratic Forces (UDF) kurmuş ve parlamentonun önünde gizli polisin (State Security – DS) ve BKP'nin tasfiye edilmesi için protesto gösterisi yapmışlardır. [457] Daha Sonra 29 Aralık 1989 tarihinde Mladenov Türklerin zorunlu asimilasyonu programının bittiğini ve bu programı lanetlediğini açıklamış ve Türklerin Bulgaristan'a geri dönerek isimlerini alarak kendi dillerinde ve dini yaşamlarına göre yaşamakta özgür olduklarını ilan etmiştir.

BKP toplantısından hemen sonra, 16 Şubat 1990'da Ticaret Birliği Merkez Konseyi (Central Council of Trade Unions – CCTU) partiden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş ve buna paralel olarak komünizm sonrası ticaret birliği

---

[454] R. J. Crampton, *A concise history of Bulgaria* , Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 215.
[455] John Bell, a.g.e., s. 360.
[456] Vesselin Dimitrov, *Bulgaria: the uneven transition,* London: Routledge, 2001, s. 36-37.
[457] Vesselin Dimitrov, a.g.e., s. 37.

olarak "Podkrepa" isimli bağımsız yeni bir birlik kurulmuştur. Bunun yanında öğrenci hareketinin ana örgütü olan Komünist Gençlik Ligi de şubat ayında kendisini feshetmiş ve hemen ardından yeni bir birlik kurarak BKP'den ayrıldığını ve bağımsız bir birlik olduklarını bildirmişlerdir.[458]

Bu gelişmelerin ardından demokratikleşme sürecinin anayasa yapımı kısmını kapsayan ikinci aşamasına geçilmiştir. 3 Ocak 1990'dan başlayarak komünizm karşıtı Demokratik Güçler Birliği (DGB) koalisyonu, kendisini BSP olarak güncelleyen komünistler ve Bulgar Tarım Halk Birliği (BTHB - muhafazakâr komünizm öncesi parti) bir dizi yuvarlak masa toplantıları yapmışlar ve bunların sonucunda Bulgaristan için yeni bir anayasa yapma konusunda anlaşmışlardır. Yuvarlak masa toplantılarında yapılan görüşmeler 12 Mart 1990'da imzalanan üç antlaşma ile sonuca bağlanmıştır. Bunlara göre yeni anayasayı hazırlayacak olan yeni ulusal meclisi seçmek üzere seçimler yapılacaktır. Seçimler 10 ve 17 Haziran 1990'da olmak üzere iki seçim kuralı esasına göre yapılacaktır ve tüm bunlar devam ederken Mladenov yeni anayasa yapılana kadar ülkenin başkanlığı görevini yürütecektir. [459] Yapılan bu ilk seçimde BSP oyların %47,15'ini, bunu takiben DGB %36,2'sini ve BTHB ise %8,03'ünü almışlardır. [460] Bu sonuçlara göre seçimi kaybeden DGB (seçime demokratik prensiplerin savunucusu olarak grev, miting gibi demokratik mücadele metotlarını benimseyen parti programı ile katılmıştır) seçimin geçersiz olduğunu ileri sürerek seçimleri tanımamıştır. Bu sebeple parti Bulgaristan genelinde mitingler, protestolar ve yürüyüşler başlatmıştır. Hatta 26 – 27 Ağustos 1990 tarihinde Bulgar Komünist Parti Merkez Konsey binası yakılmıştır. Geçiş döneminin bu kaotik ortamında toplumun politik görüşleri henüz netleşmemiştir. Fakat tüm bu karmaşanın içerisinde temelde yatan fikir ayrılığı bu geçiş sürecinin nasıl yapılacağı meselesi olmuştur. BSP bu geçişin barışçı ve "yumuşak geçiş" olması yönünde fikir beyan ederken, DGB "şok tedavisi" prensibini benimsemiştir. Bu kaotik ortamda BSP çoğunluğu ile Hükümeti 21 Eylül 1990'da kuran Andrey Lukanov grevler ve baskılar karşısında dayanamayarak 29 Kasım 1990 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine başkanın teklifi ile kurulan Popov

[458] Crampton, a.g.e., s. 216-217.
[459] Rumyana Kolarova, Dimitr Dimitrov, a.g.e., s. 205-208.
[460] John Bell, a.g.e., tablo 9.2, s. 369.

uzmanlar hükümeti tüm tartışmalara rağmen anayasanın kabulünü oylamaya sunmuş fakat 39 milletvekili ve DGB karşı çıkarak parlamentoyu terk etmiş ve açlık grevi başlatmışlardır.[461] Bu yüzden 1991 anayasası 12 Temmuz 1991'de oy çokluğu ile kabul edilmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Bulgaristan anayasal temelde demokrasiye geçişini tamamlayan ilk komünist sonrası ülke olmuştur. Bu yeni anayasaya göre Bulgaristan parlamenter demokratik sisteme geçmiştir. Fakat bu anayasal sistemin kabulü, meclisin tümünün onayı ile kabul edilen 1879 Tırnovo Anayasası'nın aksine 400 vekilin sadece 309'unun onayı ile kabul edilmiştir. [462] Bu yüzden Bulgaristan'ın demokratik anayasasının konsensüse varılarak değil de çoğunluğun anayasası olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu da mecliste özellikle devletin cumhuriyetçi yapısı ve azınlık hakları gibi konularda derin anlaşmazlıklar olmasından kaynaklanmıştır. Bu anlaşmazlıklar parlamentonun kendisini feshetmesini ve 13 Ekim 1991'de erken seçime gidilmesi sonucunu doğurmuştur. Yapılan bu genel seçimlerde parlamentonun vekil sayısı 240'a indirilmiştir. Buna göre DGB 110, BSP 106, ve HÖH de 24 sandalye kazanmıştır. [463] Mecliste oluşan çoğunluk DGB ve HÖH tarafından şekillendirilmiş ve 4 Kasım 1991'de DGB'nin kurduğu Filip Dimitrov Hükümeti faaliyete başlamıştır. [464]

Bu seçimlerden sonra Filip Dimitrov liderliğinde DGB üyeleri ve bağımsızlardan oluşan yeni hükümet kurulmuş ve 20 Ocak 1992'de halk oylaması ile seçilen ilk cumhurbaşkanı aynı göreve ikinci kez seçilen Jelu Jelev olmuştur. Yeni hükümetin kurulması ile Pazar ekonomisine geçilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmış ve Nisan 1992'de yapılan açıklama ile hükümetin Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) koyduğu tüm şartlara uyacağı açıklanmıştır. Bunun ardından 1947 – 1967 yılları arasında devletleştirilen tüm özel mülklerin sahiplerine geri verilmesi ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili yasa mecliste kabul edilmiştir.[465] Bu yasaya BSP karşı çıkarken, parlamentoda anahtar konumda olan HÖH ise

[461] Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi,* Der Yayınları, 1999, s. 88 – 90.
[462] Plamen S. Tzvetkov, *A History o f the Balkans: A Regional Overview from a Bulgarian Perspective*, Cilt: 2, 1993, San Francisco: Mullen Research University Press, s. 475.
[463] Europa Publications Staff, *The Europa World Year Book, 2000*, Vol. 2, Europa Pubns, 2000, s. 774.
[464] Nurcan Özgür, a.g.e., s. 160.
[465] Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayınları, 2005, s. 367.

onaylamıştır. Fakat DGB ve HÖH arasındaki ortaklık bu politikaların uygulanması aşamasında çatırdamaya başlamıştır. Stabilizasyon döneminin ekonomik sonuçları reel gelirlerin 1989'a göre %50'den fazla azalmasına sebep olmuştur. Ayrıca tüm bu olumsuzluklara rağmen umut edilen yapısal kazanım çok ufak ilerlemeler kaydetmiştir. Bu yüzden HÖH daha az tasarruf edilmesini ve daha fazla hükümet yardımını talep ederken; DGB ve diğerleri yavaş ilerleyen özelleştirmeden yakınmıştır. Bunun sonucunda ağustos ayına gelindiğinde Başkan Jelev bizzat kendisi hükümetin işleyişi konusunda eleştirilerde bulunmuştur. Bunun ardından makroekonomik politikalarda tam tersi yönde bir değişim yaşanmıştır ve 1992'nin ikinci yarısında bütçe açığı hızla artmıştır. Hükümetin katı ücret politikası gevşetilmiş ve enflasyon yükselmeye başlamıştır. Sonuç olarak bu kısa vadeli değişim gayrisafi yurtiçi hasılanın düşmesine sebep olmuş ve Dimitrov hükümetini iktidardan düşürmüştür. [466] Hükümetin düşürülmesinde HÖH ve BSP birlikte hareket etmiş ve Dimitrov Hükümeti'nin yerine HÖH'ün aday gösterdiği Cumhurbaşkanı Jelev'in ekonomi danışmanı Luben Berov başkanlığa getirilmiştir. [467]

Demokrasiye geçiş döneminin Jivkov'un istifası ile başlayıp, yuvarlak masa toplantıları sonucunda meclisin kurulması ve 1990 yılında ilk seçimlerin ardından 1991 yılında yeni anayasanın kabulü ile tamamlandığı ileri sürülmektedir. Fakat 1990'dan itibaren kurulan hükümetlerin iktidarlarını bir dönemden fazla sürdürememeleri ve iç çalkantıların devam etmesi sebebi ile esasında bu geçiş döneminin daha uzun sürdüğü iddia edilmektedir.

1989 – 2001 yılları arasındaki 12 yıllık sürede toplam 5 genel seçim yapılmış ve kurulan hükümetler iç çalkantılar sebebi ile iktidardan düşürülmüştür. 1990'da yapılan ilk seçimlerin ardından 1991'de erken seçime gidilmiş fakat kurulan Dimitrov hükümeti düşürülerek yerine Luben Berov getirilmiştir. Bir çeşit uzmanlar hükümeti kuran Berov'da 1994 yılında istifa etmek zorunda kalarak 18 Aralık 1994'de yeniden seçimler yapılmıştır. Seçimden sol partilerle yaptığı ittifak ile galibiyetle çıkan BSP, çoğunluğunu oluşturduğu Videnov başkanlığında yeni

[466] Jonathan Wight, M. Lousie Fox, "Economic Crisis and Reform in Bulgaria, 1989-1992", *Balkanistica*, Sayı: 11, 1998, s. 133.
[467] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 368.

hükümeti kurmuştur. Fakat BSP'nin komünist dönemde yaptıklarına benzer politikalar (kolektif çiftlikler oluşturmak istemesi, özev mülkiyeti sınırlaması vs.) izlemesi 1995 yılında kitlesel tepki doğurmuş ve gösteriler yapılarak protesto edilmiştir. 1995 seçimlerinin bir yıl sonrasında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise DGB'nin adayı Stoyanov'un galip çıkarak Bulgaristan'ın NATO'ya ve AB'ye üye olmasını desteklediği açıklamaları hükümet ve cumhurbaşkanlığı arasında krize sebep olmuş ve BSP hükümeti Videnov istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun ardından 19 Nisan 1997'de yapılan dördüncü genel seçimlerden bu sefer DGB zaferle çıkmış ve İvan Kostov başkanlığında Batı yanlısı politikaların benimsendiği hükümet kurulmuştur.[468] Diğer hükümetlere göre daha uzun süren ve 4 yıllık dönemi tamamlayabilen DGB iktidarı ise Batı yanlısı politikalarını hayata geçirmeye çalışmış, ekonomik ilerlemeler kaydetmiştir. Fakat Bulgaristan halen işsizlik ve kötü yaşam standartları gibi temel sorunlarını çözememiştir. Bu sorunlarla birlikte 2001 seçimleri yapılmış ve eski Kral II. Simeon liderliğindeki "2. Simeon Ulusal Hareketi" (NDSV) %42,74 oy oranı ile seçimden galip çıkmıştır. [469] Seçimlerin ardından NDSV ile HÖH koalisyonu hükümeti 20 Temmuz 2001 tarihinde kurulmuş ve böylelikle Balkanlar'da ilk kez bir kral seçim yoluyla iktidara gelmiş ve Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu parti HÖH Bulgar hükümetinde temsil hakkı elde etmiştir.

1989 ve 2001 yılları arasında geçen dönem Bulgaristan için istikrarsız ve çalkantılı olarak tanımlanmış ve bunun sebebi olarak da partilerin iktidarlarını meşrulaştıracak ideoloji üretememeleri ve toplum projelerinin olmayışı gündeme getirilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'da köklü bir demokrasi geleneğinin olmayışının ve siyasi partilerin bu konudaki tecrübesizliklerinin de bu sürecin belirsizliğinde rol oynadığı düşünülmektedir. [470]

---

[468] Rossen V. Vassilev, *Problems of Democratic Transition and Consolidation in Post Communist Bulgaria*, Basılmış Doktora Tezi, Ohio State University, 2000, s. 31 – 54. Networked Digital Library of Theses & Dissertations, Ipswich, MA, https://ssl.trakya.edu.tr:10443/sslvpn/portal.html?lang=en Erişim: 12. 04. 2018.

[469] Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Republic of Bulgaria, Parlimentary Elections 17 June 2001 Final Report,* Warsaw, 2001, s. 19.
https://www.osce.org/odihr/elections/bulgaria/16029?download=true Erişim: 02. 04. 2018.

[470] Ali Dayıoğlu, a.g.e., s. 370.

Kolorova bu geçiş dönemindeki belirsizliğin ve karmaşanın sebebinin esas olarak BSP ve DGB arasındaki ideolojik ayrımdan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Buna göre geçiş dönemindeki çatlaklar ve buna bağlı istikrarsızlıklar her iki partiye oy verenlerin komünizm yanlısı ve komünizm karşıtlığı temelinde ideolojik olarak çatışmasından kaynaklanmıştır. [471]

Whitefield ise demokrasiye geçiş döneminde Bulgaristan'da altı temel bölünmenin yaşandığını ileri sürmüştür. Bunların üçü ideolojik diğer üçü ise sosyal olgular temelindedir. İdeolojik olarak öncelikle ilk ayrım ekonomik yaklaşım konusundadır. Bir gurup liberal batı sektörel vizyonunu benimserken diğer gurup batı karşıtı devlet kontrolünde ekonomi vizyonunu benimsemiş durumdadır. İdeolojik çatışmanın ikinci ayrımını ise etnik sorunlar teşkil etmektedir. Buradaki sorun çok kültürlü bir Bulgaristan mı? Yoksa monist (tekçi) bir Bulgaristan mı? Sorularının cevabının verilmesinden kaynaklanmaktadır. İdeolojik ayrımın üçüncü meselesi ise milliyetçiğin algılanış şeklidir. Buradaki fikir ayrılığı da Roman vatandaşların Bulgar olarak kabul edilip edilemeyeceği meselesindedir. Sosyal bölünmenin ilk teması ise Türk azınlık ile çoğunluk Bulgar nüfusu arasında komünizm boyunca oluşan çatlağın sebep olduğu etnik ayrımdır. İkinci ayrım ise yaş ve sınıfsal özellikler arasında yaşanmıştır. Bunlardan bir gurubu çalışma hayatlarının çoğunluğunu komünist dönemde yaşamış işçiler diğerini ise işgücüne kapitalist dönemde katılmış gençler oluşturmuştur. Whitefield'a göre üçüncü sosyal ayrışma sebebi ise din üzerinden yaşanmıştır. Bunlardan bir tarafı Bulgar Ortodokslar diğer tarafı ise seküler yaşam biçimini benimsemiş gruplar oluşturmaktadır. [472]

Sonuç olarak Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş döneminin başlangıcını ve çıkış noktasını doğrudan Sovyetler' in ekonomik ve politik çöküşünün başlattığı söylenebilir. 1989 ve 2001 yılları arasında çalkantılı ve belirsizlikler içinde süren bu değişimin ise ülke elitleri tarafından şekillendirildiği ve ülkenin temel ideolojik ve sosyal dinamiklerinin çatışmalarının sonucu belirlendiği ifade edilebilir. Bu yüzden

---

[471] Rumyano Kolarova, "Democratization in Bulgaria: Recent trends" *Democratization in Central and Eastern Europe,* Editörler: Mary Kaldor ve Ivan Vejvoda, London, Pinter, 1999, s. 151.

[472] Stephan Whitefield, "Political Cleavages and Post-Communist Politics", *Annual Review of Political Science,* Cilt: 5, 2002, s. 181 – 200.

Bulgaristan'da geçiş dönemi kimliğinden bahsederken belirsizlik tanımlaması yapmak olanaklıdır.

3.3. BULGARİSTAN'DA AVRUPA KİMLİĞİNE DÖNÜŞ ÇABALARI

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş dönemini yöneten politik elitlerin ülkelerinin geleceğini Avrupa'da ve Avrupa Birliği (AB) üyesi olunmasında gördükleri söylenebilir. Fakat eski komünist sistemden kalan politik kültürün, vatandaşların sosyalleşme süreçlerinin üzerinde bıraktığı kolayca silinemeyecek etkinin de bu süreç içerisinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu yüzden öncelikle vatandaşların kendi rollerini nasıl algıladıkları ile ilgili fikirlerinin değiştirilmesi ve toplum içinde alınan kararlarda pay sahibi olmaları gerektiği duygusu uyandırılması gerektiği düşünülmektedir. Bir başka ifade ile vatandaşların eğer isterler ise farklılık yaratabilecekleri hissinin bilinçli olarak yaratılması gerekliliği öne çıkmaktadır. Kişilerin tavırlarının değiştirilmesi ise yine yapısal ve kurumsal çevrenin değiştirilmesi ile ilgilidir. Bu yüzden pazar ekonomisinin kurulması, serbest girişimlerin desteklenmesi ve girişimcilik ruhunun aşılanması önem kazanmaktadır.[473] Sovyet sonrası dönemde batılılaşmayı ve bunun ilk koşulu olarak demokratikleşmeyi hedef alan ülkelerde kimliğin inşa edilmesi süreci önemli bir yere sahiptir. Bu aşamada özellikle politik elitlerin yönlendirici bir role sahip oldukları ifade edilebilir. Ayrıca bu sürecin politik kurumların ve ekonominin desteklenmesi ile iç içe sürdürülmesi gerekliliği ileri sürülebilir.

Batılılaşmanın Avrupa kıtası bakımından karşılık kavramı olabilecek "Avrupalılaşmanın" (Europeanization) günümüzde kimlikler, sembolik talimatlar ve kültürel algılar temelinde tartışıldığı söylenebilir. Bu tartışma çoğunlukla yapılar ve kurumlar üzerinden yapılmamaktadır. Fakat Bulgaristan'da gelişen Avrupalılaşma sürecinde kurumsal adaptasyonun da dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.

[473] Tina Mavrikos – Adamou, a.g.m., s. 517.

Bu yolla sosyal uygulamalar da etkilenecek ve Bulgaristan'ın Avrupa algısı toplumun kendi algısı temelinde şekillenmiş olacaktır. [474]

Wolfgang Höpken'e göre uluslaşmanın ilk zamanlarında Bulgar elitlerinin güçlü bir şekilde Avrupa modelli devlet yapısını tercih etmelerinin üç sebebi vardır. Bunlardan birincisi Bulgarların Osmanlı Devleti'nden Osmanlı sonrası devlet yapılanmaları için çok az devlet yapılanması modeli miras almalarıdır. Çünkü Osmanlı kendisi de Tanzimat reformları ile Avrupa kurumlarını model olarak almaya başlamıştır. Bir diğer sebep ise Osmanlı kurumlarının ve devletinin Bulgarların yeni devletleri için çekici olmamasıydı. Bulgar elitlerinin güçlü bir şekilde Avrupa modelli devlet yapısını tercih etmelerinin son sebebi ise Avrupa'daki sistemin Bulgarları ulus devlet fikri ile tanıştıran geleneksel devlet teorisinin bir ürünü olmasıdır. [475]

Bulgarlar Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından gelecek için yüzlerini Batı'ya dönmelerinin gerektiğini düşünüyor ve bunu 'Avrupa'ya Dönüş' sloganı ile ifade ediyorlardı. Bu slogan hem toplumdaki elitler hem de toplumun geneli tarafından yüksek sesle dillendiriliyordu. Bu söylem aslında daha en başından Avrupa Birliği'ne girme hedefini de içeriyordu. [476] Bu Bulgarların kimliklerini artık AB kurumları özelinde AB norm ve uygulamaları dâhilinde inşa edecekleri anlamını taşımaktaydı. Bu kapsamda Avrupa Birliği'ne başvurma kararı Bulgar Sosyalist Partisi lideri Başbakan Zhan Videnov hükümeti tarafından Bulgar Parlamentosunun çoğunluğunun desteğini alarak Aralık 1995 yılında alınmıştır. [477]

---

[474] Wolfgang Höpken, "Institution – Building, Political Culture and Identity in Bulgaria: The Challenge of 'Europeanization'", *Bulgaria and Europe: Shifting Identities*, Editör: Stefanos Katsikas, Anthem Press, 2010, s. 23-24.

[475] Wolfgang Höpken, a.g.m., s. 26.

[476] Stefanos Katsikas, Peter Siani-Davies, "The Europeanization of Bulgarian Society: A Long-Lasting Political Project*", Bulgaria and Europe: Shifting Identities*, Editör: Stefanos Katsikas, Anthem Press, 2010, s. 12.

[477] Stefanos Katsikas, Peter Siani-Davies,a.g.m., s. 12.

3.3.1. Geçiş Döneminde Liberal Paradigmanın Hakimiyeti

Soğuk savaşın ardından yaşana değişim Doğu Avrupa Ülkeleri ve Bulgaristan özelinde düşünüldüğünde ulusal düzlemde yer almasının yanısıra, küresel düzlemde de öncelikle Avrupa ve esasında Avrupa – Atlantik yapılarla bütünleşmek olarak adlandırılabilir. Bu değişimin otoriter rejimlerden demokrasiye, devlet güdümlü ekonomik gelişme-kalkınma modelinden serbest piyasa ekonomisine geçiş olarak basitçe ifade edilebilir.

ABD ve Büyük Britanya'da 1980'lerin başında iktidara gelen Reagan ve Thatcher yönetimleri neo-liberal yeniden yapılanma sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Reagan ve Thatcher iktidarları sınıflar arasında var olan uzlaşmayı ortadan kaldırmış ve ulusaşan toplumsal oluşuma güç kazandırmıştır. Üretim ve finans yapısının küreselleşmesi, artan ticaret ve sermaye serbest dolaşımı değişen küresel toplumsal üretim yapısının önemli özellikleridir. Mali sermayenin ve doğrudan dış yatırımın artan önemleri ise Batı sermayesinin küresel düzeydeki maliyet ve diğer fırsatları kullanarak 1970'lerde ortaya çıkan verimlilik ve karlılık krizinin üstesinden gelinmesini sağlayacak yeni bir sermaye birikimi süreci önermesini ifade etmektedir. Küresel yeniden yapılanma çabaları, ulusaşan şirket ve kuruluşların artan önemleri, yeni küresel düzenin sermaye dolaşımının daha rahat gerçekleştirilebileceği şekilde yeniden yapılandırılmasının öneminin altı çizilmektedir. Böylelikle değişim, diyalektik bir süreç içerisinde ulusaşan toplumsal yapılanmanın ihtiyaçları doğrultusunda devletin rolünün yeniden yapılandırılmasına da sebep olmuştur. Bu kapsamda devletlerin sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştıran ve doğrudan dış yatırımı ve serbest ticareti kalkınmanın ana unsurları olarak destekleyen; ayrıca tedbirler alan ve bunların yasalaşmasını sağlayan araçlara dönüşmesi gerekmiştir. [478]

[478] Sait Akşit, "Doğu Avrupa'da Neo-Liberal Radikal Dönüşüm", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, Ekim 2009, s. 65-67.

Neo-liberalizm gerek siyaset teorisi gerekse ekonomi teorisini barındıran liberal düşünce geleneği içerisinde yer alan ve esas itibariyle klasik liberalizmi yeniden canlandırmaya çalışan bir paradigma olarak ele alınmaktadır. Neo-liberalizm tarihsel olarak öncelikle 1979 yılında Britanya'da iktidara gelen Margaret Thatcher ve ABD'de 1980 yılında başkanlığa seçilen Ronald Reagan tarafından uygulamaya konmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni kurulan devletlerde gerek gönüllü olarak gerekse uluslararası finans kuruluşlarının dayatmasıyla yaygınlık kazanmıştır. Hegemonik bir söylem haline gelen neo-liberalizmin, gelişmiş kapitalist ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kadar, eğitim alanında özellikle üniversitelerden, düşünce kuruluşlarına; medyadan, şirketlere, finans kuruluşlarına; maliye ve merkez bankası gibi devlet kurumlarından, Dünya Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlere kadar geniş bir alanda destek bulabildiği ifade edilebilir.[479]

Neoliberal kuramcılar, ortak güvenliğin sağlanması ve işbirliğinin derinleştirilmesi meselesinde silahsızlanma politikasının çok önemli bir rol oynadığını ifade etmektedirler. Çünkü neoliberal kuramcılara göre, askeri harcamalar ile ekonomik gelişim ve ulusal güvenliğin sağlanabilmesi arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Neoliberalizm, askeri harcamaların artmasının ekonomik gelişimi olumsuz yönde etkileyeceğini ve silahlanma faaliyetlerinin hızlanması sonucunda diğer devletlerin de aynı yolu izlemeye karar verebileceğini belirtmekte ve bu durumun ulusal güvenlik meselesini uluslararası politikanın merkezine konumlandıracağını ifade etmişlerdir. Uluslararası barışın sağlanması noktasında, uluslararası örgütlere ve uluslararası hukuk uygulamalarına büyük bir önem atfeden neoliberalistler, çok taraflı diplomasiyi de barışın sürekliliği açısından çok önemli bir faktör olarak görmektedirler.[480]

Bulgaristan gerçekleştirdiği siyasal, toplumsal ve ekonomik reformlar sonucunda AB üyesi olmayı başarmış ve siyasal geleceğini Avro-Atlantik İttifakı'nın izlediği sistemsel stratejilere eklemlemeyi başarmış bir ülke olarak ifade edilebilir.

---

[479] Bülent Evre, " Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi", *Amme İdaresi Dergisi, Cilt 48, Sayı 4, Aralık 2015, s. 1-3.*

[480] Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Cilt: 51, Sayı: 4, Sonbahar 1997, s. 513–553

Aynı zamanda NATO üyesi olarak hem siyasal, toplumsal ve ekonomik eksende hem de güvenlik anlamında bir tercihte bulunmuştur. Böylelikle bölgesel işbirliğini arttırmanın ve çatışma ihtimalini ortadan kaldırmanın yanı sıra, uluslararası sistem ekseninde süregelen hegemonya ve çok kutupluluk mücadelesinde de Avro-Atlantik hegemonyasının devamlılığı doğrultusunda bir tercihte bulunarak yüzünü Batı'ya dönmüştür.

Bulgaristan'da kimliğin inşasının dönüm noktalarından biri olan Avrupalı kimliğin kabulü veya Avrupa'ya dönüş kararı, Bulgaristan'ın küresel olarak egemen olan neo-liberal anlayışın kendi özel koşulları ile etkileşim halinde olması sonucunda ortaya çıkmıştır denileblir. Bir başka ifade ile, Soğuk Savaş sonrası dönemde hâkim olan neo-liberal paradigma Bulgaristan'ın liberal söylem geliştirmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda ise liberal politikalara uygun olarak Avrupalı olmak yolunda adımlar atılmıştır.

3.3.2. Bulgaristan ve Avrupa Birliği (AB) Uyum Yasaları

1989'da Doğu ve Merkez Avrupa'da yaşanan önemli gelişmeler Avrupa'nın ekonomik ve politik haritasını değiştirmiştir. Doğu ve Merkez Avrupa Ülkeleri demokrasiyi ve serbest piyasa ekonomisini tercih etmişler ve geleceklerini Avrupa Birliği içerisinde inşa etme isteklerini üyelik başvuruları yaparak ortaya koymuşlardır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Doğu Blokunun ortadan kalkması Avrupa Birliğinin genişlemesi konusunu gündeme getirmiştir. Bu genişlemenin yönü Doğu Blokundan geriye kalan Doğu Avrupa ülkeleri olmuştur. Bu ülkelerin AB'ye yapacakları tam üyelik başvurularında aranacak kriterleri belirlemek üzere Haziran 1993 yılında Konpenhag Zirvesinde kararlar alınmıştır. Bu kararlar Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye üye olabilmelerinin kriterleri olarak ele alınmaktadır. Belirlenen bu kriterler aşağıdaki konuları içermektedir:

- " Demokrasiyi, hukukun üstünnlüğünü ve azınlık haklarını garanti altına alan kurumların varlığı (siyasi kriter)
- İşleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması (ekonomik kriter)
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması (Topluluk müktesebatının üstlenilmesi kriteri)"[481]

1993 Haziran'ında Kopenhag'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi'nde, AB ile Avrupa Antlaşmalarını imzalamış olan 10 Orta ve Doğu Avrupa Ülkesinin (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) belirli kriterleri yerine getirmeleri koşuluyla Birliğe üye olabilecekleri kararlaştırılmış ve böylece "doğu genişlemesi" olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Zirvede Topluluk özellikle PHARE Programı (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılanmasına Destek Programı - Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies) arcılığıyla Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerine ayrılan bütçe kaynaklarının önemli bir kısmını tahsis etmeye devam edeceğini açıklamıştır. [482] 1989 yılında sadece Polonya ve Macaristan için hazırlanan ve daha sonra diğer 8 Merkez ve Doğu Avrupa ülkesini (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya) de kapsayacak şekilde genişletilen ve süresi uzatılan PHARE Programı ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerindeki reform sürecinin, altyapı yatırımlarının, ekonomik ve siyasi dönüşümün desteklenmesi amaçlanmıştır. Balkan ülkelerin dönüşüm sürecinde önemli bir role sahip olan PHARE Programı kapsamında 1990-1997 yılları arasında Balkan ülkelerine sağlanan toplam yardım 2,4 milyar ECU'ye [483] yakındır.

---

[481] Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Bahar 2004, s. 96.

[482] DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007, s. 241.

[483] ECU - European Currency Unit: Avrupa Para Birimi; 1981 – 1999 yılları arasında Birliğin bütçe hesaplarında kullanılmıştır. Bkz. Eurostat Statistics Explained,

Bulgaristan PHARE Programından 1990'dan itibaren yararlanmaya başlamıştır. AB ile diplomatik ilişkilerine resmi olarak 8 Ağustos 1988 yılında başlayan Bulgaristan, Mayıs 1990'da işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bulgaristan 1 Mart 1993 tarihinde imzaladığı Avrupa Anlaşması ile Bulgar mevzuatının Topluluk müktesebatına uyumu için gerekli şartları yaratmıştır. 1990'lı yıllarda AB'nin, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini düzenlemek için kullandığı araçlar arasında ortaklık anlaşmaları en önemli araç olmuştur. Bu anlaşmalar taraflar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve hukuki bağlayıcılığı olan tek araç niteliğini taşımaktaydı. AB ve Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan ortaklık anlaşmaları, ya da diğer bir ifade ile Avrupa Anlaşmaları genişleme stratejisinde bu ülkeleri AB üyeliğine hazırlayan ve ona doğru götüren en önemli araç olarak nitelendirilmiştir. Bu anlaşmalar doğrudan bir AB üyeliğini öngörmemiştir fakat AB üyeliğine giden yolu açmıştır. [484] AB'nin, sancılı bir siyasal ve ekonomik dönüşüm süreci geçiren Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini Birliğe yakınlaştırmak ve bu dönüşüm sürecini desteklemek amacıyla attığı ilk adım olan "Avrupa Antlaşmaları" (AA) (Europe Agreements)[485] daha önce bu ülkelerle imzalanan basit ticaret ve ortaklık antlaşmalarının daha kapsamlı bir çerçeveye oturtulması ile elde edilmiştir. [486] Temelde Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleriyle AB arasında ticaret serbestisini

---

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_currency_unit_(ECU) Erişim: 20.05.2018.

[484] Jonida Begaj, "AB'ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliği Üzerindeki Etkisi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 2016, s. 31.

[485] Avrupa Anlaşmaları geçici anlaşmalar olarak nitelendirilmiştir. Topluluk ile söz konusu ilkeler arasında serbest ticaretin oluşturulması amacı çerçevesinde, en fazla 10 yıl olarak belirlenen geçiş dönemi sonunda gümrük vergileri ve diğer kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılmasını öngörmektedir. Avrupa Anlaşmalarında nihai amaç, "Topluluk üyeliği" olarak ifade edilmektedir. Benzer yapıda, ancak, farklı yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin farklı süreler içerisinde gerçekleştirilecek olması nedeniyle "asimetrik" olarak nitelendirilen Avrupa Anlaşmaları şu unsurları içermektedir: siyasi diyalog, serbest ticaret (taraflar arasında, 1 Ocak 2001 yılında serbest ticaret bölgesi kurulacak biçimde ve asimetrik indirim takvimleri ile hareket edilecektir), ekonomik ve teknik işbirliği (bu üç ülkenin ekonomilerinin, serbest piyasa ekonomisi biçiminde yeniden yapılanmasına yardımcı olunacaktır), kültürel işbirliği, mali işbirliği (AYB'den kredi şeklinde yardım yapılacak ve bu üç ülkenin makro-ekonomik dengesizliklerini gidermek üzere belirli bir dönem destek sağlanacaktır), ödemeler dengesi ve sermayenin serbest dolaşımı, işgücünün dolaşımı ve hizmetler, rekabet kuralları, diğer ekonomik ve ticarete ilişkin genel önlemler ve mevzuatın yakınlaştırılması. Bknz: DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000, s. 119-120.

[486] Jackie Gower, "EU policy to central and eastern Europe*", Back to Europe: Central and Eastern Europe and the European Union*, Editör: Karen Henderson, London; Philadelphia: UCL Press, 1999, s. 5.

amaçlayan ve kurumsal yapıyı biçimlendiren Avrupa Antlaşmaları; geliştirilmiş siyasi diyalog, ekonomik işbirliği, dış politikanın eşgüdümü ve kültürel değişim gibi konulara ilişkin maddeler içermektedir.

Bulgaristan Parlementosu 15 Nisan 1993'de Avrupa Anlaşması ve Ticaret ve Onunla İlgili Meseleler Geçici Anlaşmasını onaylamıştır. Bunun ardından 21 – 22 Haziran 1993'de Kopenhag Zirvesinde Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupa Birliği üyesi olabilecekleri ilan edilmiş ve belirtilen ekonomik ve siyasi kriterlerin sağlandığı hızda üyeliğin gerçekleşeceği belirtilmiştir. 27 Ekim 1993'de Avrupa Parlementosunun Bulgaristan için Avrupa Anlaşmasını onaylamasının ardından Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti AB'ye üye olmak istediklerini belirten bir deklerasyon yayınlamıştır. [487] Ardından Bulgaristan imzaladığı Avrupa Anlaşmasının 1 Şubat 1995 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte kendi endüstri ürünlerini Avrupa Birliği'ne ihraç etmeye başlayabilmiştir. Anlaşma Bulgar ürünlerinin AB'ye ihracatına yönelik tüm kısıtlamaları kaldırmıştır. [488] 22 Mart 1995'de Bulgaristan Bakanlar Kurulu özel bir Avrupa Entegrasyonu mekanizması oluşturmuştur. Bu mekanizma Hükümet Komiteleri, Koordinasyon Komisyonu ve Avrupa Entegrasyonu Sekreterliği'ni kapsamaktadır. Bulgaristan ve AB Ortaklık Konseyi ilk toplantısını 29 Mayıs 1995 yılında Brüksel'de gerçekleştirmiştir. Bunun ardından 15 – 16 Aralık 1995 tarihinde Madrid'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında Bulgaristan Avrupa Birliği üyeliğine başvurmuştur. [489] Bu başvuruda Bulgaristan'ın birleşmiş, özgür, refah, sosyal adalet gibi kavramlarla özdeşleşen Avrupa ideolojisinde yer almak istediği ve bunun için hazır olduğu ifade edilmiştir.

İlişkilerin başladığı 1990'dan itibaren Bulgaristan ve AB arasındaki ekonomik ilişkiler olumlu yönde gelişmiş ve AB'nin Bulgaristan'dan ithalatı 1991'e göre %260 artarak, 1995 yılına gelindiğinde 1.83 ECU olmuştur. Bulgaristan'dan ithal edilen temel ürünleri demir, çelik, ham maden, tekstil ve tarım ve ziraii ürünler oluşturmuştur. Bununla birlikte AB'den Bulgaristan'a olan ihracat da %37 oranında artmış ve 2.05 ECU'ya ulaşmıştır. İhrac edilen ürünler arasında çoğunlukla makine

[487] Venelin Tsachevsky, *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over*, Electronic Publications of Pan-European Institute 16/2010, s. 41. www.tse.fi/pei, Erişim: 15.05.2018
[488] Ercüment Tezcan, a.g.m., s. 98.
[489] Venelin Tsachevsky, a.g.e., s. 41.

ve alet edavatlar, tarım ürünleri, tekstil ve kimyasal ürünler bulunmaktadır. Bu noktada Bulgaristan'ın başlıca AB ticaret partnerleri Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve Yunanistan olmuştur. Bulgaristan PHARE programı dahilinde aldığı yardımlarla programın aktif bir parçası olmuştur. Buna göre Bulgaristan 1990 – 1995 yılları arasında PHARE bütçesinden 476 milyon ECU kullanmıştır. Bu yüzden 1996 yılına gelindiğinde Bulgaristan Avrupa Anlaşmarı Ek Protokolü çerçevesinde yardımları kullanmaya uygun bulunmuştur. [490]

Bulgaristan'ın AB'ye yaptığı üyelik başvurusunun ardından Avrupa Komisyonu görüşünü 15 Temmuz 1997'de açıklamıştır. Gündem 2000 Belgesinde Bulgaristan ikinci grup aday ülkeler arasında yerini almıştır. Bu belgeye göre daha önce Kopenhag kriterleri olarak belirtilen stabil politik düzene sahip olan, insan haklarına saygılı ve azınlık haklarını güvenceye almış olan ülkeler müzakere sürecinin kapılarını açmış olacaklardır. Bu karara göre Bulgaristan için yapılan atıfta Bulgaristan'ın Pazar ekonomisine geçişte elle tutulur ilerlemeler kaydettiği belirtilmiş; buna rağmen çevre, ulaşım, tarım, enerji ve adalet konularında kararlı önlemlerin alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak AB Müktesebatı'nın doğru düzgün uygulanabilmesi için geniş kapsamlı idari reformların tüm alanlarda yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. [491] Bunu takiben Bulgaristan'da gerekli uyum yasalarını yapmak üzere 23 Mart 1998'de Bulgaristan'ın AB'ye Kabulünün Ulusal Strateji belgesi Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu ise Bulgaristan ile ilgili düzenli olarak ilan edilecek olan ilk raporunu 23 Mart 1998'de yayınlamıştır. 1995'de Madrid'te belirtilen noktalara gönderme yapan komisyon Bulgaristan'ın ekonomi sektörü için yoğun düzenlemeler yapması gerektiğini yine belirtmiş ve çevrenin korunması, ulaşım, enerji, endüstriyel yapılanma ve kırsal kesimin tarımsal altyapısı gibi alanlara yoğun yatırımlar yapılması gerektiği belirtilmiştir.[492] Sonuç olarak kısa vadede Bulgaristan'ın AB üyeliği için çok büyük oranda çaba sarfetmesi gerektiği ve en kısa süre içerisinde

[490] Stanimir Alexandrow, Latchezar Petkov, "Paving the Way for Bulgaria's Accession to the European Union", *Fordham International Law Journal*, Cilt: 21, Sayı: 3, 1997, s. 590.

[491] Bulgaria and the Enlargement of the European Union, Briefing No 6, s. 1-2. http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/6a3_en.htm Erişim: 20.05.2018.

[492] Stanimir Alexandrow, Latchezar Petkov, a.g.m., s. 593.

Kopenhag kriterlerini sağlayarak diğer aday ülkeler listesine dahil edilip müzakere sürecine başlaması öngörülmüştür. Ayrıca bu tablonun gerçekleşmesinin oldukça güç olacağı da öngörülmüştür.

1999'un Aralık ayında Helsinki Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanları Bulgaristan ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir ve bunun ardından müzakereler resmi olarak 15 Şubat 2000'de başlamıştır. [493] 9 Ekim 2002 tarihinde yayınlanan raporda Bulgaristan "işleyen Pazar ekonomisi" olan ülke olarak tanımlanmış ve buna bağlı olarak Avrupa Komisyonu Bulgaristan'ın 2007'de üyeliğini desteklediğini açıklamıştır. Böylelikle 2004 yılına gelindiğinde Bulgaristan ile AB arasındaki müzakerelerin 31 başlığı kapanmış durumdaydı. 17 Aralık 2004'te ise Avrupa Konseyi Bulgaristan ve AB'nin üyelik müzakerelerinin bittiğini ilan etmiştir. 25 Nisan 2005'te Bulgaristan'ın AB'ye kabulü ile ilgili anlaşma Lüksemburg'ta imzalanmış ve 11 Mayıs 2005'te Bulgar Ulusal Meclisi Bulgaristan'ın AB'ye kabulü ile ilgili anlaşmayı onaylamıştır. 2006 yılında yayınlanan son raporun ardından Bulgaristan 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Birliği'ne katılmıştır. [494]

Bulgaristan'ın AB ile ilişkilerinin başladığı 1988 yılından üye olduğu 2007 yılına kadar AB üyeliği kriterlerini karşılamak üzere birçok temel yapısal değişiklikler yapmıştır. Kopenhag kriterleri ile ana hatları belirlenen bu değişiklikler öncelikle siyasi ve ekonomik alanda yaşanmıştır denilebilir. Komunist sistemin yıkılması ile birlikte 1991 yılında yeni anayasa yapılarak Bulgaristan Parlamenter demokrasiyi benimsemiş ve ekonomik olarak Batı modeli pazar ekonomisi sistemine geçmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik ise bu dönüşümün yaşandığı dönemde ülke demokrasisini sağlam temellere oturtacak ve Pazar ekonomisine geçişte ve işleyişinde yol gösterici olarak değerlendirilmiştir.

1990'lardan başlayarak planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmiş olan ekonomiler, başlangıçta planlı ekonomi döneminden yansıyan büyük miktarda bütçe açıkları, yüksek ücretler, üretim miktarını aşan para arzı artışları ve yüksek oranlı enflasyon gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunların çözümü ve makroekonomik

[493] Ercüment Tezcan, a.g.m., s. 98.
[494] Venelin Tsachevsky, a.g.e., s. 42.

istikrarın sağlanması amacıyla, politikalar uygulamış, kurumsal ve yapısal değişiklikler gerçekleştirmişlerdir. Bu doğrultuda geçiş ekonomilerinin çoğunluğu 1992 ve 1997 yılları arasında, etkin bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasında ön koşullardan biri olan enflasyonu kontrol altında almayı başarmışlardır.[495]

Ekonomik gelişmeyi sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi Bulgaristan'ın Pazar ekonomisine geçişteki en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Ekonomide devlet tekeline son verilmesi ve devlet iktisadi teşekküllerinin tekrardan yapılandırılması net olarak politik destek alınamadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Özelleştirme oldukça yavaş ilerlemiş, ticaret ve finans sektörleri Pazar disiplininnin olmadığı bir ortamda ilerlemye çalışmıştır. Bulgar hükümeti merkezi planlamayı kaldırmış fakat ekonominin düzenlenmesi için gerekli olan temel kurumları kuramamıştır. 1996 yılına kadar geçen sürede Pazar ekonomisine geçiş yapısal reformların yetersiz kalmış ve Bulgar finans sistemi çok önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bankacılık ile ilgili düzenlemelrin ve idare etme yeteneğinin zayıf olması özel bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz etkilemiştir. Tüm bu zorluklar göz önüne alındığında Bulgaristan'ın Pazar ekonomisine geçişte yaşadığı zorluklar AB'nin kendi iç pazarında Bulgaristan'ın rekabet gücünü de sınırlamıştır. Fakat 1990 ve 1991 yıllarında dış ticarete yönelik devlet tekelinin kaldırılması sonucu olarak Bulgaristan'ın liberal ticaret rejimini benimsemesi artan oranda ticari dengelerin gelişmeye başlaması sonucunu doğurmuştur.[496]

1990 – 1997 yılları arasında görev yapan Bulgar hükümetlerinin devlet mülkiyetlerinden vazgeçmek istemediği ve bankacılık sektörü üzerindeki kontrolü devam ettirmek istediği söylenebilir. Devlet bankaları ısrarla verimsiz ve zarar eden şirketleri desteklemeye devam etmiş ve hali hazırda az sayıda olan özel bankalar ise müşterilerine piramit tarzı yüksek faiz sistemi ile hizmet vermeye çalışmıştır. Tüm bunlar 1996 yılında ekonomik çöküşü kaçınılmaz kılmıştır. Çöken Bulgar ekonomisi vatandaşların birikimlerini bankalardan alamaması sonucunu doğururken, banka yönetimine yakın olan kişilerin aldıkları borçları geri ödememesi ve bu paraların

[495] Cottarelli C. ve Doyle P., "Taming Inflation in the Transition Economies", *Finance and Development*, Cilt: 36 (2), 1999, s. 9-11.
[496] Stanimir Alexandrow, Latchezar Petkov, a.g.m., s. 595-596.

kendilerinde kalması sebebi ile "kredi milyonerleri" olarak anılan bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1996 yılındaki bu ekonomik çöküşün ardından 1997 seçimleri ile yönetimi ele alan hükümet yoğun ekonomik reformlar yapmak zorunda kalmıştır. İlk olarak Bulgar Levası Alman Markına (Daha sonra Avro'ya endekslenecektir) endekslenmiştir. Bununla birlikte bir Para Kurulu kurulmuş ve bu kurul mali disiplin politikaları izleyerek olumlu mali ve bütçe sonuçları elde etmiştir. Bu olaylardan sonra Bulgaristan istikrarlı bir paraya, kontrollü enflasyona ve dengeli ekonomik gelişmeye sahip olma yolunda kararlı adımlar atmıştır. Gayrisafi yurtiçi hasıla, bütçe gelirleri ve yabancı para rezervleri her geçen yıl artmış ve bunların sonucu olarak finans ve bankacılık sektörüne karşı olan güven de oluşmuştur. [497]

Bulgaristan'ın üyelik için başvuruda bulundugu 1995 yılından üye olduğu 1 Ocak 2007'ye kadar geçen 12 yıllık süre boyunca, AB'nin üyelik için ülkelerin önüne sundugu Kopenhag Kriterleri'nden siyasi kriterler, özellikle de insan haklarının ve azınlıkların korunması meselesi önemli bir yer tutmuştur. Bulgaristan esasında komünist dönem sonrası yaptığı 1991 Anayasasında temel olarak insan hakları ve azınlık sorunu meselelerini ele almış fakat bunlar hem yasalarda hem de uygulamada yetersiz görülmüştür. 1991 Anayasasının 4/2. maddesinde Bulgaristan Cumhuriyeti'nin kişilerin yaşam, haysiyet ve haklarını güvence altına alacağı ve kişilerin sivil toplumun özgürce gelişimi için gerekli koşulları yaratacağı belirtilmiştir. Ayrıca 6. Maddede herkesin haysiyet ve haklar bakımından yasalar önünde eşit oldukları ve ırk, milliyet, etnik mensubiyet, köken ve din gibi etkenlere bağlı olarak ayrımcılık yapılamayacağı vurgulanmıştır. 13/1. Maddede ibadet özgürlüğünden bahsedilmiş ve herhangi bir dinin ibadetinin kısıtlanamayacağı belirtilmiştir. Yine aynı şekilde 37. Maddede din ve vicdan özgürlüğü ele alınmış, dini seçim ya da ateistliğin engellenemez olduğu vurgulanmıştır. Fakat 37/2. Maddede dini özgürlüğün ulusal güvenlik, toplumsal düzen, halkın sağlığı ve moraline ve diğer yurttaşların hak ve özgürlüklerine karşı kullanılamayacağı

[497] Jotev Petar, "Financial Sector Restructuring in Bulgaria, 1997-2001" *Financial Transition in Europe and Central Asia: Challenges of the New Decade*, Editörler: Lajos Bokros, Alexander Fleming, Cari Votava, Washington: The World Bank, 2001, s. 73-76.

sınırlaması getirilmiştir. Bunun yanında 13. Maddede düzenlenen din hakları çerçevesinde dini hakların serbest olduğu belirtilirken, Doğu Ortodoks Hristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. 29/1. Maddede ise kimsenin işkenceye; zalimce, insanlık dışı ve onur kırıcı davranış ve cezalara ya da zorla asimilasyon uygulamalarına tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 36/2. Maddesinde azınlıkların anadilleriyle eğitim görme ve anadillerini kullanma, 54/1. Maddede ise Bulgaristan vatandaşlarının kendi etnik kimlikleri doğrultusunda kültürlerini geliştirme haklarının olduğu yazılmıştır. Fakat 36/2. Maddede "azınlık" ifadesi kullanılmamış onun yerine "anadilleri Bulgarca olmayan Bulgaristan vatandaşları" ifadesi kullanılmıştır.[498] Bu durum Bulgaristan'ın ülkesinde barındırdığı etnik unsurları Bulgar ulusunun birer parçası olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Hukuksal ve siyasi uygulamalarda azınlık kavramı Bulgaristan tarafından kullanılmamaktadır. Konu etnik azınlık ve ulusal azınlık kavramlarının birbirlerinden çok farklı olduğu tartışması üzerinden değerlendirilmekte ve bu yüzden Bulgaristan'da ulusal azınlıktan söz edilemeyeceği yargısına varılmaktadır. [499]

2002 yılında kabul edilen Dini Mezhepler Kanunu 1951 – 2002 yılları arasında geçerli olan bir önceki yasayı yürürlükten kaldırmış, iyileştirmeler gerçekleştirmiş fakat yine de birçok eleştiri almıştır. Yeni yasanın bazı alanlarda muğlak olduğu ifade edilmiştir. Buna göre belirli bir dini grubun dini görüşlerini kamusal alanda ifade etmesinin bir grubun mensubu olmaması halinde mümkün olup olmadığı konusunun tartışmalı olduğu ileri sürülmüştür. Bir başka ifade ile belirli bir dini grubun sübjektif inançlarının dini olarak nitelenip nitelenemeyeceği konusundaki karar verici devlet olmaktadır. Bu da bireysel özgürlükleri kısıtlamaktadır. [500]

Bulgaristan iç hukuk alanında attığı önemli adımların yanısıra imzaladığı çeşitli uluslar arası anlaşmalar ile AB'nin Kopenhag kriterlerini sağlamak üzere

---

[498] National Assembly of the Republic of Bulgaria, Constitution, http://www.parliament.bg/en/const Erişim: 20. 04.2018.

[499] Nurcan Özgür, a.g.e., s. 55.

[500] Roman Levi, "Republic of Bulgaria", *Legistlation of the Ethnic and Religious Minorities' Rights in Southeastern Europe*, ISEEL – VVD PROJECT, VVD, 2013, s.17-18.

girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle Bulgaristan Avrupa Komisyonu'na üye olma isteğini belirttikten sonra gündeme gelen azınlıklar konusunu ilk aşamada çözmek üzere 7 Eylül 1992 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylaylamıştır. Bunu takiben 3 Kasım 1994'te Sözleşmeye Ek 11. Protokolü onaylayan Bulgaristan, bu sözleşmenin Kasım 1998'de yürürlülüğe girmesi ile birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisini de tanımıştır. 1995'de Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunu yapılmasının ardından aynı yıl AB içerisinde kabul edilen Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve sözleşmesi Mayıs 1999 yılında Bulgaristan Parlementosu tarafından kabul edilmiştir.[501] Böylelikle bu sözleşmenin parlaentoda büyük çoğunlukla kabul edilmesi Bulgaristan'ın azınlık sorununun çözümündeki niyetitini ortaya koyması ve AB'ye üyelik kriterlerini yerine getirmesi açısından önemli bir adım olmuştur denilebilir.

Bulgaristan'ın AB üyeliği süresince karşılamaya çalıştığı kriterler arasında en önemli sorunu teşkil eden insan hakları meselesi AB tarafından en çok irdelenen mesele olmuş ve Bulgaristan'ın bu konularda tedbirler alması beklenmiştir. Bu konu medeni ve siyasi haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve azınlık hakları başlıkları altında değerlendirilmektedir.

Medeni ve siyasi haklar bakımından Bulgaristan'ın en çok eleştirildiği konuların başında polislerin yargılanan sanıklara, göz altındaki kişilere ve özellikle göz altında bulunan Roman vatandaşlarına karşı yaptığı kötü muamele gelmektedir. Komisyonun ilerleme raporlarında belirtilen bu mesele güvenlik güçlerinin şeffaf çalışmadığı ve gereğinden fazla ateşli silah kullanıldığı şeklinde yoğun biçimde ele alınmıştır. Bulgaristan bu noktada polisin eğitimi için merkezler kurmuş, Roman vatandaşların da polis olabilmelerine imkân sağlamış ve bu problemi çözmeye çalışmıştır. 2003 yılında ise ateşli silahların kullanımının Avrupa standartlarına göre düzenlenmesi Bulgaristan'ın bu konuda attığı en önemli adım olmuştur denilebilir. [502]

---

[501] Mustafa Türkeş, "Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği", *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, 2002, s. 206-207.

[502] Commission of the European Communities, *2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(2003) 676 final, Brussels, s. 21.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bağlamında öncelikle çocuk hakları meselesi ele alınmış ve çocuk bakım evlerine terkedilmiş çocukların fazlalığı, burada çocuklara uygulanan kötü muamele vurgulanmış ve zorla çalıştırılan çocuklara dikkat çekilmiştir. Bulgaristan bu konu ile ilgili olarak 2000 yılında Devlet Çocuk Haklarını Koruma Teskilatı'nın olusturulmasını içeren Millet Meclisi Çocuk Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi için adımlar atmıştır. 2003 yılında da yapılan düzenlemeler ile çocukların aileleri dısında bir yere yerlestirilmelerinin artık ancak mahkeme kararıyla olabilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında 2003 yılında Aile Kanunu, 2004 yılında ise sokak çocuklarının haklarının korunması için bir Ulusal Strateji ve Hareket Planı kabul edilmistir.[503]

Azınlık hakları ve azınlıkların korunması konusunda AB'nin Bulgaristan'ın iyileştirmesini istediği konuların başında Roman vatandaşlara yönelik ayrımcılık uygulamaları gelmektedir. Ulusal azınlık olarak kabul edilmeyen Romanların Bulgaristan'da topluma adaptasyonlarının sağlanamadıgı, ortak yaşamın gereklilikleri olan eğitim, is, sağlık gibi sektörlerden dışlandıkları, kötü muamaele ve şiddete maruz kaldıkları belirtilmektedir. Bu noktada Bulgaristan Roman vatandaşlarının Bulgar toplumuna tam entegrasyonun saglanmasına yönelik çerçeve programını Nisan 1999'da kabul etmiştir. Bununla ilgili olarak Ayrımcılığı Önleme Komitesi kurulması kararı alınmıştır. [504] Eylül 2003'de Bulgaristan Ayrımcılık karşıtlığı yasasını kabul etmiştir. Ocak 2004 yılında yürürlüğe giren yasaya hem direkt hem de dolaylı olarak ayrımcılığı yasaklamıştır. Dolaylı olarak ayrımcılığın yasaklanması belirli grupların işe alım süreçleri ve eğitime erişim olanakları gibi konuları kapsamakta ve bunların engellenmesini amaçlamaktadır. [505]

Bulgaristan'ın eğitim ve eğitim dili olarak yaptığı anaysal değişiklikler ülkede yaşayan Türkleri de yakından ilgilendirmekteydi. Bununla ilgili olarak 1991 yılında yapılan yeni anayasada eğitim ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasa'nın 36/2. Maddesinde anadili Bulgarca olmayan vatandaşların,

---

[503] Commission of the European Communities, *2000 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(2000) 701 final, Brussels, s. 21-23.
[504] Commission of the European Communities, *1999 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(1999) 501 final, Brussels, s. 15
[505] Roman Levi, a.g.e., s. 19.

Bulgarca'nın zorunlu olarak öğretilmesinin dışında, kendi anadilleriyle eğitim görme ve anadillerini kullanmalarına hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. 53/5. Maddede ise kişi ve örgütlerin özel okul kurabilecekleri belirtilmiş, 54/1. Maddede ise herkesin ulusal ve evrensel kültür değerlerinden yararlanma ve etnik kimliği doğrultusunda kendi kültürünü geliştirme hakkına sahip olduğunun altı çizilmiştir. Eğitim konusu ile doğrudan ilgili olan 8/2. Maddede ise anadili Bulgarca olmayan öğrencilerin, zorunlu olan Bulgarca dersi dışında, devletin koruması ve kontrolü altında yerel okullarda kendi anadillerini öğrenme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.[506]

Anayasal olarak tanınan anadilde dil eğitmin verilmesi hakkı uygulamada uzun süre sorunlar çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin 14 Şubat 1991'de ilkokullarda Mart ayından itibaren deneme amaçlı Türkçe derslerinin okutulacağı açıklamasının yapılmasının ardından bazı Bulgar vatandaşları protesto gösterileri düzenlemiş, açlık grevleri başlatmış ve öğrencilerin okul binalarına girişlerini engellemeye çalışmışlardır. Bu protestolara Bulgar öğretmenler ve öğrenciler de katılmışlardır. Bunun ardından Türkçe eğitime ara verilmek zorunda kalınmış ve 1991-1992 Eğitim yılında okul müfredatlarında Türkçe derse yer verilmemiştir. Bu uygulama da Türk vatandaşlar tarafından çocuklarının okula gönderilmemesi yoluyla protesto edilmiştir. Bulgar hükümeti çocuklarını okula göndermeyen ailelere para cezası kesmiş ve 16 yaşından büyük öğrencilere de idarş disiplin cezası verilmesi uygulamalarına başlamıştır. Türkçe dersinin seçmelli olarak verilibileceği karrının alınmasından sonra Türk vatandaşlar 25 Kasım 1991'den itibaren çocuklarını okullara tekrar göndermeye başlamış ve böylelikle 20 yıllık bir aradan sonra Türkler tekrardan anadillerini öğrenme imkânı elde etmişlerdir. Türkçe dersinin normal okul saatleri dışında verilmesi, ders kitaplarının temini, eğitimin denetiminin yerel yöneticilere bırakılmasının yarattığı idari boşluklar gibi problemler ile birlikte Türkçe dersi verilmeye devam etmiştir. [507]

Sonuç olarak Bulgaristan 1990 yılından itibaren siyasi ve ekonomik durum ve koşulların değişimmine paralel olarak derin bir değişim süreci yaşamıştır.

[506] National Assembly of the Republic of Bulgaria, Constitution, http://www.parliament.bg/en/const Erişim: 20. 04.2018

[507] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005, s. 389-394.

Bulgarisan'da yaşanan demokratikleşme sürecinin özellikle AB'nin yönlendirmesi şeklinde gerçekleştiği ileri sürülebilir. Bulgaristan AB ile resmi temaslarına başladığı 1988 yılından itibaren hızlı bir reform süreci ile uluslararası ortamda prestij kazanmaya çalışmıştır ve buna paralel olarak AB'ye üyelik süreci ve 2007 AB üyeliğinden sonra Kopenhag kriterlerini sağlamak üzere gerekli düzenlemeleri yaparak uygulamaya sokmuştur.

3.3.3. Bulgaristan Kimliklerinin Avrupa Birliği Kriterleri Çerçevesinde İnşası

Bulgaristan'da Avrupalı olma süreci kendilerinin Osmanlı idaresi altından çıktıktan, yani bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Avrupalı kurumların model alınması süreci ile başlamıştır. Merkez ve Doğu Avrupa modelli kurumların yaratılması meselesi süreçte çok önemli bir yeri ifade etmektedir. Özellikle genç elit tabaka farklı ideolojik görüşlere sahip olsalar da modern olarak niteledikleri Avrupa kurumlarını örnek alma konusunda hemfikirdirler. Örneğin, önceleri bu noktada endişeleri olanlar Avrupa'nın en prestijli kültür unsuru sayılan tiyatronun bile geleneksel Bulgar kimliğini ve değerlerini törpülediğini iddia etmişlerdir. [508] Fakat sonradan ortak noktada buluşarak Avrupa kurumlarının model alınması konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Benedict Dedominicis Bulgaristan'da komünizmin çökmesinin sebebinin birçok eski Sovyet devletinde olduğu gibi, coşkulu bir muhalif entelektüel hareketi olmadığının altını çizmektedir. Bu daha çok değişen sistemin zorunlu kabulü ilkesine dayanmaktadır. Dedominicis Bulgaristan'ın Avrupa'ya entegre olmasının, Bulgaristan'ın başkaları tarafından yönetilmesi gibi kolektif tarihi bir kimliğinin olduğunu iddia etmektedir. Bulgaristan'ın tarihi incelendiğinde ülkenin Büyük güçleri hem kapasite hem de kültür bakımından örnek aldığını ve onların etkisi altında yaşadıklarını görülebilir. Böylelikle bu politik psikoloji çerçevesi

[508] Wolfgang Höpken, a.g.m., s. 25.

incelendiğinde bu durum emperyal bir stereotip şeklinde tanımlanmaktadır. [509]Bir başka deyişle, Bulgaristan'ın başarısı hep bir diğer Büyük Güç'ün işbirliğine bağlı olmasından geçmektedir. Bulgar kimliğinin oluşma sürecindeki paradokslar ve ikilemlerin en önemli sebeplerinden birisini bir gruba bağımlı yaşama geleneği oluşturmaktadır. Bahsedilen bu durum Bulgaristan'ın resmi devlet otoritesine karşı çağdaş politik yaklaşımlarının anlaşılabilmesi için politik – sosyolojik ilerlemesinin de anlaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bulgarların yaşadığı bu emperyal deneyimin kendilerinin ulusal değer oluşturma ve davranışsal yaklaşım ifadelerini de etkilediği ileri sürülebilir.

Bulgaristan Sovyet Bloğunun çökmesinin ardından yönünü Batı'ya, Avrupa'ya dönmüş ve Bulgar vatandaşları 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Birliği vatandaşı olmuşlardır. [510] Osmanlı döneminde kendilerini Helen ve Hıristiyan Ortodoks kimliği ile tanımlayan ve bağımsızlıklarından sonra ise etnik temelde Bulgar kimliğini benimseyen Bulgarlar, Avrupa Birliği'ne üye olduktan sonra kendilerini 'Avrupalı' olarak tanımlama gayreti içerisine girmişlerdir denilebilir.

Avrupa Birliği kolektif kimlik inşa etmek amacı ile yukarıdan aşağıya mekanizmasını kullanmaktadır. Bu süreç olumlu benlik imajlarının oluşturulması ve bayrak, marş, para birimi gibi ortak sembollerin üretilmesi gibi aşamaları kapsamaktadır. Buna dayanarak AB'nin üçüncü ülkelerde politikalarını o ülkenin kurallarını, normlarını ve kurumlarını şekillendirerek meşrulaştırdığı söylenebilir. Böylelikle AB kendisini normatif bir güç olarak sunmuş olmaktadır. Tüm bunlara bakarak eski sosyalist devletlerdeki elitler kendi komünist geçmişlerine bir ara vererek yönlerini Avrupa'ya dönmek istemekte ve AB'nin gerekliliklerini de yerine getirmeyi kabul etmiş olmaktaydılar. [511]

İbrahim Yalımov'a göre Bulgaristan'ın Avrupa kimliği ile uzlaşma süreci oldukça yavaş ve zor geçmektedir. Yalımov konuya AB kimliğininin benimsenmesinin ulusal kimliğin veya egemenliğin AB'ye devri açısındn yaklaşarak

---

[509] Benedict E. DeDominicis, "State Authority in Bulgaria: A Post – Colonial Balkan National Community", *The International Journal of Interdisciplinary Global Studies*, Common Ground Publishing, Illinois, ABD, 2015, s. 22-24.
[510] Haydar Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Barış Kitap, 2011, s. 28.
[511] David Lane, a.g.m., s. 927.

bu sonuca varmaktadır. Çünkü Bulgaristan'da yaşayan çağdaş düşünen siyasetçiler ve aydınlar AB kimliğini benimsemenin kıtasal kimlikle özdeşleşmek anlamına geldiği ve ülkenin kalkınması için kaçınılmaz bir durum olarak bakarken; Bulgaristan yurttaşlarının büyük kesimi ve popülist partiler AB kimliği benimsendiği zaman ulusal kimliklerinin baskılanacağı ve zamanla birlik içerisinde azınlık topluluğu durumuna düşeceklerini iddia etmektedirler. Bu durum Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğunun kimlik tanımlamalarını da etkilemektedir. Türk topluluğu Avrupa yurttaşlığı fikrini daha büyük oranda benimsemiş ve bunu demokratik dönüşümün gerçekleşmesi için elzem olarak değerlendirmiştir denilebilir. AB uyumu Türkler için eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi, azınlık haklarının korunması gibi değerlerle özdeşleşmiştir. Konuya bu açıdan bakıldığında ise Bulgarsitan'da yaşayan Türk topluluğunun kimlik bilincinin Bulgaristan'da Avrupa boyutunun kazanılmasında önemli katkıları olduğu söylenebilir. [512]

Avrupa Birliğinin temelinde olan birlik içinde farklılık esasına uygun olarak AB'nin farklı kültürlere de ihtiyaç duyduğu yakşamından hareket eden Bulgaristan Dış İşleri Bakanı İvaylo Kalfin yaptığı konuşmasında "*Biz Avrupalıyız ve Avrupalı olacağız. Fakat aynı zamanda ulusal Bulgar kimliğimizi de korumalıyız. Avrupa Birliği'ne ulusal kimliğimiz ile çok büyük katkıda bulunacağız. Bu özellikleri sayesinde her Avrupa Devleti, Avrupa Birliği'ne kültürel farklılık yönünde katkıda bulunacaktır*"[513] demiştir. Bu noktoda Bulgarlar AB üyeliğini ulusal kimliklerini koruyarak kültürel çeşitlilik bakımından birliğe katkıda bulunmak olarak tanımlamak istemektedir denilebilir.

Bulgaristan'ın komünist dönem sonrası Avrupalı kimliği benimsemesi bağımsızlıklarına kavuştuktan sonraki dönemde olduğu gibi Avrupalı değerleri benimsemeleri bakımından "Avrupa'ya dönüş" olarak nitelendirilmektedir. Uzun yıllar boyunca Avrupa'dan izole olma fikri Bulgarların dış dünyayı kavrama biçimlerini de etkilemiştir. Bulgarlar bir taraftan geçmişteki ulusal kimliklerini güçlü bir biçimde koruma ihtiyacı hissederken, diğer taraftan yine güçlü bir biçimde

[512] İbrahim Yalımov, *Bulgaristan Türk Toplumunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 268.
[513] İvaylo Kalfin, "İntegratsiyata na Bılgariya v Evropeyskiya Siyuz", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, Knijka No:2, Godina XXXV, 2006, s. 18.

Avrupalı olma fikrini benimsemişlerdir. Bu noktada Avrupalı imajı yaratmak Avrupalı olmanın en önemli adımı olarak görülmüştür. Bulgarların Avrupalılık kimliğinde ise ulusal ve Avrupalı kimliğin yanında Balkan kimliğinin de yer aldığı iddia edilmiştir. İnşa edilen bu yeni kimlikte bahsedilen ulusal, Avrupalı ve Balkanlı kimlik çatışmamakta, aksine bir arada var olmakta ve birbiri üzerine inşa edilmektedir. Balkanlı olmanın Bulgarları Avrupa'dan ayırmadığı ve bunun esasında bir kültür farklılıkları bağlamında bir çeşitlilik oluşturduğu ileri sürülmektedir. Buna rağmen Bulgarların yeterince Avrupalı olmadığı fikri de ileri sürülmekte ve bunun temelde Bulgarların Ortodoks Hristiyan olarak dini bağlamda Avrupa bütününden farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bulgaristan'ın moderniteyi yakalama çabası olarak da görülen Avrupalılaşma Bulgaristan'ın post modern kimlik inşası olarak da ele alınmaktadır. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızsızlığından sonra ülke Avrupa'ya değerleri bakımından yetişmeye çalışmış, fakat ardından komünist bir ütopyaya doğru yol almıştır. Berlin duvarının yıkılışı ile ise Avrupa'da olan değişim Bulgaristan'ı tamamen farklı yollara post-moderniteye itmiştir. Bulgarların çoğu AB'ye üyeliğin moderniteye geçişte en son belge olduğunu düşünmekte ve ülkenin sonunda bitiş çizgisine vardığını kabul etmektedir. Fakat bu düşüncelere rağmen yine birçok Bulgar vatandaşı arzu edilen yerde olunmadığı kanısına sahiptir. Çünkü Bulgaristan'da modernleşme orijinal ve içeriden kaynaklı bir ekonomik gelişmenin sonucu olarak değil de daha çok ülkenin ileri gelen entellektüelleri ve politik liderlerinin seçimleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile Bulgaristan'da modernleşme süreci rol modellerin öncülüğünde gerçekleşmektedir.[514] Avrupa Birliği modernleşme kapsamında değerlendirildiğinde Bulgaristan için Avrupalı kimlik yaratmak üzere AB'nin Bulgaristan'ın yeni rol modeli olduğu söylenebilir.

Bulgaristan'ın AB'ye kabulünden sonra ülkede Avrupalı kimlik inşasının araçlarını devletin Avrupalı kimliğin tanıtımını yapması, diaspora politikaları ve genel olarak eğitim politikaları oluşturmaktadır. Bu araçlar aktör olarak Bulgaristan

[514] Maya Kosseva, Antonina Zhelyazkova, Marko Hajdinjak, "Catching Up with the Uncatchable: European Dilemmas and Identity Construction on Bulgarian Path to Modernity", *Modernity and Tradition: European and National in Bulgaria*, Editörler: Marko Hajdinjak, Maya Kosseva, Antonina Zhelyazkova, International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia, 2012, s. 33-42.

devleti ve AB kurumları tarafından Avrupalı kimliğini inşa etmek üzere kullanılmıştır. AB kurumları Bulgar vatandaşlarının Avrupalılık kimliğini geliştirmek ve Avrupalılık farkındalığını güçlendirmek üzere çeşitli politikalar ve projeler üretmiştir. Bulgar devleti ise ulusal ve Avrupalı kimliği inşa etmek üzere ülke içerissinde uyguladığı eğitim politikaları ve ülke dışında yaşayan Bulgar diasporası ile ilgili geliştirdiği politikalar ile sürece katkıda bulunmuştur. Eğitim alanında yapılan uygulamalar devletin kimlik inşası için en önemli araçlarından birisi olmuştur. Çünkü ilkokuldan itibaren çocuklara sivil ve ulusal kimlik kazandırma süreci okulda öğretilen tarih ve Bulgarca dersleri gibi araçlarla müfredat dahilinde öğrencilere kazandırılmaktadır. Bu kapsamda okul müfredatları değiştirilmiş ve Bulgaristan Avrupa kültürü ve politik ve ekonomik bağlamda Avrupa etki alanı içerisinde tanımlanmıştır. Böylelikle öğrencilerde Avrupalılık duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. [515]

Bulgaristan'da bulunan en temel AB kurumu Sofya'da bulunan Avrupa Komisyonu temsilciliğidir. Bu komisyonun en önemli görevi Bulgaristan ve Avrupa Komisyonu arasındaki iletişimi sağlamaktarı. Direkt olarak Bulgar sivil toplumuna ve medyaya yönelik çalışmaları olan kurumun en önemli bilgilendirme aracı tüm bilgilerinin ve etkinliklerininin ayrıntılı ve organize biçimde yer aldığı internet sayfasıdır.[516] Sofya'da bulunan kurum aynı zamanda Avrupa Komisyonunu Bulgaristan'da olan süreçler ve etkinlikler bakımından da bilgilendirmektedir. Bunun yanında internet sayfası AB ve kurumları ile ilgili tüm bilgileri ve üye ülkeler ile ilgili ayrıntıları da Bulgar vatandaşlarına sağlamaktadır.

AB'nin kimlik inşa etme araçlarından ilki olarak değerlendirilebilecek Avrupa Komisyonu temsilciğinin yanısıra Bulgar Öğrencilerinin Avrupalı Külüpleri Ulusal Birliği (The National Association of Bulgarian Students' European Clubs – NABEC) gençlerin eğitimi ile ilgilenen kâr amacı gütmeyen bir diğer kimlik inşa etme aracıdır. Bu birlik gönüllülük esasına bağlı olarak projeler üretmekte, gençlerin

---

[515] Antonina Zhelyazkova, Maya Kosseva, Marko Hajdinjak, "Identity Construction through Education, State Promotion and Diaspora Policies in Bulgaria", *Modernity and Tradition: European and National in Bulgaria*, Editörler: Marko Hajdinjak, Maya Kosseva, Antonina Zhelyazkova, International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia, 2012, s. 65.

[516] Avrupa Komisyonu Temsilciliği, Sofya http://ec.europa.eu/bulgaria/index_en.htm Erişim: 18.04.2018

Avrupalılık bilincini artırmak üzere ve diğer Avrupa devletleri ile iletişimlerini güçlendirmek için projeler üretmektedir. Bu projeler vasıtası ile karşılıklı tolerans, saygı, çevrenin korunması ve aktif sivil toplumun önemi gibi konular Bulgar gençlerine aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla oluşturulan projelerden birisi "Demokrasi, Diyalog ve Tartışma için Plan-D" (Plan-D for Democracy, Dialoguue, Debate) oluşturmaktadır. Buna göre Bulgaristan'da kadın – erkek eşitliği, gençlerin ve azınlıkların entegrasyonu, vatandaşlar ve kurumlar arasındaki diyaloğun geliştirilmesi ve ayrımcılığın engellenmesi gibi konuların öneminin Bulgar vatandaşları ve özellikle gençlerine kazandırılması hedeflenmiştir. Avrupa Komisyonu'nun Bulgaristan'daki varlığı Avrupa Parlamentosu seçimleri ve Avrupa günü kutlamaları vesilesiyle sıklıkla medyada yer almaları ile çoğunlukla görünür olmaktadır. Örneğin 2010 Avrupa günü kutlamaları programı dahilinde Avrupa Komisyonu Bulgaristan Temsilciği Başkanı Zinaida Zlatanova'nın yaptığı konuşma komisyonun Bulgaristan'da varlığının yarattığı olumlu ortam vurgulanmış ve buna bağlı olarak AB ile ilgli Bulgarların olumlu tutum geliştirmelerinin ve önyargılarının silinmesinin yolu açılmıştır. Zlatanova konuşmasında "*Bulgarlar Avrupa Birliği'ni sadece AB fonları ve diğer finansal ve ekonomik imkanları için değil; aynı zamanda özgürlük, demokratik haklar, çevrenin korunması ve güvenlik için destekliyorlar" demiştir.*[517] Komisyonun varlığı, yaptığı etkinlikler ve açıklamaları Bulgar vatandaşlarının neden AB kimliği ile kendilerini tanımlamaları gerektiği konularına ışık tutarak esasında bu süreci yönlendirmektedir denilebilir.

Bunlara paralel olarak Bulgaristan hükümeti Bulgaristan'ın yurtdışındaki imajını güçlendirmek amacı ile 2002 yılında İletişim Stratejisi programını yürürlüğe sokmuştur. Bu programın amacı Bulgar vatandaşlarını Avrupalı fikrine yakınlaştırmanın yanısıra 15 AB üyesi ülkenin ve 10 aday ülkenin (2002 yılına göre) Bulgaristan'ın adaylığına olan yaklaşımarını olumlu yönde etkilemektir. Bu stratejiye göre Bulgaristan'ın AB üyeliğini hak eden modern ve demokratik bir ülke olduğu; stabil politik ve ekonomik sistemi ile yatırıma değer iyi bir alternatif bunun yanında zengin turistik ve kültürel bir destinasyon olduğunun promosyonu AB ülkeleri dahilinde yapılmıştır. Bu doğrultuda 2002-2006 Faaliyet Planı Bulgar hükümeti

[517] Antonina Zhelyazkova, Maya Kosseva, Marko Hajdinjak, a.g.m., s. 69-71.

tarafından onaylanmış ve somut adımlar atılmıştır. 2006 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Başkan Parvanov seçim propogandası dahilinde Bulgaristan'ın kendine güvenen ve kültürünün Avrupa'nın temelinde olduğunu söyleyerek Bulgaristan'ın iletişim stratejisnin temel nosyonunu oluşturan "kültürel miras" olgusunun altını çizmiştir. 2008 yılında AB üyeliğinin birinci yılını doldurmasının ardından Parvanov yine kültürel mirasın önemine vurgu yaparak Avrupa Ortak Parası olan Avro'nun Bulgaristan'da resmi yazılışının Kiril alfabesi ile kabul edilmiş olmasının kendi kültürlerini korumanın ve bunun AB tarafından kabulünün önemini belirtmiştir. 2008 yılının AB'de "Kültürlerarası Diyalog" yılı olarak belirlenmesi kapsamında ise Bulgar hükümeti bir dizi etkinlik düzenleyerek çok etnili ve çok dinli yapılarının bu bağlamda AB'de örnek olduğu mesajını AB ülkelerine iletmeye çalışmıştır. Bunu takiben 2009 yılında Bulgaristan'ın AB'de tanıtımını yapmak üzere eskiden var olan Devlet Turizm Ajansı kapatılmış, bunun yerine Ekonomi, Enerji ve Turizm Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlık Bulgaristan'ın önemli bir turistik destinasyon olduğunu "AB'nin yeni üyesi", "sağlıklı sular" ve "antik medeniyetlerin mekânı" gibi başlıklarla AB'ye tanıtmıştır.[518] Buradaki amaç Bulgaristan'ın Avrupa ailesinin bir parçası olduğunun benimsenmesi ve ülke içerisinde Bulgar vatandaşlarının kendilerini Avrupa'nın bir parçası gibi hissetmelerini sağlamaktır denilebilir.

Sonuç olarak Bulgaristan Avrupa'ya entegrasyonunu gerçekleştimek üzere gereklli reformları yapmanın yanı sıra vatandaşlarını Avrupalı kimlik ile özdeşleştirmek istemiştir. Bunu yaparken hem devlet hem AB kurumları çeşitli araçlar kullanarak Bulgar vatandaşlarının kendilerini yeniden tanımlamalarını sağlamak istemiş ve Avrupa boyutu kazanmalarını hedeflemişlerdir denilebilir.

[518] Antonina Zhelyazkova, Maya Kosseva, Marko Hajdinjak, a.g.m., s. 74-81.

3.4. BULGARİSTAN' IN AVRUPA BİRLİĞİ İNŞASI SÜRECİNDE HAK VE ÖZGÜRLÜKLER HARAKETİ (HÖH) VE TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

1984-1989 yıllarında arasında Türk azınlığa karşı uygulanan baskılar ve asimilasyon politikaları Türklerin asimilasyonu ya da Bulgarlaşması ile sonuçlanmamış; aksine etnik ve dini hassasiyetlerini arttırarak grup olarak bir araya gelmelerini sağlamıştır denilebilir. Bir başka ifade ile Jivkov döneminde 'ötekileştirilmek' istenen Türkler kendi özlerinde bulunan ötekiliği keşfetmişlerdir. Yani 1984-1985 zorla isim değiştirme sürecinde bir gece de başka bir kimliğe transfer olması beklenen Türkler, bu süreç ile azınlık olarak Bulgaristan içerisindeki varlıklarını sorgulamış ve kendilerini çoğunluktan net olarak ayırmıştır.

Eğer toplum içerisinde bir grup ikincil veya ast olarak tanımlanıyorsa ve farklı muameleler görüyorsa, bu grubun farklı olma duygusunun artabileceği söylenebilir. Böyle bir durumda kendisini azınlık olarak hisseden topluluk kendi kimlik tanımlamasını kendisi geliştirebilir ve tanımlamaya daha bağlı kalmak isteyebilir.[519] Bulgaristan'da yaşayan Türkler komünist dönem boyunca farklı politikalarla etnik ve dini kimliklerini sorgulamak veya yeniden inşa etmek durumunda bulunmuşlardır. 1984'e kalan olan süreçte pasif olarak nitelendirilebilecek kimlik inşa etme uygulamaları bu tarihten sonra güç kullanılarak yapılmak istenmiştir. 1960'lara kadar Türk ve Müslüman azınlığı "görünmez azınlık" olarak tanımlayan Daniel Bates; bu grubun dıştan görünen sembollerinin, ortak politik seslerinin ve etnik kimliklerinin politize olmadığını ifade etmiştir. Bu yüzden 1970'lerin sonuna gelindiğinde Türklerin esasında sosyalist üst kimliğini benimsediğini ileriye sürülmüştür.[520] Bunun sebebinin 'kaynaşma' sürecinin Türkleri sosyalist devletin bir parçası olarak görmesi olduğu iddia edilebilir. Fakat

[519] Raymond Grew, "Introduction" *The Construction of Minorities: Cases for Comparison Across Time and Around the World,* Editör: A. Burguiere ve R. Grew, University of Michigan Press, 2004, s. 13.
[520] Daniel Bates, "What's in a Name? Minorities, Identity and Politics in Bulgaria", *Identities*, Cilt:1, Sayı:2-3, 2010, s. 209-210.

tüm bunlara rağmen 1989'a kadar olan göçler de düşünüldüğünde bahsedilen bu sosyalist devletin ulusal, yani Bulgar etnik ulusu temelinde inşa edilmeye çalışıldığı açıktır. [521] Bu yüzden hem kaynaşma hem de yeniden doğuş süreçlerinin Türk topluluğuna Bulgaristan'daki farklılıklarını hissettirdiği ve onları ötekileştirdiği ileri sürülebilir.

Milena Mahon Bulgaristan Türklerinin kendi kimliklerinin farkına varmalarını aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

"*Komünist politikaların en önemli sonucu aslında istemeden ortaya çıkarılmıştır. Bu sonuç Bulgaristan Türklerinin etnik kimliklerinin güçlendirilmesidir. Onlara bırakılan organize olarak sürdürebilecekleri tek sosyal temelli yaşam formu dilleri, dinleri, aile bağları ve çoğunluktan yabancılaştırılmış (ötekileştirilmiş) olmalarıdır*."[522]

Bu yüzden Jivkov döneminde uygulanan politikaların ve özellikle zorla kimlik değiştirme siyasetinin Türklerin etnik kimliğinin yok etmesinin aksine, toplumsal ve etnik bilinçlerini artırarak daha da güçlendirdiği ileri sürülebilir. Bunun sonucunda Türkler etnik kültürlerine, dillerine ve dinlerine daha çok önem vermeye başlamışlardır. Bu süreç aynı zamanda Türk topluluğunun kendilerine inanmalarına ve güven duygularını geliştirmelerine sebep olmuştur denilebilir. [523] Bir başka deyişle Türkler yasaklamaları aşarak ve eski mitleri ve sembolleri yeniden canlandırarak "kimliklerine inatla tutunmuşlardır". [524]

Özellikle Jivkov döneminin son yıllarında uygulanan ve ironik olarak 'yeniden doğuş' olarak isimlendirilen asimilasyon politikalarına karşı Bulgaristan çapında bireysel ve en önemlisi toplu eylemler düzenlenmiştir. Bu toplu eylemler

[521] Peter Krasztev, "Understated, Overexposed: Turks in Bulgaria – Immigrants in Turkey", *Between Adaptation and Nostalgia: the Bulgarian Turks in Turkey*, Editör: A. Zhelyazkova, International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofya, 1998, s. 147.
[522] Milena Mahon, a.g.m., s.156.
[523] İbrahim Yalımov, *Bulgaristan Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 88.
[524] Vesselin Dimitrov, a.g.m., s. 15.

sırasında kurulan çeşitli örgütler hem bu sürece karşı direniş göstermek de etkili olmuş hem de Jivkov sonrası inşa edilecek etnik ve yurttaş temelli kimliği inşa etmede önemli rol oynamıştır denilebilir.

Bu örgütlerden en çok dikkate değer olanı daha sonra Hak ve Özgürlükler Haraketine (HÖH) dönüşecek olan Türk Milli Kurtuluş Haraketi'dir (TMKH) 1985'den sonra kurulan 28 illegal örgütten biri olan TMKH Bulgaristan'daki Türk topluluğunun örgütlenmesi açısından önem taşımaktadır. Örgüt Bulgaristan'ın çok partili siyasi hayata geçişişinden sonra siyasi partiye dönüştüğünde, kuruluş ilke, yöntem ve metotlarını bu yeni siyasi oluşuma taşıması bakımından da önemlidir.

1989 – 1990 yıllarında Bulgar halkının Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğu ile ilgili olarak algılamaları değiştiği gibi, Türk topluluğunun da öncelikleri ve kimlik algılamaları değişmiştir. Bir başka ifade ile "Bulgarlık" ve "Yabancılık" kavramları tekrardan sorgulanmaya başlamış ve Komünizm sonrası sistemde bu iki kavramın tekrardan inşa edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bulgaristan'da "Türk meselesi" olarak algılanan kavram "eski sosyal kimlik steorotiplerinin ortadan kalkması" ile yerini sosyal belirsizliğe bırakmıştır. Halkı birbirine bağlayan kültürel değerler ayrıntılı olarak sorgulanmıştır. Buna bağlı olarak Türklerin "kan bağı" ve "kökenleri" kavramları en önemli meseleyi oluşturken; buna bağlı olarak ulusal entegrasyon ve dil politikası da gündemde yoğunlukla yer almıştır. Tüm bu meseleler tarihi arkaplandan aktarılarak tekrardan değerlendirmeye tabi tutulması gereken konuları oluşturmuştur.[525]

Böyle bir ortamda HÖH politik bir formasyon olarak ortaya çıkmıştır. Totaliter rejimden demokratik yönetime geçildiği dönemde siyasi çoğulculuk esas alınmışken, HÖH ilk Büyük Halk Meclisi seçimlerinin gerçekleştiği zaman siyaset sahnesine adım atmıştır.

[525] Mary Neuburger, "Bulgaro-Turkish Encounters and The Re-Imagining of the Bulgarian Nation", *East European Quarterly*, XXXI, Sayı: 1, Mart 1997, s. 10.

3.4.1. HÖH'ün İdeolojisi ve AB'ye Karşı Tutumu

Ahmed Doğan tutuklu bulunduğu cezaevinden 22 Aralık 1989'da serbest bırakılmasının ardından başkanı olduğu ve cezaevinden idare ettiği TMKH'nin 4 Ocak 1990 tarihinde Varna'da gerçekleştirilen toplantısına katılmıştır. Burada totaliter rejimde temel insan haklarının çiğnenmesi ile sonuçlanan uygulamalarının bir daha tekrarlanmamasını sağlamak ve ülkede temel insan haklarına uyulmasını garanti altına almak amacıyla TMKH'ni "Bulgaristan'da Türklerin ve Müslümanların Hak ve Özgürlükler Hareketi" adında toplumsal ve siyasal bir örgüte dönüştürmeyi kararlaştırmışlardır. Bu toplantının ardından hızla partileşme sürecine giren HÖH'ün kuruluş konferansı 26-27 Mart 1990 tarihlerinde Sofya'da düzenlenmiştir. Bu konferansta partinin yönetim kadrosu ve kurullarının belirlenmesinin yanısıra, Parti Tüzüğü ve Programı'da kabul edilmiştir. [526]

Hak ve Özgürlükler Haraketi (HÖH) resmi olarak 26 Nisan 1990 tarihinde, 10 – 17 Haziran 1990'da Büyük Halk

Meclisi'ni oluşturacak ve aynı zamanda yeni anayasayı yapacak olan meclisin seçileceği seçimlerde yer almak üzere kurulmuştur. Ocak 1990'da Ahmed Doğan başkanlığında kurulan HÖH, 26 Nisan 1990'da ise Sofya Mahkemesi tarafından 1990 çok partili seçimlerine katılabilecek aday parti olarak onaylamıştır.[527] Parti bu başvruda ismini "Hak ve Özgürlükler Partisi" olarak değiştirmiştir.[528] Bu değişiklik etnik partilerin kuruluşunu yasaklayan anayasaya uyum sağlamak amacı ile yapılmıştır.

---

[526] Nurcan Özgür, a.g.e., s. 92-96.

[527] Nihat Çelik, "The Political Participation of Turkish Minority in Bulgaria and the Public Reaction: The Case of Movement for Rights and Freedoms (1990-1994)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:22, Yaz 2009, s. 11

[528] HÖH partinin kuruluş konferansında alınan karar uyarınca Bulgaristan yönetimi ile yapılacak olan görüşmelere Demokratik Güçler Birliği (DGB)'nin yanında katılmak istemiştir. Fakat HÖH DGB içindeki milliyetçilerin tepkisiyle karşılaşmış ve DGB'ye kabul edilmemiştir. Bunun ardından Sofya Mahkemesine siyasi parti olarak tescil edilmek üzere başvuran HÖH yetkilileri 1990 tarihli Siyasi Partiler Yasasının etn,k ve dini temelde parti kurulamaz ilkesi gereğince partilerinde bulunan "Bulgaristan Türkleri ve Müslümanları" ibaresini çıkarmıştır. İsim değişikliğinin yanısıra, HÖH yetkilileri Parti'nin ilk kabul edilen tüzüğünde Türklerin ve Müslümanların haklarının korunacağı

Kuruluş Konferansı olarak adlandırılan ve Sofya'da 26-27 Mart 1990 tarihinde yapılan toplantı partinin strateji ve yöntemlerinin belirlenmesi bakımından önemlidir. TMKH'nin ardından gelen oluşum başlangıç aşamasında çeşitli fikir ayrılıklarına sahne olmuştur. Buradaki problemler partinin asıl amacının ne olduğunun belirlenmesi, "ulusal azınlık" mı "etnik azınlık" mı tartışması, ancak söylem düzeyinde yakalanabilecek "Türk" mü yoksa "Müslüman" kimliği mi tartışmaları olmuştur. Genel olarak TMKH'nin ve 1985 olaylarının duygusal yükünün yansıdığı konferansta hareket üyeleri doğrudan Türk kimliği taşıyan bir parti olmak istemişler ve Türkler'le ilgili sorunların çözümünde radikal tedbirler alınarak Bulgaristan hükümetlerinin bu konuda zorlanması ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde her türlü yolun denenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hatta Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kuzey Doğu ve Güney Batı bölgeleri için özerk yönetim talepleri bile olmuştur. Bunların yanı sıra "ulus" kavramı da en çok tartışılan konulardan olmuştur. HÖH'ün yötetici durumdaki üyeleri ulus kavramını tarihsel – siyasal bir oluşum olarak ele alıp kendilerini de bu oluşumun içinde tanımlarken, bazı diğer üyeler ulus kavramını etnik temele oturtarak azınlıkların kendi uluslarının uzantıları olarak tanımlamış ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin de ulusal azınlık olarak tanımlanması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca ulus kavramı çatışmasına benzer olarak "Türk" ve "Müslüman" kavramlarının, partinin kimliğinin belirlenmesi aşamasında, önceliğin hangisinde olacağı konusunda da benzer görüş ayrılıkları olmuştur. Buradaki tartışma partinin birleştirici unsurunun hangisi olacağı konusundaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. [529]

1990 seçimleri HÖH'ün Bulgaristan siyasal yaşamına bir parti olarak girdiği ilk seçimler ve parti içerisinde yeni yapısal değişimlerin, yeni politik stratejinin oluşması için bir olgunlaşma ve hazırlık dönemi olmuştur. HÖH bu seçimlere büyük ölçüde azınlıkların oylarına dayanarak; insan ve azınlık haklarının ve özgürlüklerinin savunucusu olarak girmiştir. Parti'nin Seçim Platformu'nda özellikle din, dil, kültürel hakların, isimlerin iade edilmesi, anadilin okullarda okutulması talepleri yer

---

yönündeki ifadeleri değiştirerek, bunların yerine Bulgaristan'da insan ve azınlık haklarının gözetileceği yönünde genel ifadelere yer vermiştir. Bkz: Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005, s. 424.

[529] Nurcan Özgür, a.g.e., s. 93-94.

almıştır. Bu seçimlerde, HÖH 23 milletvekili çıkartmış ve Parlamento'da üçüncü büyük parti konumuna gelmiştir. Büyük Halk Meclisi dönemi olarak adlandırılan ilk palamento deneyimi HÖH açısından bir siyasal olgunlaşma dönemi olmuştur.

HÖH'ün 1990 ve 1991 seçimlerine katılımını engellemek için kendisini seçim ve siyasal yaşamın dışına çıkarmayı amaçlayan milliyetçi örgüt ve çevrelerin, Anayasa Mahkemesi gündemine getirdikleri HÖH'ün yasal olmadığı yönündeki iddialar olmuştur. Bu iddiaların temeli 1991'de yapılan yeni Anayasa'nın 11. Maddesinin ihlali meselesidir. Buna maddenin 4. paragrafında Bulgaristan'da etnik, ırkçı ve dini temelde parti kurulamaz ifadesi yer almaktadır. Fakat bu madde Anayasanıın 6/2. Maddesi ile çelişmektedir. Çünkü bu madde de ise ırk, etnik köken, cinsiyet, din, eğitim, görüş, politik aidiyet, kişisel ve sosyal statü ve mal varlığı durumlarının kişilerin haklarının engellenmesine veya ayrıcalık yapılmasına sebep olamayacağı ifade edilmektedir. Bulgar milliyetçileri HÖH'ün siyasal süreçlerde yer almasına engel olmak için bahsedilen 11. Maddeyi dayanak göstererek mahkemeye başvurmuşlardır.[530] Ekim 1991 seçimlerinin hemen ardından, yeni kurulan 36. Halk Meclisi'nde HÖH' ün yasal olmadığı yönünde iddialarda bulunan 93 kişiye, 53 milletvekili daha katılarak imzaladıkları "İlave Dilekçe" ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. 11 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi ise bazı hakimlerin çekinceleri olduğu halde, milletvekillerin taleplerini reddetme kararı almıştır ve dava HÖH lehine sonuçlanmıştır.

Böylelikle HÖH, Bulgaristan Parlamentosu'na azınlıkların hak ve özgürlüklerini savunan ilk parti olarak girmiştir. Hareket'in organizasyonu yerel düzeyde daha sağlıklı olmuş ve toplam 28 bölgeden Türklerin yoğun olarak yaşadığı 18'inde aday gösterebilmiştir. Bunlardan, toplu olarak Türk topluluğunun yaşadığı bölgelerde HÖH önemli başarı elde etmiştir. Büyük Halk Meclisi döneminde HÖH, parlamentonun yönetimine ve parlamento komisyonlarına girememiş, ancak azınlıklarla ilgili birçok yasanın kabul edilmesinde, parlamento içinde olmasa da seçmenleri ile örgütlediği gösterilerle ağırlığını koyabilmiştir. Büyük Halk Meclisi döneminde Parti, politikalarında başlıca araç olarak boykot, miting gibi yöntemleri

[530] Ali Eminov, "The Turks in Bulgaria: Post – 1989 Developments", *Nationalities Papers*, Mart 27/1, 1999, s. 36.

kullanmaya devam etmiş ve artan şekilde siyasallaşmaya başlamıştır. Yeni siyasal koşullar, Hareket'in organizasyonunun ve işlevsel ilişkilerinin genişlemesine ve çoğalmasına neden olmuş ve örgütün önüne yapısal ve fonksiyonel değişme gereğini koymuşlardır. BSP Hükümetinin istifa etmesinden sonra kurulan Dimitır Popov Hükümeti döneminde, yerel yönetimlerin oluşturulması ile HÖH temsilcilerinin de yerel yönetimlerde yer alması, etnik gruplar arasındaki toleransın gelişmesine olanak sağlamıştır.[531]

HÖH'ün ilk tüzüğü 1990 yılında yapılan Kuruluş Konferansın'da kabul edilmiştir. Buna göre haraket bağımsız toplumsal politik örgüt olarak tanımlanmıştır. Tüzüğün 1. Maddesine göre HÖH Bulgaristan'da bulunan bütün etnik, dinsel, kültürel toplulukların hak ve özgürlüklerini savunmak amacıyla kurulmuştur. Tüzüğün 2. Maddesi ile belirlenen parti hedefleri ise etnik-dinsel çatışmaların önlenmesi, faklı bölgelerdeki gelişim eşitsizliklerinin giderilmesi, dış politikada iyi komşuluk ilişkilerinin benimsenmesi ve Balkanlar'da barış ve anlaşmanın benimsenmesidir. Bunları gerçekleştimek üzere yapılacak olanlar ise 3. Maddede belirtilmiştir. Bu maddede genel olarak Bulgaristan'da insan temel hak ve özgürlüklerine uygun, anayasal hukuk devleti temelinde tüm etnik ve dinsel topluluklarla beraber barış içinde yaşamak için gerekli tekliflerin sunulması, gerektiği durumlarda gösteriler düzenlenmesi, basılı materyallerin dağıtılması gibi eylemlerden bahsedilmiştir. Bunların yanısıra yapılan bu ilk tüzüğe göre "Bulgaristan'ın birliği ve bütünlüğünün taraftarı olan, bütün Bulgar yurttaşlarının eşit hak ve özgürlüklerini tanıyan ve anlaşma, beraberlik arzulayan, nasyonal-şovenizme, revanşizme, İslam fundamentalizmine ve dinsel fanatizme karşı çıkan her Bulgar yurttaşı" HÖH'ün üyesi olabilir ilkesi benimsenmiştir. [532]

HÖH 1990 – 1991 Büyük Halk Meclisi döneminde parlamento yönetiminde ve parlamento komisyonlarında görevli olmamasına rağmen azınlıklarla ilgili birçok yasanın kabul edilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bunlardan Türklerin barışçı bir şekilde mahkeme aracılığı ile isimlerini geri almaları ve -ov, -ev gibi eklerin Bulgar

[531] İbrahim Tatarlı, *Hak ve Özgürlükler Yurtta ve Balkanlar' da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür*, Sofya, 2003, s. 15-19.
[532] Nurcan Özgür, a.g.e., s. 96-100.

kökenli olmayan vatandaşlar için zorunlu tutulmaması gibi yasaların değişmesinde HÖH'ün katkıları olduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak Türkçe gazeteler de yayına başlamıştır. Bu gazetelerden "*Hak ve Özgürlük*" HÖH'ün yayın organı olarak Türkçe dilinde haftalık olarak 1990 yılında yayın hayatına başlamıştır.

Profesör Dimitır Sepetliev HÖH'ün özlüğü ve politik görüşlerini "Yol ve Amaç" başlığı ile Hak ve Özgürlük gazetesinde 13 Temmuz 1991 tarihinde şöyle belirtmiştir:

"*Hak ve Özgürlükler Hareketi, sırf hak savunucu bir örgüt olarak çıktı ortaya. Hareket'in ödevi, herseyden önce, yönetimin etkinliklerine hedef olan yurttaşlara hukuksal, tinsel, ve sosyal yardımda bulunmaktı. Aniden ortaya çıkan bu hak savunucusu örgüt, son derece kısa bir zaman dilimi içinde, ülkedeki politik olaylar konusunda kendine özgü görüşleriyle, kendine özgü tutumuyla, kendi üye kitlesi ve politik liderleriyle, sırf insan haklarını savunan bir örgüt olarak gelişti, güçlendi.*

Hak ve Özgürlükler Hareketi, hak ve hukuku savunucu bir örgüttür. Ve böyle bir örgüt olduğuna göre, politik, ekonomi, ve sosyoloji alanında kendi ideolojik altyapısı, felsefi görüşleri ve konseptleri vardır. Hareket bu ideolojinin biçimlenmesinde, bilimde ve pratikte ilerici olan, iyilik, namusluluk ve adalet uğrunda bütün insanlığın ahlaksal görüşleriyle ilişki halinde bulunan ve Bulgaristan'da işkence ve baskı altında tutulan, hakları elinden alınanların çıkarlarına uygun olan herşeye dayanmıştır.

İdeolojisi, gerçekleşmesi uğrunda mücadele vermekte olduğu politik görüşlerin biçimlendirdiği bir temeldir. ..."[533]

HÖH'ün kuruluş tüzüğünde de belirtildiği üzere partinin kuruluş amacı ve ideolojisi hakların savunulması temelinde şekillenmiştir. Sepetliev'in de belittiği gibi savunulan bu haklar öncelikle Jivkov dönemi boyunca asimilasyon politikalarına maruz kalmış (*yönetimin etkinliklerine hedef olan*) Türklerin ve tüm azınlıkların haklarının savunulması olarak anlaşılmaktadır.

[533] "Yol ve Amaç", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:17, 13 Temmuz 1991, s. 3.

Partinin kuruluşunun ikinci yılında (4 Ocak 1992) Hak ve Özgürlükler Hareketi Merkez Konseyi'nin yayınladığı bildiride partinin kuruluş sebebinin Bulgaristan'da azınlıklara uygulanan etnik-kültür soykırım, devlet terörü ve komünist rejim tarafından insan haklarınının ve topluluklarının çiğnenmesi olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanısıra HÖH, konsey tarafından "*Bulgaristan'da demokratikleşme yolunda etkin bir güç*" olarak tanımlanmıştır. Fakat buna rağmen HÖH Parlamento Grubu'nun Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1991 Anayası'na imzasını atmadıklarını belirtmiş; bunun sebebin de anayasanın komünist yanlısı olması ve bir grup maddenin uluslararası insan haklarına ilişkin anlaşmalara ve kurallara aykırı olması olarak açıklamışlardır. Ayrıca bu bildiride konsey parti programları ile "*ortayı tutan hareket*" olduklarını ve Bulgaristan'daki demokratikleşme adına Parlamento'nun bipolar (iki uçlu) kuruluşunu kabul ettiklerini bildirmişlerdir. [534]

1990 Tüzüğünün 6. Maddesi gereğince 27 – 28 Kasım 1993 tarihinde Sofya'da HÖH'ün İkinci Ulusal Konferansı yapılmıştır. Bu Konferansta Ahmed Doğan tekrardan başkan seçilmiştir. Ülkeden ve yabancı devletlerden çok sayıda delege ve konuğun katıldığı Konferansta oy birliği ile yeni tüzük kabul edilmiştir. Yeni tüzük 1991 yılından sonra başlayan aktif siyasi yaşamın gerekliliklerine göre daha ayrıntılı hazırlanmıştır. Değişiklikler ise büyüyen ve kapasitesi artan partinin iş yükünü kaldıracak yapıyı oluşturmak üzere merkez örgüt yapısı ve yerel yönetimlerle ilgili yapılmıştır. Yeni tüzükte bir öncekinde olduğu gibi Madde 1'de HÖH "*Anayasa ve ülkede yürürlükte bulunan kanunlar, Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Koruma Sözleşmesi ve diğer uluslararası anlaşma hükümleriyle uygunluk içinde Bulgaristan'da bütün etnik, dini ve kültürel toplulukların hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi esasında Bulgaristan yurttaşlarının birliğine yardımcı olmak üzere kurulan bağımsız toplumsal-politik örgüt*" olarak tanımlanmıştır. Madde 2 ise HÖH'ün esas amaçlarını belirtmiştir. Buna göre :

---

[534] "Hak ve Özgürlük Hareketi Demokratikleşme Yolunda Etkin Bir Politik Güç", *Hak ve Özgürlük*, Yıl 2, Sayı 2, 10 Ocak 1992, s. 1.

"*1. Ülkede mevcut bütün toplulukların hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi temelinde ulusal sorun konusunda ardıcıl kesin bir politika oluşturulması yoluyla Bulgaristan yurttaşları arasında anlaşma ve birliğin sağlanması;*

2. *Ulusal mevzuatın, Bulgaristan'da etnik, dini ve kültürel toplulukların hak ve özgürlüklerinin temin edilmesi için uluslararası ilke ve kurallara uygun duruma getirilmesi;*
3. *Etnik ve dini nefret ve ayrıma meydan verilmemesi, bütün toplulukların haklar, özgürlükler ve sosyal güvenlik bakımından eşit haklı kılınması için hukuksal ve sosyal güvenceler yaratılması;*
4. *Ülkede bütün gölgeler ve belediyelerin ekonomik bakımdan kalkınması, ekolojik açıdan korunması ve bunlarla birlikte değişik yerleşim yerlerinin gelişmesindeki orantısızlıkların aşılması;*
5. *Bulgaristan Cumhuriyeti'nin dış politikasına en uygun şekilde yardım ve destek gösterilmesi uğrunda çaba harcanması; bu politika, arrzu eden bütün devletlerle eşit, haklı, dürüst ve karşılıklı yarara dayalı ilişkiler temelinde ülkemizin dünyadaki saygınlığını artıracak ve pekiştirecektir. Hak ve Özgürlükler Hareketti somut olarak, ülkemizin dış politikasında ana yönlerden birinin Balkanlar'da barış ve anlaşma için, bütün komşu ülkelerle normal, iyi komşuluk ilişkileri tesis edilmesi uğrundaki çabalarda ifade bulması gerektiği görüşündedir."* [535]

Yapılan bu İkinci Ulusal Konferansta HÖH Başkanı Ahmed Doğan yaptığı konuşmasında partisinin temel politik hedefinin azınlıkların haklarının korunması olduğunu vurgulamıştır. Doğan'a göre dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir parti azınlıkların haklarını öncelikli olarak görevi bilen ve politik ve ekonomik reformun gelişimnde böylesine önemli bir role sahip değildir. "Bulgaristan modeli" olarak adlandırdığı etnik sorunların barışçıl bir biçimde çözüme bağlanması sürecinin ise ülkenin güvenliğinin korunması ve istikrarın sağlanması sürecine dönüştüğünü ifade

[535] Hak ve Özgürlük Hareketi Tüzük, *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 51, 17 Aralık 1993, s. Dergi ortası broşürü.

etmiştir. Ayrıca Bulgaristan'da yaşanan bu tecrübenin evrensel düzeyde örnek teşkil ettiğini de eklemiştir. [536]

Hak ve Özgürlükler Hareketi ideolojilerini ve partilerinin siyasal yaşamdaki yerini 1994 yılı seçimlerine hazırlanırken oluşturdukları seçim programında net olarak ortaya koymuştur. "*İstikrar ve Serbest Girişim – Pragmatizm ve Kişisel Yükümlülük*" başlığı ile sundukları programda Bulgaristan'da ekonomik ve politik değişikliklerin başlamasından ardından beş yılın sonunda geçiş sürecinin henüz tamamlanmadığını belirtmiş ve HÖH'ün bu konuda üstüne düşeni yapacağını ifade etmişlerdir. HÖH *"Yurttaşlararası barış, ulusal güvenlik ve iç istikrar, insanın ve azınlıkların hak ve özgürlüklerinin garantilenmesi, yurttaşların yaşamı ve mülkiyetinin garantilenmesi, istikrarlaşma ve ekonomik ilerleme, her yurttaşın sosyal açıdan savunulması"* gibi başlıkları partilerinin amaçları olarak sıralamıştır.

Parti stratejilerini Balkanlar'da tarihsel olgulara ve güncel politik gerçekliklere uygun olarak geliştirdiğini ifade eden HÖH, esas olarak "*politik gerçekçilikten*" yana olduğunu vurgulamıştır. Politik gerçeklik ifadesi politik aşırılıktan yana olmamak olarak açıklanırken politik olarak durdukları yer şu şekilde açıklanmıştır:

"*Bulgaristan'da tarihsel gerçeklikler ve toplumun çağdaş sosyal yapısı bakımından aşırı sol ve aşırı sağ siyasi programların mevcut olması zordur. Aşırı sol politika anakronizm /çağa aykırılık-n.ç./ ve geçmişin kalıntısı olacaktır; aşırı sağ politika ise çok yoksul ve çok zengin arasındaki farkı azami ölçülerde büyütecek ve ülkeyi muzlar cumhuriyetine dönüştürecektir.* ***Bu açıdan Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin siyasi yelpazedeki doğal yeri, bu yelpazenin ortasındadır.*** *Siyasi hayatımızda merkezcilik gerçekleşecek ve kendi varlığını, bununla birlikte ülkede reformun sonuna kadar uygulanmasına ilişkin özgün seçenekleri dayatacaktır*"[537]

[536] "Yeni Gerçekler ve Etnik İlişkilerde Yeni Girişimler", *Hak ve Özgürlük,* Sayı 49, 3 Aralık 1993, s. 2.
[537] Seçim Programı Yıl 1994- Hak ve Özgürlükler Hareketi- İstikrar ve Serbest Girişim – Pragmatizm ve Kişisel Yükümlülük, *Hak ve Özgürlük,* Sayı 22, 21 Kasım 1994, s. Dergi ortası broşürü.

HÖH politik olarak kendisini siyasi yelpazenin ortasında konumlandırarak merkez bir ideolojik tutum sergilemiş ve gerekli reformların yapılabilmesi için özgün seçenekler kullanacaklarını ifade etmiştir. Özgün seçenek olarak bahsedilen ise, etnik sorunların çözüme bağlanabilmesi için "Bulgaristan Modeli" nin benimsetilmesi çalışmalarıdır.

3.4.1.1. Bulgaristan Modeli

Bulgaristan ekonomik ve politik gelişimini tamamlayarak, bütün aktörler tarafından üzerinde hemfikir olunan sosyal refaha ulaşmak için ülkesinde etnik birlikteliği sağlamak zorundadır. Demokrasiye geçiş döneminde Yugoslavya'da gerçekleşen sancılı dönem Bulgaristan için adeta olumsuz ötekiyi oluşturmuştur. Orada yaşananların ülkelerinde gerçekleşmesini arzu etmeyen ve çoğunluğu oluşturan her iki taraf HÖH lideri Ahmed Doğan'ın NATO'nun Kosovo'ya müdahalesinden sonra teorik bir çalışma ve teklif olarak sunduğu Bulgaristan Modeli için hemfikir olmuştur denilebilir.

Bulgaristan Modeli'in [538] ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bazı bilim adamlarına göre model daha Osmanlı – Rus savaşından (1877-1878) sonra, yani üçüncü Bulgar Devleti kurulurken oluşturulmuştur. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Pırvanov'a göre ise Bulgaristan Modeli Vasil Levski'nin ilkelerinin toplamıdır. Bir diğer grup toplum bilimci ise modelin İkinci Dünya savaşından sonra ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Fakat tüm bu görüşler arasında en yaygın olarak kabul edileni Bulgar Modeli'nin demokrasiye geçiş döneminde oluştuğu görüşüdür. Tüm bu görüşler modelin iktidarın etnik topluluklarla ilgili izlediği politikalarla ilintili olduğunu ileri sürmektedir. Fakat Bulgaristan Modeli daha çok "*siyasi*

[538] Sıklıkla "Bulgaristan Etnik Modeli" olarak anılan model aynı zamanda "Bulgaristan Modeli" olarak da ifade edilmektedir. Modelin özüne bakıldığında "etnik" bakımdan ayrışma yerine, etnik özelliklerin geri plana itilerek inşa edilen yeni ulusal kimliğin içerisine entegre olma fikri kast edildiğinden burada modelden "Bulgaristan Modeli" olarak bahsetmek uygun görülmüştür. Ayrıca modelin sahibi konumundaki HÖH lideri Ahmed Doğan da modelden bahserken "Bulgaristan Modeli" ifadelerini kullanmıştır. Bkz: "Etnik Grupların Reel Savunusunu HÖH Gerçekleştiriyor", *Hak ve Özgürlük*, Sayı 22, 21 Kasım 1994.

iktisadi, sosyal, dinsel, eğitim, kültürel, psikolojik, ve diğer sistemlerde alınan karalarla ve bunların karşılıklı etkileşimi sonucunda etnik ilişkilerin olumlu veya olumsuz gelişmesini sağlayan bir fenomendir". Bu modelin Bulgaristan'da bulunan sivil toplum tarafından oluşturulduğu iddia edilmesine rağmen, siyasal güçlerin buna katkısı olduğu görüşü yoğunlukla kabul edilmektedir. HÖH ideologları Bulgaristan Modeli'nin başlıca kurucusunun kendi hareketleri olduğunu ileri sürmektedirler. Hatta HÖH temsilcileri ve bazı toplum bilimciler bu modelin Bulgaristan'da eksiksiz olarak uygulandığı ve tamamlandığını; bundan sonra ise özellikle Balkanlar olmak üzeriye diğer ülkelere ihraç edilebileceği görüşündedirler.[539]

Bulgaristan Modeli ile HÖH azınlıkların yönetime aşamalı olarak katılımını öngören detaylı ve ikna edici bir yöntem oluşturmuştur. 1990 yılından beri HÖH yönetimde azınlıkların adil oransal temsili için değişik yollar geliştirmiştir. Bu modele göre yönetime onurlu bir katılım barışçıl bir Bulgar etnik yapı modelini oluşturabilir. Bu adil temsil ve azınlıkların sosyal entegrasyonu başarılamazsa, Bulgaristan'da Makedonya'nın iç radikalleşmesi tarafından teşvik edilen, benzer hatta daha yoğun problemler oluşacağı ihtimalleri ileri sürülmüştür. HÖH Makedonya savaşının Bulgaristan' da olumsuz örnek oluşturduğunu ve bu olumsuz örneğin HÖH'ün ortaya koyduğu Bulgaristan Modeli'nin yararına olduğu fikrini ortaya koymuştur.

Ivan Palçev'e göre Bulgaristan Modeli'nin felsefesi bir dizi temel liberal prensiplere dayalıdır. Buna göre:

" - *Sivil toplum demek farklılıkta birliktelik demektir;*
- *Toplumdaki bu farklılık tüm temsilcilerinin faydalarının koşuludur.*
- *Monolitik bir ulus yaratmak için tekdüzeliği empoze etmek şiddete yol açar*."[540]

Ayrıca Palçev modern liberalizmin, dünya sosyal düzeninin en temel çelişkilerinden birisine çözüm getirdiğini de ileri sürmektedir. Buna göre demokrasinin en temel

[539] İbrahim Yalımov, *Bulgaristan Türk Toplumunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 286-287.
[540] Ivan Palchev, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarca'dan İngilizce'ye çeviren: Maya Pencheva, Bulgarian Bestsellar – National Museum of Bulgarian Books and Poligraphy, 2002, s. 98.

prensibi yasal çoğunluğun toplumu yönetmesidir; fakat diğer bir taraftan demokrasinin ahlaki kuralı ise toplumda bulunan çeşitli azınlıklara karşı olan tutumudur. Bulgaristan Modeli ulusal devletin prensipleri ile ile çok etnili demokrasinin prensipleri arasında denge ve uyum kurmak istemektedir.

HÖH kuruluşundan itibaren ulusal türde etnik bir parti olduğunun farkındadır. Ayrıca her zaman ülkede üçüncü politik faktör olmayı başarmıştır. Politik sahnede hem Sol'dan hem de Sağ'da gelen baskılarla HÖH çevrelenirken; HÖH ülkedeki entegrasyon sürecine katkıda bulunmak üzere çok önemli adımlar atmıştır. Bu süreçte HÖH ulusal türde etnik partiden, etnik türde ulusal partiye dönüşmüştür. Bu dönüşüm HÖH'ün hükümetlerde yer almak üzere kuracağı koalisyonlar için altyapısını hazırlamak anlamına gelmiştir. Partinin benimsediği politikaya yol açan sebebin 1990'ların iki kutuplu politik düşünce sistemi olduğu söylenebilir. Bir tarafta BSP diğer tarafta DGB olmak üzere siyasete hakim olan güçler etnik ve dini kimliğin tekrardan üretitlmesini ve etnik azınlığın sivil topluma entegre edilmesini garanti edebilirlerdi; fakat her iki taraf da seçimler sürecinde etnik meseleyi gündemde tutarak bunu seçim malzemesi yapmayı tercih etmiştir. Çünkü bu her iki taraf için de yaklaşık %15 olan milliyetçi oydan paylarını almak anlamına gelmekteydi. Bu yüzden bu iki kutuplu siyaset Bulgaristan Modeli'ni ortaya çıkaran şartlara kaynaklık etmiştir denilebilir. [541]

Bu sebeplerden kaynaklı olarak HÖH, BSP ve DGB'ye alternatif olarak denge, diyalog ve ortaklık ve sivil toplum sisteminde stabilizasyon oluşturmak amacı ile Bulgaristan Modeli'ni ortaya koymuştur denilebilir. Bir başka ifade ile buradaki amacın iki kutubun da çoğunluğu ele geçirip tek başına iktidar olmasına engel olmak yoluyla, her iki parti arasında denge oluşturmak olduğu söylenebilir.

Konu Bulgaristan Modeli olduğunda Bulgarlar'da sıklıkla modelin Bulgaristan'da başarılı olmasını Bulgar toplumunun önceden beri farklılıklara karşı toleranslı olmalarından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Hatta Bulgarlar, tarihleri boyunca hoşgörülü bir millet olduklarını ve farklı kimliklere hoş görü ile yaklaştıklarını iddia etmektedirler. Bu iddia, Bulgar Etnik Modeli kavramı çerçevesinde ortaya atılan tolerans fikrinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Hatta bu

[541] Ivan Palchev, a.g.e., s. 98-99.

iddialarını kanıtlamak amacıyla Bulgarlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'e teslim edilmeyen Bulgar Yahudileri örneğine sıklıkla başvurmaktadırlar. Söz konusu örneğe göre, savaşının ortasında Hitler'in oldukça güçlü olduğu bir dönemde, Bulgar Krallığı Hitler ile işbirliği yapmalarına rağmen ülkesindeki Roman ve Yahudileri Hitler'e teslim etmemiş, bir anlamda onların hayatını kurtarmıştır. [542] Bu örnekte de görüldüğü gibi ülkede yer alan farklı kimliklere karşı gösterilen tolerans Bulgaristan Modeli'nin ana temasını oluşturmaktadır denileblir.

HÖH lideri Ahmed Doğan kendisi ile yapılan bir röportajda; Balkanlarda kurulan etnik temelli partilerin ortaya çıkmasının gerginliği yatıştırmaya uygun bir varyant olduğu ve bu etnik gerginliğin yapıcı politik etkinliğe dönüşeceği görüşünü savunuyor musunuz sorusuna verdiği yanıtta Bulgaristan Modeli'ni gündeme getirmiştir. Modelin Balkanlar'da da yapıcı bir politik forma dönüşeceğine inandığını belirten Doğan, "*etnik ve dinsel sorunların çözülmesinde Bulgar Modeli ve bu modelin gerçekleşmesinde HÖH'ün rolü buna bir kanıttır*" diyerek partisinin bu konudaki iddiasını ortaya koymuştur.[543]

Ahmed Doğan'a göre kimlik önsel (a priori) olarak algılanmaktadır; ve bu anlamda herhangi bir denemeye tabi tutulmadan kabul edilmektedir. Fakat entegrasyon bir amaç ve bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da kimliğin zaten hali hazırda varolduğu ama entegrasyon için bir amaç doğrultusunda çalışmak gerektiği anlamını doğurmaktadır. [544]

Bulgaristan Modeli Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş dönemi ve sonrasının popüler söylemlerinden olmuş ve farklı gruplar tarafından sahiplenilmiştir. Buna rağmen modelin HÖH'ün parti politikası olduğu geniş kesimlerce kabul görmüştür. Bu yüzden modelin HÖH'ün ideolojisinin önemli bir parçasını oluşturduğunu söylemek olanaklıdır.

---

[542] Antonina Zhelyazkova, Maya Kosseva, Marko Hajdinjak, "Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Bulgaria: The Bulgarian Ethnic Model - Parallel Cohabitation or Multicultural Recognition" ,International Center for Minortity Studies and Intercultural Relations, s. 10 http://cadmus.eui.eu/handle/1814/19788, Erişim: 30. 05. 2018.

[543] "Etnik ve Dinsel Sorunlar Barışçı Yollarla Çözülmelidir",*Hak ve Özgürlük*, Sayı: 35, 8 Eylül 1995, s. 2.

[544] İbrahim Yalımov, a.g.e., s. 296.

3.4.1.2. AB'ye Üyelik ve HÖH'ün Liberal Dönüşümü

Bulgaristan'da liberal gelenek 1989 yılından sonra yaklaşık olarak bütün partilerin kurulmasında ve yapılanmasında temel prensip olarak yer edinmiştir. Doğu Avrupa'daki totaliter rejimlere karşı yürütülen mücadelede bireysel özgürlüğün, özel mülkiyetin savunulması ve serbest piyasa ekonomisinin gelişimi fikirleri öncelikli olarak yer almıştır. 1989 yılından sonra liberalizm daha iyinin, değişimin sembolü olmuş; ve sistemin değişiminden sonra ortaya çıkan yeni partiler tarafından en çok kullanılan siyasi ideolojiye dönüşmüştür.

Geçiş dönemi olarak adlandırılan sürede Bulgaristan istikrasız ekonomik ve politik durum sergilemiş ve özelleştirmenin başlaması, aktif yasal sistemin gelişimi, yatırım politikasının gelişimi için olanaklarının oluşturulması, dış politikanın sürekliliğinin sağlanması gibi değişim süreçlerinin başlaması ile istikrarını aşamalı olarak sağlayabilmiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen 2001 yılındaki seçimlerde seçmen mevcut sağ yönetimden vazgeçerek, oylarını Bulgaristan siyasi yaşamına yeni katılan ve kendisini liberal parti olarak tanımlayan İkinci Simeon Ulusal Hareketi'ne (İSUH) vermiştir. HÖH ise İSUH ile koalisyon kurarak parti politikasında liberal söylemi belirgin hale getirmiştir. Böylelikle liberalizm hem HÖH için hem de Bulgaristan için siyasal ve toplumsal hayatın bir parçası olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

Büyük Halk Meclisi seçimlerinde parlamentoya 23 milletvekili ile adım atan HÖH, bundan sonraki tüm seçimlerde ya tek başına ya da seçim öncesi oluşturulan koalisyonlar ile Bulgaristan'ın siyasi hayatında yer almıştır. Kuruluşundan itibaren kendilerini "azınlık haklarının savunucu" olarak takdim eden HÖH bu hakların garantisi olarak uluslararası anlaşmaları görmüştür. Bu sebepten Bulgaristan'ın AB ile ilişkilerinin başlamasından itibaren, parti AB ile olan ilişkilere olumlu tutum geliştirmiş ve bu yönelişin azınlık haklarının savunulması bakımından da katkıları olacağını düşünmüştür. HÖH bu konudaki tavrını Bulgaristan henüz azınlıkların haklarının çerçeve anlaşmasını imzalamadan önce açıkça belirtmiştir. 21 Temmuz 1995 tarihli, partilerinin resmi yayını olan Hak ve Özgürlük gazetesinde, 26 devletin

imza koyduğu çerçeve anlaşmasının tam metnini yayınlamış ve okuyucuları için şu notu düşmüştür:

"*. . . Bu anlaşmayı artık 26 devlet imzalamış bulunuyor. Belgenin temelini ulusal azınlıkların haklarının garantilenmesi, plüralizm ve karşılıklı anlaşma doğrultusuda ülkedeki azınlıkların etnik, kültürel ve dinsel özgürlüklerine saygı oluşturuyor. Ülkemiz artık iki yıldır Avrupa Konseyi'ne üye. Bu, birkaç yıl öncesie gelince hayaldi. İşte artık bu bir gerçek. Bulgaristan Cumhuriyeti Temel insan hak ve Özgürlüklerine ilişkin Avrupa Anlaşmasını onayladığına göre, azınlık haklarının savunmasına ilişkin Çerçeve Anlaşması'nı da onaylaması gerekiyor. Ülkemiz bununla uluslararası hukuksal yükümlülükler üstlenmiş olacak ki, bu yükümlülüklere bağlı kalmadan ülkemizde demokrasi de mümkün olmayacaktır. . .*"[545]

Buradan da anlaşılacağı üzere HÖH AB'ye ve kurumlarına kendi temel amaçlarına ulaşabilmek gibi pragmatik sebepler nedeniyle başından beri olumlu tutum geliştirmiştir. Parti ideolojisi de bu tutum ile birlikte şekillenmiştir.

Liberal politika, devletin liberal ilkeler doğrultusunda yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Feodal hiyerarşik yapılar yerine eşit yurttaşlar arasında bir *toplumsal sözleşme* öngörmektedir. Bu çerçevede liberaller Locke'tan *yönetilenlerin rızası*, Montesquieu'den güçler ayrılığı ve denge ve denet ilkelerini almışlardır.[546] Liberal politikanın temelinde yer alan bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi ilkesi, HÖH'ün kolektif olarak bir etnik grubun hakları savunucusu rolünü terkedip ulusal parti olma yolunda ilerlemesini zorunlu kılmıştır. Bu politika tercihinde HÖH'ün klasik liberalizm yerine, sosyal liberalizmi tercih ettiği ileri sürülebilir. Bu tercihte AB'nin temel olarak sosyal politikalar ile öne çıkması etkendir denilebilir.[547] Sosyal

---

[545] "Ulusal Azınlıkların Savunulmasına İlişkin Çerçeve Anlaşması", Hak ve Özgürlük, Sayı:29, 21 Temmuz 1995, s. 8.

[546] Fatmagül Berktay, "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Editör: Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 50.

[547] Aziz Çelik, *AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 92.

liberalizme göre varolan piyasa işleyişi fırsat eşitliği sağlamamakta, dezavantajlı konumda olanları önemsememektedir. Bu doğrultuda kaynakların kullanımında da eleştiriler getiren sosyal liberaller; okul, konut, toplu taşıma, altyapı hizmetleri gibi temel ihtiyaçların öncelikli olmaları gerektiğini belirtmektedirler. Bunun yolu olarak da sosyal refah devletini işaret etmektedirler. [548] Bu noktada HÖH kendi seçmen kitlesine hitap edebilmek adına sosyal liberal politikalar izlemenin gerekliliğine inanmıştır denilebilir. Çünkü HÖH'ün seçmen kitlesini oluşturan Türkler Bulgaristan'da dezavantajlı kesimi oluşturmaktadır.

HÖH liberal söylemini 1998 yılında Liberal Demokratik Birliği oluşumunun içinde yer alarak resmileştirmiştir. 29 Kasım 1998'da temelleri atılan Liberal Demokratik Birliği'ne (LDB), temel formasyon olarak HÖH, D. Ludjev'in 'Yeni Seçim' adlı oluşumu, Dr. Jelev'in Liberal – Demokrat alternatifi ve liberal yönelimli oluşumlar katılmıştır. LDB'nin şeref Başkanı Dr. Jelev, Başkanı ise A.Doğan seçilmişlerdir. LDB'nin kuruluş toplantısında Ahmed Doğan, 20. yüzyıl sonlarında ve 21. Yüzyıl başlarında liberal strateji ve taktiğinin üst demokratik değerleri formüle etmesi gerektiğini ifade etmiştir. LDB' nin kurulması, liberal düşünce ve liberal oluşumların gelişiminde önemli bir unsur olmuştur. Ayrıca HÖH liberal söylemlere ağırlık vermiştir. [549]

HÖH ideolojik imajını kavramsal inovasyon ve ulusal önemin politik fikirleri vasıtasıyla geliştirmiştir. 2000'lerden sonra, özellikle dördüncü ulusal konferansın ardından ortaya çıkan yeni politik davranışın temel boyutu, partinin etiketi olan "etnik" vurgunun, HÖH'ün hükümetin kurulması için gerekli olan parti imajı ile yer değiştirmesidir. Ayrıca "etnik" yerine "ulusal bağlılığın, etnik azınlıkların kültürel kimliğini koruyarak azınlıkların entegrasyonu yoluyla güçlendirilmesi" fikri yerleştirilmesi öngörülmüştür. Aynı şekilde HÖH'ün etnik denge kurucu unsur olarak sistemik bir şekilde tanınırlığının olması da bu boyutlardan biridir. Tabii ki bu

[548] Fatmagül Berktay, a.g.m, s. 89
[549] Liberal Demokratik Birliği, http://old.omda.bg/engl/news/comment/lds.htm Erişim: 29.05.2018.

denge sağlayıcı tanınırlığın, Avrupa entegrasyonunun da zorunlu kıldığı bir mesele olarak sunulması gerekliliği ortaya konmuştur.[550]

Böylelikle HÖH "etnik bir politik organizasyondan, etnik türde ulusal politik organizasyona" dönüşme sürecini başlatmıştır. Bu kapsamda liberal görüntüsünü güçlendirmek üzere HÖH Liberal Enternasyonel'e (Liberal International - LI) katılmıştır. Liberal partilerden oluşan siyasal organizasyon, 1947 yılında Oxford'ta kurulmuştur. Enternasyonalin temel amacı liberal partileri temsil eden en onemli topluluk haline gelmek ve dünya genelinde liberal düşünceyi yaygınlaştırmaktır.[551] HÖH ilk önce gözlemci ve daha sonra tam yetkili üye olarak 2002 yılında LI'e katılmıştır.

Bulgaristan'ın 2007'de AB'ye üye olması HÖH için ideolojik profilini güçlendirmek adına bir fırsat olmuştur. Bu konuda AB'nin azınlıkların haklarının korunması hassasiyeti partinin bu konudaki hassasiyetini de açıklamada kolaylık sağlayacaktır. Bu sebeple HÖH 2007 – 2009 Avrupa Parlamentosu üyesi seçimleri kampanyasında partisini ideolojik olarak tutarlı liberal – merkezci oluşumda konumlandırmıştır. HÖH'ün kampanya mesajları eşitlik, hukuksal yönetim, ayrımcılık karşıtlığı ve AB'nin bölgesel kampanyaların erişim üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu konuda başarılı olduğu ileri sürülen HÖH 2001 – 2009 yılları arasında iki başarılı hükümet koalisyonunda yer almıştır. HÖH'ün bu konudaki başarısının sadece kendi politik vizyonundan değil, aynı zamanda Bulgaristan'ın iki kutuplu politik gerçekliğinden de kaynaklanmıştır.[552] Bir başka ifade ile, sağ ve sol partilen arasında yaşanan rekabet, birbiri arkasına tekrar eden formüller ortaya

---

[550] Boyka Stefanova, "Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: the Movement for Rights and Freedoms in the Mainstream of Bulgarian Party Politics" *Nationalities Papers*, Cilt: 40, Sayı:5, s. 774.

[551] Liberal Enternasyonel'in (Lİ) temel siyasi prensipleri Oxford Bildirgesi'nde belirtilmiştir. 2005 yılında ise LI, Anayasasını kabul etmiştir. Anayasa'ya göre enternasyonalin hedefleri: özünde evrensel olan liberal prensiplerin dünya genelinde yaygın kabul görmesi; kişisel özgürlük, sorumluluk ve toplumsal adalete dayanan özgür toplumun gelişimini teşvik edilmesi ve üye kurumlar arasındaki iş birliği ve bilgi akışını gercekleşmesi icin gereken koşulların sağlanmasıdır. Liberal Enternasyonal'in Afrika, Amerika, Asya ve Avrupa kıtalarında üye partileri bulunmaktadır ve ortak prensipleri şunlardır: insan haklarına saygı, özgür ve açık seçimler, çoğulcu demokrasi anlayışı, sosyal adalet, hoşgörü ve tolerans, piyasa ekonomisi, serbest ticaret, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası birlik anlayışı. Bkz: https://liberal-international.org/ Erişim: 28.05.2018.

[552] Boyka Stefanova, a.g.m., s. 775.

çıkarmış ve HÖH'de bu durumda koalisyonlarda yer alma fırsatı bulmuştur denilebilir.

HÖH Bulgaristan'da izlediği liberal siyasetin sonucu olarak 7 Aralık 2007 tarihinde Avrupa Liberal ve Demokrat Partisi'ne üye olarak kabul edilmiştir. Avrupa Liberal Demokrat Partisi, otuzdan fazla Avrupa ülkesinden siyasal partilerin üye olduğu uluslararası bir organizasyondur. Üyeleri 1970'lerin başlarında bir araya gelmeye başlayan bu kurumun bugünkü resmi statüsü "Avrupa siyasal partisi"dir ve kâr amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur. ALDE'nin kuruluş amacı, Avrupa Birliği ve Avrupa kıtasında liberal demokratik hareketlerin güçlenmesi, Avrupa kıtasında liberal demokratik siyasetçilerin desteklenmesi, ortak bir siyasal imajın belirlenmesi ve Avrupa Parlamentosu'nda ortak bir siyasal programın geliştirilmesidir. Avrupa Liberal ve Demokrat Partisi, 1993 yılında resmen siyasal parti statüsünü kazanmıştır. Parti Avrupa Parlamentosu'nda Avrupa İçin Liberal ve Demokratlar Birliği (ALDE - The Alliance of Liberals and Democrats for Europe) grubu tarafından temsil edilmektedir.[553] HÖH ALDE'ye katılan ilk Bulgar siyasi partisidir ve bu katılım HÖH'ün AB'ye, kurumlarına ve değerlerine verdiği desteği göstermesi açısından önemli olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu katılım Bulgaristan'ın AB'ye üyeliği açısından da önemlidir. ALDE farklı etnik grupların ve dinlerin barış içinde yaşamaları için etnik modelin oluşturulmasında HÖH'ün rolüne büyük bir değer vermiştir.

HÖH liberal çizgisini sonraki yıllarda da altını çizerek devam ettirmiştir. 24 Nisan 2016'da yapılan Dokuzuncu Olağan Kongrelerinde slogan olarak "Kimlik, Birlik, Beraberlik" belirlenmiş ve bir kez daha HÖH'ün Bulgaristan Modeli ve hoşgörü politikası vurgulanmıştır. HÖH dünyadaki liberalizmin istikrarlı, öngörülebilir ve dürüst partneri olarak tanımlanmıştır. Liberal Enternasyonel'de temsilcilerinin bulunması ise aynı şekilde liberalizmin dünya ölçüsünde gelişimine partilerinin verdiği katkı olarak ifade edilmiştir.

Kongrede HÖH'ün Avrupa Parlamentosu'nda ALDE grup başkan vekilliği görevi üstlendiği ve bunun Bulgaristan adına ilk defa yapıldığını belirtmişlerdir.

[553] https://www.aldeparty.eu/ Erişim : 28.05.2018.

Ayrıca HÖH'ün ilk defa ALDE Başkan Vekilliğini üstlendiğini ve partinin temsilcisinin 2015 yılına ilişkin olarak "İstihdam ve Sosyal İşler" kategorisinde yılın Avrupa Parlamentosu Temsilcisi seçildiğini belirtmişlerdir. HÖH'ün yapılan son ulusal kongrelerindeki (24.04.2016 – Her üç yılda bir yapılır) Siyasi Deklarasyon partinin ideolojisinin son defa ortaya konması açısından önemlidir. Deklarasyon şu şekilde başlamaktadır:

"*Hak ve Özgürlükler Hareketi, liberal demokratik güç olarak kimliğini yıllar boyunca pekiştirmiş, siyasi merkez yönelimli siyasi partidir. Liberalizmin temel değerleri olan özgürlük, sorumluluk ve hoşgörü bizim vazgeçilmez ilkelerimizdir, ancak aynı zamanda kişinin ve azınlıkların, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarına etkin bütünleşmesi amaçlı hak ve özgürlüklerin savunulmasına dair devamlı politikamızın temel araçlarıdır. Bu bağlamda ve çağımızın meydan okumalarını dikkate alarak HÖH siyasi partisinin ve partinin Onursal Başkanı'nın Bulgaristan etnik modeli olarak bilinen benzeri olmayan toplumda hoşgörü modelinin oluşturulması ve geliştirilmesi konusundaki büyük katkılarının altını çiziyoruz. . . "* [554]

Aynı Siyasi Deklarasyonda HÖH'ün temel demokrasi ilkelerinin savunucusu olduğu ve kuruluşundan bu yana Avrupa karşıtı ve insani olmayan tezlerin karşısında engel oldukları ifade edilmiştir. Böylelikle HÖH liberal değerler temelinde ve insan hakları ve azınlıkların korunması özelinde Avrupa Birliği'ne olan tutumunu bir kez daha net biçimde ortaya koymuştur. Partinin temel politikaları ve ideolojisi partinin tüzüğünün birinci maddesinde 1 ve 2. fıkralarında de aynı şekilde açıklanmıştır:

" *(1) Hak ve Özgürlükler Hareketi /HÖH/ - Uluslararası insan hakları sözleşmesi, Avrupa insan hakları ve esas özgürlükleri koruma mukavelesi, Ulusal azınlıkları koruma çerçeve anlaşması ve başka uluslararası anlaşmalar ve ülke Anayasası ve kanunları uyarınca Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlüklerini*

[554] HÖH, Kimlik, Birlik, Beraberlik! 9. Olağan Kongre Kitapçığı, 24 Nisan 2016, s. 19.

sayarak, tüm Bulgaristan vatandaşlarının birliğine yardım etmek amacı ile kurulmuş, bağımsız kamu-siyasi bir organizasyondur /teşkilattır/

(2) HÖH – Liberal Enternasyonel (LI), Avrupa liberal-demokratik ve reformlar partisinin (ELDR) üyesi olup, bir liberal – demokratik partidir."[555]

Sonuç olarak HÖH Bulgaristan'da demokrasiye geçiş döneminde illegal bir örgüt olan TMKH'den siyasi partiye dönüşmüş ve Jivkov döneminin Türkleri ötekileştirme politikalarının oluşturduğu mevcut durum sebeiyle önecilikli olarak azınlık haklarını savunan bir etnik parti olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Daha sonra değişen ve olgunlaşan politik ortam ve özellikle Bulgaristan'ın AB'ye üye olması gibi süreçler HÖH'ün ideolojinde değişiklikler meydana getirmiş ve parti ideolojisini neticede liberal-demokrat olarak tanımlamıştır.

3.4.2. HÖH ve Bulgaristan'da Türk Kimliği

Anthony Georgieff *Bulgaristan Türkleri* adlı kitaba yazdığı önsözde Bulgaristan'da yaşayan Tükler ile Bulgarlar için "Siyah ve Beyaz Değil" başlığını atarak Bulgaristan'da yaşayan Bulgar çoğunluk ile Türk azınlığı arasındaki bağın farklılıklar üzerinden tanımlanmamasına dikkat çekmek istemiştir. Ayrıca Bulgaristan'da yaşayan Türkler ile ilgili verdiği örnek, oradaki Türk azınlığın kimliğin inşasının geçirdiği süreç bakımından oldukça çarpıcıdır:

" *O günlerdeki (*1970 ve 1980'ler*) diğer birçok Bulgar çocuğu gibi Asen ve Angelina isimli arkadaşlarım vardı. Okula Asenler ve Angelinalar ile birlikte gittik, beraber oynamak için dışarıya çıktık ve bazen beraber yaramazlık yaptık. Asen'in aslında Ahmed, Angelina'nın gerçek adının ise Ayşe olduğunu fark etmemiz yıllarımızı aldı. Anne babaları Yeniden Doğuş sürecinin korkularını yaşayan Asenler ve Angelinalar Bulgaristan'ın o jenerasyonuna aittiler. Ve yaşamlarını yaşadıkları tarihin*

[555] Hak ve Özgürlükler Hareketi Tüzüğü, https://www.dps.bg/tr/t-z-k.html Erişim: 30.05.2018.

karşısında durarak, ülkenin bir parçası ve vatandaşları olarak sürdürme kararı aldılar."[556]

Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra kurulan devlette kurucu ve asli unsur olarak Bulgarlar ve yabancı unsur olarak da Türkler kalmıştır. Bir başka ifade ile Türkler ve Bulgarlar birbirlerinin ötekisi olmuşlardır. Özellikle Jivkov dönemi uygulamaları ile Türklerin kimlikleri sosyalist değerler temelinde yeniden inşa edilmek istenmiştir. Fakat 1989'dan sonra gelinen noktada demokrasiye geçiş ile birlikte Türklerin kimliği yeniden tanımlanma sürecine girmiştir. Bulgaristan'ın AB ile ilişkilerine başlaması ise Türklerin kimlik inşasında yeni bir dönem başlatmıştır. Bulgaristan'ın AB'ye entegrasyon süreci bir anlam da Türklerin'de Bulgaristan'a entegrasyon süreci ile eş zamanlı gerçekleşmiştir. Bulgaristan Modeli olarak da bahsedilen bu entegrasyon süreci Türklerin kendilerini azınlık kimliğinden sıyırıp, Bulgaristan'ın asli unsurları arasında yer alan yurttaş kimliğini inşa etme çabasına yol açacaktır. Bu kimliğin dinamiklerinin ise AB ortak kimliği parametreleri ile şekillendiği iddia edilebilir.

Alexander Wendt'in de ifade ettiği gibi "kimlikte değişiklikler yaşanmadığı sürece bir topluluğun oluşması beklenemez". [557] Her yeni siyasi yapının meşruiyetini ise ancak halkın kendini bu yapıyla özdeşleştirmesi; bir başka ifade ile yeni bir siyasi kimlik geliştirmesi sonucunda kazanabildiği ifade edilmektedir. Bu sebepten ortak bir kimliğin inşası, siyasi bütünleşme projelerinin başarıya ulaşılabilmesi için vazgeçilmez bir şart olarak ortaya çıkmaktadır. [558]

Kimlik inşasını inceleyen araştırmalar, siyasi aktörlerin ortak kimliğin inşasında etkin bir rol oynadıklarını ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmalar ortak kimliğin sabit bir içeriğe sahip olmadığını; hem grup içi hem grup dışı aktörlerin kimliği toplumsal olarak yeniden inşa ettiğini göstermiştir. Hem grup içinden hem grup dışından elitler ortak kimliğin inşası için mücadele etmektedir ve sonuçta ortak

---

[556] Anthony Georgieff, "Not in Black – and White", *The Turks of Bulgaria: History, Traditions, Culture,* Editör: Anthony Georgieff, Dimana Trankova, Vagabond Media Ltd, Sofia, Bulgaria, 2012, s. 9.
[557] Alexander Wendt, "Collective Indentity Formation …", a.g.m., s. 384.
[558] Thomas Risse, "European institutions and identity change: What have we learned", T*ransnational identities: Becoming European in the EU,* Editör: R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer, Lanham: Rowman ve Littlefield, 2004, s. 270.

kimlik grup içi üyelerin bu kimliği kabul etmesiyle şekillenebilmektedir. [559] Bir başka ifade ile, siyasi elitler tarafından inşa edilen kimlik hedef kitlesi tarafından içselleştirildiği zaman ortak bir kimlik olabilmektedir.

Bulgaristan'da 1990'larda ortaya siyasi bir oluşum olarak çıkan HÖH'ün Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliğinin yeni inşa sürecinin en önemli aktörlerinden biri olduğu iddia edilebilir. Bu kimlik inşa sürecini iki farklı aşamada incelemek mümkündür. Bu sürecin başında HÖH Bulgaristan'da yaşayan Türkleri azınlık olarak nitelemiş ve bu kimlik üzerinden siyaset yapmıştır. Partinin liberal söylem geliştirdiği 2000'ler ise Bulgaristan'ın AB üyeliği süreci ile paralel gelişmiş ve bu da partinin azınlık kavramını vurgulamaktan ziyade; Türkleri Bulgaristan'ın asli unsurlarından saydığı eşit yurttaş söylemine dönüşmüştür. Yurttaş temelli bu kimlik ise AB üyesi Bulgaristan için "Bulgaristan vatandaşlığının" yanında "Avrupa vatandaşlığını" da beraberinde getirmiştir denilebilir.

3.4.2.1. Bulgaristan Modeli ile Türk Kimliğinin Karşılıklı Etkileşimi

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş döneminin en sık anılan kavramlarının başında gelen Bulgaristan Modeli'nin kaynağı, içeriği ve hatta varlığı konusunda tartışmalar sürse de bahsedilen modelin özellikle Sosyalist dönemin ardından kurulan yeni demokratik döneme geçişin yumuşak olmasında etkili olduğu ileri sürülebilir. Bulgaristan modeli dendiğinde öz olarak ifade edilmek istenen Bulgaristan'da yaşayan farklı kimliklere sahip toplulukların (Bulgarlar, Türkler, Pomaklar, Romanlar vs.) bir arada eşit haklara sahip olarak uyum içerisinde yaşama biçimidir. Bu yaşama biçimin model olması ise Bulgaristan'ın diğer Balkan ülkeleri ile

[559] Francesca Polletta,James M. Jasper, "Collective identity and social movements", *Annual Review of Sociology,* Sayı: 27, 2001, s. 285.

karşılaştırılması ile ilgilidir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşananların aksine Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği herhangi bir iç savaş çıkmadan tamamlanabilmiştir. Bu süreç de Bulgaristan'da yaşanan geçiş döneminin bir model olarak sunulması durumunu doğurmuştur. Daha sonraları bu model çeşistli kesimlerce sahiplenilmiş; kimisine göre bu sistem Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılması ile ortaya konmuş ve Vasil Levski ilkeleri ile donatılmış, kimilerine göre ise sosyalist dönemin sonunda var olmuştur. Bunlara paralel olarak demokrasiye geçiş döneminde çok partili sisteme geçiş aşamasında siyasal parti olarak ortaya çıkan HÖH'de modelin kendilerine ait olduğunu ve bu model ile Bulgar siyasi ve kültürel hayatına önemli bir katkı yaptıklarını iddia etmektedirler.

Bu noktada yukarıda bahsedilen tüm kaynakların Bulgaristan Modeli'nin ortaya çıkışında önemli katkısı olduğu söylenebilir. Fakat burada göz önünde bulundurulması gereken meselelerden birisinin de Bulgaristan'da yaşanan bu deneyimin Türk ve Bulgarların ortak geçmişine dayalı bir arada yaşama kültürünün de katkısı olmasıdır. Bir arada yaşama kültürünün bölgede Osmanlı hakimiyeti döneminde "millet sistemmi" içerisinde geliştiği ileri sürülebilir. Yüzyıllarca aynı çatı altında kendi kimliklerini koruyarak yaşamlarını sürdürmüş olan farklı milletler, Bulgaristan Modeli kapsamında sıklıkla ifadesini bulan "farklılıkların birlikteliği" önkoşulu ile barış içerisinde yaşamıştır. Bu yüzden Bulgaristan coğrayasında yaşayan Türkler ve Bulgarlar arkalarında yüzlerce yıllık bir arada yaşama deneyimine sahiptirler. Osmanlı mirası olarak da nitelendirilebilecek bu deneyimin demokrasiye geçiş sürecinde ortaya çıktığı iddia edilen Bulgaristan Modeli'ne kaynaklık ettiği ileri sürülebilir. Bu model bağlamında Türk ve Bulgar kimliğinin hem daha önceki dönemlerde hem de demokrasiye geçiş döneminde birbirlerini karşışıklı olarak etkiledikleri ve öznelerarası etkileşim ile karşılıklı inşa ettikleri söylenebilir.

Balkanlar'da yer alan Bulgaristan her ne kadar sadece Osmanlı mirası olarak görülmese de Balkanlar'ı Balkanlar yapan ve bölgeyi uluslararası literatüre hem coğrafi isim hem de siyasal bir kavram olarak sokan Osmanlı'dır. Bölgenin adı Balkan ismi Türkçe bir kelimedir ve bölgenin coğrafi özelliklerini de yansıtan

engebeli, dağlık arazi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan bölgenin sınırlarını beşerî ve fiziki yönden isimlendirmesi ile birlikte Osmanlı çizmiştir denilebilir. [560]

Osmanlı'da toplumu dini cemaatler temelinde sınıflandırıp örgütleyen yapıya millet sistemi denmiştir ve bu kavram dünya literatürüne de geçmiştir. Osmanlı'nın başka inançlara saygılı ve çok kültürlü yönünü ifaden bu sistem aynı zamanda tarihsel olarak Osmanlı'ya has bir sistem olarak ifade edilebilir. Bu çok kültürlülük paralelinde kozmopolitlik de önemli bir özellik olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu sistemde Ortodoks Rumlar ve diğerleri can ve mal güvenliği ve dinini rahatça uygulama hakkına sahiptirler. İlber Ortaylı'ya göre, Müslüman olmayan azınlığı bir tür akitle kendine bağlayan millet sistemi *dini hürriyet, kültürel özerklik ve idari iş birliğine* dayanmaktadır.[561]

Todorova Balkanlar'da Osmanlı idaresinden sonra bile millet sistemi'ne ait terimlerin yaşıyor ve kullanılıyor olmasını ironik olarak nitelemiştir. Buna göre Balkanlar'da Ortodokslar milliyetçilik akımları etkisi ile savaşlar ve bölünmeler yaşamış ve hayallerde kalan Balkan düşsel topluluğu kendi ötekisi olarak Türkleri halen Müslüman olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifade ile kendi ötekilerini milliyetçilik dili ile değil de millet sisteminin ürünü olan cemaatler ayrımına dayalı Müslüman kavramı ile tanımlamaktadır. [562] Bu noktada bölgede uzun süre bir arada millet sistemi esasna göre yaşamış milletlerin sahip oldukları kolektif hafızanın canlı olduğu ifade edilebilir. Osmanlı kültürü olarak nitelendirilebilecek bu sisteme Bulgaristan'da kendi katkılarını sunmuştur.

Yalımov'a göre Osmanlı kültürü Balkanlar'da farklı bçimde gelişme göstermektedir. Balkanlar daha önceleri Avrupa uygarlığının etki alanında olduğundan farklı sosyo-ekonomik ve kültürel unsurlar taşımaktadır ve Osmanlı bölgeye geldiğinde varolan kültür ortamından da etkilenerek Osmanlı kültürünün Rumeli kültürü olarak nitelenen bir kompozisyonu ortaya çıkmıştır denilebilir. Bir başka deyişle Balkanlar kültürü ve Osmanlı kültürü bir birini karşılıklı olarak inşa etmiş ve Rumeli'ye ait bir Osmanlı kültürü ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu

---

[560] Şaban H. Çalış, *Hayaletilimi ve Hayali Kimlikler, Neo-Osmanlılık,* Özal ve Balkanlar, Çizgi Kitabevi, 2010, s. 102-103.
[561] İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı,* Da Yayıncılık, 2003, s. 11-31.
[562] Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çeviren: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 2003, s. 353.

kültürün en önemli unsuru ise çok renkliliktir. Balkanlarda yer alan farklı tinsel kültürler Anadolu'nun aksine eklektik biçimde birleşmemişler, bir senkretizm doğurmamışlardır. Rumeli kültüren mirasının maddi ve manevi unsurlarının en fazla Bulgaristan sınırları içerisinde kaldığı da söylenebilir. [563] Osmanlı devrinde yaratılan bu kültür daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ortaya çıkan ulusal Türk kültürü ile birlikte Balkanlar'da varolan Rumeli kültürü ile birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliklerini inşa etmiştir.

Kendinden önceki değerleri toptan reddetmeyen Osmanlı, bunu toplumsal dengenin inşası ve gerektiğinde de yeniden inşasının bir aracı olarak kullanmıştır ve her kültür ve medeniyetten maksimum faydayı sağlamayı hedeflemiştir.[564] Bü yüzden Osmanlı etnik ve dinsel farklılıkları bir arada tutabilen bir güç merkezi olmuş ve arkasında büyük bir miras bırakmıştır.

Osmanlı mirasının I. Dünya Savaşı'nı ardından yaşayan kuşakların hafızalarında canlı olduğunu fakat bunun II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kuşaklarda silinip gittiğini söyleyen Todorova'ya göre bu miras Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile tekrardan algılama alanına geçmiştir. Bu sefer Osmanlı mirasına ilave olarak Türk milliyetçiliği de bu algılama alanının içinde dahil olmuştur denilebilir. Çünkü Balkanlar'daki algı Türkiye'nin Osmanlı'nın resmi mirasçısı olduğu yönündedir.[565] Böylelikle Bulgaristan'da Osmanlı'dan kopuştan sonraki dönemde ve demokrasiye geçiş döneminde inşa edilen Türk ve Bulgar kimliklerinin arka planında Osmanlı mirasının Türkiye Cumhuriyeti değerleri ile oluşturduğu sentezin etkili olduğu ileri sürülebilir.

Osmanlı mirasının Bulgaristan'da hafızalarda olmasının ülkede bir arada yaşayan faklı toplulukların karşılıklı etkileşimlerinde belirleyici etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu kapsamda sosyalist dönem sonrasında yaşanan yapısal değişimde ülkenin asırlar öncesinden devraldığı kültürel mirasın canlılığını koruduğunu ve bu sayede yeniden bir arada yaşamanın temellerinin inşa edildiği iddia edilebilir. Bir başka ifade ile birçok Balkan ülkesinde farklı kimliklerin çatışması sebebi ile kanlı olan geçiş sürecinin Bulgaristan'da kansız aşılabilmesinin en önemli sebeplerinden

[563] İbrahim Yalımov, *Bulgaristan Türk Toplumunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 103.
[564] Şaban H. Çalış, a.g.e., s. 146.
[565] Maria Todorova, a.g.e., s. 354.

birinin ülkede yaşayan Türkler ve Bulgarların bir arada yaşama deneyimlerinin ve ortak kültürel miraslarının olduğu ifade edilebilir. Aynı durumun diğer Balkan ülkeleri için de geçerli olduğu düşünüldüğünde, Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların çoğunluğunun etnik olarak Türklerden oluşması ve diğer Balkan ülkelerine oranla sayıca fazla olmalarının sürecin faklı gelişmesine katkıda bulunduğu iddia edilebilir.

Sonuç olarak Bulgaristan'da diğer Balkan ülkelerine kaynaklık edebilecek model olarak sunulan Bulgaristan Modeli'nin ortaya çıkış dinamiklerinin Osmanlı Mirası ile yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir. Özellikle demokrasiye geçiş döneminin hâkim paradigması liberalizmin değerleri ile bir arada değerlendirildiğinde, model faklılıkların bir arada eşit unsurlar olarak yaşama olgusuna vurgu yapmaktadır. Bu noktada Bulgaristan'ın Osmanlı'dan aldığı miras demokrasiye geçiş döneminin liberal modeli ile çakışmış ve sonucunda Bulgaristan'da azınlıkların da siyasi temsiliyet hakkı ile eşit yurttaşlar olarak yer almasını öngören Bulgaristan Modeli ortaya çıkmıştır denebilir. Bu model ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliği yeniden inşa edilme sürecine girecek ve bu inşa sürecinde ortaya çıkan etkili aktörlerden en önemlilerinden biri HÖH olacaktır.

3.4.2.2. Azınlık Olarak Türk Kimliği

Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yaşanan göçler sebebi ile yıllar içerisinde ülkede azınlık olarak kalmışlardır. Farklı tanımlamaları da olsa azınlık kavramı en basit haliyle *"... içinde yaşadıkları toplumda, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan gruptan din, dil, etnik köken vb. açılardan farklı özellikler gösteren topluluk . . ."*[566] olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde ulus devletler gönülsüz de olsa azınlıkların varlığını tanıma eğilimindedirler. Fakat azınlığı belirleme yetkisinin kendisinde olmasını

[566] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, 1992, s. 51.

istemektedirler. Bu nedenle de azınlığın açık bir tanımının yapılmasına sıcak bakmamaktadırlar. Ağırlıklı görüş ise devletlerin azınlıkları tanısın veya tanımasın, azınlık statüsüne sahip olmasa dahi azınlık haklarından yararlanabileceği yönündedir.[567]

Etnik azınlıklar ise çoğunlukla aynı ırktan gelmiş olmak anlamında tanımlanmaktadır. Etnik grup "*soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tip*" olarak tanımlanmaktadır. Etnik bir topluluğun ana nitelikleri ise şöyle sıralamaktadır: "1. Kolektif bir özel ad; 2. Ortak bir soy miti; 3. Paylaşılan tarihi anılar; 4. Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur; 5. Özel bir "yurt"la bağ; 6. Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu"[568] Fakat bir grubun etnik azınlık olarak ifade edilebilmesi için etnik grubun kendi kimliğinin bilincinde olması ve bu kimliğini koruma isteğinin var olması gerekmektedir.[569]

Ulusal azınlık kavramının ise Avrupa'ya has bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Bu terim "*Bir devlet ülkesinde yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını" ifade eder.*[570] Sıklıkla ulusal azınlıkların siyasal talepleri akraba devletleri olmalarından dolayı ulus-devlet tarafından egemenlik ve toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanmaktadır. Bu yüzden ulus-devletler ulusal azınlıkları tanıma konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bulgaristan'da halen günümüze kadar Türkleri azınlık olarak kabul etmemiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, Bulgaristan Anayasası'nda azınlıklardan bahsederken "anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar" olarak söz edilmiştir.

---

[567] Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslar arası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı,* Ankara, Asil Yayınları, 2006, s. 31.

[568] Anthony D.Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1994, s.41.

[569] Ayşe Füsun Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1986, s.55.

[570] Erol Kurubaş, a.g.e, s. 36.

Bulgaristan Türkleri azınlık olarak tanımasa da Türkler kendilerini özellikle Jivkov dönemi politikalarının ardından azınlık olarak tanımlamış ve haklarının tanınmasını bu çerçevede talep etmiştir. Kişilerin kendilerini tanımlamaları üzerinden onların sosyo-ekonomik statüleri, dini inançları, hassasiyetleri, eğitim düzeyleri ve kültürü içinde barındıran özellikler ifade edilmektedir. Kimlik oluşumunda ve ötekiyi tanımlamada dilin yanısıra din, değerler sistemi ve normlar da büyük rol oynamaktadır. Normlar ve değerler sistemi dünya algımızı ve hassasiyet noktalarımızı ortaya çıkarmaktadır ve iletişim kurma şeklimizi etkilemektedir. Buna neden olan da insanların kültürlerarası iletişime sosyal kimlikleriyle katılmasıdır. Bulgaristan'da Türkler uzun yıllar uygulanan her türlü baskıcı ve sınır tanımaz homojenleştirme politikalarına rağmen, bu baskılar ortadan kalktığı anda hemen eski kimliklerine dönmüşler; dilleri ve dinlerini, kısaca kendi kültürlerini yeniden açık bir şekilde yaşama taleplerini yüksek sesle dile getirmişlerdir.[571]

Bulgaristan Türklerinin etnik kökenleri, kültürel kimlikleri, kendilerini tanımlayış şekilleri, kullandıkları dil, dini inançları ve değerler sistemi onları "öteki" den ayıran unsurlardır. HÖH siyasete adım attığı ilk yıllarda dönemin koşulları ve arkaplanını da dikkate alındığında Türk kimliğini "azınlık" temelinde ele almış ve temel siyasi amacını da azınlıkların haklarının ve özgürlüklerinin korunması olarak oluşturmuştur. Bu sebeple HÖH'ün Bulgaristan'da kuruluşundan Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğine kadar geçen sürede; Türk kimliğinin "azınlık" kavramı etrafında tanımlanmasında bir siyasi aktör olarak rolü olduğu ileri sürülebilir.

HÖH gerek parti tüzüğünde gerekse seçim programlarında sürekli "azınlık" kavramını dile getirmekte ve bu Türklerin Bulgaristan'daki varlıklarını öncelikli olarak azınlık olma üzerinden tanımlama anlamına gelmektedir. Her ne kadar azınlık hakları savunulması bakımından Türkler direkt olarak ifade edilmese de; HÖH'ün başkanının, üyelerinin ve destekçilerinin çoğunluğunun Türk kökenli olması sebebi ile Türk azınlığını temsil eden parti olarak algılanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu yüzden HÖH azınlık haklarından bahsederken gönderme yapılan topluluk Türkler

[571] Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınevi, Ankara, 2004, s. 13.

olmaktadır. Bu da aynı zamanda partinin hedef seçmen kitlesi olan Türklerin kendilerini "azınlık" kavramını çerçevesinde tanımladığı sonucunu doğurmaktadır.

HÖH'ün izlediği azınlık politikasının kimlik inşa etme araçlarından en önemlilerinden bir tanesinin, partinin resmi yayını olan Hak ve Özgürlük gazetesi olduğu iddia edilebilir. Bu gazetede yer alan içerik hedef okuyucu kitlesinin kimliğinin unsurlarına gönderme yapmakta ve bunların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

HÖH'ün yayın organı olan, haftada bir defa çıkan Hak ve Özgürlük Aralık 1990'da Deneme Sayısını çıkartarak yayın hayatına başlamıştır. Bu sayıda Demokrasi ve Ulusal Sorun başlığı altında Ahmed Doğan'ın bir yazısını bulunmaktadır. A. Doğan, yazısında gazetenin kuruluş amacını şöyle açıklamış ve Türklere şu mesajları vermiştir:

"*Bulgaristan'da ulusal etnik sorunun köklü biçimde çözüme bağlanması ülkedeki etnik ve dinsel-kültürel toplulukların hakları ve özgürlükleri sorununa köklü çözüm getirilmesini gerektiriyor. Demokrasi dışında başka bir sağduyulu seçenek olmadığına bütün varlığımla inanıyorum. Çünkü demokrasi herkesin herkes için, hepimizin her kişi için ve her Bulgar yurttaşının yurttaşlar toplumunun bütünü için ve ülkenin egemenliği için sorumlu bulunması demektir. HAK ve ÖZGÜRLÜK gazetesinin bu amaca ulaşılmasında yapıcı bir araç olduğuna inanıyorum. Bu inancımın yeterli ölçüde dayanakları var. Yolun uğurlu, hayırlı olsun!*"[572]

Buradaki mesajda HÖH lideri Ahmed Doğan gazetenin partinin amaçlarının gerçekleştirmesinde yapıcı bir araç olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bir başka ifade ile gazetenin HÖH'ün Bulgaristan'daki Türklerin ortak kimlik inşa etmesinde önemli bir araç olduğu ifade edilebilir.

Şubat 1991 tarihinde de ilk sayısı çıkan gazete baştan 16 sayfa hâlinde Türkçe olarak basılmıştır. Ayrıca Bulgarca "Prava i Svobidi" adıyla ayrı baskısı yapılmıştır. Sonraları 8 sayfa hâlinde çıkmaya devam eden yayın, ekonomik

[572] Hayriye S. Yenisoy, "Bulgaristan'da Türkçe Basın (1865-2010)", *Kırcaali Haber*, https://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=296 Erişim: 01.06.2018.

sıkıntılar nedeniyle 1994, sonra da Mart 1996'da yayın hayatına bir süre ara vermiştir. Daha sonraları yine çıkmaya başlayan *Hak ve Özgürlük*, 1998 yılına kadar yayımlanabilmiştir. *Hak ve Özgürlük* gazetesi, HÖH'ün merkez yayın organıdır. Bulgaristan'daki Türkleri ilgilendiren her türlü ekonomik, politik, sosyal; iç ve dış haberler yayımlanmakta, azınlıkların haklarını savunulmasına yönelik haberlere ve konulara yer verilmektedir. Türklerin din, dil, ibadet, kültürel hayat, etnik benlikleri, eğitim gibi sorunlarıyla ilgili konular yoğunlukla gazetede yer almaktadır. Bunların yanı sıra Balkanlar, Türkiye ve Türk dünyasına ait haberlere de yer verilmektedir.

Gazetede Türklerin kültürel kimliğini ortaya çıkaran ve bunları güçlendirmek için yayımlanan içeriğin hâkim olduğu gözlenmektedir. Kültürel kimlik, kültür unsurlarını kapsayan bir bütündür. Dil, din, değerler sistemi, aidiyet duygusu, etnik köken, ötekiyi tanımlama şekli, iletişim kurma yöntemleri, iletişim kurarken kullandığı sembol ve sözcüklerin seçiliş şekli gibi konuları içeren bir kavramdır. Yaşamın her alanı kültür olgusundan etkilenir ve onun değişimine, gelişimine katkıda bulunur. Bu alanların en büyük temsilcisi ise iletişimdir. Kültür ve iletişim birbirinden ayrılmaz iki kavramdır. Kültürün materyal veya zihinsel üretimi ancak iletişimle olabilir. Kültür ise iletişimden geçerek üretilir. [573] *Hak ve Özgürlük* yayımlanmaya başlıdığı dönem itibarı ile kültürün Bulgaristan Türklerine iletilmesi noktasında önemli bir araç olmuştur denilebilir. Bir başka deyişle, iletişim yolu ile inşa edilmek ve güçlendirilmek istenen Türk kimliği kültürel öğelerin vurgalanması ile gerçekleştirilmiştir.

Dil kültürün en merkezi ögelerinden birisidir. Dil aracılığı ile içinde yaşanılan kültür öğrenilir, iletişim kurma şekilleri benimsenir, doğallaştırılır ve dil, insanların kültürel fikirleri ve sembolik anlamları bir nesilden diğerine aktarmalarını sağlar. Bu durum da yeni kültürel fikirlerin yaratılmasına imkan vermektedir. [574] Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Bulgaristan kültüründe yaşarken ve Bulgarca konuşurken aynı zamanda Türkçe bilmekte ve Türk kültürel kimliklerini de korumaya çalışmaktadırlar. *Hak ve Özgürlük* gazetelerinin her sayısında mutlaka Türkçe'nin öğrenilmesi, güzel ve doğru konuşulup yazılması ile ilgili özel bir bölüm

[573] Nurullah Tabakçı, *Alt Kültürlerde Kimlik: Türkiye'deki Karaçaylar*, Kömen Yayınları, 2009, s. 43-46.
[574] Nurullah Tabakçı, a.g.e., s. 20.

yayımlamıştır. Bu bölüm uzun sayılar boyunca "Evinizde Dil Dersleri" başlığı ile bir köşe olarak hazırlanmıştır. Örneğin 13 Temmuz 1991'de yayınlanan sayısında ilgili köşede dil aileleri ile ilgili genel bilgi verilmiş ve ardından Türkçe seslerin ve harf karşılıklarının anlatımına yer verilmiştir. Bu sayıda "ü" ve "o" gibi sesli harfler Bulgar alfabesi ile karşılaştırılarak açıklanmıştır. Bölüm her hafta düzenli olarak yayımlanmış ve konular birbirini takip edecek şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca Türkçe imla kurallarının anlatıldığı bölüm de düzenli olarak bu bölümün alt bölümü olarak yayımlanmıştır. [575] Bunlara ilave olarak "Çağdaş Türkçemiz", "Türkçe Öğretmeninin Notları"[576] gibi benzer konulu makaleler de gazetede düzenli olarak yayımlanmıştır.

Kültür akrarımının en önemli araçlarından olan geleklerin sürdürülmesi kimliğin devamlılığı açısından en önemli noktalardan birisini oluşturmaktadır. Dini bayramların kutlanması, kurbanların kesilmesi, cenaze ve düğünlerde yerine getirilen dini ve örfi gelenekler kültürün yaşatılıp, öğretilerek nesilden nesile aktarılması ile mümkün olmaktadır. Kimliğin en temel unsurlarından olan kültürün aktarımı konusunda HÖH yine iletişim araçlarını yoğun olarak kullanmakta, Türk kültürünü yansıtan etkinliklerin düzenlenmesi konusuna önem vermektedir. Gazetede düzenli olarak yayınlanan bir "kültür" bölümü vardır. Burada her hafta farklı bir kültürel değer hakkında bilgi verilmekte; bu kapsamda yapılan etkinlikler hakkında haberler yayımlanmaktadır. Örneğin 13 Aralık 1991 sayısında kültür köşesinde "Din Eğitimi" başlıklı yazıda özellikle genç nesile temel bilgilerin benimsetilmesi gerektiği vurgulanmış ve bu kapsamda Burgas ilinin Sıedinenie köyünde açılan Kuran-ı Kerim kursları ile bilgi verilmiş, kursu tamamlayan gençlerin fotoğrafı yayımlanmıştır. Burada dikkati çeken ifade ise törenin açılış konuşmasında "*Avrupa yolu Balkanlardan geçerse, bizler de buradayız*" ifadesidir.[577] Burada Türklerin Bulgaristan'da azınlık olarak kendi dini ve kültürel kimlikleri ile var olduğu vurgusu yapılmaktadır denilebilir. Ayrıca Bulgaristan'ın AB entegrasyonu süreci içinde de bu kimlikten ödün verilmeyeceği ve Türklerin tüm özgün toplum yapıları ile sistemin içinde yer alma isteği vurgulanmıştır denilebilir.

[575] "Evinizde Dil Dersleri", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:17, 13 Temmuz 1991, s. 5.
[576] "Çağdaş Türkçemiz", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 36, 22 Kasım 1991, s. 5-7.
[577] "Din Eğitimi", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 39, 13 Aralık 1991, s. 5.

Ayrıca yine kültür bölümü haberlerinde Şumen'de kurulan Türk Dil ve Kültür Derneği hakkında bilgi verilmiş ve derneğin tüzüğü tam metin halinde yayınlanmıştır. [578] Burada yine partinin bu derneklerin kuruluşu ve işleyişine verdiği doğrudan destek görülmektedir. Derginin bir diğer sayısında "Bu yıl Bulgaristan okullarında Çingenece Eğitimi de yapılacak" başlıklı haberde azınlık sorunlarının çözümünün demokrasiye geçiş süreci ile umut verici uygulamalar yapıldığı ifade edilmiştir.[579] Bu noktada anadil özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu haber HÖH'ün azınlık hakları savunucusu rolünün bir parçası olarak ülkede yaşayan tüm azınlıkların durumları ile ilgilenildiğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda sürekli tekrarlana azınlık retoriğinin yansımasıdır.

Dergi bir başka sayıda "Folklorumuzu yaşatmalıyız" başlığı ile bir çağrıda bulunmuştur. Burada Türklerin dillerini, geleneklerini, göreneklerini yeniden sergileme imkânı buldukları ifade edilerek yapılan etkinliklerden örnek verilmiştir. Fakat bu konuda yaşanan sıkıntılara dikkat çekilerek Türklerin bu konuda hassas ve ilgili davranmaları gerektiği çağrısı yapılmıştır.[580]

Ayrıca bir sayıda Ali Şevket Durmuş'a ait "Siyah Bulutlar Dağılırken" başlıklı "Bulgarlaştırma sürecini canlandıran dört perdelik piyes" tam metin olarak yayınlanmıştır. Hasan, Halit, Emine, Mariana, Balev gibi karakterleri bulunan piyeste Türk azınlığın Jivkov döneminde yaşadıkları anlatılmış ve sonunda haklarına kavuştukları coşkulu bir biçimde işlenmiştir. *". . . sevinçliyiz, coşkunuz. Haklarımız tanınıyor. Adımız, dilimiz, dinimiz ..."*[581] denilerek Türklere ait vazgeçillmez kimlik unsurları vurgulanmaktadır.

5 Kasım 1993'te yayınlanan sayıda ise derginin tam ortasında tam iki sayfa olarak bir çok resim içeren "*Sayın Ahmet Doğan'ın düğününde GELENEK VE GÖRENEKLERİMİZ YENİDEN CANLANDI*" başlıklı haber ayrıntılı olarak yayımlanmıştır. Törenin eski geleneklere göre yapıldığı anlatılmış, gelinin kaftanı ayrıntılı biçimde tarif edilerek resmedilmiştir. Düğünde Türk kültürüne ait çalınan

[578] "Şumen Dil ve Kültür Derneği Tüzüğü", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:8, 21 Şubat 1992, s. 5.
[579] "Bu Yıl Bulgaristan Okullarında Çingenece Eğitimi de Yapılacak", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 37, 11 Eylül 1992, s. 5.
[580] "Folklorumuzu Yaşatmalıyız", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 52, 25 Aralık 1992, s. 5.
[581] "Siyah Bulutlar Dağılırken", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 18, 30 Nisan 1993, s. Orta broşür.

şarkılar, geleneksel enstrümanlar hakkında bilgi verilmiş ve tüm davetlilerin kutlamaya coşkulu biçimde katıldıkları ifade edilmiştir. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin en önemli kültürel değerlerinden olan güreş de düğünde bir müsabaka olarak yapılmış ve ödüller dağıtılmıştır. Geleneksel kıyafetler içindeki misafirlere ait fotoğraflar da yayımlanmıştır. [582]

Hak ve Özgürlük yayın politikası olarak Bulgaristan'da gerçekleşsen olayları sadece Türkler açısından ele almış ve düzenli olarak yayınladığı kültür bölümleri ile Türk kimliğine ait unsurları pekiştirme amacıyla haberler yapmıştır denilebilir. Bunların yanısıra dergide ana vatan olarak görülen Türkiye Cumhuriyeti ile ilgli haberler de yer almıştır. Türkiye – Bulgaristan ilişkileri ile ilgili haberlerin yanında sıklıkla Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve kültürel kimliğine ait haberler de yapılmıştır.

Örneğin Nisan sayılarında Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi' nin kuruluşu ile ilgili haberler yapılmış ve makaleler yayımlanmıştır. 24 Nisan 1992 tarihli sayıda 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Ankara'da yapılan kutlamaları anlatılmış ve ardından "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Atatürk Yarattı" isimli makale yayımlanmıştır. Bu makalede Ceyhun Atıf Kansu'nun "*Bağımsızlık Gülü*" isimli şiirine de yer verilmiştir. [583] Bir başka sayıda ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk hakında bir makale yayımlanmış, Atatürk "*Yirminci Yüzyılın yetiştirdiği büyük komutan, büyük insan*" olarak tanımlanmıştır. [584]

Ayrıca Türkiye'nin sanat ve kültür hayatından kişilere de sık sık yer veren gazete, Bulgaristan Kırcaali'ye konser vermeye giden Türk ses sanatçısı Gülden Karaböcek için tam sayfa haber yapmış, ve sanatçıyı Bulgaristan'a gelmesinden dolayı cesaretinden ötürü tebrik etmişledir. Konserin Kırcaali'de yarattığı coşku ayrıntılı biçimde anlatılırken; bu etkinliğin Rodoplar'da yapılabilmesinin

---

[582] "Sayın Ahmet Doğan'ın Düğününde Gelenek ve Göreneklerimiz Yeniden Canlandı", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 45, 5 Kasım 1993, s. 4-5.
[583] "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Atatürk Yarattı", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 17, 24 Nisan 1992, s. 3.
[584] "Yirminci Yüzyılın Yetiştirdiği Büyük Komutan ve Büyük İnsan", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 39, 13 Aralık 1991, s. 7.

demokrasiye geçiş süreci ile mümkün olduğu ve bundan duyulan memnuniyet ifade edilmiştir.[585]

HÖH'ün resmi yayın organı olan Hak ve Özgürlük gazetesinin yayın içeriği ile ilgili yapılmış olan incelemede partinin kuruluş yılından itibaren beş yıllık süre zarfında Türk kimliğine ait bütün unsurların vurgulanması açısından gerekli içeriği sunduğu ifade edilebilir. Gerek örneklerle ifade edilen içerik, gerekse tek başına yayının Türkçe basılmış olması bile; Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliğinin Bulgar toplumundan ayrı olarak, azınlık çerçevesinde değerlendirildiği anlamına gelebilir. Bir başka ifade ile HÖH'ün iletişim araçları ile inşa etmeye çalıştığı Türk kimliğinin *azınlık* temelinde oluşturulduğu ileri sürülebilir.

3.4.2.3. Yurttaş Temelli Türk Kimliği

HÖH'ün 2000'lerden sonra değişim göstermeye başlayan politikalarının ve söylemlerinin, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliklerinin tanımlanmasında da yenilik getirmeye çalışıldığını söylemek olanaklıdır. Bir başka ifade partinin programında yaptığı değişikliklerin, partinin seçmen kitlesi üzerinde etkilerinin olacağı söylenebilir.

Siyasette kimlikler tarihsel bir süreç içinde ortaya çıkar ve gelişirler. Bu kimlikler gelişirken siyasal iktidar ortaya çıkar ve güçlenir. Siyasal marka kimliği partili elitler, medya ve vatandaşlar tarafından yeniden üretitilebilmektedir. Bireylerin birden çok kimliğe sahip oldukları düşünüldüğünde, kimlik oluşumuna ve çağrışımlara özel bir vurgu yapmak ve kimliksel çerçeveden siyasal markalaşmayı sağlamak önem kazanmaktadır.[586] Bu kapsamda HÖH'ün siyasal kimliğini yeniden üretme yoluna gittiği söylenebilir. Bu yeni kimlik de partinin seçmen kitlesi tarafından kabul gördüğü taktirde, seçmenin de kimliksel olarak yeni güncellemeler

[585] "Bir Özlemi Giderdi", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 28, 10 Temmuz 1992, s. 5.
[586] Cansu Arısoy, "Siyasal İletşimde Kimliği Merkeze Alarak Markalaşmak", *Global Media Journal TR Edition* 6 (12), Bahar 2016, s. 457-465.

yapabileceği sonucunu doğurabilir. HÖH Bulgaristan'da kuruluş yıllarında hitap ettiği seçmen kitlesinin dönemin koşulları içerisinde "azınlık" kimliğine vurgu yapmış ve parti tüzüğü ve programında birincil amacı olarak azınlık haklarının savunulmasına yer vermiştir. Fakat ilerleyen yıllarda Bulgaristan'ın AB üyeliği sürecine girildiğinde parti yeni oluşumunda etkisi ile öncül amacını Türk topluluğunun Bulgaristan'ın eşit yurttaşı olma ilkesi olarak belirlemiştir. Ayrıca bu yurttaşlık kimliğinin yanında "Avrupa vatandaşı" olma hedefi de yer almıştır. HÖH'ün çekirdek seçmen kitlesi olan Türklerin de bu bağlamda azınlık kimliklerini eşit Bulgaristan vatandaşı ve Avrupalı olarak inşa etme sürecinin başladığı iddia edilebilir.

Kimliğini ulusal ve liberal parti olarak yeniden tanımlayan HÖH, parti programlarında azınlıkların hak ve özgürlüklerinin hak taleplerine eskisi kadar yer vermemeye başlamıştır. Azınlıklar meselesi HÖH siyasetinde, azınlıkların çoğunlukla bütünleşmesi esasında ele alınmış ve azınlıkların daha çok sosyal sorunları ile ilgili politikalar üretilmiştir. Bu kapsamda "HÖH projesinin" gerçekleştiği görüşü ortaya çıkmış ve bundan sonraki süreçte Türk azınlığın haklarının savunulması meselesinin güncelliğini yitirdiği ileri sürülmüştür. Partinin 2009 programının temel önceliğinin Bulgaristan toplumunun bir bütün olarak iç bütünleşmesinin sağlanması olduğu dikkati çekmiştir. Bunun yanında Bulgaristan toplumunun yine bir bütün olarak Avrupa Birliği'nin tüm organlarında yer alması gerektiği de vurgulanmıştır. 2013 seçim programında ise "*toplumun demokratikleştirilmesi sürecine yeniden işlevlik kazandırmak; ekonomik bunalımı aşmak ve büyüme hızını arttırmak, gelirleri arttırarak işsizliği ve fakirliği azaltmak; tarımda verimliliği arttırmak; eğitim ve sağlık alanlarında reformlar yapmak*" gibi konulara yer verilmiştir. Azınlıklar hak ve özgürlükleri meselesi ise "*güvenlik sektöründe azınlık temsilcilerine de görev vermek; kültürel çeşitliliği korumak ve anadiline yeni yasal statü sağlamak*" gibi azınlıkların sosyal haklarınının ve tam entegrasyonun sağlanması kapsamında ele alınmıştır. [587]

[587] İbrahim Yalımov, a.g.e., s. 301-302.

Bulgaristan'da demokrasiye geçiş dönemi ile birlikte yurttaş ulus modelinin özümsenmeye başlaması ile birlikte ülkenin vatandaşlarında "yurttaş kimliği" oluşturulmasının en önemli hedeflerden biri olduğu söylenebilir. Yurttaş, bir siteye yani hukuksal olarak tanımlanmış bir bütüne ait olan kişidir. Yurttaş olmak demek, grubun içinde yaşamak ve söz konusu grubun belirlediği normun sağladığı haklara sahip olmak demektir. [588] Yurttaşlık ise teritoryal devlete siyasal aidiyetin anlatımıdır. Bireyler bu aidiyet dolayısıyla bir dizi özel hak ve görevin bağlı olduğu bir yasal statü ile donanmaktadırlar. [589] Ancak yurttaşlık yalnızca haklar ve sorumluluklarla tanımlanan belli bir hukuki statü değildir. Aynı zamanda başlı başına bir kimliktir, kişinin hukuksal olarak tanımlanmış bir bütün olarak devlete üye olmasının anlatımıdır. [590]

HÖH'ün parti tüzüğünün birinci maddesinde belirtildiği üzere "… *Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlüklerini sayarak, tüm Bulgaristan vatandaşlarının birliğine yardım etmek amacı ile kurulmuş, bağımsız kamu-siyasi bir organizasyondur*"[591] Burada "tüm Bulgaristan vatandaşlarının birliğine yardım etmek" amacının tüzüğün ilk maddesinde vurgulanması, partinin siyasi hedefleri arasında sadece azınlıkların haklarının gözetilmesi değil; tüm Bulgaristan vatandaşlarının haklarının eşitlik temelinde sağlanmasından bahsedilmiştir. Ayrıca "Bulgaristan vatandaşı" ifadesi ile vatandaşlık kavramın etnik temelden ayırmış ve içinde olan tüm vatandaşların bir arada olmasına vurgu yapılmıştır. Bir başka ifade ile bu amaç ile seçmene ve Tüm Bulgaristan vatandaşlarına verilmek istenen mesaj Türklerin ve Bulgarların bir arada eşit yurttaşlar olarak birlik yolunda ilerlenmesidir.

Demokrasiye geçiş yıllarından itibaren Bulgaristan'da yurttaşlık bilinci yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre "*yurttaş ulus aynı devlete aidiyet duyguları taşıyan insan topluluğudur*". Bu tür toplumlar da ise yurttaşlar arasında eşitlik ve çeşitliliğe saygı en temel ilkeler arasındadır. Yalımov' a göre Bulgaristan'ı

---

[588] Jacques Bouieau"Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık", *Dersimiz Yurttaşlık*, Çeviren: Yeşim Küey, 1. Baskı, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998, s. 114.
[589] Füsun Üstel, *Yurttaşlık ve Demokrasi***,** Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999, s. 80.
[590] Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çeviren: Ebru Kılıç, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 454.
[591] Hak ve Özgürlük Hareketi, Tüzük, https://www.dps.bg/tr/t-z-k.html Erişim: 01.06.2018

"vatanı olarak gören, onun kültürüne, değerlerine ve geleneklerine saygı besleyen Türklerin sayısı giderek artmaktadır" ve Türkler bu süreç içerisinde yurttaş kimliği kazanmaktadırlar. Fakat yine Yalımov Türklerin yurttaş kimliğinin yanısıra etnik kimliğini de aynı anda taşımaya devam ettiğini söylemektedir. Böylelikle bu iki kimlik süreç içerisinde beraber inşa edilmekte; fakat her ikisinin aynı anda örtüşüp örtüşemeyeceği konusu ise belirsizliğini korumaktadır denebilir. Yalımov bu iki kimliğin olağanüstü durumlarda çelişeceğini ve örtüşemeyeceğini ileri sürmektedir. Çünkü Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgaristan'ın beşyüz yıllık esaretlerinin sorumluları gibi görülmesi ve insan haklarının kısıtlanması siyaseti yüzünden, Türkler kendilerini anavatan Türkiye'nin parçası gibi hissederek ulusçuluk duygularına kapılabilmektedirler. [592]

HÖH 2016'da yapılan 9. Olağan Kongresinde yayınladığı siyasi deklarasyonda temel demokrasi ilkelerinin savunucusu olduklarını, din, etnik mensubiyet, dil ve kültürel farklılıkların toplum içinde siyasi sınır olarak gösterilmesini kabul etmediklerini belirtmiştir. Etnik ve dini azınlıkların sadece Bulgaristan'da değil, tüm Balkanlar ve AB'de savunuculuğunu yapacaklarını da eklemişlerdir. Bunun ardından ise azınlıklarla ilgili devlet politikalarının "*yuttaşlar toplumundaki yeri ve rolüne"* uygun politikalar geliştirilmesine katkı sunacaklarını ifade etmişlerir.[593] HÖH bu beyanda azınlık meselesinin "yurttaş" kavramı etrafında temellendirmiş ve hedefinin de bu konuda katkı sunmak olduğunu belirtmiştir.

HÖH kuruluşundan itibaren azınlık haklarının da teminatı olarak gördükleri AB'nin kurumlarını desteklemiş ve demokratikleşme sürecinin AB değerleri etrafında gerçekleşeceği fikrini desteklemiştir. Ahmed Doğan 8. Ulusal Kongre'de "*modernizmin monolit birliğinin yerini postmodernizmin bütünle parçalar arasındaki uyumun*" aldığını ifade etmiştir. Buna rağmen siyasi söylemlerde yoğunlukla "bütünleşme" gereksinimi vurgulanmıştır. Bu bütünleşmenin ise Avrupa değerleri ile olacağı ve tek bir Bulgar ulusu ve Avrupa ulusu oluşturmanın da HÖH'ün görevi

[592] İbrahim Yalımov, a.g.e., s. 89-90.
[593] HÖH, Kimlik, Birlik, Beraberlik!, 9. Olağan Kongre Kitapçığı, 24 Nisan 2016, s. 21.

olduğu belirtilmiştir. Bahsedilen beraberliğin ise Avrupa'nın evrensel değer sistemi etrafında ortak bir değerler sistemi yaratmak yoluyla olabileceği vurgulanmıştır.[594]

HÖH'ün Gençlik Teşkilatı program deklarasyonunda "Bulgaristan'ın ve Birleşmiş Avrupa'nın tam vatandaşları" olmanın Bulgaristan'da yaşayan Türkler için öneminin kavranmasına dikkat çekilmiştir.[595] Bu deklerasyonda HÖH hem Bulgaristan hem de AB için eşit ve tüm hakları ile donatılmış yurttaş olma hedefini dile getirmiştir.

HÖH'ün AB değerlerine yaptığı vurgu, Bulgaristan'da yaşayan herkes ve özellikle Türkler için bir "Avrupa yurttaşı kimliği" inşa edilmesi amacından kaynaklanmaktadır. Bu kimliğin AB'nin değerler sistemine dayalı, *Avrupa yurttaşlığı ilkesi*[596] dahilinde oluşturulması beklenmektedir. Kimlik ilişkilerini söylemsel olarak yeniden kurma müzakeresinin tarafı olarak kabul edilebilecek olan HÖH, Bulgaristan'daki etnik azınlık kimliklerini tehdit eden ve onların gelişmesine imkan vermeyen Bulgar kimliğini, çoğunluğun etnik kimliği olarak dönüştürme stratejisine başvurmaktadır. Bununla bağlantılı olarak kendileri bütün etnik toplulukları kapsayan ve "AB vatandaşlığının" da baz aldığı sivil değerler sistemine dayanan, "Bulgaristan vatandaşlığı" ile ifade edilen sivil bir ulus kavrayışını yerleştirmeye çalışmaktadır. Buna göre Türkler ve Bulgarlar etnik topluluklar olarak aralarındaki dilsel, dinsel ve kültürel sınırları korurken, aynı zamanda eşit vatandaşlar olarak ortak bir dil ve ortak bir değerler kültürünü temel alan sivil ulus içinde birleşmektedir. Bir başka deyişle, HÖH temsilcileri etnokültürel özellikler

---

[594] İbrahim Yalımov, a.g.e., s. 297.

[595] Youth MRF, Program Declaration of Youth MRF, http://www.mdps.bg/en/documents/program-declaration-of-youth-mrf/ Erişim: 01.06.2018.

[596] 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile yasallaşan Avrupa yurttaşlığı politikası, bir Avrupa kimliği yaratılması yolundaki en önemli adım olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa elitinin çabası bir "Avrupa halkı" yaratmak olmuştur. Maastricht Antlaşması'nda "üye ülke vatandaşlarının haklarının ve çıkarlarının korunmasını sağlamlaştırmak üzere AB yurttaşlığı getirilmektedir" şeklinde bir madde bulunmaktadır. AB'nin resmi kaynaklarına göre, Avrupa yurttaşlığının önemi, AB üyesi olan ülke vatandaşlarının tamamına tanıdığı hak ve görevlerle, siyasi hayata katılım hakkının kabul edilmiş olmasıdır. Bu politika ile amaçlanan, farklı ülkelerin farklı vatandaşları arasındaki bağı güçlendirmek ve böylelikle bir Avrupa kamuoyu, nihayetinde de bir Avrupa kimliği yaratmaktır. Çünkü herhangi bir AB üyesi ülkenin vatandaşı "Avrupa vatandaşı" sayılmaktadır. Avrupa yurttaşlığı ilkesi ile Avrupa vatandaşlarına tanınan haklar incelendiğinde, insanların kendilerini "Avrupalı" hissetmelerini sağlamaya yönelik bir içerik oluşturulduğu görülmektedir. Bkz: Deniz Altınbaş, "Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttşalığı", Gazi *Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 / 3, 2009, s. 98-99.

temelinde Türkler ve Bulgarlar olarak farklılık kuran; ama sivil ulus temelinde Bulgaristan vatandaşları ve buna bağlı olarak AB vatandaşları çatısı altında aynılık kuran bir söylemsel stratejiye başvurarak çoklu bir kimlikler modeli inşa etmeye çalıştığı söylenebilir.[597]

Özet olarak parti üyelerinin ve seçmen kitlesinin çoğunluğunun Türklerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda; HÖH izlediği politikalar ve söylemleri ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. HÖH'ün liberal ve AB yanlısı politikalarının sonucunda 2000'li yıllardan sonra, Türklerin çoğunluktan farklı yanlarını, yani azınlık kimliği ile tanımlanması politikaları terk edilmiştir. Bunun yerine Bulgaristan'a ve AB'ye tam olarak entegre olunması amacını güden "Bulgaristan yurttaşı" ve "AB yurttaşı" kimliklerinin öncül olması politikaları benimsenmiştir.

[597] Gülfer Tunalı, "Bulgaristan'da Türk Azınlığın Etnik, Ulusal ve Avrupa Kimliği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, Sayı: 46, Mayıs 2017, s. 395.

SONUÇ

Sosyal inşacılığa göre uluslararası ilişkiler maddi yapıların ötesinde bu yapılara anlam kazandıran öznelerarası yapılara vurgu yapmaktadır. Öznelerarası etkileşim 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkiyi belirlemede öneme sahip olduğu gibi 'yapan' ve 'yapı' arasındaki ilişkiyi de açıklamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda sosyal inşacılık öznelerarası etkileşime, yapan ve yapıya, düşünsel faktörlere ve nihayetinde kimliklere ve buna bağlı oluşan çıkarların tanımlanmasına aktörlerin rolleri bağlamında anlam kazandıran bir kuram olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde maddi unsurların önemini reddetmeyen sosyal inşacılık düşünsel unsurları ön plana çıkarmaktadır. Burada asıl ortaya konmak istenen düşünsel unsurların maddi unsurlar üzerindeki belirleyici etkisidir. Bir başka ifade ile, uluslararası ilişkilerin merkezinde yer alan 'güç' kavramının aktörlerin fikirleri tarafından domine edildiği varsayılmaktadır. Bu etkiye sahip fikirler de aktörlerin kimlikleri ve çıkarları tarafından inşa edilmektedir. Bu bakımdan düşünüldüğünde devletlerin çıkarları sabit olmaktan ziyade düşünsel etkenlerin sonucu olarak kimliklerle doğrudan bağımlıdır. Böylelikle devletlerin çıkarları kimliklerini, seçimlerini, tehdit algılamalarını ve ittifak ilişkilerini belirlemektedir.

Kimliklerin çıkarların temeli olarak görüldüğü sosyal inşacılıkta, kimlikler aktöre kendisinin kim olduğunu, diğer aktörlere kendisinin kim olduğunu ve aktörlere diğerlerinin kim olduğunu göstererek 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bu da kimliklere uluslararası ilişkilerdeki değişimi açıklama kapasitesi sağlamaktadır. Uygun şartlarda 'yapanın' dönüşümü sağlayabilecek olan kimlikler bu özelliği ile yapının yeniden inşasına da etki edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bireyci değil de bütüncül ontolojiye sahip olan sosyal inşacılığın değişimi açıklayabilme yetisine sahip bir yapısalcılık anlayışı olduğu söylenebilir. Kimliğin tarihsel süreçte toplumsal olarak inşa edildiğini ortaya koyan kuram, rasyonel bakışın kimliğin değişmez olduğu iddiasını reddederek, aktörlerin sosyal çevrelerinden bağımsız olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Kimliklerin birbiri ile ilişki halinde olmalarını özneleraraşıcılık kavramı ile açıklayan sosyal inşacılık, 'ben' ve 'ötekinin' inşasının aktörlerin eylemlerini ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple yapı ve yapanın birbirlerini üretmesinde kilit rol oynayan toplumsal kimlikler aktörlerin kurumsal kimliklerini de etkilemektedir. Karşılıklı etkileşim halinde olan toplumsal ve kurumsal kimlikler aktörlerin sistem seviyesindeki kimliklerini de etkileme kapasitesine sahiptir. Bu da aynı şekilde sistemde olan değişikliklerin aktörlerin kurumsal kimliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak zaman zaman 'ben' ve 'öteki' ayrımının ortadan kalktığı durumlarda kolektif kimlik ortaya çıkabilmektedir. Eğer bu kolektif kimlik sistem düzeyinde ortaya çıkarsa aktörler arasında artan karşılıklı bağımlılık veya stratejik ortaklık ortaya çıkabilmektedir.

Çalışmada sosyal inşacılığın sunduğu önermeler doğrultusunda birbirleri ile yakın ilişki halinde olan Türkler ve Bulgarların sahip oldukları ortak geçmiş ve bir arada yaşama deneyimleri ve buna bağlı olarak oluşturdukları kimlikler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklama sosyal inşacılığın en temel önermesi olan kimlik kuramı çerçevesinde yapılmıştır.

Çalışmanın tarihsel süreçte Türk ve Bulgar kimliklerinin inşası başlıklı ikinci bölümü Türk ve Bulgar kimliklerini inşa ettiği ileri sürülen tarihsel kırılma noktaları dikkate alınarak organize edilmiştir. Bu noktada konuya her iki ulusun da modern çağın ulusçuluk akımlarından önce ortak paydada buluştuğu Osmanlı Devleti dönemi kimliklerinin tanımlanmasından başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 'millet sisteminin' parçaları olarak aynı çatı altında bulunmuş her iki ulusun kimlik inşa süreçlerine bu dönemden itibaren başlanması uygun bulunmuştur.

Uygarlık tarihinin Türk ve İslam İmparatorluğu olarak nitelendirdiği Osmanlı uygarlığı, bir yandan Arap-İran bir yandan Bizans kültürleriyle girdiği etkileşimle şekillenmiştir. Buna rağmen birçok farklı unsurun bileşeni olarak varlığını sürdüren Osmanlı uygarlığının kimliğinin sadece dini unsur temelinde değerlendirmek eksik olabilmektedir. Bu yüzden Osmanlı kimliği tanımlanırken etkileşimde bulunduğu kültürlerin veya unsurların bileşkesi olarak ifade edilebilir. Bir başka ifade ile Osmanlı İslami unsurun ilk planda değerlendirildiği; çok dinli ve çok dilli bir yapıya

sahip bir Türk İmparatorluğu olarak nitelendirilebilir. Bu şekilde tanımlanan bir ortamda Türkler ve Bulgarların kimliklerinde Osmanlı'nın bir üst kimlik rolü üstlendiği söylenebilir. Ulus kavramının henüz ortaya çıkmadığı Osmanlı İmparatorluğu döneminde multi-etnik yapıya sahip olan devlet 'millet sistemi' olarak adlandırılan dinin temel referans olarak alındığı bir yapı olarak tanımlanabilir. Bir tür toplumsal teşkilatlanma olarak tanımlanan millet kavramı, Osmanlı toplumunun Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar olarak temelde iki toplumsal gruba ayrılması olarak ifade edilebilir. Burada Türkler Müslümanlar grubunda yer alırken, bunun karşısında öteki olarak Müslüman olmayanlar gurubunda Bulgarlar yer almıştır. Millet sistemi dahilinde iki farklı gurupta olan Türkler ve Bulgarlar, multi-etnik yapısı ile Osmanlı üst kimliği altında aynı 'yapanın' etki alanındadır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin bir 'yapan' olarak, bütünleştirici unsurunun din olduğu bir üst kimlik inşa ettiği sonucu çıkmaktadır. Bir başka ifade ile bu dönemde kimliksel tanımlamalar devlet tarafından inşa edilen dinsel ayrıma dayalı olarak yapılmıştır.

Getirdiği hürriyet, eşitlik ve adalet kavramları ile birlikte ortaya çıkardığı ulusçuluk akımı ile Fransız Devrimi'nin ulusal kimlik inşa edilmesi çabalarında etkili bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti çatısı altında bulunan uluslar dış çevreden gelen ulusçuluk akımı ve iç çevreden gelen baskıların öznelerarası etkileşimi sonucunda kendi ulusal kimliklerini inşa etme çabasına girmiştir.

Dış çevre dinamiklerden ilk planda etkilenen Bulgarlar kendi kimliklerini artık etnik temelde tanımlamaya başlamış ve ulusal kimliklerini inşa eden *Vızrajdane* (yeniden doğuş) adını verdikleri süreç sonucunda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu yüzden Bulgarların kimliklerini dışarıdan gelen ulusçuluk akımı ve Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması ile içeriden gelen dinamiklerle etnisite temelinde inşa ettiği sonucuna varılmıştır. Bu inşa sürecinde yine bir dış dinamik olarak değerlendirilebilecek Panslavizm akımının da etkili olduğu ortaya konmuştur. Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulma aşamasında öncelikle karşısına Helenizm'i koyan Bulgarlar, dini özerkliklerini ilan ettikten sonra 1877 Osmanlı – Rus savaşı sonucunda bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu aşamada Panslavizmin etki alanına girilmesi Bulgarların etnik kimliklerini güçlendirmiştir. Bu yüzden öncelikle etnik

temelde inşa edilen ulusal Bulgar kimliğinin daha sonra Panslav kolektif kimliği altında inşa edildiği sonucuna varılmıştır

Ulusçuluk akımı Osmanlı Devleti'nde dinin üst kimlik olarak referans alınmasının önüne geçmiş ve bunun yerine ulusal temelde Türkçülük akımı gelmiştir. Öznelerarası düzeyde oluşmuş yeni bir sosyal yapıyı ortaya çıkaracak olan modernleşme sürecinin ise Türk kimliğinin ulusal özde inşa edilme süreci ile iç içe geçtiği ortaya konmuştur. İçinde bulunulan uluslararası yapının gereği modernleşmenin Batı'da başlamasından ötürü daha dar bir kavram olarak anılan Batılılaşma Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'ndan önce başlamıştır. Bunun ardından yaşanan Balkan Savaşları'nın ise çağdaş Türk kimliğinin inşasında önemli bir rolü olduğu sonucuna varılmıştır. Bir başka deyişle, çalışmada Balkan Savaşları dışarıdan gelen ulusçuluk akımı ile birlikte içeride oluşturduğu Jön Türk Hareketi ile beraber değerlendirildiğinde, savaşların çağdaş Türk kimliğinin inşasında dönüm noktası oluşturduğu sonucu çıkarılmıştır. Balkan Savaşları'nın ardından toplumu bir arada tutacak formül olarak değerlendirilen Türkçülük, savaş ortamında 'ötekisini' yaratmış ve 'biz' olarak çağdaş Türk kimliğinin inşasına öncülük etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile 'bizi' oluşturan Türkçülük yeni kimliğin özünü oluşturmuş ve laikliği merkezine almış Atatürk devrimleri ile dinin toplumsal hayatın dışına çıkarılması ile çağdaş Türk kimliğinin inşasında önemli bir kırılma noktası meydana getirmiştir. Bu noktada çağdaş Türk kimliği, üst kimliğin referansı olarak dini alan Osmanlı kimliğinin ötekisi olarak konumlanmıştır. Cumhuriyet kültür devrimi olarak adlandırılabilecek süreçte yeni Türk kimliği Batılı değerler etrafında inşa edilmiş ve kültürel devrim, eğitim, sosyal hayat, kültür, mimari ve bilim gibi birçok alanda gerçekleşerek yeni bir Türk kimliğini ortaya çıkarmıştır.

Çağdaş Türk kimliğinin inşasına paralel olarak ulusal kimliğini temelde Osmanlı kimliğinin ötekisi olarak inşa eden Bulgarlar bu süreçte çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Bulgarların 20. Yüzyılın başlarında tanıklık ettiği, kimlik krizi olarak bahsedilebilecek sürecin temelde iki dinamik üzerinden şekillendiği söylenebilir. Bağımsızlık sürecinde milliyetçi ve liberal değerler temelinde inşa edilen Bulgar

kimliği, içinde Panslav kolektif kimliğini barındırmış ve temelde etnik özde inşa edilmiştir. Hıristiyan- Ortodoks ve Panslav etnik unsuru ile ortaya konan yeni kimlik, Batı'nın sunduğu eşitlik ve özgürlük değerleri gibi yapanlarla karşılıklı olarak birbirini inşa etmiştir. Ortaya çıkan bu kimliğin karşısında bir taraftan Osmanlı kimliği yer alırken, diğer taraftan Osmanlı'nın mirasçısı olarak görülen 19. Yüzyılın dinamikleri ile şekillenmiş Türk ulusal kimliği yerini almıştır. Bu süre zarfında politik olarak deneyimsiz sayılabilecek Bulgarlar etraflarında yer alan büyük güçlerin desteğini aramıştır. Bir yandan Batılı değerlerin sahibi Avrupa'dan yana dururken, diğer taraftan Hıristiyan- Ortodoks kimliğin koruyucusu konumunda olan Rusya'nın desteğini beklemişlerdir. Bu da Bulgaristan'ın temelde etnik unsurlarla inşa edilen kimliğinde ikili bir kültür yaratmıştır. Değerler bütünü bakımından Avrupalı kimlik ön plana çıkarken, dinin referans alındığı kimlik tanımlaması kültürü olarak değerlendirilebilecek Hıristiyan – Ortodoks üst kimlik kabulü Bulgar kimliğinin inşasında etkili olmuştur. Bu noktada ulusçuluk akımının öncüsü Batı'nın değerleri ile Panslavizmin etkisi ile Hıristiyan – Ortodoks kimlik karşışıklı etkileşerek yeni kimliği şekillendirmiştir.

Bulgar ulusal kimliğini şekilldendiren bir diğer unsur ise toplumun iç dinamikleri ile oluşmuştur. Köylülük ve çiftçilik temelinde şekillenmiş sosyolojik yapısı ile Bulgarlar, bu sosyolojik yapının ihtiyaçlarına göre çiftçi hareketini oluşturmuş ve kimliğini Çiftçilik ideolojisi kapsamında inşa etme çabasına girişmiştir. 20. Yüzyıl'ın başlarında Bulgar ulusal kimliğinin, devletin kendi iç dinamikleri doğrultusunda ortaya çıkmış olan bir siyasal parti (Çiftçi Partisi ve Stamboliski), parti elitleri ve dönemin Bulgar entellektüelleri tarafından inşa edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Bulgaristan kimliğini 'sosyalist kimlik' kapsamında yeniden inşa etmiştir. 1946 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, SSCB tarafından ortaya konan sosyalist ideoloji kapsamında ülke içerisinde giriştiği reformlar ile sosyalist kimliği benimsemiş vatandaşlar yaratmak istemiştir. Burada sosyalist kimliğinin yanında Sovyet kolektif kimliğinin de benimsendiği sonucu çıkmaktadır. Sosyalist ideoloji çatısı altında yaşamın her alanını düzenleyen yeni değerler sistemi benimsenmiş ve

bu değerler sisteminde SSCB'ye dahil olan bütün unsurlar ortak normlar etrafında 'bizi' geliştirerek iş birliği içerisinde kolektif bir kimlik inşa etmişlerdir. İnşa edilen bu kolektif kimliğin ise bir Sovyet üst kimliği olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. İnşa edilen sosyalist kimlik ve Sovyet kimliği çerçevesinde toplumun etnik veya ulusal temelde ayrıştırılmaması; bunun aksine toplumun komünist ideoloji temelinde birleşerek varlığını sürdürmesi hedeflenmiştir.

Hem SSCB açısından hem de Bulgaristan gibi içinde farklı etnik toplulukları barındıran yapılarda benimsenen sosyalist kimlik bağlamında etnisitenin konumlandırılması önemli bir politik girişimdir. Rejimin ilk yıllarında Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve diğer azınlık durumunda olan topluluklar 1947 Anayasası ile azınlık olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda Türkler Bulgaristan Halk Cumhuriyeti vatandaşı olarak eşit birer yurttaş kimliğine sahip olarak tanımlanabilmektedir. Bu yurttaş kimliği aynı zamanda inşa edilen sosyalist kimlik ile de iç içe geçmiştir.

Rejimin ilerleyen yıllarında hayal edilen etniler ve din üstü sosyalist kimlik yaratma girişimi, uygulamaya geçildiğinde ortaya etnik çatışma ve Türk kimliğinin asimilasyonuna varan sonuçlar çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana Türklerin kimliklerini tanımlayan en önemli unsur olan din, sosyalist ideoloji kapsamında toplumsal yaşamın dışarısına itilerek ve hatta ateizm propagandaları ile toplumsal yaşamdan silinerek Türk kimliğinin karşısında önemli bir tehdit olarak görülmüştür. Aynı şekilde komünist rejim Türklerin rejimle uyumlu hale gelmesi ve tek bir Bulgar ulusu oluşturma politikaları kapsamında, Türk kimliğine ve kültürüne ait olan bütün unsurları silme çabasına girişmiştir. Özellikle Jivkov dönemi ile belirginleşen bu politikalar Türkler ve Bulgarları karşı karşıya getirmiş ve birbirlerinin negatif ötekisi olarak konumlandırmıştır. Bu kapsamda Sosyalist dönemin ilk zamanlarında görece olarak uyumlu ilişkiler geliştiren Türkler ve Bulgarların, rejimin ilerleyen yıllarında çatışmacı ilişkiler düzeni geliştirdiği sonucu çıkmıştır.

Bu ötekileştirme sürecinde uluslararası yapının da etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bulgaristan'da Soğuk Savaş dönemi içinde yaşanılan bu gelişmelerin iki kutuplu dünya düzeninden bağımsız olarak değerlendirilmesi yetersiz olmaktadır.

Kuruluşundan itibaren Bulgaristan'ın ötekisi konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi konumundaki Türkiye Cumhuriyeti kendisini Batı Bloku içinde konumlandırmıştır. Doğu Bloku içinde yer alan Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğunun bu durumdan etkilenmesi kuşkusuzdur. Nihayetinde çatışma halinde olan iki kutup arasında kalan Bulgaristan Türklerin de bu kapsamda kimlik çatışması yaşadığı sonucuna varılabilir. Bir başka ifade ile Bulgaristan'da yaşayan Türkler ideolojik ve karşıtlık temelinde sosyalist kimlik ile çatışma yaşamıştır. Bu çatışmanın sonucunda Jivkov yönetimi Türk kimliğinin asimilasyonu politikalarını uygulamaya sokmuştur. İronik biçimde 'yeniden doğuş' olarak adlandırılan bu süreç Türk ve Bulgar kimliği arasındaki çatışmayı derinleştirmiş ve 1984 – 1985 yılları arasında isim değiştirme kampanyası ile doruk noktasına ulaştırmıştır. Kimliğin en önemli belirteçlerinden biri olan isimlerin değiştirilmesi, Türk kimliğine karşı tehdit algılamasını zirveye taşımıştır. Türk toplumu bu noktadan sonra maddi ve manevi kimliklerinin ellerinden alınmasına karşı örgütlenmeye başlamış ve bu kapsamda daha sonra HÖH olarak ortaya çıkacak TMKH'yi kurmuşlardır.

Jivkov yönetimi Bulgaristan halkını Türklerin BKP'nin ulusalcılık stratejilerine ve homojen bir Bulgar ulusu oluşturabilme hedeflerine karşı bir tehdit oluşturduğu fikri temelinde kutuplaştırmıştır. Bu kutuplaşmada 'ötekinin' olumsuz özellikleri vurgulanmış ve bu durumun tüm toplum adına bir tehdit olduğu algısı sunulmuştur. Bu tablo sonucunda Jivkov yönetimi 'ötekiyi' izole etmeye çalışmış ve bunun sonucunda marjinalleştirmiştir. Bu kapsamda azınlıklar özelinde Türkler öteki olarak değerlendirilmekte ve komünist rejime destek vermeyen ya da gerekliliklerini yerine getirmeyenler olarak her türlü yaptırıma uğratılabilir olarak görülmekteydi. Bu yüzden 1989 yılında 'Büyük Göç' olarak anılan yaklaşık 300.000'den fazla Türk'ün zorla Türkiye'ye göç ettirilmesi gibi vahim olaylar yaşanmıştır. Bu olayların Bulgaristan'da yaşayan Türklerin bundan sonraki dönemde inşa edecekleri yeni kimlikler adına önemli bir kırılma noktası oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Todor Jivkov'un 1989 yılında iktidardan indirilmesinin ardından yaşanan gelişmeler Bulgaristan'da Komünist Parti iktidarının sonunu getirmiş ve yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. 1980'lerin sonunda başlayan Sovyet sonrası ülkelerdeki sosyal değişim, 1989 yılında Berlin duvarının yıkılması ve nihayetinde

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Soğuk Savaş sona ermiş ve iki kutuplu sistem ortadan kalkmıştır. Bunun yerine Batı'nın değerleri ve ABD'nin önderliğinde 'yeni dünya düzeni' yeniden yapılanmaya ya da yapılandırılmaya başlanmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde ve çalışmamızın konusunu oluşturan Bulgaristan'da belirsizlik ya da geçiş dönemi olarak adlandırılan bu süreçte demokratikleşme dalgası başlamış ve bunun sonucu olarak siyasal sistemler değişmiştir. Ortaya çıkan bu yapısal değişim toplumların sosyal ve ekonomik yapılarının da tekrardan inşa edilme sürecini beraberinde getirmiştir. Kişilerin politik kimliklerini tanımlayan komünist ideoloji ve bu ideolojiye ait olan politik kurumların ortadan kalkması, Türk ve Bulgar kimliklerinin inşasında yeni bir dönemin başlamasına kaynaklık etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde sistemdeki etkileşim sonucunda neo-liberalizmin egemenliği ile ortaya çıkan Kantiyen kültürün iki kimlik arasında oluşan çatışma ve birbirlerinin negatif ötekisi olma durumunu çözdüğü sonucuna varılmıştır.

Diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak Bulgaristan demokrasiye geçiş sürecinde azınlıkların hakları kapsamında patlama noktasında olan iç sorunlarla yüz yüze gelmiştir. Bu yüzden Türklere uygulanan asimilasyon politikaları sonucunda ortaya çıkmış olan sorunların çözümü demokratikleşme sürecinin önkoşulu olma durumuna gelmiştir. Ülkede yaşayan Türklerin haklarının teslimi demokrasi kültürünün yerleşmesinin teminatı olarak görülürken, aksini savunmak ise komünist olarak suçlanmak anlamına gelmekteydi. Bu açıdan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, Bulgaristan'da Batılılaşma ve demokrasi kültürünün yerleşmesinde kritik bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Sovyetlerin ekonomik ve politik çöküşü ile Bulgaristan'da başlayan geçiş döneminin 1989 -2001 yılları arasında çalkantılı ve belirsizlikler içinde süren bir değişim süreci olduğu ortaya konmuştur. Bu süreç ülkenin temel ideolojik ve sosyal dinamiklerinin çatışması sonucunda belirlenmiş ve ülke elitleri tarafından yönetilmiştir.

1990'larda derin bir değişim süreci yaşayan Bulgaristan demokratikleşme sürecini özellikle AB'nin yönlendirmesi ile sürdürmüştür. 1988 yılında resmen temaslarına başladığı AB ile iş birliği içerisinde hızlı bir reform süreci ile uluslararası ortamda prestij kazanmaya çalışan Bulgaristan, 2007 yılında AB'ye üye olarak yeni bir döneme adımını atmıştır. AB üyeliği ile Avrupa'ya entegrasyonu gerçekleştirmek

isteyen Bulgaristan, vatandaşlarını Avrupalı kimliği ile özdeşleştirmek istemiştir. Bu yeni kimlik inşa süreci AB kurumlarının araçları kullanılarak Bulgaristan vatandaşlarının kendilerini yeniden tanımlaması hedefi ile sürdürülmüştür. Nihai hedef olarak ise Bulgaristan ve vatandaşlarının Avrupa boyutu kazanmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak Bulgaristan'da komünist sistemin çöküşü Bulgar kimliğinde negatif bir kırılma noktası oluşturmuş ve bu negatif kırılma bütünleştirici bir unsur olarak işlev görmüştür. Bulgaristan kimliği bu sefer de Avrupalı kimlik etrafında bütünleşmiştir. Burada uluslararası yapı, yapan olarak Bulgaristan devleti ve ülke içerisindeki diğer tüm aktörler ile birlikte yeni kimlikler inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bir başka ifade ile Bulgaristan'da 'bizin' yeniden tanımlanması ideolojik ve buna bağlı yapısal değişimin gerçekleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Buna göre oluşan devletin kimliği de karşılıklı olarak toplumsal davranışları inşa etmiştir.

Bulgaristan'daki Türklerin kimlik oluşum süreçlerinin en önemli kırılma noktasını oluşturan Jivkov dönemi asimilasyon politikaları sonucunda 'öteki' olarak marjinalleşmenin karşısında duran Türkler, demokrasiye geçiş döneminin de kilit aktörleri haline gelmişlerdir. Bu süreç içerisinde Türkler, Bulgaristan'daki varlıklarını 'Bulgarlık' ve 'yabancılık' gibi kavramlar üzerinden yeniden sorgulamaya başlamış ve yeni dönemde bu kavramların yeniden inşa edilmesi ihtiyacının olduğunu görmüşlerdir. Bu noktoda politik bir formasyon olarak ortaya çıkan HÖH, bu kavramların yeniden inşasında önemli rol oynamıştır.

Bulgaristan'da demokratik yönetime geçildiği ve siyasi çoğulculuğun esas alındığı dönemde HÖH, ilk Büyük Halk Meclisi seçimlerinde siyaset sahnesine adım atmıştır. Kuruluş sebebinini Bulgaristan'da azınlıklara uygulanan etnik – kültür soykırım, devlet terörü ve komünist rejim tarafından insan haklarının ve topluluklarının çiğnenmesi olarak açıklayan parti kendisini 'Bulgaristan'da demokratikleşme yolunda etkin bir güç' olarak tanımlamıştır. HÖH politik olarak kendisini siyasi yelpazenin ortasında konumlandırmış ve merkez bir ideolojiyi benimsediğini ifade etmiştir. Partilerinin kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek üzere gerekli reformların yapılabilmesi için özgün seçenekler kullanılacağı ortaya

konmuştur. Burada bahsedilen özgün seçenek ise 'Bulgaristan Modeli' adı verilen sistemin benimsetilmesi çabası olmuştur.

İktidarın etnik topluluklarla ilgili izlediği politikalarla ilgili olan Bulgaristan Modeli'nin bir dizi liberal prensibe dayalı olduğu söylenebilir. Genel olarak modelin toplum içerisinde olan farklı etnik ve dini unsurların bir arada eşit oranda kabul görerek yaşamlarını sürdürmeleri anlamına geldiği ifade edilmiştir. Buna göre monolitik bir ulus yaratmak üzere tekdüzeliği empoze etmek şiddete yol açmaktadır. Bu yüzden toplumdaki farklı unsurlar bir arada eşit haklara sahip olarak yaşamalıdır. HÖH ideologları Bulgaristan Modeli'nin başlıca kurucularının kendileri olduğunu öne sürmektedir. Fakat modelin çıkış noktası tartışmaya açıktır. Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılmasının ardından ortaya çıktığı ve Vasil Levski'nin ortaya koyduğu ilkelerle şekillendiği öne sürülen modelin yaygın görüşe göre demokrasiye geçiş sürecinde benimsendiği ortaya konmuştur. Bu süreçte aktif bir rol oynayan HÖH azınlıkların haklarının savunulması noktasında modelin öncüsü konumuna gelmiştir. Fakat çalışmada Bulgaristan Modeli'nin ortaya çıkış dinamiklerinin Osmanlı mirası ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Osmanlı üst kimliği altında farklı etnik ve dini unsurların millet sistemi dahillinde yüzyıllarca barış içerisinde yaşama deneyimlerinin, Bulgarlar ve Türklerin yeniden Bulgaristan çatısı altında bir arada yaşama becerilerine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Model farklı unsurların birlikteliğine yaptığı vurgu ile kimliklerin inşasında bütünleştirici bir rol üstlenmiştir.

Birlikte yaşama modelinin aktif savunucusu olarak HÖH siyasi bir aktör olarak yeni Türk kimliğinin inşasında aktif bir rol oynamıştır. Üyelerinin çoğunluğunun Türklerden oluşması sebebi ile Bulgaristan'daki Türk partisi olarak görülen HÖH 1990'lı yıllarda azınlıklara yönelik söylemleri ile dikkati çekmektedir. Yeni yapılan anayasada Türkler azınlık olarak tanınmamasına rağmen, Jivkov dönemi politikaları sonucu olarak kendilerini net olarak Bulgar toplumunun 'ötekisi' olarak gören Türkler kimliklerini azınlık kavramı üzerinden tanımlamaktadır. HÖH bu ortamda etnik olarak Türk kimliğinin unsurlarına vurgu yaparak; Türk örf ve adetlerinin yaşanması, dini ibadetlerin özgürce kamusal alanda yapılabilmesi gibi konulara ağırlık vererek bu azınlık kimliği algısına destek vermiştir.

HÖH'ün politik görüşlerinin ve tüm siyasal faaliyetlerinin aktarıldığı resmi yayın organı *Hak ve Özgürlük* gazetesi bu süreçte önemli bir işlev görmüştür. Çalışmada sözkonusu gazetenin yayın içeriği, yayına başladığı 1991 tarihinden, yayınına son verdiği 1998 tarihine kadar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda partinin kuruluş yılından itibaren beş yıllık süre zarfında Türk kimliğine ait bütün unsurların vurgulanması açısından gerekli olan içeriği sunduğu sonucuna varılmıştır. Gazetenin sahip olduğu içerik ve yayın dilinin sadece Türkçe olması gibi etkenler, Bulgaristanda yaşayan Türklerin kimliğinin Bulgar toplumundan ayrı olarak azınlık çerçevesinde değerlendirildiği anlamına gelmektedir.

Bulgaristan'da kimliğin yeniden inşasının dönüm noktalarından biri olan Avrupalı kimliğin kabulü, Bugaristan'ın küresel olarak egemen olan neo-liberal anlayışın kendi özel koşulları ile etkileşim halinde olması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda politikalarını güncelleyen HÖH, 2000'lerden sonra politikalarını ve söylemlerini dönüştürerek Türk kimliğinin tanımlanmasında yenilik getirmeye çalışmıştır. Bu tarihten sonra kimliğini ulusal ve liberal parti olarak tanımlayan HÖH siyasetinde azınlıkları çoğunlukla bütünleşmesi kapsamında ele almış ve sıklıkla azınlıkların sosyal sorunlarının çözümüne yönelik politikalar üretmiştir. Buna göre HÖH kuruluş amacı olan azınlıkların haklarını savunma projesini tamamlamış ve bundan sonraki aşamada Türklerin Bulgaristan toplumu ile bütünleşmesi aşamasına geçmiştir. Bu bütünleşmede üzerinde durulan unsur ise kimlik açısından bütünleştirici rol oynayan 'yurttaş' kavramıdır. Buna göre toplumun tüm paydaşları aynı devlete aidiyet duyguları taşıyan topluluklar olmalıdır. HÖH bu hedefe ulaşabilmek adına azınlık savunucusu rolünü terk etmiş ve söylemlerini Bulgaristan'ın eşit haklara sahip yurttaşı olma kavramı etrafında inşa etmiştir. Bu inşa sürecinde Avrupalı kimliği de etkin bir faktör olmuştur. HÖH Bulgaristan'daki Türkler için eşit haklara sahip Bulgar yurttaşı olunmasının yanında, daha da güçlü motivasyonu olan Avrupa topluluğunun bir parçası olarak Avrupalı kimliği de ön plana çıkarmıştır. Bir başka deyişle, HÖH kuruluş yıllarında inşa etmeye çalıştığı azınlık kimliğinin yerine AB'ye tam olarak entegre olunması amacını taşıyan 'Bulgaristan yurttaşı' ve 'AB yurttaşı' kimliklerinin öncül olması politikalarını benimsemiştir.

Özet olarak Osmanlı Devleti çatısı altında emperyal üst kimlik ile buluşmuş olan Türkler ve Bulgarlar milliyetçilik akımını ortaya çıkaran Fransız İhtilali ve Balkan Savaşları gibi iç ve dış dinamiklerin etkisi ile kimliklerinde dönüşüm yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile çağdaş Türk kimliği batılı değerler etrafında içselleştirilmiş ve Türk ulusal kimliği inşa edilmiştir. Aynı süreci Bulgarlar kendi ulusal kimliklerini yine batılı değerler etrafında Osmanlı'nın ötekisi olarak inşa etmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinden sonra yaşanan göçlere rağmen bölgede yoğun bir Türk nüfusu kalmıştır. Bulgaristan'ın Türk topluluğunun yoğun olarak yaşadığı bir ülke olması sebebi ile geçirdiği dönüşümlerden ülkede yaşayan Türk nüfusun da etkilenmemesi kaçınılmaz olmuştur. Ardı ardına gelişen savaşlar ve uluslararası yapı Bulgaristan'da yönetim değişikliklerine sebep olmuş ve bu da kimlik inşa sürecinin en temel aktörlerinden olan devletin egemen unsur olarak yeniden kimlikler inşa etmesi anlamına gelmiştir. Bağımsızlığının ilk döneminde batılı, ulusal ve modern kimlik inşa etmeye çalışan Bulgaristan, II. Dünya Savaşı'nın ardından Sosyalist yönetim biçimini benimsemiş ve bu çerçevede ideolojik kimlikler inşa etmiştir. 1989 yılında sosyalist sistemin çöküşünün ardından ülkede yaşanan demokrasiye geçiş süreci Bulgaristan'ın yüzünü yeniden batıya dönmesine sebep olmuş ve bunun ardından bir çeşit "Avrupa'ya dönüş" olarak nitelendirilen batılı, Avrupalı kimlik inşa süreci başlamıştır. 2007 yılında Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasının ardından Avrupalı kimlik inşası hızlanmış ve görünür hale gelmiştir.

Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgaristan'ın bağımsızlığının ardından inşa edilen ulusal kimliğin bir bakıma negatif ötekisini oluşturmuştur. İnşa edilen Bulgar ulusal kimliğinin karşısında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş Türk kimliği inşa sürecinden de etkilenerek kendi kimliğini etnik, kültürel ve dini değerler etrafında inşa etmiştir. Bahsedilen her iki kimlik inşa sürecini de derinden sarsan ise Bulgaristan'ın ulusal kimliğin karşısına yeni bir sosyalist üst kimlik inşa etme politikası olmuştur. Dini kamusal alandan çıkaran, başlarda etnisiteyi yok sayan; bir başka ifade ile toplumu sosyalist ideolojik değerler etrafında inşa eden komünist sistem özellikle Jivkov döneminde Türkleri ülkede ötekileştirecek politikalar uygulamıştır. Demokrasiye geçiş döneminde çok partili siyasi hayata geçişle birlikte ortaya çıkan ve üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH Bulgaristan'da

yaşayan Türklerin bundan sonraki kimlik inşa süreçlerinde önemli rol oynamıştır. 2000'li yıllara kadar Türklerin azınlık olduğunu vurgulayan politikalar üreten HÖH, AB üyeliği sürecinin ve uluslararası sistemde liberal paradigmanın hakimiyetinin de etkisi ile daha çok Bulgaristan'ın eşit haklara sahip yurttaşı olma üzerine söylem geliştirmiştir.

Çalışmanın soruları bağlamında oluşturulan ana varsayım ikincil varsayımların test edilmesinden sonra değerlendirilmiştir. Buna göre Türk ve Bulgar kimlikleri birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmiştir ve Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa süreci tarihsel kırılma noktaları ile belirlenmiştir. Türk kimliğinin inşasındaki tarihsel kırılma noktaları Osmanlı üst kimliği, Fransız Devrimi ve ulusçuluk akımı, Balkan Savaşları ve Türkçülük akımı ve Cumhuriyet kültür devrimi olarak belirlenmiştir. Bulgar kimliğinin inşasındaki kırılma noktaları ise yine aynı şekilde Osmanlı üst kimliği, Fransız Devrimi, ulusçuluk akımı ve Panslavizm, Bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurulması, Bulgaristan Çiftçi Partisi'nin kuruluşu ve Soğuk Savaş ile birlikte Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması olarak ortaya konmuştur.

Türk ve Bulgar kimliklerinin inşa süreçlerinin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki kırılma noktasının Jivkov dönemi politikaları tarafından şekillendiği ortaya konmuş ve devamında yaşanan demokrasiye geçiş sürecinin ise her iki millet için yeni kimliklerin inşasında önemli bir kırılma noktası oluşturduğu sonucu çıkarılmıştır. Bu noktadan sonra Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğinin ise Avrupalı kimlik inşasında net bir kırılma noktası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreç dahilinde ortaya çıkan HÖH'ün ortaya çıkışının ise Bulgaristan'da Türk kimliğinin inşa sürecinde etkili bir kırılma noktası meydana getirdiği ve bu süreçte önemli bir rol oynadığı sonucuna çıkarılmıştır. Tüm bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda Türk ve Bulgar kimliklerinin tarihsel süreç içerisinde sosyal olarak inşa edildiği sonucuna varılmış ve çalışmanın ana varsayımı doğrulanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adler, Emanuel, "Constructivism and International Relations", *Handbook of International Relations,* Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, Sage, Londra, 2002.

Adler, Emanuel, "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates*", Handbook of International Relations,* Derleyen: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, Second Edition, SAGE Publications Ltd., Londra, 2013.

Alper, Kaliber, "Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık,* Derleyen: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, 2004.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, Verso, New York, 1991.

Angelov, Veselin, *Strogo Poveritelno! Asimilatorskata Kampaniya Sreštu Turskoto Natsionalno Maltsinstvo v Bălgariya (1984-1989)*, Sofya 2008.

Anthony Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984.

Arsava, Ayşe Füsun, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1986.

Aytepe, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurt Dışına Çıkarılmaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı: 29-30, Mayıs-Kasım 2002.

Baeva, Iskra ve Kalinova, Evgenia, *Vuzroditelniyat Protses: Bulgarskata Durjava i Bulgarskite Turtsi*, 2 Cilt, Darzhavna Agentsia Arhivi, Sofya, 2009.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, 1999.

Baydar, Mehmet Emin, *Atatürk'ün Din Anlayışı Üzerine Bazı Düşünceler*, Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Bell, John D., "Modernization Through Secularization in Bulgaria", *Diverse Paths to Modernity in Southestern Europe: Essays in National Development,* Editör: Gerasimos Augustinos, Greenwood Press, 1991.

Bell, John D., *"Peasants in Power: Alexander Stamboliski and the Bulgarian Agrarian Union, 1889-1923*, Princeton University Press, 1977.

Bell, John, "Democratization and political participation in "Postcommunist" Bulgaria", *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Editörler: Karen Dawisha ve Bruce Parrott, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Berktay, Fatmagül, "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Editör: Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Bıçaklı, Hüseyin Avni, *Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1878 – 2008)*, İmge Kitabevi, 2016.

Bouieau, Jacques, "Fransa'da Devrim Döneminde Yurttaşlar ve Yurttaşlık", *Dersimiz Yurttaşlık*, Çeviren: Yeşim Küey, 1. Baskı, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1998.

Bozdoğan, Sibel, "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik,* Derleyen: Bozdoğan ve R. Kasaba, İstanbul, Tarih Vakfı, 1998.

Cambazov, İsmail, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık – Nova Swetlina Gazetesi (Belgeler, Bilgiler, Anılar)*, Erkam Matbaası, 2011.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, Çeviren: Dr. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, 1999.

Checkel, J. T., "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Sayı:50, 1998.

Commission of the European Communities, *1999 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(1999) 501 final, Brussels, 1999.

Commission of the European Communities, *2000 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(2000) 701 final, Brussels, 2000.

Commission of the European Communities, *2003 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession,* COM(2003) 676 final, Brussels, 2003.

Coşkun, Birgül Demirtaş, *Bulgaristan'da Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara – Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.

Crampton, R, J., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, 1997.

Crampton, R. J., *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press, 1987,

Crampton, R. J., *A Concise History of Bulgaria,* 2. Baskı, Cambridge University Press, 2007.

Crampton, R. J., *Bulgaria 1878 – 1918*, Columbia University Press, New York, 1983.

Crampton, Richard J., *Bulgaria,* Oxford University Press, 2007.

Çakmak, Haydar, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Barış Kitap, 2011.

Çalış, Şaban H., *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Çizgi Kitapevi, 2010.

Çelik, Aziz, *AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006.

Çoban, Ahmet, "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kadın Eğitimi", *Atatürk ve Atatürkçü Düşünce*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.

Dağı, Zeynep, *Rusya'nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, Boyut Kitapları, 2002.

Daskalov, Roumen, "Agrarian Ideologies and Peasant Movements in Balkans", *Entangled Histories of the Balkans – Volume II*, Brill, 2013.

Daskalov, Roumen, *Debating the Past, Modern Bulgarian History: From Stambolov to Zhivkov*, Central Univetsity Press, 2011.

Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005.

Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, 2005.

Deren, Seçil, "Kültürel Batılılaşma", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, derleyen: T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim, 2004.

Dimitrov, Georg M., "Agrarianism", *European Ideologies: A Survey of 20 th Century Political Ideas*, Editör: Feliks Gross, New York University, 1948.

Dimitrov, Vesselin, *Bulgaria: the Uneven Transition*, London, Routledge, 2001.

DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000.

DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 6. Baskı, Ankara, Eylül 2007.

Durham, Mary Edith, *The Burden of Balkans*, Londra Edward Arnold, 1905.

Efegil, Ertan, *Dış Politika Analizi: Ders Notları*, Nobel Yayıncılık, 2012.

Eminov, Ali, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, London, Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company, 1997.

Engström, Jenny Marika, *Democratisation and the Prevention of Violent Conflict in South East Europe: The Cases of Bulgaria and Republic of Macedonia*, (University of London, London School of Economics and Political Science, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Tezi), 2004.

Ereker, Fulya, Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikası Analizi, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlılarda Millet Sistemi: Osmanlı Ansiklopedisi-Tarih, Medeniyet, Kültür*, Ağaç Yayıncılık, 1993.

Europa Publications Staff, *The Europa World Year Book, 2000*, Cilt: 2, Europa Pubns, 2000.

Fortescue, Adrian, "Exarch", *The Catholic Encyclopedia, Volume 5 by Charles G. Herbermann*, online edition copyright, 2005.

Friedrichs, Jörk, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, London, 2004.

Ganev, Venelin I., "Bulgaria: The (Ir)Relevance of Post – communist Constitutionalism", *Democratic Consolidation In Eastern Europe Volume I, Institutional Engineering* Editör: Jan Zielonka, Oxford, OUP, 2001.

Gencer, Mustafa, "Genç Osmanlı İmparatorluğu'nun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı*", Kimlikler Lütfen*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.

Georgieff, Anthony, "Not in Black – and White", *The Turks of Bulgaria: History, Traditions, Culture*, Editör: Anthony Georgieff, Dimana Trankova, Vagabond Media Ltd, Sofia, Bulgaria, 2012.

Georgieva, Ivanichka, "The So-Called Revival Process and the Great Tourist Grip (Attempt at an Oral History)", *The Ethnic Situation in Bulgaria (Researches in 1992*), Editör: Elena Marushiakova, Club '90 Publishers, 1993.

Giddens, Anthony, *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, University of California Press, Berkeley, 1979.

Giddens, Anthony, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Berkeley, 1984.

Girgin, Kemal, *21.Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti,* Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Gould, Harry D., "What is at Stake in the Agent-Structure Debate?", *International Relations in a Constructed World*, Derleyen: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, M. E. Sharpe, New York, 1998.

Gower, Jackie, "EU policy to central and eastern Europe*", Back to Europe: Central and Eastern Europe and the European Union*, Editör: Karen Henderson, London; Philadelphia: UCL Press, 1999.

Gönenç, Levent, *Profpects for Constitutionalism in Post- Communist Parties,* Kluwer Law International, Netherlands, 2002.

Granda, Cemal, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri,* Anekdot Yayınları, Ankara, 2008.

Grew, Raymond, "Introduction" *The Construction of Minorities: Cases for Comparison Across Time and Around the World,* Editör: A. Burguiere ve R. Grew, University of Michigan Press, 2004.

Güntekin, Reşat Nuri, *Anadolu Notları*, Cilt:1, İnkılap Yayınları, 1968.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Hacısalihoğlu, E. Neriman, Hacısalihoğlu, Mehmet, *89 göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç,* Yıldız Teknik Üniversitesi, Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED), 2012.

Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.

Hilendarski, Paisij, *Istoriya Slavyanobulgarska*, ilk basım 1762, Slovo, Veliko Turnovo, 1999.

Hilendarski, Paisij, *Istorija Slavjanobolgaeskaja* 1762, Zografska cernova, Nauka i izkustvo, Sofia, 1989.

Hopkins, James, *The Bulgarian Orthodox Church: A Socio-Historical Analysis of the Evolving Relationship Between Church, Nation, and State in Bulgaria*, East European Monographs, 2009.

Howard, Dougles A., *The History of Turkey*, Greenwood Press, London, 2001.

HÖH, Kimlik, Birlik, Beraberlik! 9. *Olağan Kongre Kitapçığı*, 24 Nisan 2016.

Höpken, Wolfgang, "Institution – Building, Political Culture and Identity in Bulgaria: The Challenge of 'Europeanization'", *Bulgaria and Europe: Shifting Identities*, Editör: Stefanos Katsikas, Anthem Press, 2010.

İlhan, Suat, *Evrimleşen Türk Devrimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Birinci Basım: 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (Doktora Tezinin 50. Yılı), 1992, Eren.

İnsel, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı***,** Birikim Yayınları, 2002.

Jackson, Robert –Sorenson, George, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, 2007, s. 164.

Jagic, I. V., "Istorija slavjanskoj filologi, Enciklopedija slavjanskoj filologii 1, 14 vols; Sankt Peterburg: Imperatorskaja akademija nauk, 1910.

Jelavich, Barbara, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Century, Vol. 1*, The Joint Committee on Eastern Europe Publication Series, Cambridge University Press, 1996.

Kafesoğlu, İbrahim ve Saray, Mehmet, *Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1988.

Kalfin, İvaylo, "İntegratsiyata na Bılgariya v Evropeyskiya Siyuz", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, Knijka No:2, Godina XXXV, 2006.

Kancı, Tuba, "Erken Cumhuriyet Dönemi (1928-1945) Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları", *Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, 2009.

Kanev, Krassimir, "Law and Politics on Ethnic and Religious Minoorities in Bulgaria*", Communities and Identities in Bulgaria*, Editör: Anna Krasteva, A. Longo Editore, 1998.

Karacasulu, Nilüfer, "Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları", *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika*, Derleyen. Tayyar Arı, MKM Yayınları, Bursa, 2012.

Karanfilov, Efrem, *Balgari*, Narodna Mladez, Sofia, 1973.

Karpat, Kemal H., "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiyesi*, Çeviren: Sönmez Taner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çeviren: Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Katsikas, Stefanos and Siani-Davies, Peter, "The Europeanization of Bulgarian Society: A Long-Lasting Political Project*", Bulgaria and Europe: Shifting Identities*, Editör: Stefanos Katsikas, Anthem Press, 2010.

Kemaloğlu İnginar, Ayşegül, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

Keyman, Fuat E., "Kimlik ve Demokrasi", *Devlet ve Ötesi*, Derleyen: Atila Eralp, İletişim, İstanbul, 2005.

Klotz, Audie, *Norms in International Relations*, The Struggle Against Appartheid, Cornell University Press, 1999.

Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism: A study in Its Origins and Background, The Macmillan Company*, New York, 1944.

Kolarova, Rumyana, and Dimitrov, Dimitr, "The Roundtable talks in Bulgaria", *The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism, Editör:* John Elster, Chicago: The University of Chicago Press, 1996.

Kolarova, Rumyano, "Democratization in Bulgaria: Recent trends" *Democratization in Central and Eastern Europe,* Editörler: Mary Kaldor ve Ivan Vejvoda, London, Pinter, 1999.

Konstantinov, Aleko, *Bai Ganyu*, Veliko Turnovo: Slovo, (orijinal basım 1895), 1999.

Konstantinov, Aleko, *Do Chicago i nazad. Bay Ganyo*, Sofya: Bilgarski pisatel, 1983.

Kosseva, Maya and Zhelyazkova, Antonina and Hajdinjak, Marko, "Catching Up with the Uncatchable: European Dilemmas and Identity Construction on Bulgarian Path to Modernity", *Modernity and Tradition: European and National in Bulgaria*, Editörler: Marko Hajdinjak, Maya Kosseva, Antonina Zhelyazkova, International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia, 2012.

Köroğlu, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2004.

Krasztev, Peter, "Understated, Overexposed: Turks in Bulgaria – Immigrants in Turkey", *Between Adaptation and Nostalgia: the Bulgarian Turks in Turkey*, Editör: A. Zhelyazkova, International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofya, 1998.

Kurki and Wight, "International Relations and Social Science", Derleyen, T. Dunne, M. Kurki ve Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2007.

Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı,* Ankara, Asil Yayınları, 2006.

Küçük, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", *Uluslararası İlişkiler Teorileri,* Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çeviren: Ebru Kılıç, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Lenin Döneminde Komünist Enternasyonel –Belgeler- Cilt 1, çev: Orhan Dilber, Maya Kitapları -2, Tohum Yayıncılık, Birinci Baskı, 1997.

Lerner, Robert E., *Western Civilisations: Their History and Their Culture*, 11. Basım, Norton, 1988.

Levi, Roman, "Republic of Bulgaria", *Legistlation of the Ethnic and Religious Minorities' Rights in Southeastern Europe,* ISEEL – VVD PROJECT, VVD, 2013.

Lütem, Ömer Engin, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983–1989*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Cilt: I, Ankara, 2000.

Lyberatos, Andreas, "From Imperial to National Lands: Bulgarian Agriculture from them Russian Ottoman (1877-78) to the Balkan Wars (1912-13)", *The Economic Development of Southeastern Europe in the 19th Centrury,* Editörler: E. Eldem, S. Petmezas, Alpha Bank, Historical Archives, 2011.

Maalouf, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, Çeviren: Aysel Bora, YKY, 2000, İstanbul.

Macar, Elçin, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim, 2002.

May, Fatme Myuhtar, *Cultural Heritage under Siege: Five Narratives of Pomak Heritage: From Forced Renaming to Weddings,* Koninklijke Brill, Leiden, 2014.

Melvin, Neil, *Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity*, Clatham House Papers, Londra, 1995.

Memişoğlu, Hüseyin *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Memişoğlu, Hüseyin, *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara, Şafak Matbaası, 1991.

Metodiev, Veselin ve Stoianov, Luchezar, *Bulgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti*, Sofia, D-r Petur Beron, 1990.

Mihail, Gruev ve Kalyonski, Aleksei, *Vuzroditelniyat Protses: Miusiulmanskite Obshtnosti i Komunisticheskiyat Rezhim*, Ciela, Sofya, 2008.

Milas, Herkül, *Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Montmarquet, James A., *The Idea of Agrarianism: From Hunter – Gatherer to Agrarian Radical ın Western Culture*, University of Idaho Pub., Moskovo, 1989.

Muammer, Yüzbaşıoğlu, *Atatürk'ü Anmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Mutafchieva, Vera, "The Turk, The Jew, and the Gypsy", *Relations of Compatibility and Incompatibility between Christians and Muslims in Bulgaria*, Editör: Antonina Zhelyaskova, International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations Foundation, 1994.

Neuburger, Mary, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004.

Ocak, Ahmet, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mulhidler (15. Ve 17. Yüzyıllar),* Tarih Vakfı Yut Yayınları, 1998.

Onuf, Nicholas G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Colombia University Press, New York, 1989.

Onuf, Nicholas, "Constructivism: A User's Manuel*", International Relations in a Constructed World,* Derleyen: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert, New York: M.E. Sharpe, 1998.

Oren, Nissan, *Bulgarian Communism, The Road to Power (1934 – 1944)*, Columbia University Press, New York ve London, 1971.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, 2005.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Barışı,* Da Yayıncılık, 2003.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi – Seçme Eserler 3,* 2008, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ortaylı, İlber, *Yakın Tarihin Gerçekleri*, Timaş Yayınları, 2012.

Özbudun, Ergun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

Özgür Nurcan, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, 1999.

Palchev, Ivan, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarca'dan İngilizce'ye çeviren: Maya Pencheva, Bulgarian Bestsellar – National Museum of Bulgarian Books and Poligraphy, 2002.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988.

Peselj, Branko, *Peasant Movements in Southeastern Europe: An Ideological, Economic and Political Opposition to Communist Dictatorship,* Georgetown University, 1950.

Petar, Jotev, "Financial Sector Restructuring in Bulgaria, 1997-2001" *Financial Transition in Europe and Central Asia: Challenges of the New Decade*, Editörler: Lajos Bokros, Alexander Fleming, Cari Votava, Washington: The World Bank, 2001.

Poulton, Hugh, *The Balkans: Minorities and States in Conflict,* Minority Rights Group Publications, London, 1993.

Poulton, Hugh, *Who are the Macedonians*, Hurst & Company, Londra, 1995.

Risse, Thomas, "European institutions and identity change: What have we learned", T*ransnational identities: Becoming European in the EU,* Editör: R. K. Herrmann, T. Risse-Kappen, ve M. B. Brewer, Lanham: Rowman ve Littlefield, 2004.

Ristanovic, V. Nikolic, *Social Change, Gender and Violence: Post-Communist and War Affected Societies,* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2002.

Roy, Olivier, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis, Birinci Basım: 2000, Dördüncü Basım: 2016.

Ruggie, John G., *Contructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, Routlage, London, 1998.

Sabev, Orlin, "Who are the Turks of Bulgaria", *The Turks of Bulgaria, History, Traditions, Culture,* Editör: Anthony Georgieff ve Dimana Trankova, Vagabond Media Ltd, Sofya, 2012.

Sampimon, Janette, *Becoming Bulgarian: The Articulation of Bulgarian Identity in the Nineteenth Century in its International Context: an Intellectual History*, Pegasus Oost-Europes Studies 5, Pegas, Amsterdam, 2006.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 19. Baskı, 2010.

Schonberg, Karl K., *Constructing 21st Century U. S. Foreign Policy: Identity, Ideology, and America's World Role in a New Era*, New York, Palgrave-Macmillan, 2009.

Silverman, Carol, "Pomaks", *Moslem Peoples: A World Ethnographic Survey*, Editör: R. Weekes, Greenwood Press, Westport, 1989.

Smith, Anthony D., *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*, Çeviren: Derya Kömürcü, Everest Yayınları, 2002.

Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1994.

Smith, Anthony D., *National Identity*, Penguin Books, London, 1991.

Smith, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni,* Dost Kitabevi, Ankara, 2002.

Smith, Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1989.

Smith, Steve, "The Self Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", International Relations Theory Today, Polity, Cambridge, 1995.

Sönmezoğlu, Faruk, *Türk Dış Politikası,* İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, 1992.

Sumner, B.H., *Russia and the Balkans 1870 – 1880*, Clarendon Press, Oxford, 1937.

Sygkelos, Yannis, *Nationalism from the Left, The Bulgarian Communist Party During the Second World War and the Early Post-War Years*, Brill, 2011.

Şentürk, M. Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Şerefli, Ahmet Şerif, *Bulgaristan'daki Türkler (1879 – 1989)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

Şimşir, Bilal, *Bulgaristan Türkleri (1878 – 1985)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Şimşir, Bilal, *The Turks of Bulgaria (1878-1985)*, London, K. Rustem & Brother, 1988.

T. C. Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Seri No:4, *Balkan Harbi (1912–1913), C. I, Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti' nin Harbe Girişi,* Ankara, Gnkur. Basımevi, 1970.

Tabakçı, Cemal, *Alt Kültürlerde Kimlik: Türkiye'deki Karaçaylar*, Kömen Yayınları, 2009.

Tatarlı, İbrahim, *Hak ve Özgürlükler Yurtta ve Balkanlar' da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür***,** Sofya, 2003.

The Comunist International in Lenin's Time, Workers of the World and Oppressed Peoples, Unite! Proceedings and Documents of The Second Congress, 1920, Editör: John Riddel, Cilt: 1, Pathfinder Press, 1991.

The Europa World Year Book 1995, Cilt 1, Londra, Europa Publiications Limited, 1995.

Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, 1986.

Todorov, Kosta, *Balkan Firebrand: The Autobiography of a Rebel, Soldier and Statesman*, Ziff Davis Publications, Chicago, 1943.

Todorov, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, 1979.

Todorova, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çeviren: Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler,* 3. Cilt, Hürriyet Yayınları Vakfı, İstanbul, 1988.

Türkeş, Mustafa, "Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği", *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyen: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, 2002.

Tzvetkov, Plamen S., *A History o f the Balkans: A Regional Overview from a Bulgarian Perspective*, Cilt: 2, San Francisco: Mullen Research University Press, 1993.

Uçarol, Rıfat, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri Siyasi Hayatı,* Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Uğurlu, Nurer, *Atatürk ve Türk Devrimi*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

Uluyurt, Mete, *Bulgaristan Sosyal ve Siyasal Yaşamında Türkler*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2005.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961.

Üstel, Füsun, *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi,* İstanbul, İletişim, 2004.

Üstel, Füsun, *Yurttaşlık ve Demokrasi***,** Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.

Vazov, Ivan, *Pod İgoto*, Sibrani Sıcineniya, t. 13, Sofya, 1977.

Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics,* Waveland Press, Boston: Addison-Wesley, 1979.

Weaver, Ole, "The rise and Fall of the Inter-paradigm Debate", *International Theory: pozitivism and Beyond*, Derleyen: Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge University Press, 1996.

Wendt, Alexander, "Identity and Structural Change in Internatinal Politics", *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Derleyen: Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil.

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics,* Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Wendt, Alexander, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi,* Çeviren: Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.

Wicker, Hans-Rudolf, "Introduction: Theorizing Ethnicity and Nationalism", *Rethinking Nationalism & Ethnicity: The Struggle for Meaning and Order in Europe*, Editör: H. R. Wicker, Bloomsbury Academic, 1997.

Wittgenstein, Ludwig, Felsefi Soruşturmalar, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Wittgenstein, Ludwig, Tractatus Logico-Philosophicus, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Yalçın, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınevi, Ankara, 2004.

Yalımov, İbrahim, *Bulgaristan Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016.

Yalımov, İbrahim, *İstoria na Turskata Obştnost v Bılgariya*, İlinda – Evtimov EOOD, Sofya, 2002.

Yalımov, İbrahim, *İstoriya na Turskata Obštnost v Bălgariya*, Sofya 2002.

Yalman, Nur, "Kimlik ve Bilinç*", Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*, Derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yayıncılık, 2009.

Yalvaç, Faruk, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Uluslararası İlişkiler Teorileri, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Yılmaz, Rüştü, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basını'na Göre),* (Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

Zehfuss, Maja, *Constructivism in International Relations, ThePolitics of Reality,* Cambridge University, 2002.

Zhelyazkova, Antonina and Kosseva, Maya and Hajdinjak, Marko, "Identity Construction through Education, State Promotion and Diaspora Policies in Bulgaria", *Modernity and Tradition: European and National in Bulgaria*, Editörler: Marko Hajdinjak, Maya Kosseva, Antonina Zhelyazkova, International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia, 2012.

Makaleler

Ajagbe, Samsondeen, "Aligning the Two Main Approaches to the Study of Democratization", *Transcience,* Cilt:7, Sayı:1, 2016.

Akşit, Sait, "Doğu Avrupa'da Neo-Liberal Radikal Dönüşüm", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, Ekim 2009.

Alexandrow, Stanimir and Petkov, Latchezar, "Paving the Way for Bulgaria's Accession to the European Union", *Fordham International Law Journal*, Cilt: 21, Sayı: 3, 1997.

Alons, Gerry C., "Predicting a State's Foreign Policy: State Preferences Between Domestic and International Constraints", *Foreign Policy Analysis*, Cilt:3, Sayı:3, 2007.

Altınbaş, Deniz, "Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttşalığı", Gazi *Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 / 3, 2009.

Arısoy, Cansu, "Siyasal İletşimde Kimliği Merkeze Alarak Markalaşmak", *Global Media Journal TR Edition* 6 (12), Bahar 2016.

Ashley, Richard, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millenium*, Cilt: 17, Sayı: 22, 1988.

Aslan, Taner, "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Bilig*, sayı:47, 2008.

Ateş, Davut, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi*", Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı:1, Afyon, 2008.

Bakalova, Maria, "The Bulgarian Turkish Names Conflict and Democratic Transition", *The European Journal of Social Science Research*, Cilt:19, No:3-4, 2006.

Bakalova, Maria, "The Bulgarian Turkish Names Conflict and Democratic Transition", *Innovation*, Cilt:19, Sayı: 3 / 4, 2006.

Ballinger, Pamela ve Ghodsee, Kristen, "Socialist Secularism: Religion, Modernity, and Muslim Women's Emancipation in Bulgaria and Yugoslavia, 1945-1191", *Aspasia*, Cilt 5, Sayı:1, 2011.

Bates, Daniel, "What's in a Name? Minorities, Identity and Politics in Bulgaria", *Identities*, Cilt:1, Sayı:2-3, 2010.

Begaj, Jonida, "AB'ye Katılımı Hazırlayan Ortaklık Anlaşmalarının Tarihi ve Siyasi Süreç Kapsamında Şekillenmesi ve AB Üyeliği Üzerindeki Etkisi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:15, Sayı:1, 2016.

Bingöl, Yılmaz, "Kimlik Tartışmaları ışığında Türk Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59-1, 2004.

Boyd, Robert and Richerson, Peter, "Sociobiology, Culture and Economic Theory", *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1980.

Chafetz, G. Spirtas, M. Frankel, B., "Introduction: Tracing the Insfluemce of Identity on Foreign Policy", Security Studies, Cilt.8, Sayı: 2/3, 1999.

Checkel, Jeffery T., "Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay," Review of International Studies, British International Studies Association, Vol. 30, 2004.

Cottarelli C. ve Doyle P., "Taming Inflation in the Transition Economies", *Finance and Development*, Cilt: 36 (2), 1999.

Cox, Robert, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, Cilt 10, Sayı 2, 1981.

Creed, Gerald W., "The Politics of Agriculture: Identity and Socialist Sentiment in Bulgaria", *Slavic Review*, Cilt: 54, Sayı: 4, Kış 1995.

Çelik, Aydan, "Ulus Sanatla Kurulur mu?", *B+Beşiktaş Kentlisi'nin Dergisi*, Sayı:7, Unprint, Sonbahar 2009.

Çelik, Nihat, "The Political Participation of Turkish Minority in Bulgaria and the Public Reaction: The Case of Movement for Rights and Freedoms (1990-1994)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:22, Yaz 2009.

Çolak, Filiz "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)", *Tarih Okulu*, Sayı:14, İlkbahar – Yaz 2013.

DeDominicis, Benedict E., "State Authority in Bulgaria: A Post – Colonial Balkan National Community", *The International Journal of Interdisciplinary Global Studies*, Common Ground Publishing, Illinois, ABD, 2015.

Dimitrov, Vesselin, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Cilt:4, No: 1, 2000.

Dunne, T., "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, Cilt 1 (3), 1995.

Eminov, Ali, "The Turks in Bulgaria: Post – 1989 Developments", *Nationalities Papers*, Mart 27/1, 1999.

Evre, Bülent, "Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi", *Amme İdaresi Dergisi, Cilt 48, Sayı 4, Aralık 2015.*

Froese, Paul, "Forced Secularization in Soviet Russia: Why an Atheistic Monopoly Failed", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43:1, 2004.

Gellner, Ernest, "Ernest Gellner's Reply: Do Nations Have Navels?", *Nation and Nationalism*, Cilt:2, Sayı:3, Kasım 1996.

Göç Anlaşması Metni, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 66, Türk Kültürü Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

Grogan, Ellinor, "Bulgaria under Prince Alexander", *The Slavonic Review*, 1 (3), 1923.

Guzzini, Stefano, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Cilt 6, Sayı:2, 2000.

İnbaşı, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 9, 2002.

Jorgensen, Hans, "The Inter-War Land Reforms in Estonia, Finland and Bulgaria: A Comparative Study", *Scandinavian Economic History Review*, 54 (1), 2006.

Kantarcı, Şenol, "Soguk Savas Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "*Koalisyonlar Dönemi mi*?", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 8, Sayı: 16, 2012.

Karaduman, Sibel, "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal of Yaşar University*, 17 (5), 2010.

Kaya, Sezgin, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 63-3, Ankara, 2007.

Kortunov, Sergei, "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", *International Affairs*, Cilt: 44, Sayı:4, 1998.

Koyuncu, Aşkın, "Osmanlı Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 1, Güz 2004.

Kratochwil, Friedrich and Ruggie, John Gerard, "International Organization: A State of The Art on the Art of the State", *International Organization* Sayı:40, 1986.

Kushner, David, "Self-Perception and Identity in Contemporary Turkey", *Journal of Contemporary History* Sayı. 32.2, 1997.

Küçük, Mustafa, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 9 (2), 2009.

Lane, David, "Identity Formation and Political Elites in the Post-Socialist States", *Europe – Asia Studies*, Cilt: 63, Sayı: 6, Ağustos 2011.

Mahon, Milena, "The Turkish Minority Under Comunist Bulgaria – a Politics of Ethnicity and Power", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt:1, Sayı:2, 1999.

Makinda, Samuel M., "Reading and Writing International Relations", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt:54, Sayı: 3, 2000.

Markovich, Slobodan G.,"Patterns of National Identity Development Among the Balkan Orthodox Christians During the Nineteenth Century", *Balcanica* XLIV, Sayı: 44, 2013.

Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, Cilt: 51, Sayı: 4, Sonbahar 1997.

Mouzelis, Nicos, "Greek and Bulgarian Peasants: Aspects of Their Sociopolitical Situation During the Interwar Period", *Comparative Studies in Society and History,* 18 (1), 1976.

Neuburger, Mary, "Bulgaro – Turkish Encounters and the Re-Imagining of the Bulgarian Nation (1878 – 1995)", *East European Quarterly,* Cilt: 31, Sayı: 1, Mart 1997.

Nugroho, Ganjar, "Constructivism and International Relations Theories", *Global & Strategies*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak 2008.

Onuf, Nicholas, "The Constitution of International Society", *European Journal of International Law,* Cilt 5, Sayı 1, 1994.

Ortaylı, İlber, "19. Asra Kadar Osmanlı Millet Sistemi ve Bâb-ı Âli", *Tarih ve Toplum*, Cilt:38, Sayı:224, Ağustos 2002.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Kimliği", *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:19, 1999.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Kimliği", *Türk Yurdu*, Cilt: 19, Sayı:143, 1999.

Öğün, S. Seyfi, "Uçucu Kimliklerimiz", *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan, 1995.

Peeva, Penka, "The Turkish Ethnic Group in Bulgaria: History and Problems of Integration" *Eurolimes*, Cilt:22, Sonbahar 2016.

Pehlivantürk, Bahadır, "Japonya Anayasası, Ordu ve Japonya'nın Normalleşmesi", *Stratejik Analiz*, Cilt 8, Sayı:86, 2007.

Petkova, Lilia, "The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian Turkish Relations, 1947-2000, *The Global Review of Ethnopolitics*, Cilt:1, Sayı:4, Haziran 2002.

Pienkosz, Jullita, "The Precursors of Bulgarian Rural Sociology", *Eastern European Countryside*, Sayı 11, 2005.

Polletta, Francesca and Jasper, James M., "Collective identity and social movements", *Annual Review of Sociology,* Sayı: 27, 2001.

Price, Richard and Reus-Smit, Christian, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," *European Journal of International Relations*, SAGE Publications, Vol. 4, No. 3, 1998.

Ruggie, John G., "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge", *International Organization*, 52/4, 1988.

Semiz, Yaşar, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 35, 2014.

Seyppel, Tatjana, "The Pomaks of Northeastren Greece: An Endangered Balkan Population", *Journal of Institute of Muslim Minority Affairs*, 1989.

Slezkine, Yuri, "The USSR as Communal Spartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism", *Slavic Review*, 53 (2), 1994.

Stefanova, Boyka, "Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: the Movement for Rights and Freedoms in the Mainstream of Bulgarian Party Politics" *Nationalities Papers*, Cilt: 40, Sayı:5,

Şimşek, Halil ve Arslan, Fulya, "Yeni Edirne Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler 1950-1951", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 10, Sayı:13, Güz 2012.

Şirin, Funda Selçuk, "Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVIII/2, 2013.

Tahir, Nuri Ali, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgarşstan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt:8, Sayı:41, Aralık 2015.

Taştan, Yahya Kemal, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", *Türk Dünyası İnceleme Dergisi,* XI/2, Kış 2012.

Tezcan, Ercüment, "Avrupa Birliği'ne Katılma Yolunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye: Komisyonun 2003 İlerleme Raporları Işığında Bir Karşılaştırma", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Bahar 2004.

Tunalı, Gülfer, "Bulgaristan'da Türk Azınlığın Etnik, Ulusal ve Avrupa Kimliği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, Sayı: 46, Mayıs 2017.

Turan, Ömer, "Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu", *Yeni Türkiye*, No:3, Mart – Nisan 1995.

Volkan, Vamık, "Atatürk Soyadı, Modern Türk Kimliği ve Bu Kimliği Koruma Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 37-38, Mayıs-Kasım 2006.

Warhola, James. W., ve Boteva, Orlina, "The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria", *Nationalities Papers*, Cilt: 31, Sayı: 3, Eylül 2003.

Wegener, H.,"Değişen İttifak", *NATO Dergisi*, Sayı: 3, 1990.

Wendt, Alexander E.,"Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Sayı: 46, 1992.

Wendt, Alexander, "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt: 10, Sayı: 39, Güz 2013.

Wendt, Alexander, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review,* Cilt: 88, Sayı: 2, 1994.

Wendt, Alexander, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995.

Wendt, Alexander, "The Agent -Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, No.3, 1987.

Wendt, Alexander, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23, Güz 2009.

Whitefield, Stephan, "Political Cleavages and Post-Communist Politics", *Annual Review of Political Science,* Cilt: 5, 2002.

Wiener, Antje, "Constructivism: The limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development,* Sayı 6/3, 2003.

Wight, Jonathan and Fox, M. Lousie, "Economic Crisis and Reform in Bulgaria, 1989-1992", *Balkanistica*, Sayı: 11, 1998.

Wildavsky, Aaron, "Why Self -Interest Means Less Outside of a Social Context Means", *Journal of Theoretical Politics*, 6, 1994.

Wojnowski, Zbigniew, "The Soviet People: National and Supranational Identities in the USSR after 1945", Nationalities Papers, Cilt:43, Sayı:1, 2015.

Yalvaç, Faruk, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında PostPozitivizm Sonrası Aşama", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 24, Kış 2010.

Yanık, Celalettin, "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", *Kaygı – Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı:20, Bahar 2013.

Yetim, Fahri, "II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülüğe Geçişte Kapsayıcı Formül: "Millet-i Hâkime" Düşüncesi ve Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık sayı: 18, 2008.

Yılmaz, Mehmet Serhat, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılabı", *Kastamonu Eğitim Dergisi,* Cilt:13, No:1, 2005.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "The New World Order": An Outline of the Post-Cold War Era", *Alternatives, Turkish Journal of International Relations*, Cilt:7, Sayı:4, Kış 2008.

Yılmaz, Yalçın ve Kaya, Mevlüt, "Atatürk; Türk Kimliği ve Ötekileştirme", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2012.

Gazeteler

"Bir Özlemi Giderdi", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 28, 10 Temmuz 1992.

"Bu Yıl Bulgaristan Okullarında Çingenece Eğitimi de Yapılacak", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 37, 11 Eylül 1992.

"Çağdaş Türkçemiz", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 36, 22 Kasım 1991.

"Din Eğitimi", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 39, 13 Aralık 1991.

"Etnik Grupların Reel Savunusunu HÖH Gerçekleştiriyor", *Hak ve Özgürlük,* Sayı 22, 21 Kasım 1994.

"Etnik ve Dinsel Sorunlar Barışçı Yollarla Çözülmelidir", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 35, 8 Eylül 1995.

"Evinizde Dil Dersleri", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:17, 13 Temmuz 1991.

"Folklorumuzu Yaşatmalıyız", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 52, 25 Aralık 1992.

"Hak ve Özgürlük Hareketi Demokratikleşme Yolunda Etkin Bir Politik Güç" *Hak ve Özgürlük*, Yıl 2, Sayı 2, 10 Ocak 1992.

"Sayın Ahmet Doğan'ın Düğününde Gelenek ve Göreneklerimiz Yeniden Canlandı", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 45, 5 Kasım 1993.

"Siyah Bulutlar Dağılırken", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 18, 30 Nisan 1993.

"Şumen Dil ve Kültür Derneği Tüzüğü", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:8, 21 Şubat 1992.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Atatürk Yarattı", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 17, 24 Nisan 1992.

"Ulusal Azınlıkların Savunulmasına İlişkin Çerçeve Anlaşması", *Hak ve Özgürlük*, Sayı:29, 21 Temmuz 1995.

"Yeni Gerçekler ve Etnik İlişkilerde Yeni Girişimler" *Hak ve Özgürlük,* Sayı 49, 3 Aralık 1993.

"Yirminci Yüzyılın Yetiştirdiği Büyük Komutan ve Büyük İnsan", *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 39, 13 Aralık 1991.

"Yol ve Amaç" *Hak ve Özgürlük*, Sayı:17, 13 Temmuz 1991.

Hak ve Özgürlük Hareketi Tüzük, *Hak ve Özgürlük*, Sayı: 51, 17 Aralık 1993, s. Dergi ortası broşürü.

Seçim Programı Yıl 1994- Hak ve Özgürlükler Hareketi- İstikrar ve Serbest Girişim – Pragmatizm ve Kişisel Yükümlülük, *Hak ve Özgürlük,* Sayı 22, 21 Kasım 1994.

İnternet Kaynakları

Antonina Zhelyazkova, "The Bulgarian Ethnic Model", East Constitutional Review, Cilt: 10, Sayı:4, Sonbahar 2001. http://www.heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/eeurcr10&div=37 (12.12.2017)

Antonina Zhelyazkova, Maya Kosseva, Marko Hajdinjak, "Tolerance and Cultural Diversity Discourses in Bulgaria: The Bulgarian Ethnic Model - Parallel Cohabitation or Multicultural Recognition" ,International Center for Minortity Studies and Intercultural Relations, http://cadmus.eui.eu/handle/1814/19788, Erişim: (30. 05. 2018)

Avrupa İçin Liberal ve Demokratlar Birliği, https://www.aldeparty.eu/ Erişim: (28.05.2018)

Avrupa Komisyonu Temsilciliği, Sofya, http://ec.europa.eu/bulgaria/index_en.htm Erişim: (18.04.2018)

Bulgaria and the Enlargement of the European Union, Briefing No 6, s. 1-2. http://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/6a3_en.htm Erişim: (20.05.2018)

Bulgaria The Constitution of 1971, http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-1984.html (18.12.2017)

Bulgaristan Büyükelçiliği, http://www.bulgaria-embassy.org/history_of_bulgaria.htm, erişim: (05.03. 2017)

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti 1947 Anayasası https://www.academia.edu/6830294/CONSTITUTION_the_Peoples_Republic_of_Bulgaria_from_12_06_1947_Chapter_I_Peoples_Republic_of_Bulgaria. Erişim: (10.12.2017)

Eric Fichtl, "Other of One of Us? Bulgaria's Attempt to Assimilate Its Ethnic Turks", New School, Graduate Program in International Affairs Global Flows and International Community Spring 2005 http://www.ericfichtl.org/index.php/texts/article/other_or_one_of_us (01.12.2017)

Eurostat Statistics Explained, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_currency_unit_(ECU) Erişim: (20.05.2018)

Hak ve Özgürlük Hareketi, Tüzük, https://www.dps.bg/tr/t-z-k.html Erişim: (01.06.2018)

Hak ve Özgürlükler Hareketi Tüzüğü, https://www.dps.bg/tr/t-z-k.html Erişim: (30.05.2018)

Hayriye S. Yenisoy, "Bulgaristan'da Türkçe Basın (1865-2010)", *Kırcaali Haber*, https://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=296 Erişim: (01.06.2018)

HÖH Resmi İnternet Sayfası, https://www.dps.bg/tr/hoeh-icin/onursal-bakan.html (20.12.2017)

Liberal Demokratik Birliği, http://old.omda.bg/engl/news/comment/lds.htm Erişim: (29.05.2018)

Liberal Enternasyonal, https://liberal-international.org/ Erişim: (28.05.2018)

Lin Wenshuang, "*The Rise of Bulgarian Nationalism and Russia's Influence Upon It*" UofL Electronic Theses and Dissertations, Paper 1548, 2014, http://dx.doi.org/10.18297/etd/1548, (11.03.2016)

Mahon, Savova-Mahon B. *The Politics of Nationalism Under Communism in Bulgaria. Myths, Memories, and Minorities*, University of London, University College London (United Kingdom), Ann Arbor, 2001, *ProQuest Dissertations & Theses Global,* https://search.proquest.com/docview/1778513487?accountid=17170 (11.12.2017)

National Assembly of the Republic of Bulgaria, Constitution, http://www.parliament.bg/en/const Erişim: (20. 04.2018)

National Assembly of the Republic of Bulgaria, Constitution, http://www.parliament.bg/en/const Erişim: (20. 04.2018)

Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Republic of Bulgaria, Parlimentary Elections 17 June 2001 Final Report,* Warsaw, 2001, s. 19. https://www.osce.org/odihr/elections/bulgaria/16029?download=true Erişim: (02. 04. 2018)

Öner Akgül, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO – AB ilişkilerinde Rekabet – İşbirliği Analizi ve Türkiye Faktörü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 7, s. 93-94. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtj/article/view/5000098922/5000092178 Erişim: (02. 04. 2018)

Press Service, Press Communique. 7 Kasım 1991. The Transformation of an Alliance...,New Strategic Concept, NATO in the 21st Century, Şubat 1999. Erişim: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/reportch2.pdf (05.03.2018)

Rossen V. Vassilev, *Problems of Democratic Transition and Consolidation in Post Communist Bulgaria*, Basılmış Doktora Tezi, Ohio State University, 2000, s. 31 – 54. Networked Digital Library of Theses & Dissertations, Ipswich, MA, https://ssl.trakya.edu.tr:10443/sslvpn/portal.html?lang=en Erişim: (12. 04. 2018)

Spencer S. Stith, *A Comparative Study of Post-Ottoman Political Influences on Bulgarian National Identity Construction and Conflict*, University of Kansas, Ann Arbor, 2008. *ProQuest Dissertations & Theses Global,* http://search.proquest.com/docview/89280076?accountid=17170. (02.11.2016)

Tina Mavrikos – Adamou, "Challenges to Democracy Building and the Role of Civil Society", *Democratization*, 17:3, DOI:10.1080/13510341003700386, 2010, s. 516. http://dx.doi.org/10.10.80/13510341003700386 (25.12.2017)

Turhan Çetin, "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılışını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler" http://tucaum.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/280/2015/08/semp6_9.pdf (10.12.2017)

Venelin Tsachevsky, *Bulgaria's EU membership: the adaptation to the new status is not over*, Electronic Publications of Pan-European Institute 16/2010, s. 41. www.tse.fi/pei, Erişim: (15.05.2018)

Youth MRF, Program Declaration of Youth MRF, http://www.mdps.bg/en/documents/program-declaration-of-youth-mrf/ Erişim: (01.06.2018)